ANTUN RADIĆ

SABRANA DJELA

VII

D[R] ANTUN RADIĆ:

SABRANA DJELA

VII.

SELJAČKA SLOGA
D[R] VLADKO MAČEK I RUDOLF HERCEG
ZAGREB 1936.

D[R] ANTUN I STJEPAN RADIĆ

SELJAČKI NAUK

Hrvatska Pučka Seljačka Stranka (H. P. S. S.)

Hrvati i Magjari ili „Riečka rezolucija" od 3. X. 1905. s gledišta evropske, pučke i realne politike.

Stjepan Radić

Dr. A. Radić

PREDGOVOR.

Izdavajući djela dra Antuna Radića smatrali smo svojom dužnošću dati sasvim posebno mjesto onim spisima, kojima su autor zajedno Antun i Stjepan Radić.

Oba brata Radići bili su umnici, tek je Ante bio više filozof — analitičar i kritičar — a Stjepan takav mislilac, koji je svoje ideje jakom voljom i brzom odlukom odmah pretvarao u čine. Stjepan je radi toga bio više političar, a Antun ideolog i kulturni radnik.

Zbog toga će dobar njihov poznavalac odmah pogoditi, što je u ovoj knjizi pisao jedan, a što drugi. Mi ostavljamo oznake onako, kako su ih dali oni, kad su pojedinu stvar izdavali sami. Mogli bismo iztaći jedino to — što u ostalom sliedi već iz spomenute karakteristike — da je program više formulirao Stjepan, a na tumaču više radio Ante. U nadpisu je uviek bio upisan prvi Ante — vjerojatno radi abecede, a i zbog toga, što je bio stariji. Dva članka (»Prva rieč« i »Nauk i program« 1919.) napisao je i podpisao Ante sâm.

I u ovoj knjizi nastojali smo dati sve točno prema originalu: p r a v u h i s t o r i j s k u i s t i n u, a — čitatelji neka prosuđuju i sude. Naročito neka čitatelji prosude, koliko tu ima vječnih istina, koje vriede uviek za sve ljude i narode, a koliko se toga tokom vremena izmienilo.

Svakako, bez ovoga »Seljačkog nauka« ne može se razumjeti ni seljački pokret ni razvoj hrvatskog naroda u zadnjih 30 godina.

U Zagrebu, dne 5. srpnja 1936.

Dr VLADKO MAČEK, izdavač. *RUDOLF HERCEG, urednik.*

Hrvatska Pučka Seljačka Stranka.

(H. P. S. S.)

Iz »Upute u uredjivanje (organizaciju) stranke« (strana 66.) izpušten je onaj dio, u kojem se tumači Zakon o pravu sakupljati se (od 14. siečnja 1875.), jer više ne vriedi, a ponavlja se u sva tri izdanja programa HPSS. Isto se tako u sva tri izdanja (1905., 1908. i 1919.) ponavlja sam program i red stranke, ali je ovdje odštampan — kako je i naravski - samo jedan put. — **Rudolf Herceg.**

Čitaocu.

O „seljačkoj" stranci piše se u nas već više vremena. Baš pred tri godine, u broju od 13. ožujka 1902. napisan je u listu „Domu", što ga je izdavao, uredjivao i u nj pisao dr. Ante Radić, razgovor o „Hrvatskoj seljačkoj stranci".

Malo za tim napisa Stjepan Radić knjižicu: „Najjača stranka u Hrvatskoj", u kojoj se razlaže, da je „seljačka" stranka tâ najjača stranka.

Povodom ove knjižice napisa u „Hrvatskoj Misli" od 10. siečnja 1903. dr. Svetimir Korporić članak „Hrvatska seljačka ili pučka stranka", u kojem medju ostalim kaže, da svi staleži mogu biti okupljeni „u velikoj hrvatskoj seljačkoj stranci, a da ipak svaki stalež nadje u njoj zaštitnicu svojih interesa", pa dalje: da je seljački puk za većinu rodoljubâ još uviek samo množtvo, „masa, koja treba da te na svojim ledjima ponese, da plaća globe, da sjedi u zatvorima, i na koju tek pred izbore treba da se sjetiš", i napokon: da od toga množtva može učiniti „svjestnu vojsku . . . samo seljačka ili pučka stranka."

Ove i ovakve misli nisu našle ni najmanjega odziva kod onih rodoljuba, koji su u ono vrieme vodili glavnu rieč i slagali dvie naše stare stranke (neodvisnu i pravašku) u jednu, nego se je nova „hrvatska stranka prava" privezala uz staro ime i stari program (29. siečnja 1903.).

Da stari naši rodoljubi za ove misli o puku, osobito o seljačtvu, ne mare, pače da su im nepomirljivi protivnici, to se je za malo vremena (10. ožujka 1904.) očito pokazalo na glavnoj skupštini „Hrvatske Poljodjelske Banke": stari naši rodoljubi nisu mogli podnesti prigovora tomu, što su na račun seljačtva dali jednomu židovu 32.000 K, pače su izjavili, da ne će kod jednoga stola sjedjeti s čovjekom

(Stj. Radićem), koji je onomu njihovu postupku žestoko prigovorio. I tako je Stjepan Radić izstupio iz „hrvatske stranke prava“, a s njim odmah dr. Korporić, dr. Milan Krištof, dr. Radić i dr. Šuperina.

No ovo je bila samo jedna zgoda od premnogih sličnih zgoda, u kojima se očito pokazuje, da za mnoge naše rodoljube seljački narod u mnogo slučajeva prosto ne obstoji, kao da ga nema: seljačka se korist žrtvuje u zgodnoj prilici bez svakoga obzira i jednomu židovu.

Posve je razumljivo, da su poslie ovoga dogadjaja one misli o „seljačkoj“ ili „pučkoj“ stranci mogle sve to jače voditi do djela: do stvaranja tê i takve stranke. No stvar se je zategnula posve naravski time, što je trebalo vidjeti, tko je za djelo, t. j. tko je za seljačku stranku. Treba naime spomenuti, da su njekoji drugovi Stj. Radića, dra Korporića i dra Krištofa, koji su s njima zajedno radili kod „Hrvatske Misli“, koju nedjelju iza toga osnovali svoje novine („Pokret“) i otvoreno izjavili, da ostaju u „hrv. stranci prava“. Njeki su sa strane nastojali, da stvaranje seljačke stranke spriečе time, da barem njekoje od onih, koji su bili za seljačku stranku, odvrate od te misli, te barem večinu bivših drugova opet okupe. Radi toga je bilo više sastanaka i dosta razprave — i tim se je stvaranje „seljačke“ stranke zategnulo.

Dne 5. prosinca 1904. sastadoše se dr. Korporić, dr. Krištof, Ivan Gmajner, dr. Šuperina, Stjepan Radić i A. Radić radi sjedinjenja lista „Doma“ s listom „Hrvatskim Narodom“. Pitanje o sjedinjenju tih dvaju listova učinilo je kraj oklievanju: svi se nazočni složiše, da se ima osnovati nova stranka, da se ima zvati „hrvatska pučka seljačka stranka“, sastaviše se u privremeni odbor, obvezaše se na rad i sve to podpisaše.

U sjednici toga odbora dne 22. prosinca 1904., u koju prvi odbornici pozvaše i druge prijatelje Hrvatske Pučke Seljačke Stranke kao nove odbornike, prihvaćen je program „Hrvatske Pučke Seljačke Stranke“, a u sjednici dne 9. siečnja 1905., u kojoj je bilo opet novih odbornika, podpisaše svi nazočni program i odlučiše, da se po prihvaćenom redu pristupi organizovanju stranke.

*

To su u kratko najznatnije činjenice u postanku Hrvatske Pučke Seljačke Stranke; no misli, iz kojih se je ta stranka, da tako kažemo, radjala, te narodne potrebe, koje su misao o novoj stranci hranile i odgojile, — opažale su se već davno. Od naših „preporoditelja“, slavnoga Ljudevita Gaja i njegovih drugova, koji su slavili nesrećnoga „seljačkoga kralja“ Matiju Gubca, — pa do Šenoe, koji je pripoviedajući nevolje i muke, štono su narod natjerale u „seljačku bunu“, a i od onda do naših dana moglo se je dosta toga čuti od hrvatske gospode, po čem se je moglo suditi, kao da prosviećen Hrvat nema druge zadaće i druge svrhe, nego da sve svoje mišljenje i činjenje upotriebi za dobro naroda, osobito „dobroga“, „našega“ seljaka. Često je bilo i previše uzdisanja i jadikovanja nad „našim“ narodom, nad „dušmanima“, koji ga taru, i nad „lancima“, koji ga sapinju.

Može se dakle reći, da je u prosviećenih naših ljudi, t. j. u gospode naše, bilo ljubavi za narod. No za politiku to nije dosta, i zato u nas nije bilo ni traga pučkoj politici. Naša je politika bila „očinska“ i „pastirska“ politika, koju vodi misao, da se gospoda i rodoljubi imadu starati za narod onako, kako se otac stara za diete, pastir za stado. Zato su mnogi naši rodoljubi spremni silno narod ljubiti i mnogo za njega žrtvovati, možda i isti život, kakono se koji put kaže, — ali nijedan nije spreman priznati, da i puk ima pravo krojiti sudbinu sebi, a kamo li sebi i gospodi i cieloj državi.

A to je i danas granica, preko koje naša gospoda nikako ne mogoše prekoračiti; to je ona granica, koja i naš politički rad dieli vazda na dvie polovine: na jednoj se strani vodi i zapovieda, na drugoj se sliedi i sluša.

Po tom je posve naravski, da puk ni sâm, koliko mu je dano izborno pravo, nije osjećao, da je to njegovo pravo, nego da je to „gospodska“ milost, ili barem dopuštenje. Za to ima bezbroj dokazâ. Zato je puk vazda dosta slabo sudjelovao u našoj političkoj borbi, a ne bi bio ni toliko, da ga nije pritiskala tolika nevolja, kojoj je po narodnom mišljenju kriva samo vlada; i da nije bilo te goleme narodne nevolje, puk naš ne bi bio za politiku naše opozicije mario ni toliko, koliko je mario. Puk je bio „proti vladi“,

kao što će i biti i naš i svaki puk proti svakoj vladi — sve dotle, dok ne bude imao sviesti, da je to njegova vlada, koju je on stvorio.

No kad je narod vidio, da je njegova nevolja poslie svakih izbora sve to veća; kad je povrh toga vidio, da je njegova nevolja političkim vodjama tako rekuć deveta briga, već da oni imadu medju sobom svoje posle, radi kojih se prepiru godine i godine, — posve je naravski, da je narod za politiku naše opozicije mario sve to manje, pa su se napokon i same političke stranke počele uzprkos mnogoljetnomu slaganju razpadati, pošto su se njekoji od prvih njihovih vodja „povukli" s političkoga polja.

Da se naše stranke razpadaju, to se opaža već odavna, pa se ljudi pitaju: Što je tomu krivo, tko je tomu kriv? I onda kažu jedni: krivi su „obzoraši", drugi kažu, da su krive „osobnosti", t. j. mržnja i neprijateljstvo, treći pače krive jednoga jedinoga čovjeka. No ovakvo je okrivljivanje vrlo plitko i ne tumači ništa. Pravi je razlog, što se naša opozicija razpada, to, što gospoda vide, da im je sve uzalud, te da ne mogu ništa ni za narod, ni proti našim neprijateljima i protivnicima. Nevolja, što je trpi puk; nepravda, što je trpe domaći ljudi i od domaćih ljudi i od tudje političke vlasti, — tolika je već, da su gospoda protiv toga nemoćna, ne mogu ništa.

A zašto ne mogu?

Bilo bi čudo, kad nitko od izkusnih naših političara, kakvih mi imamo, ne bi bio ušao u trag tomu, što je krivo našoj političkoj nemoći. I naši su razboritiji političari doista ušli tomu u trag, jer politički razvoj prosviećenih naroda nije za njih prošao bez traga. A taj politički razvoj ne pokazuje samo to, da državna vlast prelazi sve to više iz ruku njekolicine ljudî u ruke sve to širim slojevima naroda, nego taj politički razvoj dokazuje i to, da i domaću samovolju i tudjinsku vlast može narodu s vrata skinuti samo narod sâm. Zato su oni razboritiji političari naši počeli zahtievati promjenu izbornoga reda, i to naravski u tom smislu, da se izborno pravo proširi.

No da je kojim slučajem hrvatskoj opoziciji i uspjelo, da se narodu daruje i najšire izborno pravo, naše se političke prilike u temelju ne bi bile promienile, jer bi uz da-

našnje mišljenje o puku i njegovu pravu u politici — puk bio samo sredstvo, samo igračka u rukama stranačkih vodja.

Temelj se ima promieniti: pogled na pravo, što ga puk ima u politici, — to se ima promieniti. Puk, kojemu je izborno pravo darovano te koji prema tomu nema ni sviesti o svom pravu, taj će puk vazda kod izbora biti svačija igračka često na svoju štetu, a vazda na svoju sramotu. A to će biti dotle, dok se političari ne odreknu misli: da se narod ima boriti za njih i za njihove osnove i misli. To će biti dotle, dok bude vladalo mišljenje, da se narod ima boriti za stranke i pomagati im do stranačkih uspjeha, mjesto da stranke budu samo pomagačice narodu u borbi za pravo. To će biti dotle, dok se cielomu narodu, dakle i puku, ne priznade neograničeno i bezuvjetno pravo, da odlučuje o svojem udesu. To će biti u jednu rieč dotle, dok se ne poruši ona kobna granica, koja cieloj našoj politici daje svoj biljeg: biljeg ne samo razdvojenosti narodne snage, nego i biljeg nepouzdanja i nepovjerenja s obadvie strane. To će biti, kad se od gospode i puka hrvatskoga stvori hrvatski narod. A da to bude, prosviećeni rodoljubi hrvatski imadu se riešiti zastarjeloga straha od „seljačke bune" te u nastojanju: da rodoljublje, pravo i sloboda ne budu samo prazne rieči, — bez straha preskočiti onaj jaz, što dieli tako zvanu „gospodu" od puka, osobito od seljačtva. Sa sviešću o vrhovnom narodnom pravu neka otvoreno pristupe k največemu dielu naroda, k seljačtvu, u kojem je sviest o tom pravu živa, jer ju ima od naravi, no ustrašena dugotrajnom političkom stegom. Tû Bogom danu i tisućljetnim ljudskim životom razvijenu sviest treba samo ohrabriti, — i narod će ustati za svoje pravo kao jedan čovjek, čim se ne bude bojao stražarâ — vlastite braće svoje.

Tako će biti ne samo pravo; to ne će odgovarati samo razvoju političkoga života u prosviećenih naroda, — nego je to ujedno jedini izlaz iz naše podpune političke i narodne nemoći. U ovo posljednjih njekoliko godina mi nismo doživjeli samo to, da stara naša politika nije postigla ništa; ne samo to, da se i cielomu hrvatskomu narodu i pojedincu Hrvatu u njegovu domu čini krivo, a nitko se na to već i

ne miče; ne samo to, da su se „narodni branitelji", gospoda naime hrvatska, najprije zavadili, a onda i raztepli, tako da bi po njihovu hrvatski puk bio sada bez branitelja i morao propasti; ne samo to, da je vriednost, čast i pravo hrvatskoga naroda i Hrvatske danas tolika, da je Hrvat u svojem domu zadnji čovjek, — nego smo doživjeli i to, da je imetak hrvatskoga puka umanjen za polovicu, da su domovi seljački na putu da postanu tudje vlastničtvo, i napokon to, da hrvatski puk bježi iz svoga doma u tudji sviet.

*

Pod dojmom ovakvih misli i uz ovakve političke prilike nastala je Hrvatska Pučka Seljačka Stranka.

Mi ni najmanje ne sumnjamo o njezinu uspjehu.

U Zagrebu dne 13. ožujka 1905.

Članovi privr. glavnoga odbora Hrvatske Pučke Seljačke Stranke:

Ivan Bartolović, obrtnik (Virovitica)

Ivan Gmajner, urednik »Hrv. Danice«, (Zagreb, Tratinska cesta)

Antun Irgolić, kapelan, (Petrovsko, p. Krapina)

Tomo Jalžabetić, seljak (Gjurgjevac)

Rikard Koritnik, kapelan (Grubišno Polje)

Dr. Svetimir Korporić, urednik »Hrv. Naroda« (Zagreb, Primorska ul. 2)

Dr. Milan Krištof, posjednik (Lučko, p. Leskovac)

Peroslav Ljubić, posjednik i urednik »Hrv. Novina« (Virje)

Ilija Martinović, seljak (Šumeće kraj Oriovca)

Dr. Ante Radić, književnik (Zagreb, Akad. trg 4)

Stjepan Radić, književnik i publicista, urednik »Hrv. Misli« (Zagreb, Medjašna ul. 12)

Vojislav Stanković, knjigovodja (Zagreb, Draškovićeva ul. 9)

Joso Stiić, veleposjednik (Galdovo, p. Sisak)

Juraj Stojanović, svrš. pravnik (Zagreb)

Franjo Škrinjar, kapelan (Ivanec)

Ante Šlegel, svećenik (Martijanec, p. Ludbreg)

Stjepan Šimunović, posjednik (Hrastovica kraj Petrinje)

Luka Šoški, novinar (Trnovitica, p Hercegovac)

Bogdan Žagar, trgovac (Ogulin)

Dr. Benjamin Šuperina odvjetnik (Sisak)

Dragan Turk, upravitelj dobra Prečca (Božjakovina)

Što hoće Hrvatska Pučka Seljačka Stranka?

Prvi dio.

Osnovna misao i načela.

Priznavajući kao gotovu stvar sve državne zakone, uredbe, običaje i oblasti, koje danas doista obstoje u hrvatskom narodu i nad njim, H. P. S. S. će nastojati i raditi, da se čitav hrvatski narod, koliko živi na okupu, ujedini i uredi u svoju državu sa svojim zakonima i uredbama, i to na osnovu onakvoga mišljenja o državi i vladi, o pravu, zakonu i vjeri, kako se očituje u životu slavenskoga puka i slavenskih mislilaca, koji s pukom skladno misle i osjećaju, a sve obzirom na potrebe puka i čitavoga naroda.

Pored ove osnovne misli pristaje H. P. S. S. uz ove nazore, dotično priznaje ove činjenice:

I. O životu ljudi medju sobom.

(Družtveni ili socijalni nazori).

1. Svaki pravi i zdravi napredak zajamčen je samo onda, ako se svatko sâm za sebe stara; zato će H. P. S. S., kao stranka ne samo politička, nego i kulturna, nastojati, da si narod sâm stvara gospodarske i prosvjetne uredbe, koje su mu potrebne za napredak.

2. No budući da je čitav narod, osobito seljački puk, stoljeća i stoljeća po staležkim zakonima i uredbama pomagao pojedinim staležima, a sam nije imao većine pravâ, bez kojih čovjek ne može ni dostojno živjeti, a kamo li napredovati, te je po današnjim zakonima i uredbama oštećen i u napredku zaustavljen, to je dužnost svih ostalih staleža, da svojim imetkom, znanjem i ugledom pučke i seljačke samopomoći u gospodarstvu i prosvjeti barem ne sprečavaju.

3. Nijedan stalež zajedno, i nijedan pojedinac kojega staleža nema prava tražiti za sebe ni od države, ni od drugih staleža i puka nikakvih posebnih prava, povlastica, počasti, naslova ni obzira ni na kojem osnovu.

Posebne povlastice i obziri kao izuzetak od obćih dužnosti mogu se zakonom priznati samo neporočnim starcima, ženama, osobito materama, te malodobnicima i bolestnicima. Na posebno poštovanje (auktoritet) — osim roditeljâ pred djecom, čestitih staraca pred mladjima i

službenika državnih i vjerskih u njihovoj službi — imao svatko prava u družtvu samo toliko, koliko ga sam steče.

U ovom smjeru i smislu ima H. P. S. S. raditi i ciela i pojedini njezini pristaše, i to u politici i u družtvenom životu.

II. O narodnoj politici.

H. P. S. S. udesit će svoj rad prema ovim činjenicama i nazorima:

1. Hrvati su od starine imali te i danas imadu posebnu svoju državu.

2. Hrvati i Srbi jedan su narod, pa se već zato moraju sporazumjeti i u političkom radu, naročito ondje, gdje živu zajedno.

3. Slovenci i Hrvati jedni su drugima tako blizu, te su za pravo i oni s Hrvatima jedan narod, koji ima složno raditi za zajedničku budućnost.

4. Svi su južni Slaveni jedna narodna i gospodarska cjelina, te mi Hrvati držimo Srbiju, Crnu Goru i Bugarsku svojim narodnim državama.

5. Naš napredak u prosvjeti i oslobodjenje od gospodarske zavisnosti ne dade se ni zamisliti bez političke slobode zapadnih Slovjena, naročito Čehâ i Poljakâ.

6. Slavenstvo vriedi u svietu najviše s Rusijom i radi Rusije.

III. O obćim pravima državljanskim.

1. Bez obzira na državno-pravni položaj zemlje, u kojoj živi hrvatski narod, H. P. S. S. traži za svakoga državljanina jednako pravo očitovati i priobćivati svoje misli, kojim načinom hoće, samo ako time ne čini nikomu krivo. Razlozi, s kojih to vlast može komu zakratiti, imadu biti jasno i nedvoumno u zakonu kazani, tako da vlast ne uzmogne samovoljno zabranjivati govora, pisanja, tiskanja i širenja novina i knjiga, dalje zabranjivati sastajanje i dogovaranje, otvarati pisma i smetati čovjeka nigdje i u nikakovom poslu, naročito u njegovu domu.

2. Bez zakonite privole čitavoga naroda ne može ničija volja i nijedan običaj biti i vriediti kao zakon za čitav narod, a ni za odredjeni i uredjeni (organizovani) dio naroda bez njegove privole. Narod daje privolu na zakon po svojim zakonito izabranim zastupnicima. Na zakone, koji se tiču životnih potreba naroda, ima narod dati privolu ravno pojedinačnim glasom (referendum).

3. Dužnost je državne vlasti, da narodu omogući, da lako sazna za glavne ustanove svih zakona, odredaba i običaja, naročito onih, koji nisu nastali podpunom privolom naroda, a svejedno ga vežu.

IV. O državno-pravnom položaju Hrvatske.

1. Današnja državno-pravna i financijalna nagodba s Ugarskom ne zajamčuje Hrvatskoj dovoljno ni državne osebujnosti, a gospodarstveni, prosvjetni i obći narodni napredak sprečava, pa za to ne može H. P. S. S. biti temeljem, nego samo sredstvom u radu za njezine zahtjeve.

2. Budući da je državopravni odnošaj Hrvatske prema Ugarskoj i prema habsburžkoj monarkiji posljedica hrvatske narodne snage i političkih prilika u susjedstvu, ne može H. P. S. S. stavljati o tom odnošaju medju svoje stalne zahtjeve nikakvih pojedinosti.

Drugi dio.

Što hoće stranka u pojedinim granama državne uprave?

A. Grane državne uprave.

I. Poljodjelstvo.

Za seljački poljodjelski stalež ima se stvoriti posebno seljačko poljodjelsko pravo. Dok se takvo pravo ne stvori, imadu se stvoriti posebni zakoni s ovim glavnim odredbama:

1. Kad se poljodjelski zemljištni posjed (grunt) prodaje dražbom za dug ili porez, ima samoupravna obćina (gledaj t. 7.) pravo takvo zemljište prva kupiti.

2. Sestre nemaju prava tražiti od braće diela zemljišta, nego ih braća imadu izplatiti, i to samo polovicom procienjene vriednosti njihova diela. Izplaćivanje se ima olakšati na rokove.

3. Za prenašanje seljačkoga zemljištnoga posjeda s otca na djecu i za prienos omanjih komada seljačkoga zemljišta medju seljacima ne plaća se nikakova državna pristojba.

4. Veliki vlastelinski posjedi (spahiluci) mogu se radi obće narodne koristi i uz privolu sabora ukinuti, te na zahtjev jedne ili više samoupravnih obćina odrediti prodaja svakoga zemljištnoga posjeda većega od 500 jutara; takav posjed ima mješovito povjerenstvo procieniti, a obćina, ili njih više, vlastniku podpunu procjenbenu kupovninu na amortizaciju izplatiti.

5. Dielovi državnih šuma u blizini naseljenih mjesta, ako su seljanima na spačku, imadu se na zahtjev samoupravnih obćina zakonitim putem prodati ili samoupravnim obćinama, ili pojedincima.

6. Zakonom se ima urediti osiguranje proti prirodnim nesrećama. Glavnica, koja time nastaje, jest državna, a poslove osiguranja vode samoupravne obćine.

7. Za narodno gospodarstvo imadu se u prvom redu starati samoupravne obćine, koje se imadu zakonom urediti tako, da će se u prvom redu starati za poljodjelsko gospodarstvo. Samoupravne obćine imadu svoj proračun, kojemu država dodaje odredjenu svotu iz drž. proračuna za gospodarske potrebe. Obć. namet plaćaju razmjerno svi obćinari prema izravnomu državnomu porezu.

8. Proti lihvarstvu i svakomu samomu pokušaju, da se tko okoristi nuždom i neznanjem drugoga, imade se odrediti zakonita zaštita.

9. Samoupravne obćine biraju tri pokrajinska i jedno državno poljodjelsko vieće, kojemu se posao i vlast ima odrediti zakonom.

Poslovi i službenici kod kotarskih i županijskih oblasti, koji novim uredjenjem obćina i poljodjelskih vieća postanu suvišni, imadu se naravski ukinuti, ili premjestiti u obćinsku službu.

II. Obrt, trgovina, promet.

1. Kao obća narodna stranka H. P. S. S. priznaje i ostalim privrednim staležima, na ime: radnicima, obrtnicima i trgovcima pravo, da dobiju svoje pokrajinske i državne posebne radničke, obrtničke i trgovačke komore, koje će se starati za potrebe svoga staleža i imati pravo savjetovati vladu i sabor u poslovima njihova staleža.

2. Država se ima postarati za osiguranje radnikâ proti nesrećama i u starosti i stvoriti uredbe za posredovanje posla.

3. Država ima sve svoje potrebe podmirivati kod domaćih obrtnika, koliko im mogu udovoljiti.

4. H. P. S. S. će nastojati oko osnivanja udružnih gospodarskih i gospodarsko-obrtnih poduzeća, a tražit će od države, da im barem u početku poslovanja ide na ruku zajmovima i oprostom od poreza za sve grane obrta, osobito domaćega (kućnoga) narodnoga.

5. Kako je Hrvatska i primorska i podunavska država, to već sâm taj njezin položaj traži, da svoja obćila (komunikacije) udesi i usavrši tako, da nikad ne postane samo pukim trgovinskim putem i trošiocem na korist bilo koje strane velike vlasti.

6. Bez obzira na državopravni položaj Hrvatske H. P. S. S. tražit će za hrvatsku vladu i zakonodavstvo doličnu rieč kod sklapanja trgovinskih ugovora, veterinarskih pogodaba (konvencija), kod stvaranja samostalnih carinskih i prometnih cjenika (tarifa), napokon kod gradnja željeznica, uredjenja riekâ i kopanja kanalâ. Naročito će se H. P. S. S. svim zakonitim sredstvima uzprotiviti pokušaju, da se Hrvatska carinski odieli od onih susjednih zemalja habsburžke monarkije, preko kojih ili u koje ide gotovo sva hrvatska trgovina.

III. Financije.

1. Od najpotrebnijih stvari za život (od soli, sladora, petroleja i t. d.) imade se porez posve ukinuti ili sniziti.

Porez se ima odmjerivati u razmjerju s gospodarstvenom jakošću.

Porezni sustav ima biti što jednostavniji, a utjerivanje poreza jevtinije i blaže.

2. Iz državnoga proračuna ima se za investicije privrednih grana davati razmjerna svota prema tome, koliko je koja grana i stalež njezinih privrednika važan za ukupnu državu, osobito za njezinu gospodarsku i financijalnu snagu.

3. U svim sporovima izmedju privatnih stranaka i financijalnih oblasti sudi konačno hrvatsko financijalno upravno sudište.

IV. Uprava.

1. Obćinski odbor (vieće) biraju svi punoljetni gospodari u obćini.

2. Obć. službenike bira obć. odbor sam po svojoj volji, samo ako imadu sposobnosti po zakonu.

3. Obćinari svake općine biraju po dva viećnika u kotarsko vieće. Kot. predstojnik, kojega imenuje vlada, dužan je kod svake svoje znatnije odredbe, koje ne čini na ravni nalog više oblasti, ili na nalog županov, ako nije stvar prešna, upitati za savjet kotarsko vieće; no svakako je za svaki takav čin ili odredbu odgovoran kot. viećnu po odredjenim propisima.

4. Župane imenuje ban, a odgovorni su županijskoj skupštini za sve svoje čine i odredbe, osim onih, koje su učinili na ravni nalog banov. Županijski skupštinari i kotarski viećnici biraju se istim izbornim činom, kojim i obć. odbornici.

5. U svim sporovima izmedju privatnih stranaka i upravnih oblasti sudi konačno hrvatsko vrhovno upravno sudište.

V. Sudstvo.

1. H. P. S. S. traži podpunu nezavisnost sudaca.

2. Mjestni se sudovi ukidaju. Kotarski sudovi vode razprave po obćinama, ili na licu mjesta.

3. Gradjanski parbeni postupak ima se promieniti tako, da postupak bude javan, ustmen i neposredan i dovršen za tri mjeseca, a u zamršenijim parnicama za pol godine. Nije li postupak dovršen za pol godine, ima prvi sud ureda radi podnieti višemu sudu izvješće o parnici s razlozima, zašto nije postupak dovršen. Sudci sude po slobodnom uvjerenju.

4. O zločinstvima i prestupcima sudi porota. O prekršajima sudi izaslani kotarski sudac po obćinama.

5. Nitko se nema kazniti smrću.

VI. Škola i crkva.

a) 1. Pučke ili male narodne škole imadu se tako udesiti, da ne budu narodu na teret, a da ipak bude škola u svakom većem mjestu. Za ovakve škole imade se izraditi posebna osnova po zakonu. Iz tih se škola ima ukloniti sve, što je tudjinsko, a nepotrebno.

2. Na uzornim obćinskim i kotarskim poljodjelskim gospodarstvima imade se urediti praktička poljodjelska pouka, koju ima polaziti sva odrasla mladež po posebnom redu.

3. Iz svih srednjih škola, osim dvie, tri, ima se ukloniti učenje latinskoga i grčkoga jezika, a uvesti učenje živih jezika: češkoga, ruskoga, francuzkoga i englezkoga po volji i potrebi.

Posebno se ima naučati osim današnjih nauka:

a) poznavanje naroda i njegova života;

b) družtveni razvoj čovječanstva (historijska sociologija) osobito u Slavena u svezi s njihovom poviješću;

c) slavenske književnosti i povjest slavenskih književnosti;

d) novovjeki izumi u rukotvorstvu i znanosti, i to teoretski i praktički.

4. Za službenike svih vrsti, t. j. za poljodjelstvo, za obrt, trgovinu i promet, za financije, za upravu, za sudstvo, za škole i za vojsku, imadu se osnovati posebne »više državne škole«, u koje dolaze učenici iz srednjih škola, a uče se u njima 2—4 godine. Samo oni, koji ove škole izuče, mogu dobiti državnu službu.

5. Visoke škole (sveučilište) odredjene su samo za one, koji hoće da se bave znanošću.

Mladići, koji izuče »višu državnu školu«, a osim toga su se bavili najmanje dvie godine slobodnom naukom u sveučilištu, imadu uz ostala jednaka svojstva prednost pred drugima u službi.

b) S crkvom, t. j. s crkvenim poglavarima i uredbama, ima država posla toliko i tako, kako je to do nas do danas došlo.

No uza to se ima nastojati, da se s vremenom urede ove stvari ovako:

1. da sve rimo-kat. župnike predlažu (prezentiraju) biskupu na imenovanje sami vjernici, koji se imadu po svojoj volji i u sporazumku sa svojim duhovnim poglavarima urediti kao župna obćina; predloženika može biskup odkloniti samo s crkvenopravnih (kanonskih) razloga;

2. da se ukinu sve župne daće i dužnosti, a mjesto toga da se župniku odredi stalna odšteta u novcu, koju mu daje župna obćina.

VII. Vojska.

Bez obzira na državopravni položaj Hrvatske dizat će H. P. S. S. svoju rieč u svakom državnom zboru, koji o tom ima odlučivati, da se državni zglob, u kojem bude Hrvatska, proglasi neutralnim, te u svezi s tim vojnički tereti snize, a vojnici, dok ih ima, upotrebe i za obavljanje obćekoristnih privrednih posala.

U svakom slučaju ima Hrvatska zajamčiti sebi pravo, da drži svoje posebno domobranstvo.

B. Vlada.

1. Vladi je na čelu ban, kojega imenuje kralj sâm.

2. Ban je na čelu parlamentarnoj vladi, u kojoj su ovi ministri: a) ministar za poljodjelstvo, b) ministar za upravu, c) ministar za sudstvo, d) ministar za školstvo i bogoštovlje, e) ministar za trgovinu i promet, f) ministar za financije, g) ministar domobranstva, h) ministar za izvanjske kulturne poslove (za Hrvate izvan hrv. države i za kulturnu svezu s ostalim Slavenima i drugim narodima).

3. Ban i ministri odgovorni su saboru.

C. Zakonodavstvo.

Za hrvatski sabor biraju narodne zastupnike svi domaći punoljetni (21 god.) i pošteni svoji gospodari bez razlike na porez, službu i školovanje u smislu obćega izbornoga prava.

U saboru nema virilistâ.

Pravo manjine ima se zakonom urediti i zajamčiti.

Treći dio.

Kako će stranka raditi za ono, što hoće? (Metoda.)

1. Zanimanje politikom nije posebni kakav zanat, kojim se čovjek bavi za to, da se uzdrži u životu; političko zanimanje nije ni umjetnost, kojom bi se mogli baviti samo odabranici za svoju zabavu i da steknu položaj i glas u družtvu. Briga i zanimanje za politiku, t. j. za obće dobro, naprotiv je dužnost svakoga državljanina, i to prema tomu, koliko je tko za to sposoban.

2. Kako pučkoj politici odredjuje smjer pučko mišljenje i pučke potrebe, posve je naravski, da se smjer i rad H. P. S. S. ne će i ne može ravnati po volji bilo kojega pojedinca, bilo kojega staleža, niti bilo kakove skupine ljudî, koji politiku vode i udes narodu i državi kroje bez dovoljne sveze s narodom i bez brige za narodno mišljenje, volju i potrebe. Drugim riečima: H. P. S. S. ne će voditi t. zv. »kabinetske politike«, koja narodu i državi kroji udes medju četiri zida, te joj je glavna svrha to, da se zadovolje oni »politički faktori«, koji u politici traže svoj interes obiteljski, osobni, ili stranački. Naprotiv H. P. S. S. drži prvom svojom zadaćom, da upozna mišljenje, volju i potrebe čitavoga naroda, osobito puka, te da po tom udesi svoj rad.

3. Glavni put, kojim će H. P. S. S. upoznavati pučko mišljenje, volju i potrebe, jest u prvom redu osobno obćenje s pukom.

4. H. P. S. S. ne će držati pučkih skupština, sastanaka ni dogovora, u kojima bi puk imao odlučiti o stvarima, kojih ne može prosuditi. Takve su stvari napose sva pitanja t. zv. velike politike i potankosti pojedinih zakona, kao i svi osobni i stranački sporovi.

5. Zato će na pučkim skupštinama, sastancima i dogovorima, kojima će se H. P. S. S. služiti u svom radu, biti glavno prvo to, da se sazna i odluči, što puk misli i želi i koje su mu potrebe; a kako će se u skladu s mišljenjem i potrebama puka stvar urediti, to se vazda povjerava izabranim za to ljudima u stranci; drugo: da stranka obaviesti pristaše i narod o svom radu.

6. Kod izbora, osobito saborskih, kazat će H. P. S. S. izbornicima vazda, što hoće, tako jasno, da se o pravoj volji većine izbornikâ ne će moći sumnjati. Zato H. P. S. S. ne će ni takvom zgodom medju stalne svoje zahtjeve miešati nikakvih časovitih stranačkih, staležkih,

mjestnih (lokalnih), osobnih ni drugih sličnih razmirica, koje padaju u isto doba s izborima.

7. S tim u svezi ima se H. P. S. S. držati načela u jednu ruku: da se ni vjerski ni protuvjerski osjećaji i ideje nemaju miešati u političku borbu niti se njima smije tko služiti u političkoj borbi. Osobito pak crkva, biskupi i svećenstvo nemaju voditi posebne politike crkvenim i staleškim ugledom, djelujući time na vjersku savjest, niti posebnu svoju politiku prikrivati narodnom politikom. U drugu ruku, budući da je živa vjera najstalniji temelj pravici, nema H. P. S. S. u svojem krilu trpjeti ljudî, koji djelujući u stranci, zabacuju svaku vjeru, ili ne razlikujući vjere od njezinih službenika i historijskih tendencija raznih struja koje vjerske organizacije, ne štede ni vjerskih osjećaja bilo čijih, ili napokon drže, da je stranka vlastna suditi bilo čijemu vjerovanju.

8. H. P. S. S. postavljat će kandidate u svim kotarima, gdje ima pristašâ, bez obzira na druge kandidate. Javi li se više kandidata s istim zahtjevima, što ih ima H. P. S. S., imadu pristaše H. P. S. S. glasovati za onoga, koji je postavljen onako, kako to traži red u stranci.

9. Pristaše H. P. S. S., koji su zastupnici bilo u kojem državnom tielu (saboru), imadu raditi svi sporazumno medju sobom i s vodstvom stranke. A i s onim zastupnicima Hrvatima na raznim saborima, koji ne pripadaju stranci, ima stranka nastojati, da bude u svezi.

10. Slaveni, koji živu u istom državnom zglobu s Hrvatima, naravni su hrvatski saveznici, pa stranka ima nastojati, da i s njima bude u svezi.

11. Svi narodi, koji s Hrvatima živu u istom državnom zglobu, a nastoje, da se taj zglob preuredi u neutralni prema vani savez (federaciju) državâ i narodâ, naravni su saveznici H. P. S. Stranke.

12. Novinstvo H. P. S. S. ima nastojati, da ne postane zavisno o tudjinskim novinama, a posebnom spremom i simpatijom ima pratiti razvoj slavenskih naroda, ne prešućujući ni nepovoljnih pojava.

13. Udešavajući H. P. S. S. sav svoj rad u skladu s razvojem života i misli u slavenskih naroda, koji su više skloni mirnom razvoju i napredku, te dapače za volju miru često i stradaju, nastojat će, da sve ono, što hoće, provede mirnim naravskim razvojem, koji se može znatno pospješiti temeljitom i slobodnom prosvjetom svih, osobito pučkih slojeva naroda i povećanjem blagostanja.

H. P. S. S. ima se u obće držati načela, da je narodnoj sviesti, pučkoj prosvjeti i politici konačni cilj to, da se izmire svi staleži i narodi, osobito oni, koji su uzgojeni na osnovu krščanskih načela.

U svezi s tim imade stranka svoje vladanje vazda u sklad dovadjati s mišlju: da niti sama stranka, a ni hrvatski narod nema »vječnih« neprijatelja ni »vječno nepomirljivih« protivnika medju tudjim narodima, a još manje medju svojom braćom narodnom. Iz toga dakako ne sliedi, da se stranka ima jednako vladati prema svim narodima i strankama: tu je povjest učiteljica, a zbiljske prilike ravnalo. Po tom se samo po sebi razumije, da H. P. S. S. ne će njegovati narodne ni političke mržnje ni razpirivati stranačkoga biesa.

14. Sva tri diela ovoga spisa jedna su cjelina, te sadržavaju ono, što H. P. S. S. hoće, t. j. njezin program, a vriedi kao program stranke od onda, kad ga glavni odbor stranke, izabran u smislu strankina reda, prihvati i proglasi.

Glavni odbor može ovaj program, saslušavši pouzdanike, promieniti.

Misli i nazore ovoga programa može slobodno razlagati i novinstvo stranke, pače mu je to dužnost.

Glavne misli Hrvatske Pučke Seljačke Stranke.

Hrvatska Pučka Seljačka Stranka nosi već u svom imenu tri oznake ili biljege: ona je „hrvatska", ona je „pučka", ona je „seljačka" stranka.

Razložit ćemo redom one misli, po kojima su Hrvatskoj Pučkoj Seljačkoj Stranci dane ove oznake.

I. Što to znači, da je Hrvatska Pučka Seljačka Stranka „hrvatska"?

Tim, što se Hrvatska Pučka Seljačka Stranka zove „hrvatska", tim se kaže i priznaje, da je to prvo narodna, i to hrvatska i slavenska, a drugo državopravna stranka. Razložit ćemo, što znači jedno, a što drugo.

(1. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka jest narodna hrvatska stranka.) Hrvatska Pučka Seljačka Stranka jest narodna hrvatska stranka. To znači, da Hrvatska Pučka Seljačka Stranka kao pučka stranka ima pred očima hrvatski narod, u kojem zahtieva pravo i za hrvatski puk.

To treba zato spomenuti, što ima i drugačijih „pučkih" stranaka, koje se ne vežu na nijedan narod. Tako ima „svesvjetska" ili „medjunarodna" (internacionalna) pučka (demokratska) stranka, koja ima pred očima sav puk, osobito radnički, po cielom svietu, a za to i ne pita, kojemu narodu, ili kojoj državi puk pripada. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka nije takva stranka.

Ima još i takvih „pučkih" stranaka, koje doduše ne gledaju na puk cieloga svieta, nego im je pred očima puk u ovoj ili onoj državi, ali bez obzira na to, kojemu narodu puk pripada, jer ni ovakve stranke ne pitaju i ne mare za

narodnost. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka nije ni takva stranka.

Hrvatska Pučka Seljačka Stranka jest narodna stranka i hoće da bude narodna stranka zato, jer vidi i znade, da svaki narod ima ne samo svoj jezik, nego i posebni svoj način življenja i mišljenja. A to nije zacielo uzalud, nego i zato, da se ljudi medju sobom lakše sporazumiju i složnije živu. Zato se i vidi od starine, da se narodi jednoga jezika okupljaju, da se zajednički hrane i brane, t. j. da stvaraju sebi države, — narodne države. Tako se je i hrvatski narod od starine okupljao sad više, sad manje u svoju državu. Zato i Hrvatska Pučka Seljačka Stranka nastoji, da se hrvatski narod okupi, koliko još nije okupljen, u svojoj državi, i zato je Hrvatska Pučka Seljačka Stranka i državopravna, o čem će biti za čas rieč.

(2. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka jest narodna „slavenska" stranka.) U programu Hrvatske Pučke Seljačke Stranke kaže se odmah na početku, a i dalje na više mjesta: da će Hrvatska Pučka Seljačka Stranka raditi po mišljenju „slavenskoga" puka i „slavenskih" mislilaca; pa dalje: da se hrvatsko gospodarsko oslobodjenje ne može ni pomisliti bez političke slobode zapadnih „Slavena" te da su Slaveni hrvatski naravni saveznici; napokon i opet: da će Hrvatska Pučka Seljačka Stranka udešavati svoj rad u skladu s razvojem života i misli u „slavenskih" naroda.

Za ove „Slavene" i „slavenstvo" reći će gdjekoji, da je to posve nepotrebno, osobito za pučku seljačku stranku, jer hrvatski seljaci ne znadu gotovo ništa ni o Slavenima, ni o slavenskoj misli. Bilo je pače naših ljudi, koji su rekli, da je slavenstvo tudje maslo, osobito iz Beča, jer da oni u Beču plaše i straše Madžare: što li će od njih biti, kad se slože „Slavjani". Ima i Madžarâ, koji u to vjeruju, te se toga i boje. Njeki napokon kažu, da su cielo to slavenstvo izmislili Rusi, da tako ostale Slavene što prije poruse i sprave pod svoju vlast. Jednom riečju: Slavenstvo ima mnogo protivnikâ i još više ljutih neprijatelja, osobito medju Niemcima.

Na ove prigovore nije nama težko odgovoriti.

Prvo, nije istina, da hrvatski puk ne zna ništa o Slavenima. Dosta našega puka znade barem za Slovence i Slo-

vake, koji su takodjer Slaveni, a za Ruse znade i svaki naš seljak. No kad naš puk i ne bi ništa znao o Slavenima, — mogao bi po vremenu saznati, kako je saznao za Carigrad ili Stambol, za Rim, za Beč, pače i za Meku i t. d., — samo ako je to vriedno saznati. A mi držimo, da je to vriedno ne samo za puk, nego osobito za one, koji vode narodnu politiku.

Ako je hrvatski puk mogao i morao doznati za Carigrad, za Rim, za Beč i t. d., mislimo, da je još mnogo naravnije, razboritije i potrebnije, da hrvatski puk saznade barem ovo:

Ima na svietu, i to ne preko svieta, nego dosta blizu, ponajviše u našem nepretrgnutom susjedstvu, — ima, velimo, na svietu preko stotinu milijuna naroda, koji govori sličnim jezikom, živi sličnim životom i diše gotovo istim duhom kao i naš hrvatski narod. To su eto u našem najbližem susjedstvu, pače s nama Hrvatima pomiešani, dieleći s nama zlo i dobro, — to su najprije Slovenci i Srbi, a odmah uz Srbe na iztoku Bugari; to su dalje u Ugarskoj Slovaci, do njih u Češkoj, Moravskoj, Slezkoj i u Austriji Česi na zapadnoj, a Rušnjaci (Malorusi) na iztočnoj strani; tu su Poljaci pod bečkim cesarom u Galiciji i dalje pod ruskim carem u Ruskoj, po kojoj se širi sve do Azije i u Aziji ruski narod. To su ti Slaveni, Slovjeni, ili, kako Rusi kažu: Slavjani, — to je naš rod. Ima ih svih, rekosmo, preko sto milijuna.

„A što mi imamo od toga našega roda?" — mogao bi tkogod pitati. — Na to bi nam pitanje mogli najbolje odgovoriti naši — neprijatelji. No prije nego što o tom kažemo koju rieč, reći ćemo ovo: Rod je rod, pa htio tko, ili ne htio. A kakvi su ljudi, koji roda ne poznaju i ne priznaju, to se znade. Tako mi mislimo i za slavenski naš rod, naime: Kad mi Hrvati ne bismo imali baš ništa od ostalih Slavena, ne znam, kakvi bismo bili ljudi, kad ne bismo s ljubavlju i milinom gledali na tolike milijune naroda, koji je od nas daleko tisuće i tisuće kilometara, — a ponavlja u veselju i u tuzi iste naše rieči: mati, otac, brat, sestra, diete, srce, duša, Bog, smrt!

Reći će tko, da to ne spada u politiku, i da od toga nitko sit ni debeo. Premda mi tako ne mislimo, nego naprotiv držimo, da bi školani Hrvati mogli imati i velike koristi od slavenskih knjiga, koje danas nisu u svietu zadnje, a svaki se Hrvat vrlo lako nauči svaki slavenski jezik, mi ćemo ipak pustiti to s vida, pa spomenuti tri čisto politička razloga, koja nas nukaju, da Hrvatska Pučka Seljačka Stranka ima bili slavenska.

I. Poznato je i suviše u političkom svietu, da se jedni narodi ugledavaju u druge te da prenose iz tudjine u svoju domovinu tudje političke misli, po kojima se onda doma ljudi diele u grupe i stranke, stvaraju zakone, izdavaju naredbe i t. d. Poznato je i to, da ovakve tudjinske misli ne donašaju svagda blagoslova, nego na žalost prečesto zavade gospodu (inteligenciju) medju sobom, a još ju više odiele od naroda, narod pak pod tudjinskim zakonima strada. Sve smo ovo izkusili i mi Hrvati, pa se odavna javljaju glasovi, da nije sve zlato, što iz tudjine dolazi, pače da nas tudjinština kvari. Mi se doduše ne bojimo svake tudjinske misli, pače priznajemo, da smo dosta i rado od tudjinaca naučili. No ipak videći, kako sama tudjinska misao zlo djeluje medju našim školanim svietom, te kako naš narod mnogo strada radi tudjinskih zakona i naredaba, — mi držimo, da prvi temelj domaćoj, osobito pučkoj politici, ima biti pučko mišljenje i pučke potrebe. Naravski, da mi ni toga mišljenja ni potreba pučkih do kraja ne poznajemo. No čega ne poznajemo i za što ne znamo, gledat ćemo da upoznamo, t. j. da proučimo mišljenje i potrebe svoga puka. Glavno je dakle u toj stvari to, da sliepo ne prihvaćamo tudjih misli, nego da vazda gledamo: kako se to slaže s mišljenjem našega puka. A ne nadjemo li ništa slična u našem puku, naravski je, da ćemo se ogledati po slavenskom našem rodu, pa nadjemo li tamo štogod, radje ćemo se ravnati po tom, jer će to zacielo biti više po ćudi, po srcu i po mišljenju našega naroda, nego ono, što bismo prenesli iz tudjine.

U ovoj stvari želimo osobito iztaknuti jedno, naime ovo: Mi držimo, da ciela politička borba tudjih nama naroda u Evropi — ne odgovara pravo našoj slavenskoj naravi, jer u toj borbi ima previše razdora i mržnje. Evropski su narodi toliko stradali i patili u političkoj borbi, da je opravdano pitanje: A je li to baš moralo biti?, pače: Je li

se to izplatilo? Ta borba nije ni danas gotova, nego se njekoji mislioci boje i većih strahota, iza kojih bi puk mogao doći još u veće robstvo. Rado priznajemo, da ih ima, koji to proriču samo zato, da puk zastraše i odvrate od političke borbe; no ipak se mora odlučno kazati, da na pr. tolika politička ubojstva (atentati), štono se u naše dane dogadjaju, ne vode k dobru. A mi držimo, da do tih ubojstva vodi ona misao, koja vodi evropsku politiku, jer ta misao kao da ne kaže ništa drugo, nego to: Treba uništiti sav ovaj sviet i stvoriti drugi, novi, — i to svaki dan drugi! I to treba odmah, brzo, pa ako ne ide milom, mora ići silom. Razumije se, da taj „novi sviet" obstoji samo u misli, a u istinu se stvara malo što nova, a još manje dobra, jer sve na svietu, pa i politički razvoj ide svojim redom. Naše je mišljenje u toj stvari u kratko to, da pravi politički napredak ne stoji toliko i samo u tome, što se političkomu životu daju nove forme, t. j. novi zakoni, nove uredbe i t. d., nego i u tom, što ljudi postaju drugačiji i bolji, što u politici znači, da postaju pravedniji.

Uza to imademo mi na pameti i to, kako je sama Evropa sve to manje zadovoljna svojim „parlamentarizmom", t. j. svojim saborima. Današnjim se saborima ne može prigovoriti samo to, što se u njima dogadjaju „škandali" kao u krčmama, i ne samo ono, što kaže naša rieč: Gdje ima mnogo baba, tu ima svašta, — nego im se može i mora prigovoriti osobito to, što se u njima sve to manje ozbiljno i uspješno radi, što su često samo vladina igračka, a najviše to, što u saborima i većina i manjina više ne pita za to, što se smije, nego samo za to, što se može. Naša stranka hoće sabor; ona hoće, da vlada narodna volja, da se sve radi javno i pod pazkom, — no za cieli evropski način saborovanja mi nismo.

Napokon, da završimo: Hrvatska Pučka Seljačka Stranka treba da se drži hrvatskoga i slavenskoga mišljenja još i zato, što je njoj jedna od glavnih zadaća, da se školani ljudi, t. j. inteligencija, puku što više približe i što više s njim zajednički rade. A toga ne će biti nikada, ako školani ljudi budu vazda više gledali na tudjinske misli i po njima se ravnali. Danas smo u tom tako daleko, te mnogi drže, da je sve tudje suho zlato, a mi Hrvati i Slaveni da

smo zaostali, te da pod svaku cienu moramo za tudjinom. Mi tako ne mislimo. — To je jedno.

II. S nama Hrvatima živi pod istim vladarom, bečkim cesarom, preko 20 milijuna Slavena, kojima je više ili manje upravo tako, kao i nama Hrvatima. Tu sâm razum govori, da se pod bečkim cesarom ne može ništa na našu korist promieniti bez sloge svih Slavena, koji su u toj državi.

III. Napokon, htio tko, ne htio, — naši protivnici i neprijatelji sami računaju s time, što smo mi Hrvati grana velikoga slavenskoga stabla. A kad oni na to gledaju i s time računaju, bilo bi nerazborito, kad mi ne bismo računali. U tom bismo mi bili izuzetak medju svim narodima: mi bismo bili jedini narod na svietu, koji hoće da bude sâm, i koji sve može sâm. Od tudjih naroda, koji su nam većinom — izuzevši daleke Francuze — neprijatelji, ili barem protivnici, — od njih se nemamo čemu nadati; a odielimo li se još od svoga roda, onda smo zbilja sami na svietu, kao da smo s neba pali. A znate, kako je čovjeku, kad vidi, da je sam.

Zato su Hrvati, od kada su se počeli ogledavati svietom, odmah spoznali i priznali slavensko rodbinstvo, pa se može reći, da je slavenska misao u Hrvatâ tako stara, kako je star pogled naših ljudi po svietu. Slavenska misao nije kod nas izmišljena ni danas, ni jučer, nego već stotine godina prelazi od pradjedova i djedova na praunuke i unuke. To mora svatko priznati, tko i koliko pozna starije hrvatske knjige i noviju hrvatsku politiku. Gundulić, Palmotić, Kačić i toliki drugi — to su sve stari Hrvati, kojima pogled i misao ide od hrvatskoga naroda k slavenstvu. A i naši preporoditelji pred 70 godina, Gaj i njegovi drugovi, — i oni su našli snage u misli o slavenskom rodbinstvu.

(3. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka jest „državopravna" stranka.) Hrvatska Pučka Seljačka Stranka jest državopravna stranka u dvojakom značenju.

I. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka jest „državopravna" stranka prvo zato, što ona sama priznaje, a zahtieva, da to i drugi priznadu, naime: da hrvatski narod ima pravo stvoriti svoju državu.

Da hrvatski narod ima to pravo, kao što i svaki drugi narod, to ćemo u kratko razložiti malo kašnje. Ovdje ćemo

spomenuti to, što se i iz povjesti ili historije vidi, da je ponajčešće samo jedan narod stvarao svoju državu, tako da i narod i država nose jedno ime, i to tako, da ili narod dade ime državi, ili država dade ime narodu. To se dvoje ne dade dieliti. Tako se država ruskoga naroda zove Rusija ili Ruska, država njemačkoga naroda Njemačka i t. d.

I hrvatski je narod već u starini (pred tisuću dviesta godina) osnovao svoju domovinu i državu[1]), pa ju je i do danas uzdržao, samo što domovina naša nije ujedinjena pod jednom vladom.

II. Na ovoj istini ili činjenici: da Hrvati od starine imadu svoju državu, — na tom je gotovo do danas sagradjena i oko toga se vrti sva hrvatska politika. Hrvatski političari i rodoljubi naime traže, da se Hrvatskoj vrati njezino „državno pravo“, pa da bude opet svoja, kako je njekada bila. Sve stranke, koje traže, da se hrvatskoj državi dade medju drugim državama ono mjesto, što ga je prije imala, — sve se takve stranke zovu „državopravne“, jer priznaju „državno pravo“. Naša je stranka takodjer državopravna stranka i u tom drugom značenju, t. j. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka ne traži samo to, da se hrvatskomu narodu prizna pravo, koje po naravi ima svaki narod, da naime stvori svoju državu, nego Hrvatska Pučka Seljačka stranka priznaje sama i traži, da i druge, osobito susjedne države, priznadu ono hrvatsko državno pravo, koje su Hrvati već imali, t. j. staro, povjestno ili historijsko državno pravo.

O tom „historijskom državnom pravu“ bilo je mnogo razpravljanja, nesporazumljenja i svadje.

Jedni kažu naime, da to pravo ne vriedi „ni lule duhana“.

Drugi kažu, da se to pravo pače i ne smije priznati, pa to dokazuju ovako: Ako mi Hrvati imamo pravo tražiti ono, što smo njekada imali, onda imadu i drugi narodi pravo tražiti sve ono, što su imali i držali i što danas drže, — a kamo ćemo po tom doći! Madžari su njekada držali dobar dio poljske države, Austrija je držala Srbiju i t. d.

[1]) Hrvatsku državu nazvali su Latini »Kroacija« (piše se Croatia), a Hrvate su zvali »Croati«. Iz latinskoga su jezika to primili Niemci, koji Hrvata zovu »Kroat« ili prostački »Krobot«, hrvatski »kroatiš«, Hrvatsku »Kroatien«. Grčki pisci su nas zvali »Hrovati«, a ostali Slaveni »Horvati«, pa se tako zovu gdjekoji Hrvati i sami. Madžari nas zovu »Horvát«.

A kako se može danas tražiti, da se koji narod proti svojoj volji priklopi kojoj državi samo zato, što je to njekada tako bilo!

Treći napokon kažu: Dok mi ne izvojštimo toga, da nam se prizna naše državno pravo, — sve nam je uzalud, mi ne možemo ništa postići, jer nismo gospodari u svojoj kući: štogod postignemo, sve nam mogu uzeti.

Na sve to kažemo mi ovo:

Staro ili historijsko hrvatsko državno pravo vriedi nama prije svega toliko, koliko vriedi djedovska baština. Da od te baštine nije nama do danas ništa ostalo, mi bismo ju imali poštivati. No od te baštine ostalo je do danas još mnogo: ostali su zakoni i uredbe. Današnji temeljni hrvatski zakoni stvoreni su na toj baštini, t. j. na toj istini: da Hrvati imadu od starine svoju državu. I što mi idemo dalje u starinu pa bilo samo 50 godina natrag, — susrećemo se sa starim zakonima, bez kojih se mnogi današnji zakoni ne razumiju. U Zagrebu sjedi i danas hrvatski ban. Zašto se zove ban? Na to ima jedan jedini odgovor: to je hrvatska starina. A što je glavno, to je ovo: Priznavajući staro hrvatsko državno pravo i tražeći, da ga i naši susjedi priznadu, — mi znamo svoje mjesto medju susjedima, osobito u austro-ugarskoj monarkiji, a ne moramo sebi mjesta tek tražiti, jer smo tu već preko tisuću godina. U jednu rieč: Naše staro državno pravo — to je gotov temelj, na kojem hrvatski narod može dogradjivati svoj dom, svoju državu. Da nema toga temelja, mi bismo se danas morali boriti i za to, da smijemo samo napisati rieč „hrvatska država“.

Na onaj drugi prigovor, na ime: Ako svatko ima pravo na ono, što je njekada držao, i t. d., — na to nam je odgovoriti ovo: Ako je što bilo pred stotinu i tisuću godina, a bilo je krivo, to ne može nikada postati pravo. Zato o tom nema govora, da bi tko na osnovu starine mogao otimati i drugomu gospodovati. Toga ne smijemo i ne ćemo ni mi Hrvati. A što se tiče zemljišta, koje je njekada pripadalo hrvatskoj državi (na pr. što se tiče turske Hrvatske, Bosne i Hercegovine), to se samo po sebi razumije, da mi ne idemo za otimanjem, i to već zato, što mi ne sanjamo o „velikoj“ Hrvatskoj, jer sve sreće ne vidimo u veličini i u gospodovanju, pače držimo, da su takve sanje o veličini, ja-

kosti i gospodovanju otrovale politiku i načinile od ljudi zvieri. Hrvatsku državu ima stvarati i braniti hrvatski narod svojom voljom; zato se samo po sebi razumije, da se nitko ne može siliti, da u tu državu pristupi, da ju gradi i brani proti svojoj volji. No jednako se razumije i to, da se uputom i prosvjetom ima nastojati, da se sav hrvatski narod složi u jednoj misli za jednu domovinu i državu.

Što se napokon tiče onoga trećega, naime: da nam je sve uzalud, dok nam se ne priznade naše državno pravo, — to mi o tom mislimo ovako: Svako pravo na svietu propada, ako ga nitko ne brani. Tako je i s hrvatskim državnim pravom, koje ima toliko neprijateljâ, a malo braniteljâ. U staro vrieme vodili su borbu za naše državno pravo velikaši. Kašnje su nam se velikaši iznevjerili, pa danas brani naše državno pravo njekoliko pravoznanaca. To nije dosta, kako vidimo, jer naše pravo u našem domu ide od dana na dan na manje. Zato treba da na obranu našega prava ustane cieli narod, pa i puk. Zato i jest osnovana Hrvatska Pučka Seljačka Stranka, koja se i po tom razlikuje od drugih državopravnih stranaka (na pr. od „stranke prava"), što na obranu državnoga prava zove i puk, koji je to pravo svojom snagom stvorio i do danas uzdržao.

II. Zašto je Hrvatska Pučka Seljačka Stranka „pučka"?

(1. Hrvatska Pučka Selj. Stranka hoće „pučku politiku".) Naša stranka zove se „pučka" zato, što je glavna njezina pomisao to: da i puk, ili kako se još kaže: narod, ima pravo u državi odlučivati po svojem mišljenju i po svojim potrebama. Drugim riečima: Hrvatska Pučka Seljačka Stranka hoće pučku politiku. I to treba posebice iztaknuti zato, što sve dosadašnje hrvatske stranke priznavaju, a i same vode takvu politiku, koja na pučko ili narodno mišljenje gleda malo, ili pače nimalo, ili drugim riečima: sve dosadašnje hrvatske stranke vode više ili manje tako zvanu „gospodsku" politiku.

Zašto je H. P. S. S. za pučku politiku, tomu su poglavita dva razloga. Prvi je razlog to, što se svuda po prosviećenom kršćanskom svietu politika razvija i napreduje tako, da rieč u politici dobiva sve to više ljudî te tako vrhovna

državna vlast prelazi iz ruku njekolicine ljudî ili tako zvane „gospode" — u ruke narodu. Tako su po Evropi imali najprije rieč u politici, a po tom sva prava i svu vlast samo plemići i svećenstvo; kasnije su dobili njeka prava, slobodu i vlast gradjani, t. j. školani i imućni ljudi po gradovima; a danas već sve to više traže i dobivaju pravo, slobodu i vlast radnici. I tako gledajući samo po svietu dolazi čovjek lako na misao, da su sada na redu seljaci, da i oni dobiju pravo, slobodu i vlast, tako da će napokon imati u politici rieč i u svojoj ruci državnu vlast čitav narod.

Da državna vlast ima gledati na potrebe cieloga naroda, dakle i na potrebe puka, to je priznavala barem u misli i rieči i stara politika; a da vrhovnu vlast u državi ima čitav narod, a ne samo jedan dio naroda, na pr. gospoda, i to se danas sve više i gotovo svuda u prosviećenom svietu priznaje. No ipak uza sve to priznavanje puk ima prilično pravo, kad se tuži, da se za njega i ne pita. A pučka politika ide za tim, da se bude pitalo.

(2. Hrvati bez puka ili naroda nisu „politički faktor".) Drugi je razlog, što je naša stranka za pučku politiku, to, što mi Hrvati nemamo ni velikašâ (grofova i t. d.), kao na pr. Madžari, koji bi hrvatsku državnu samostalnost branili; a i gradjanstva, t. j. školanih i imućnih ljudî, imamo malo, a što i imamo, to dielom pristaje uz tudjinske misli, a dielom je nemoćno pred našim narodnim protivnicima, jer je malobrojno i siromašno. Naša su gospoda većinom nizka roda, te su mnogi jedva dočekali, da u državnoj službi nadju tako rekuć koru kruha.

Zato, hoćemo li, da se naša politika ikoliko pomakne napried, te da mi Hrvati išto postignemo, treba i puk okupiti, uputiti i pozvati na rad za dobro i pravo njegovo te za dobro i pravo cieloga hrvatskoga naroda. Ustane li uz gospodu i puk ne samo za svoje dobro i za svoje pravo, nego i za dobro, za pravo i za čast cieloga naroda bit će to nova politička snaga, novi politički faktor. Dok je ovako, kako je danas, t. j. dok narod najvećim dielom ne mari za političko nastojanje naših političara, jer ne vidi, da se oni staraju za težke narodne potrebe, — dotle će šaka naših političara moći postići samo ono, što nam tko dade dobre volje, ili radi svoje koristi, a ne radi nas. A od toga se ne-

mamo mnogo nadati. Posve će biti drugačije, kad za svoje dobro i za pravo cieloga naroda ustane čitav složan narod, jer se danas već nigdje na svietu ne može vladati proti volji čitavoga naroda.

III. Zašto se Hrvatska Pučka Seljačka Stranka zove „seljačka"?

Naša stranka zove se „seljačka" s tri razloga.

(1. U hrv. narodu ima osim seljakâ malo puka.) Prvi je razlog to, što naša stranka vidi, kako je malo prije rečeno, glavnu političku snagu u puku, a u hrvatskom narodu ima osim seljakâ malo drugih ljudi, koji bi se k puku brojili, t. j. mi Hrvati imamo dosta malo obrtnika i radnika.

(2. Seljačtvo je po cielom svom životu gotova stranka.) Drugi je razlog to, što seljački narod najteže osjeća sve ono, što sa sobom donaša dosadašnja politika, a o čem je težko i govoriti. I baš zato, što seljački narod najteže i posvuda jednako težko osjeća sve to, — seljački će se narod najlakše složiti i stvoriti političku stranku, i to tim lakše, što su seljaci svojim mišljenjem i cielim životom jedni drugima kud i kamo bliže, te jedni drugima kud i kamo više vjeruju, nego na pr. školani ljudi, koji se razlikuju i po rodjenju i po naobrazbi i t. d. Zato se može reći, da je seljački sviet već gotova stranka, samo ju treba pripraviti i spremiti za rad, t. j. treba tu gotovu stranku organizovati.

(3. Jedinstvo naroda [gospode i puka].) Napokon je treći razlog ovo: Kod nas je Hrvatâ mnogo veća razlika izmedju seljakâ i gospode, nego što je to u drugih naroda. Drugdje na pr. nose i seljaci „gospodsko" odielo, a kod nas nose seljaci većinom svoje starinsko narodno odielo. Uza to naša „gospoda" govore više tudjim jezikom i drže više do tudjinaca, nego gospoda u drugih naroda, pa je zato našoj gospodi bliži kakav tudjinac, ili „civilizovani" čovjek iz naroda, samo ako nije baš „prosti" seljak. Zato i ima ljudî, koji ne će u našu stranku samo zato, što je seljačka. — Tomu je trebalo jednom učiniti kraj, ako hoćemo da se do vieka ne budemo dielili na dvoje: na „gospodu" i na „puk", nego da od gospode i puka postanemo jedan narod.

Trebalo je zato otvoreno kazati: Mi hoćemo pučku seljačku stranku, da se time pokaže, da i seljaci nisu ništa manje vriedni na pr. od radnikâ, s kojima se naša gospoda ipak po malo druže, nego da i seljaci spadaju k narodu, a potom da i oni imadu pravo na rieč i na vlast u politici.

Glavni zahtjevi Hrvatske Pučke Seljačke Stranke.

Prije nego što razložimo glavne zahtjeve Hrvatske Pučke Seljačke Stranke, koji su dalje u programu nabrojeni, treba kazati ovo:

1. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka priznaje kao gotovu stvar sve današnje državne zakone, običaje, uredbe i oblasti, koje obstoje u hrvatskom narodu. — To je početak našega programa, a znači dvoje, i to prvo: da Hrvatska Pučka Seljačka Stranka nije tako zvana „buntovna" ili „revolucionarna" stranka, nego stranka, koja se isto onako otvoreno pokorava zakonu i oblasti, kako otvoreno traži, da se svojim putem zakoni promiene i uklone, a oblasti da se drže zakona i da ne smetaju nikomu, tko po zakonu i običaju hoće da pomogne sebi, drugima i narodu. — To se u ostalom razumije samo po sebi. No kako kod nas ima u politici malo reda, a naš narod težko podnosi mnoge dosadašnje zakone i odredbe, pa se koji put i zaleti, a zaletio bi se možda i više, kad bi čuo za zahtjeve naše stranke držeći ih možda za gotovu stvar, — trebalo je jasno i otvoreno kazati: da je u političkom radu prvi uvjet držanje onoga prava, koje obstoji, — a onda se tek može dalje, jer samo onaj, tko se sâm drži zakona, može odlučno zahtievati, da ga se i drugi drže.

Ovo priznavanje znači još i to, da Hrvatska Pučka Seljačka Stranka ne će čekati, dok se svi današnji zakoni i uredbe promiene, ili uklone, nego će se odmah primiti posla, koliko može. To je trebalo opet otvoreno jednom kazati, jer ima političarâ, koji kažu, da se narodu ne može pomoći, dok Hrvatska ne dobije svoje samostalnosti, te dodaju: Ili sve, ili ništa! Mi se s tim ne slažemo, nego držimo,

da treba ne samo braniti ono pravo, što ga imamo, nego da se treba i pripravljati na to, kako bi narod stekao ono pravo, koje mu treba. Hoćemo li ozbiljno, da najedanput ne ostanemo bez svega, moramo se, a možemo se svojski pripravljati uza sve dosadašnje zakone i uredbe.

2. U programu naše stranke nisu nabrojeni svi zahtjevi, niti sve potankosti svakoga zahtjeva. Razlog je tomu to, što se je naša politika i naša znanost držala više tudjinske politike i znanosti, a domaćih potreba i mišljenja domaćega naroda nije nitko proučavao, koliko bi trebalo. Istina je, gdjekoji su narodni zahtjevi tako jasni i potrebe tako očite, da to svatko vidi; no nije lako naći načina, kako bi im se moglo udovoljiti, i to zato, što su naša gospoda tako naučna na tudjinske političke uredbe (forme), te svakoj novoj uredbi, koja bi imala narodu pomoći, prigovaraju samo zato, „jer toga" — kažu — „nema nigdje na svietu". Drugačije će biti, kad se naša stranka uredi te bude imala redovite svoje sastanke i zborove, na kojima će se narodni zahtjevi i potrebe očitovati: onda će se naši zahtjevi popuniti i potanje obrazložiti.

Treba spomenuti i to, da naša stranka zahtieva mnogo toga, što zahtievaju i druge naše i tudje stranke. To je posve naravski, osobito pogledom na ono, što smo se naučili od drugoga svieta, jer se ljudi ugledavaju jedni u druge. Koliko se ovi zahtjevi slažu s glavnom mišlju naše stranke, to će se bolje vidjeti tek s vremenom, kad o tim zahtjevima uzmognu kazati svoju svi pristaše iz naroda.

3. Razumije se napokon samo po sebi, da su svi oni zahtjevi, što su u programu nabrojeni, samo zahtjevi, t. j. onako bi imalo biti, kad bi ti zahtjevi postali zakon, ali ono još nije zakon.

I. Obći zahtjevi.

1. O životu ljudi među sobom.

(Briga za sebe.) Hrvatska Pučka Seljačka Stranka zahtieva, da svatko ima pravo starati se sam za sebe. A traži to pravo zato, što je u staroj politici vladalo mišlje-

nje, da puk nema toga prava, nego da su gospoda zvana, da se za puk staraju; drugo zato, što ima takvih stranaka, koje traže, da se država ili „družtvo" ima starati gotovo za sve potrebe svakoga državljanina (to traže na pr. socijalisti); treće zato, što se i u svakom staležu javljaju dosta često glasovi, da bi to i to morala vlada ili država. Ima vladâ, koje su u tom popuštale osobito svojim pristašama, koji su se na taj način obogatili na račun ostaloga naroda. Po našem mišljenju naprotiv ima se država starati samo za ono, što se tiče svih državljana.

No ako svatko ima pravo i dužnost starati se sâm za sebe, nema nitko prava sprečavati nikoga u tom nastojanju. To osobito vriedi onda, kad bi tko lako mogao drugoga spriečiti, jer je jači, bogatiji, ili obrazovaniji, kao što su na pr. pojedinci drugih staleža jači, bogatiji i obrazovaniji od pojedinaca seljakâ. Seljačtvo je do sada stotine godina bilo pod vlašću ostalih staleža, pa se nije moglo toliko pridići; stane li se sada pridizati, drugi bi mu staleži lako to spriečili. Recimo na pr., da seljačtvo stane osnivati svoje zadruge, za koje treba kapitala (novaca), drugi bi mu staleži mogli barem u početku u tom smetati, jer imadu više kapitala i jer mogu do njega lako doći. To vriedi osobito sada, dok seljačtvo ima neznatnu rieč u državnoj vlasti.

(Gospodske pravice i povlastice.) Hrvatska Pučka Seljačka Stranka ne priznaje nikakvih staležkih ili gospodskih „pravica", „povlastica" i t. d., kao što su ih njekada imali velikaši, plemići, svećenici itd., a i danas ih imadu, ili barem zahtievaju, da ih drugi staleži njekako drugačije poštuju, časte i t. d. Osobito ima i danas ljudi, koji traže za sebe njeki posebni „auktoritet" ili poštovanje, tako, da bi ono, što oni učine, ili kažu, imalo drugu vriednost te da bi se imalo drugačije prosudjivati, nego kad bi to učinio i rekao tko drugi. Toga mi prosto ne priznajemo, jer je to svoje vrsti nasilje, nego o toj stvari mislimo onako, kako je u programu kazano, a zahtievamo i od svih svojih pristaša, da se i sami tako vladaju, te da osobito od puka ne traže ništa, što ih ne ide po zasluzi.

2. O narodnoj politici.

O tom je bilo dosta govora u prvom dielu ovoga „Uvoda".

3. O obćim pravima državljanskim.

(„Čovječja prava.") U prvašnje vrieme, za vlade stare politike, nije obični čovjek imao gotovo nikakvoga prava: nije imao pače pravo ni živjeti. Ako je tko htio steći kakvo pravo, morao je na to dobiti pismo (povelju, diplomu). Tako je došlo do toga, da je ne samo svaki stalež, nego su i mnogi pojedinci imali posebna prava. Kad se je tih svakakih pravica i povlastica nagomilalo toliko, da se oni, koji ih nisu imali, nisu mogli ni ganuti, — nastala je borba proti tim posebnim pravicama, a prvi zahtjev u toj borbi bilo je to: neka se najprije odredi, koje i kakvo pravo ima svaki čovjek, — da se barem to znade. Tako su u zakone počela dolaziti najprije „obća čovječja prava", a onda obća državljanska prava.

(Obća državljanska prava.) Kakvo pravo ima svaki čovjek ili svaki državljanin, to je kazano na stotinu načina. Onomu, što je kazano u našem programu, treba dodati ovo:

Dok mi Hrvati živimo pod različnim zakonima i raznim vladama, — ne možemo pod svakom tražiti posebnih kakvih hrvatskih prava; ali svaki Hrvat, koji pristaje uz politiku Hrvatske Pučke Seljačke Stranke, može tražiti obća državljanska prava. Tako na pr. ne mogu Hrvati iz Istre tražiti u bečkom saboru, da se na pr. izborno pravo za hrvatski zagr. sabor dade Hrvatima u Istri, jer to pod bečki sabor ne spada; ali mogu tražiti, da se svakomu čovjeku, pa i Hrvatu pod bečkom vladom, prizna pravo: da može slobodno očitovati svoje misli, govoriti i pisati, ili da se djeca imadu naučati materinskim jezikom.

(Vrhovna narodna vlast. Referendum.) U drugoj točki pod ovim naslovom izrečena je glavna misao svake pučke politike, na ime: nema zakona bez narodne privole. Tim je izrečeno, da narod ima „vrhovnu vlast" ili „suverenost" u državi. No Pučka politika i Hrvatska Pučka Seljačka Stranka ne traži samo to, da svaki zakon imade samo onda vriednost, ako ga u saboru stvore narodni zastupnici, nego

traži još i ovo: Ako sabor hoće da dade zakon o vrlo važnoj stvari, na pr. o savezu s drugim narodom, ili kad bi se država imala zadužiti, — tu bi mogao i sabor pogriešiti, jer narodni zastupnici ne bi pravo omjerili, što o tom sudi narod, ili kako bi to težko bilo narodu. Zato Hrvatska Pučka Seljačka Stranka traži, da se u takvom slučaju ima upitati narod te da svaki izbornik dade svoj glas za taj novi zakon, ili proti njemu, baš tako, kako daje glas kod izbora. — Takav način kod stvaranja zakona zove se „referendum", a postupa se tako danas samo u Švicarskoj republici.

(Proglašivanje i razumljivost zakonâ.) Hrvatska Pučka Seljačka Stranka zahtieva, da se vlada pobrine i za to, da narod doznade za zakone. Danas naprotiv vlada puku gotovo nikako ne proglasuje zakona, tako da puk baš ne može doznati za zakon, — a ipak ga taj zakon veže, i ništa ne vriedi, kad se tko izgovara, da ne zna za zakon. Mi držimo, da je to veliko zlo. Mi znamo za prigovore proti tomu, da bi se zakoni davali narodu na znanje, ali mi ipak kažemo, da sadašnji postupak nije dobar, te da bi se moralo barem nješto učiniti, da puk saznade barem za glavne zakonske ustanove. Ako se mala djeca u pučkoj školi mogu naučiti katekizam, mogla bi se odrasla mladež naučiti i glavne ustanove iz zakona.

Razumije se, da bi tomu mnogo pomoglo, kad bi zakoni bili što više po narodnom mišljenju, što Hrvatska Pučka Seljačka Stranka takodjer zahtieva; a još više bi se u toj stvari moglo učiniti, kad bi zakoni bili pisani pravim hrvatskim jezikom, a ne njekakvim gospodskim učenjačkim, kojega težko razumiju i školani ljudi.

4. O državo-pravnom položaju Hrvatske.

(Hrvatska država.) Mi Hrvati imamo od starine do danas svoju državu, t. j. svoju domovinu (zemljište) sa svojom vladom. Država se Hrvatska zove po današnjim zakonima (po nagodbi s Ugarskom od god. 1868.) „Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija".

Njekoji, pa i naši ljudi, kažu doduše, da Hrvatska danas nije država, jer nema svoje „vrhovne vlasti" ili „su-

verenosti": nema svoje vojske, svojih novaca itd. Mi se s tim mišljenjem ne slažemo. Istina je, Hrvatska, t. j. hrvatski sabor i hrvatska vlada, nema danas u svojoj ruci podpune „vrhovne vlasti", te se ne može sama ništa odlučiti ni o svojoj vojski, ni o porezima, ni o trgovini, ni o željeznicama, pošti i brzojavu. No Hrvatska toga nema zato, što svoje poslove u tim stvarima vodi zajedno s Ugarskom, i to po posebnoj svojoj privoli i pogodbi. Ta privola i pogodba — to je tako zvana „nagodba" izmedju Hrvatske i Ugarske od god. 1868. Da Hrvatska na to nije privoljela, imala bi podpunu svoju „vrhovnu vlast". U ostalom ni Ugarska nema svoje vojske, pa nitko ne kaže, da nije država.

(Nagodba.) Time nije rečeno, da je ta nagodba u svem dobra za Hrvatsku. To ne kaže ni naš program. Razložit ćemo, zašto.

Kako se danas obdržava nagodba, Ugarska je doista nad Hrvatskom. Istina je, vrhovnu vlast u zajedničkim stvarima (t. j. što se tiče novačenja vojnikâ, poreza i novaca, trgovine i prometa) ima nad Ugarskom i nad Hrvatskom „zajednički" sabor u Pešti, u kojem ima 413 ugarskih i 40 hrvatskih zastupnika. No u tom saboru sve se odlučuje većinom glasova. Po tom je očito, da tu dobro hrvatske stvari zavisi samo o pravičnosti ugarskih zastupnika: ako oni nisu pravični, — 40 onih Hrvata ne može si ništa pomoći. Po tom se vidi, da je ovaj način zastupanja nezgodan, pače suvišan.

Druga je nezgodna stvar ovo: Zajednički ministri, koji su ujedno i ugarski ministri (t. j. ugarska vlada), imadu danas vlast i u Hrvatskoj, i to u sporazumku s hrvatskim banom, t. j.: ugarska vlada nema u Hrvatskoj nikakve vlasti bez sporazuma s banom, pa kad ban ne bi pristao na to, ne bi Ugarska („zajednička") vlada mogla u Hrvatskoj ništa. Sve zavisi dakle o banu, pače i to: hoće li se provesti oni zakoni, koje stvori „zajednički" sabor. No jedan čovjek nije dovoljno jamstvo za tako velike stvari, i to tim manje, što ugarski prvi ministar predlaže kralju onoga, koga hoće za hrvatskoga bana; drugim riečima: hrvatskim banom ne može postati nitko, koga ne će ugarski prvi ministar.

Ovo su samo glavne, a za nas nepovoljne ustanove iz nagodbe. No ima još jedna vrlo važna, gotovo najvažnija: to je financijalna nagodba, koja se obnavlja svake desete godine. Ne možemo o njoj potanko govoriti, nego samo kažemo: Mi po toj nagodbi nismo gospodari svomu poreznomu novcu.

Iz svega se ovoga lako razumije, da nagodba — kako kaže naš program — ne može biti temeljem Hrvatskoj Pučkoj Seljačkoj Stranci, t. j. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka ne drži, da je Hrvatskoj za njezinu državnu samostalnost dosta ono, što joj daje nagodba, pa da bi sada na tom temelju trebalo samo dalje raditi: pridizati gospodarstvo, narodnu prosvjetu itd., t. j. prosto ići redom dalje i napredovati. Nipošto! Naš rad ne ide samo za tim, da se hrvatski dom dogradi, nego i za tim, da se hrvatskomu domu, t. j. državi, postave i stalniji temelji. No razumije se samo po sebi, da ćemo se mi služiti svakim onim pravom, što nam ga nagodba zajamčuje, i to prosto već i zato, što nam oblasti drugoga prava ne priznavaju.

(Državopravni odnošaj Hrvatske u budućnosti.) Spomenuli smo, da sadašnja nagodba ne može našoj stranci biti državopravni temelj. Na to bi nas tko mogao upitati: A kakav temelj želi Hrvatska Pučka Seljačka Stranka? Hoće li Hrvatska imati kakvoga posla s Ugarskom i po tom novom temelju, pa ako hoće, kako će to biti? Kako će biti s vojskom, kako s financijama, kako sa željeznicama i t. d.?

Na to se danas ne može odgovoriti, a nije ni potrebno. Iz našega je programa jasno, da Hrvatska Pučka Seljačka Stranka ide za tim, da se hrvatski narod uredi u svoju državu. No tu treba osobito iztaknuti to, da mi ne mislimo na takvu hrvatsku državu, koja ne bi imala posla ni s kim na svietu, jer takvih država danas na svietu nema: i najveće države moraju se s drugima pogadjati, vezati, jedna drugoj pomagati i t. d. Dapače države se od dana do dana sve to više vežu i pogadjaju i u svojim domaćim stvarima, pa ima političarâ, koji tvrde, da će toga biti sve više, te da za pravo i ne će biti posve samostalne države. No razumije se, da se države tako vežu i da će se vezati po svojoj volji, t. j. svaka po volji svoga naroda. Tako će se bez sumnje i Hrvatska država morati vezati s drugom kojom državom

te i svoje njekoje poslove s njom zajedno voditi. Koji bi to mogli biti poslovi, — to je kazano u našem programu; a tko bi htio više i točnije kazati, taj bi mogao samo naklapati i graditi kule u zraku. Bolje će se to moći prosuditi onda, kad dodje do pogadjanja i vezanja. Jedno je dosta kazati, naime ovo: Štogod se bude pogadjalo i vezalo, ne smije to biti bez privole čitavoga naroda. To se samo po sebi razumije već iz glavnih misli našega programa.

II. Posebni zahtjevi.

Posebni zahtjevi u našem programu sami su po sebi razumljivi, pa će trebati protumačiti tek njekoje.

Poljodjelstvo.

Mi smo Hrvati seljački narod: od 100 ima nas 90 seljakâ! Tko znade i malo misliti, taj mora priznati, da bi u našoj državi imalo biti sve uredjeno tako, da seljaku bude što bolje; a bude li bolje seljaku, bit će bolje i ostalomu narodu. To se razumije.

(Seljačko poljodjelsko pravo.) Što je seljački sviet doživio i proživio po dosadašnjim poljodjeljskim zakonima, to je dovoljno poznato. Kako bi se ti zakoni imali promieniti i popraviti, to je u našem programu samo primjera radi spomenuto. Mi znamo, da će biti ljudi, koji se s ovim ili s onim zahtjevima ne će slagati. No treba na pameti držati to, da te stvari nisu još proučene, t. j. nitko se još nije pravo postarao, da sazna pravo narodno mišljenje o tim stvarima, a onda i narodne potrebe. S vremenom, kad se čitav narod stane brinuti za te stvari, bit će i to. A dodje li do vriednosti pučka politika, nema straha, da bi se opet stvorili zakoni, koji bi narodu bili na nepriliku i na štetu, jer će kod stvaranja zakona za seljake imati rieč i seljaci, i to možda u gdjekojem slučaju svaki pojedini (po „referendumu"). — Po tom treba prosuđivati ono, što je u programu kazano o prodaji zemljišta za dug, o sestrinskom dielu i t. d.

(Vlastelinska imanja.) U mnogim hrvatskim krajevima ima narod premalo zemlje, a ipak zemlje ima prilično, samo

što je mnogo zemlje u rukama jednomu čovjeku. Kako bi se to bolje uredilo, to jasno kaže naš program. Kako se vidi, to nije ono: „Dielit ćemo gospodsku zemlju!", kao da nije ničija, nego tu treba privole sabora, zemlja se po procjeni plati i t. d. A ako sabor pristane, nema sumnje, da će to učiniti samo radi „obće narodne koristi". Mi u ostalom držimo, da će mnogi veliki posjednici i sami na to privoljeti, samo kad se jednom nadje način, da im se zemlja pristojno i u redu plati.

(Obćine.) Današnje obćine, na koje narod toliko troši, imadu posla samo s „upravom", i to najviše po nalogu viših državnih oblasti (to je tako zvani „preneseni djelokrug"). I drugdje se opaža, da to nije dobro, a ni pravedno, jer kad obćinski službenici služe cieloj državi, neka ih država i plaća. Neka nitko ne kaže, da je to svejedno, jer država nema svojih novaca, nego plaća narodnim novcem. „Mjesto da plaćamo obćini, plaćali bismo državi, jer se onaj posao, što ga obavljaju obćinski službenici, mora obaviti". Istina je, država nema svojih novaca, — ali to svejedno nije tako; no mi toga sada potanje ne možemo razlagati. Kažemo samo ovo: Obćinski činovnici obavljaju najviše porezne i vojničke poslove, a to je posao za cielu državu, pa neka ga ciela država i plati i porazdieli trošak na sve porezne dužnike po porezu — pa ćemo vidjeti, koliko će doći na seoske obćine.

A onda treba držati na umu, da smo mi Hrvati seljački narod, pa bi trebalo, da u nas prva i seljaku najbliža oblast bude seljaku na službu i na pomoći u glavnom njegovom poslu, t. j. u poljodjeljstvu. Seoski putovi i mostovi imali bi i danas biti na brizi obćinskom poglavarstvu, pa i jesu. A ima još i drugih stvari, za koje bi trebalo kud i kamo više brige i pažnje. Ima krajeva, gdje nema vode, pa treba napraviti zdenac (bunar), a one, koji jesu, držati u redu. Tu su seoske zgrade, radi kojih nastaje toliko svadje. Tu je seoska čistoća ili bolje nečistoća, poljski red i t. d. i t. d., što bi sve dobra i prava seoska obćina morala imati na brizi, ali zbilja na brizi, — a ne da radi toga samo zabavlja seljanina, koji obćinskoj gospodi nisu po volji.

(Osiguranje.) Svakomu je gospodaru poljodjelcu poznato, kako ga često može zadesiti nesreća od tuče, po-

šasti i ognja, tako da gdjekojemu ne prestaje drugo, nego palicu u ruke, pa po svietu. Zato se već odavna po drugom svietu misli na to, da takvomu stradaocu država nadoknadi svu štetu. No da država smogne novaca za takve odštete, treba da svaki gospodar doprinaša, t. j. plaća odredjenu svotu prema svomu imetku, koji mu je u pogibelji. Kad bi država odredila, da svatko ima uplaćivati u tu svrhu, plaćalo bi se vrlo malo, a gospodar bi trudan od posla barem mirno spavao. Danas mnogi ljudi dobre volje plaćaju „osiguravajućemu družtvu", a onda bi plaćali državi. Razlika bi bila samo u tom, što bi ovo bilo jeftinije, kad bi se svatko morao osigurati.

(Poljodjelsko vieće.) Danas o zakonima i naredbama, koje se tiču poljodjelstva i poljodjelaca, često odlučuju ljudi, koji o poljodjelstvu znadu vrlo malo, ili pače ništa. Drugačije bi bilo, kad bi se po zakonu postavilo za glavne krajeve domovine (za ravnicu, za gorske krajeve i primorje) po jedno pokrajinsko i jedno državno vieće, kojemu bi bio posao i zadaća, da vieća o poljodjelskim potrebama, te da vladu i sabor svjetuje, što im je činiti, osobito kod uvadjanja novih poreza. Razumije se, da bi te viećnike birao narod te da ne bi imali plaće.

Obrt, trgovina i promet.

(Radničke, obrtničke i trgovačke komore ili vieće.) Hrvatska Pučka Seljačka Stranka nije stvorena samo za seljake poljodjelce, nego za čitav narod, pa kako traži za poljodjelce poljodjelsko vieće, tako je posve pravo, da i ostali staleži dobiju takve uredbe, koje će vladu i sabor svjetovati u poslovima svoga staleža. Danas su takva uredba za trgovce i obrtnike „trgovačko-obrtničke komore", a mi držimo, da bi bilo bolje i pravednije, da obrtnici dobiju posebnu svoju komoru. — Radnikâ kod nas nema još toliko, koliko po drugom svietu, ali koliko ih ima, neka se i njima prizna pravo, da sami viećaju i svjetuju o svojim poslovima i zahtjevima, t. j. neka i oni dobiju svoju radničku komoru. Oni već i danas imadu nješto po zakonu (imadu „okružne blagajne").

(Osiguranje radnikâ.) Radniku je sve blago njegova snaga, jer radnik nema posjeda, nema zemlje. Od kada su se po Evropi stvorile tolike tvornice (fabrike) i napunile tisućama radnikâ, od onda se je javilo „radničko pitanje", koje se ponajviše kreće oko toga, koliko najviše sati ima radnik na dan raditi i kolika mu ima biti plaća. Da u tom što postignu, radnici obustavljaju posao (načine „štrajk"), da time prisile poslodavce na popust.

No osim toga ima jedno veliko pitanje, na ime: A što će biti s radnikom, kad nastrada, ostari i onemogne? Što onda, kad nema posla? — To su pitanja, koja zadaju mnogo brige svim vladama, gdje ima mnogo radnikâ. Istina je, lako je reći: Neka radnik štedi, pa će imati pod starost oda šta živjeti. No izkustvo uči, da takve nauke i opomene malo hasne, pa radnici pod starost padaju na teret svojim obćinama i državi. A da ih je država, dok mogu raditi, prinukala, da sami po malo uplaćuju u zakladu (fond) za nemoćne radnike, ne bi toga bilo. Da k tomu doprinesu svoj dio i poslodavci, kojima radnik teče, stvorilo bi se toliko, da bi nemoćni radnici mogli dobivati tako zvanu „penziju".

Velika je neprilika za radnike, kad nemaju posla u jednom kraju, a u drugom ga ima, no radnik toga ne zna i ne može lako doznati. A da se vlada pobrine za takav ured, kojemu bi prijavio svatko tko treba radnikâ, i tko treba posla, — popitao bi se radnik i našao posla, a popitao bi se i poslodavac, te našao radnika.

(Državne naručbe.) Država danas treba mnogo robe i priroda, osobito za vojsku. Razumije se, da svaka vlada dobavljaju takve stvari kod domaćih ljudi. Zato bi ovaj zahtjev bio suvišan, kad bi Hrvatska imala sama svoju vladu. No danas, kad se na pr. rublje zagrebačkih domobranaca šalje na pranje u Peštu, nije suvišno, što se je ovo spomenulo.

(Gospodarsko-obrtne udruge.) Gdjegod se kod nas može štogod iz zemlje izvaditi (na pr. u rudokopima), ili zaslužiti (u tvornici), tu su prvi stranci, jer naši ljudi nemaju zato ni novaca ni znanja. Osim toga sva sila tudje a loše robe popljavljuje naš narod. Treba na um uzeti to, da se danas već i veliki dio seljačkoga svieta oblači kupovnim

odielom. Razumije se, da naš narod pri tom trpi mnogo štete, jer za svoj rad dobiva malo, a tudju robu plaća skupo.

U toj stvari ne će biti druge, nego da naši ljudi skupe svaki svoju svoticu, pa da stanu osnivati razne zajedničke privredne (produktivne) udruge, koje će praviti na pr. sir, maslac i t. d., pa izradjivati kožu, platno i t. d., šećer, žestu (spirit) i t. d. i t. d. No pita se: Hoće li se to izplaćivati? Ne će li tudja roba biti jeftinija? Ne će li tudja ciena ovakve udruge odmah u početku utući? — Za to je tu država, da se ona bori s drugom državom, jer to pojedinac ni udruga svagda ne može. A država može takovoj udruzi dati u zajam novac, može ju osloboditi od poreza, tudjoj robi otežčati dovoz i t. d. Tako su druge države pomagale i pomažu pojedincima, osobito Madžari; tako bi i naša država mogla pomagati našim udrugama, osobito onima, koje se bave domaćim obrtom. Na taj bi način ostalo u našoj domovini na milijune novca, a zacielo bi drugi milijuni došli za našu robu.

(Promet i trgovina.) Po današnjem državopravnom položaju nema Hrvatska nikakve rieči u stvarima koje se tiču prometa i trgovine: tu ima riec samo „zajednički" sabor i „zajednička" vlada u Pešti. Razumije se, da je to Hrvatskoj na silnu štetu. Zato će naša stranka tražiti, da se Hrvatskoj dade i kod toga dolična riec bez obzira na to, koji će nam poslovi biti zajednički s kojom drugom državom, t. j. to ćemo svakako tražiti, da o tom budemo odlučivali i mi.

Financije.

(Sniženje poreza.) Znalo se je dogoditi, da su zastupnici prije izbora obećavali izbornicima, da ne će od toga i toga plaćati poreza. Razumije se, da su izbornici ostali prevareni. Danas ozbiljni zastupnici i ozbiljne stranke ne obećavaju ni sniženja, a kamo li ukinuće poreza, jer porezi sve to više rastu. No jedno je, što se može, i što bi narodu znatno olakšalo državne terete, a to je: da porezi budu pravednije razdieljeni. To nije laka stvar. No svatko će priznati da je pravo, ako se od nuždnoga živeža i smoka porez snizi, ili ukine. To traži pravica. Jednako pravica traži, da svatko plati toliko, koliko može. A svatko znade,

da je onomu, tko ima na pr. 1000 K dohodka, teže platiti 10 K, nego onomu, tko ima 10.000, platiti 100 K, premda je svaki dao jedan stoti dio dohodka. Ali to je ono: tko ima suviška, lakše mu je i više dati, nego onomu i malo, tko nema dosta. To znači, da se porez ima odmjerivati po „gospodarstvenoj jakosti".

Neprilika je i to, što ima toliko svakakvih poreza, ali je i to težko urediti drugačije, a da ipak bude pravedno. No i tu bi se moralo nastojati, da se uradi, što se može, osobito za seljački sviet, koji se u razne poreze ne može tako lako uputiti, pa se lako dogodi, da plati i više, nego što bi morao.

A što se tiče utjerivanja poreza, tu bi zbilja u mnogom moralo biti drugačije, i to barem u tom, što i današnji zakoni zahtievaju, na ime: da se siromahu ne prodaje i ono, što mu je najnuždnije, pa onda to, da ljudi, koji s tim imadu posla, budu obzirniji, da ne kažemo ljubezniji. Mi znamo, da se platiti mora. Ali tu bi trebalo držati na umu to, da je za ono malo, što siromah ima da plati, jedva vriedno i onoga posla i troška i neugodnosti, a da ne govorimo o drugom.

(Državne investicije.) Rekosmo, da se porezi ne će sniziti, a kamo li ukinuti, pače da sve to više rastu. Htjedosmo reći: na žalost rastu. Ali evo, zašto ne rekosmo: Ako narod ima od kuda plaćati porez, — neka porezi samo rastu, jer novac je dobro imati na okupu: s njima se može mnogo učiniti. Ali to je ono: Kad bi narod znao, da od poreza ima koristi, onda bi ga radje plaćao. A imao bi narod od poreza koristi onda, kad bi se iz državnoga proračuna davalo toliko, koliko je potrebno, da se svake ruke gospodarstvo i privreda poboljša i dohodak poveća. Istina je, države čine u tom mnogo, osobito gradeći željeznice, brzojave, otvarajući pošte i t. d., što sve koristi prometu i gospodarstvu. Ali na žalost još se premalo, osobito u Hrvatskoj, daje za poljsko gospodarstvo, da i ne pitamo za željeznice, koje su nam na štetu, a osobito za rieke, koje njekoje krajeve dave kao miševe. Naša stranka zahtieva u tom posve drugu mjeru, t. j. da se porezni novci troše u prvom redu na poboljšanje i pomoć poljskomu gospodarstvu.

(Financijalno sudište.) Kako Hrvatska nema danas svojih financija, posve je naravski, da i zadnju rieč u pritužbama proti financijalnoj upravi ima financijalno sudište u Pešti. Hrvatska Pučka Seljačka Stranka traži posebno hrvatsko financijalno sudište, a razumije se po tom i financijalnu samostalnost, t. j. da hrvatski sabor bude sam odredjivao poreze i stvarao sve financijalne zakone, t. j. da nijedan porezni novčić ne ide u Peštu, niti kamo drugamo, nego najprije u naš žep, a onda onamo, gdje smo dužni.

Uprava.

(Obćinsko vieće i obć. službenici.) Danas obćinski odbori u banskoj Hrvatskoj ne mogu svojoj obćini birati službenika (načelnika, bilježnika) po svojoj volji, nego na predlog kr. kot. oblasti, a županijska oblast može proti njima odrediti iztragu i odpustiti ih iz službe. A i obćinski odbor može malo što. Drugim riečima: današnje obćine u banskoj Hrvatskoj imadu jako uzku samoupravu (autonomiju). Hrvatska Pučka Seljačka Stranka zahtieva, da ta samouprava bude u obćinskim stvarima podpuna onako, kako je na pr. već danas u Dalmaciji.

(Kotarsko vieće.) Sve „kraljevske" oblasti, pa i kotarske oblasti — to je vlada, koja stoji pod pazkom ili kontrolom sabora. Narodni zastupnici mogu vladu pozvati na odgovornost radi svake protuzakonitosti, što ju učini kojigod službenik. Ali to je prespor i predug put. Zato Hrvatska Pučka Seljačka Stranka zahtieva, da svaka oblast imade uza se narodno vieće, koje ima pravo glavara oblastî (kot. predstojnika) svjetovati, pače ga radi važnih stvari pozvati i na odgovornost. Razumije se, da to ima biti tako uredjeno, da vieće ne bude nijednomu oblastnomu glavaru na smetnju, tako da ne bi mogao ništa učiniti; ali svakako treba svojim putem narodu zajamčiti, da ne će trpjeti od samovolje službenikâ, koje plaća. Nije dosta kazati, da je i sada otvoren put do više oblasti, jer je taj put predalek, prespor, preskup, a često uzalud.

Sudstvo.

(Nezavisnost sudaca.) Sudačka služba — to je sveta služba, jer sudac kroji pravicu. Takvu službu mora čovjek

obavljati bez straha. Zato u svim prosviećenim državama ima zakon, da sudca nitko, pa ni vlada ne miče s njegova mjesta. Takav zakon ima i u banskoj Hrvatskoj, ali je bio po dva puta na tri godine ukinut.

(Mjestni sudovi.) Kad su se u banskoj Hrvatskoj uveli mjestni sudovi, u kojima „muž muža sudi", narod nije bio zadovoljan. To je posve naravski. Gospoda, koja su taj zakon stvorila, govorila su, da je to „narodni" i „slavenski" sud. To je krivo mišljenje. Narodnoga suda nema bez skupštine, u koju može svatko doći, ili u koju izabere svoje ljude cieli narod onoga mjesta, ili kraja. A kakav je to narodni sudac, — jedan čovjek, kojega bira općinsko vieće, a ban ga može i ne potvrditi dotle, dok vieće ne izabere onoga, koga ban hoće! Tu nema o narodnom sudu ni govora. Stvar se time mnogo ne mienja, što u tom sudu sjede i dva „prisjednika" ili „prisežnika".

Sud treba da imade ugled, t. j. da ga narod poštuje. A to je moguće samo tako, ako sudi zbilja narod, ili ako sudi čovjek učen i još nezavisan, koji ne treba ničije milosti, niti se koga boji. Toga ni jednoga ni drugoga današnji mjestni sud nema, i zato Hrvatska Pučka Seljačka Stranka zahtieva, da se ima ukinuti.

Mjesto mjestnih sudaca neka u obćinu dolaze školani kotarski sudci, a njima se može dodati narodno vieće, ako to stranke zatraže. Na taj način bit će lakše i narodu, jer jedan sudac dodje lakše u selo, nego deset i više ljudi u grad. A bit će lakše i sudcu, jer će sve moći vidjeti i saznati, a ne će trebati posebnoga „očevida".

(Duge parnice.) To je jasno, — to se ima zapriečiti.

(Porota.) Do sada je porota (narodni sud) u nas sudila samo onda, ako je tko počinio kakav zločin tiskom (ako je proti zakonu pisao u novine). Drugdje, pa i u Rusiji, sudi porota i za svaki drugi zločin. („Porota" — to je obično dvanaest sudaca, koji se izždriebaju — t. j. na sreću izvuku — izmedju svih onih, koji imadu pravo biti porotnici. Izždriebaju se obično 24, a svaka stranka bira izmedju ovih šestoricu, pa ovih 12 odgovara sudu na pismena pitanja, je li obtuženik kriv, ili nije, a po odgovorima sud sudi.)

Škola i crkva.

(Pučke škole.) Pučke su škole danas narodu na teret zato, što se je sviet podielio, pa roditelji privlače djecu k poslu već od malih nogu. Istina je, to je neprilika, ali u školu se mora. Olakšati bi se dala ta stvar tako, da bi svako selo imalo svoju školu, u koju bi djeca dolazila većinom zimi, a učitelj bi bio koji upućeni seoski momak, ili čovjek, koji bi na ono malo djece iz svojega sela za stalno bolje pazio, nego što paze današnji „pazitelji", što ih njekoji učitelji postavljaju: da diete na djecu pazi. Tako bi djeca išla u školu u radne dane, a u nedjelju školanomu učitelju, i to tri, ili četiri godine. Četvrtu, ili petu godinu išla bi djeca u školu samo školanomu učitelju. — Ovako bi se, rekosmo, mogla ta stvar narodu olakšati, ali ne kažemo, da je time sve rečeno, jer bi tu stvar trebalo još izprobati i proučiti, samo ne treba previše mudrovati ni pitati: hoće li ta škola biti onakva, kako to propisuju njemački učenjaci. Mi znamo za seljake, koji su stotine djece naučili čitati i pisati — bez ikakve upute. A to je svakako bolje, nego ništa. Treba naime držati na umu, da u našem narodu ima najviše ljudi, koji ne znadu a-b-c (ne znadu alfabeta, pa se zato zovu analfabeti), da je to upravo sramota. Hoćemo li čekati, dok u svakom selu podignemo školu po njemačkom propisu? Mi mislimo, da to ne bi bilo mudro. Neka se tko ruga našim školama, — samo ako naša djeca budu znala čitati! Učinimo, što možemo!

(Gospodarske škole.) Da naše gospodarske škole malo vriede, to svatko priznaje. Tomu je krivo to, što se seoski momci njekako pogospode. Zašto je opet to, toga ne ćemo razlagati. — Bolje bi zato bilo, da se u svakoj obćini i u svakom kotaru uredi tako zvano „uzorno gospodarstvo", na kojem bi se seljački momci učili gospodariti gledajući i radeći sami. Kako bi se to najzgodnije uredilo, to bi sada bilo suvišno potanje razlagati. Svakako treba držati na umu to, da se kod nas ne gospodari, kako treba, te da je to upravo naše životno pitanje, da se prihod seljačkoga gospodarstva poveća.

(Srednje škole.) Srednje škole — to su današnje „gimnazije" i „realke", u koje dolaze djeca, pošto svrše pučku

školu. Tim se školama mnogo prigovara, i to najviše radi toga, što nisu praktične, što mladićima napune glavu koječim, osobito tudjim jezicima (grčkim i latinskim), koji se ne govore, te mladići, koji te škole izuče, hoće da budu samo gospoda. Takve su škole mogle obstojati u ono vrieme, dok su za gospodu radili kmetovi, pa je gospodin župnik ili vlastelin mogao živjeti, ako nije znao razlikovati graha od pšenice, a u ručnom radu ni čavla zabiti. A onda — onda su u cielom hrvatskom narodu bile dvie tri takove škole, pa se to nije opažalo. Danas je drugačije: danas treba da svatko sam radi, a ne da čeka od drugoga. Pa i zbilja u drugih naroda ima na tisuće školane gospode, koja se razumiju u mašine, znadu, kako se pravi platno, sukno, staklo i t. d., kako se tali željezo, kako se hrani blago i t. d. i t. d. Gledajte samo, kako takvi i k nama dolaze i vuku dobitak: gdje se sieče šuma, gdje se kopa ugljen, petrolej i t. d., gdje ima kakva tvornica, — tu vidite Francuza, ili Niemca, a naši ljudi sjede po kancelarijama: gospoda su. Ako izgube službu, onda im se dogadja prema onoj: kopati ne znam, prositi me je sram. Zato svoju službu i čuvaju.

To ne valja, to će nas upropastiti. Srednja škola treba da svakomu, tko se u njoj uči, otvori barem pogled u to, kako se danas radi i stiče. Kad bi to bilo, mnogi bi mladić dobio volju za posao, a kanio bi se gospodstva i kancelarije. — To je jedno.

A drugo je ovo: Kakav je duh u tim srednjim školama, takva su gospoda: što su tu naučila i čula, to znadu i toga se drže. A u toj je stvari kod nas vrlo zlo. Naša gospodska i seljačka djeca uče se u tim školama o Egiptu, o Persiji i Indiji, da ne govorimo o Grčkoj i o Rimu, a o svom narodu čuju malo ili ništa, a tako i o ostalim Slavenima. Kad ih tih škola izadje činovnik u narod, mnogi se čudi i odielu i običaju narodnomu, jer toga još nije vidio, — a kamo li bi iz daleka samo znao, što je narodu u misli i u duši. Toliko su mu hvalili u školi mudrost i napredak grčkoga, rimskoga, njemačkoga, talijanskoga i t. d. naroda, a mišljenje i zdravu misao našega naroda jedva su i spomenuli. Je li po tom čudo, što naši školani ljudi drže mnogo više do tudjega, — kad svoga ne poznadu?!

(Više državne škole.) Danas se svi činovnici (sudci, predstojnici, profesori i t. d.) školaju u sveučilištu, tako, da je sveučilište kao njekakva fabrika činovnikâ. To nije dobro, i to zato, što sveučilištni djaci imadu od starine veliku slobodu, pa je to ostalo do danas. Mladi ljudi dodju u sveučilište, pa onda po dvie godine planduju, onda se malo uče, pa opet planduju, jer u školu (na nauk, ili kako se veli „na predavanje") ne moraju ići, — a profesore njihove država mora plaćati. Kad prodje i četvrta godina, onda na vrat na nos uče i polože izpite, pa sad hajd u narod — u službu. Ovakvo školanje — to je uzrok cieloj našoj nevolji, koje ne ćemo razlagati. To ne valja. Tko hoće da za plaću služi, taj treba da se za to ozbiljno pripravlja: dan na dan, godinu za godinom. Zato treba osnovati za svake ruke službenike posebne škole, u kojima se ne će toliko po volji plandovati. A sveučilište neka ostane onima, koji hoće da se bave znanošću i da planduju po volji.

(Crkva.) S Crkvom, osobito s rimskom (katoličkom), imade država i politika mnogo posla od starine, pa i danas. Od kad je počeo boj proti starim vlastima i uredbama, bore se njekoji i proti crkvenoj vlasti. No budući da se crkvene oblasti i uredbe ne mogu ukinuti onako, kako su se ukinule na pr. plemićke povlastice, pa kraljevska, ili tudjinska vlast, — jer vazda ima ljudî, koji vjeruju te se svoje volje pokoravaju svojoj crkvenoj vlasti, — došli su njekoji na misao, da bi najbolje bilo, kad država ne bi s crkvenim poglavarima i uredbama imala nikakvoga posla: država ne bi crkvama ni svećenicima davala nikakve pomoći, niti bi se starala, da li vjernici svoje svećenike uzdržavaju i t. d. i t. d. No pokazalo se je, da to baš nije tako lako, i bez obzira na to, što je državna vlast često dobivala pomoć od svećenstva, jer je svećenstvo, kojemu je vlada pomagala, bilo i samo uz vladu, a i narod je tako upućivalo. Zato se mi u toj stvari držimo starine: kako je bilo, tako neka i bude. Kad jedanput naš narod dodje do toga, da o tom bude mogao odlučivati, onda će se vidjeti, kako o toj stvari sudi i kako je njemu po duši: pustiti Crkvu i svećenike za sebe, kako im drago, — ili pak ovako, kako je danas. To je velika stvar, o kojoj se ne može kazati: Mi hoćemo ovako, jer smo to drugdje vidjeli ili čuli.

A ono, što naš program kaže o župnicima i podavanjima, što im se daju, to je obće mišljenje. Što se tiče izabiranja župnika, toga ima i danas, te na pr. grad Zagreb, Koprivnica i t. d. bira sebi župnika u gradskom vieću.

Vojska.

(Neutralnost.) Ovo, što se ovdje kaže, — to je, mi to priznajemo, jedan naš zahtjev, za koji će mnogi reći: Oho, gdje je to! No mi se toga ne bojimo. Naše je uvjerenje, da današnja austro-ugarska monarkija nema što osvajati, i da bi svi narodi u njoj bili proti svakomu osvajanju i proti svakomu ratu. A promieni li se ta država u kakav drugi zglob, bit će još manje izgleda za kakav osvajački rat. Moglo bi se doduše reći, da svaka država treba vojsku i za obranu, — no mi o tom ne možemo razpravljati, jer je sve to velika politika. Naš je „ideal", kažemo otvoreno, savez državâ i narodâ na Dunavu, i to takav savez, koji ne bi mislio ni na kakvo osvajanje niti bi se pačao u svjetske zapletaje (ne bi bio ni ovamo ni onamo, t. j. bio bi „neutralan"). U tom savezu bila bi i naša Hrvatska. Kad će se taj ideal oživotvoriti, to dakako ne zavisi samo o nama Hrvatima.

(Domobranstvo.) Kakogod Hrvatska uredila svoje poslove s drugom kojom državom domaću bi svoju vojsku (domobranstvo) svakako imala držati i njom upravljati sama.

Vanjski poslovi.

(Hrvati izvan hrvatske države.) Danas se svaka država stara za svoje suplemenike, koji živu u drugim državama, premda nisu njezini državljani. Istina je, to danas vriedi samo prema Turskoj, pa se na pr. Srbija može javno starati za Srbe u Turskoj, ali u Srbe pod bečkim cesarom ne dira, jer toga druge evropske države ne trpe. No ako se evropske države ne staraju za svoje suplemenike onako „službeno", staraju se izpod ruke, kao njekako potajno.

Hrvatska danas ne može nikako stupiti ni u kakvu svezu ili dogovor s drugom kojom državom (to ne može ni Ugarska). No to baš na vlas tako ne mora i ostati, a kad

bi i ostalo, uviek se može naći zakonit način, da se hrvatska vlada postara za one Hrvate, koji ne živu zajedno s ostalom braćom u hrvatskoj državi. Uza to se možemo nadati, da će prosviećena Evropa i u tom poći napried, te da države ne će svojim podanicima kratiti ljubavi i brige, koju bi im donosila braća iz druge države. Ili zar bi bilo dostojno prosviećene Evrope, kad Hrvati ne bi smjeli pomoći na pr. istarskim Hrvatima, a mogli bi im pomoći? Bi li bilo pravedno i dostojno, da im se brani doći na zajedničku hrvatsku slavu i t. d.? Ako ne bi, onda bi bilo sasma u redu, da hrvatska vlada stvori posebni odio ili ministarstvo za Hrvate izvan hrvatske države. A posla bi to ministarstvo imalo i više, ovo je samo primjerice spomenuto. Koliko bi brige trebalo samo za ono 300.000 Hrvatâ, što živu u Americi?!

(Sveza s ostalim Slavenima.) Još više bi to isto ministarstvo imalo posla s ostalim Slavenima. Ne mislimo mi ni na kakve „urote" i spletke bilo proti komu, nego prosto osjećamo, da se o slavenskoj ljubavi i uzajamnosti mnogo govori, a da se malo od svega toga vidi. Mi se nadamo, da će se Evropa i u toj stvari promieniti na bolje, pa da Slavenâ ne će do vieka držati urotnicima. Mi u obće držimo, da bi bilo u redu i posve u duhu evropskom, da i svi drugi narodi stvore ministarstva za vanjske „narodne" i prosvjetne poslove, te da države ne će do vieka držati u tudjini samo diplomatske i trgovačke poslanike i zastupnike (konsule). U toj se je stvari mnogo učinilo, samo stvar još nema prave forme. Što smo baš mi Slaveni prvi ponukani, da nadjemo zakonitu formu za medjusobno naše obćenje, to nije čudo, jer smo mi već od stoljeća kao jedan narod, a podieljeni smo u toliko državâ. Drugi narodi te potrebe toliko ne osjećaju.

(Prosvjetna sveza s drugim narodima.) Napokon bi ovo ministarstvo za „kulturne vanjske poslove" imalo posla i s drugim narodima. Dosta je spomenuti, da svaka vlada, osobito u manjim državama, šalje svoju djecu u tudje škole, ili šalje svoje ljude, da u tudjini prouče ovo ili ono. A mi mislimo: Zašto se svi ovi poslovi s tudjinom ne bi predali posebnomu odjelu kod vlade?

Sabor i vlada.

(Parlamentarna vlada.) „Parlamentarna" vlada jest ona vlada, koja ostaje na vlasti samo dotle, dok uz nju pristaje većina sabora (parlamenta). Čim većina sabora izrazi vladi „nepovjerenje", vlada odstupa (daje „demisiju"). Ljudi, koje vlada postavlja na čelo parlamentarnoj vladi, obično pripadaju saborskoj većini, t. j. to su obično narodni zastupnici one stranke, koja ima većinu. — Hrvatska Pučka Seljačka Stranka zahtieva, da vlada bude parlamentarna, i to zato, što je to jedino jamstvo, da se poštuje narodna volja. Jer ako vlada ne mora odstupiti, kad joj sabor više ne vjeruje, to je onda očito, da se narodna volja ne poštuje.

Gdje ima sabor, a vlada ne odstupa, i ako je proti njoj većina sabora, takva se vlada zove samo „ustavna", jer se zakoni daju ustavno (t. j. sabor zakon prihvati, a vladar ga potvrdi, ili posveti, „sankcionira").

(Izbori.) H. P. S. S. zahtieva u kratko obće izborno pravo, i to prvo zato, što je to pravedno, a drugo zato, što se samo po obćem izbornom pravu može očitovati volja naroda. Gdje malen dio naroda ima pravo glasa odlučivati o udesu i o koristi velike većine naroda, tu se mogu dogoditi mnoge nepodobštine, kojih ne ćemo spominjati. Dosta je spomenuti samo to, da više tisuća naroda ne može nitko ni nahraniti tako lako, ni zatvoriti, a ni zasliepiti i prevariti. A onda prosudite, koliko je sviet odvažniji i kuražniji, kad vidi i osjeća, da nas ima mnogo. Napokon treba kazati i ovo: Prava narodna i stalna vlada može nastati samo po obćem izbornom pravu. Kad bude svatko imao rieč kod postavljanja vlade, onda će svatko osjećati i odgovornost za nju i s njom. Danas puk svagdje rado glasuje proti svakoj vladi, jer je nastala bez njega; kad toga ne bude, narod će vladu poštivati i braniti, jer će više biti njegova: narod ju je postavio. Samo obćim izbornim pravom može narod doći do stalne vlade.

(Pravo manjine.) Svatko znade, kako se više puta dogadja, da izmedju dva kandidata dobije koji samo dva, tri, ili baš samo jedan glas više, — i taj je izabran, a onaj drugi nije. Recimo sada, da koja stranka ima 100 kandidata, pa da svaki ima 1000 glasova, a protivnički kandidati po 1200,

— to je ona prva stranka ostala u manjini, nije dobila ni jednoga zastupnika, premda je za nju glasovalo 100.000 izbornika! To nije pravo. To treba popraviti, t. j. i manjini treba dati prava, koliko ju ide. Kako je to uredjeno, toga ovdje ne možemo razlagati.

(Virilisti.) Do danas imadu njeki velikaši i svi biskupi i svi veliki župani u hrvatskom zagrebačkom saboru pravo glasa, kao da su izabrani narodni zastupnici. Takvi članovi sabora zovu se „virilisti". To je ostatak starih gospodskih pravica, kojih naša stranka ne priznaje, pa ne priznaje ni „virilnoga" prava nikomu.

Kako će Hrvatska Pučka Seljačka Stranka raditi za svoje zahtjeve.

(Program nije dosta.) Lako je reći: Ja hoću to i to, — ali doći do toga, što tko hoće, to i jest glavna stvar. Mnogi Hrvati na pr. žele, da bi Hrvatska bila samostalna: mnogi žele, da bi bila i „velika", te prikupila k sebi i druge zemlje, u kojima ima Hrvatâ. No velika većina ovih rodoljuba nema ni pojma, kako se ima raditi, hoćemo li da ovako velike stvari postignemo.

No naši ljudi zato malo pitaju, i to je, rekli bismo, prvi uzrok našemu političkomu i narodnomu neuspjehu. Našim je ljudima obično dosta, kada tko kaže, da to i to hoće, pa što više tko hoće, to je veći i bolji Hrvat i rodoljub.

Zato mi na sve to upozorujemo. Naša stranka hoće takodjer mnogo, vrlo mnogo: popis naših zahtjeva vrlo je velik. No kako mi sami ne mislimo, da smo po tom samo mnogo bolji od drugih, što smo znali toliko toga i više nego drugi napisati na narodni roboš, — tako ozbiljno opominjemo sve naše pristaše, neka ni oni tako ne misle, a protivnike pozivamo i sami, neka nas ne sude samo po našem programu, nego i po našem radu.

Kad bi naš sviet spoznao samo to, da za politiku nisu dosta jedino rieči i želje, nego još i volja, a osobito sposobnost za rad, — to bi već bio takav ljekoviti napitak za našu politiku, koji bi ju brzo izliečio i od drugih bolesti.

Naša stranka, rekosmo, hoće mnogo; ona hoće toliko, da bi njezin podpuni uspjeh bio i podpuni narodni preporod. Hoće li dakle naša stranka i zbilja, da bude imala uspjeha, kakvoga do sada u našoj politici nije bilo, — morala je naći drugi put i drugi način, nego što su ga poznavale dosadašnje naše stranke. — O tom još njekoliko riečî.

I. Politička pokvarenost. Prvo, čega se svaka stranka ima čuvati, jest politička pokvarenost. Pokvarenosti ima u politici mnogo vrstî, kao i u ostalom životu. Mi ćemo spomenuti samo tri vrsti, kojih se imamo osobito čuvati.

(1. „Vodje" i „strančarstvo".) Tko bolje pazi, kako se političari, osobito vodje, vladaju, opazit će gotovo kod svih nješto čudno, naime ovo: Sve ti se čini, kao da ti ljudi misle, da je to velika njihova zasluga, što su rodoljubi. Zato im je vrlo drago, kad ih narod bučno časti, kad im viče: živjeli!, kad ih hvali i naziva prvima, pače spasiteljima. Toga ima i u nas toliko, da o tom ne treba više govoriti. A iz toga se javlja jal i mržnja na svakoga drugoga vodju, kojega zahvalni narod zove takodjer prvim i spasiteljem. — Ovoga u našoj stranci ne bi smjelo biti već po tom, što mi na politiku i rodoljublje gledamo drugačije. Mi, u kratko kazano, ne držimo, da je rodoljublje kakva osobita zasluga, a za politiku držîmo, da nema služiti ničijoj slavi.

Još je veća neprilika ovo: Dosadašnja politika utuvila je ljudima u glavu njekakvo čudno mišljenje o tom, što je to „stranka". Težko je u kratko kazati, što pristaše dosadašnjih stranaka misle o svojoj stranci, no jedno se kod njih opaža, naime: pristaše su jalni svakoj drugoj stranci, ako ta druga stranka započne, ili učini što dobra. — Koliko ovo i jest djetinjasto, ipak se znade razviti u strašnu sebičnu strast, koja čovjeka goni tako daleko, te voli, da sve propane, samo da se drugomu ne prizna, da hoće dobro i da je dobro učinio.

(2. Klevete.) Ozbiljna je stvar i ovo: Malo ima koji naš političar, za kojega nije tko kazao i napisao, da je podmićen i da se je prodao. Ovo je žalostna i sramotna stvar, a možemo ju razumjeti samo tako, što je živa istina, da su hrvatska gospoda stotine i stotine godina zbilja pristajala uz one, koji su imali vlast, a to su bili većinom tudjinci. Razumije se, i posve je naravski, da su mnogi takvi domaći

sinovi dobili i dobre službe i velike časti. Puk hrvatski stvorio je o svem tom svoje mišljenje: puk je to okrstio u svojoj duši narodnim izdajstvom....

No težko je o tom govoriti. Spomenut ćemo samo, kako je pučko diete, pok. Ante Starčević, pristao uz ovo pučko mišljenje, pa za svoje političke protivnike nije imao druge rieči, nego „prodane mešine". Poslie njega lako je svatko došao do toga, da ga tkogod nazove „prodanom mešinom": „prodana mešina" — to je tako poznata rieč u našim novinama i u običnom životu, da već i djeca znadu za kim vikati, da je „prodana mešina". Mi o toj stvari mislimo ovako: Danas se ni u Turskoj ljudi ne prodaju onako, kako se to kod nas misli, a još više piše i kleveće, t. j. onako po pogodbi iz ruke u ruku, na pr. ovako: Madžari se pogode s jednim hrvatskim političarom za 100.000 — recimo — forinti, a taj će Hrvat biti onda za njih, t. j. madžaron. To tako ne ide, pa je već vrieme, da to sebi iz glave izbije i zadnji naš najneukiji čovjek. — Ali zato ima i danas stotinu vrsti narodnoga izdajstva, od maloga do velikoga i najvećega. Izdajstvo je na pr. svaki obzir, a osobito svaka kukavština u obrani narodnoga prava, izdajstvo je svaka neiskrena rieč narodu i t. d.

Mi zato ne ćemo nikoga nazivati „prodanom mešinom", jer u takve sramotne strahote ne vjrujemo. Ali svačiju kukavštinu i svaku neiskrenost krstit ćemo otvoreno pravim imenom.

(3. Loši ljudi — dobri „rodoljubi".) Ima napokon ljudi, koji u politici traže svoju korist, ali ne tako, da bi se prodavali, nego na stotinu drugih načina, kako ima stotinu razne koristi. Njetko na pr. guli narod, što više može: tomu je sad prva briga, da postane „rodoljub", da stupi u koju oštru stranku, — i sad je sve u redu. Drugi ide za tim, da „rodoljubljem" pokrije koju drugu svoju slabu ili prljavu stranu, ili zadovolji kakvu svoju želju: jedan hoće da ga časte i slave, drugi hoće da se pokaže i t. d. i t. d.

Svega toga ima i kod nas. A i odatle nastaje razdor, jer se ovakvi prljavi ljudi turaju napried, a čestiti se i iskreni rodoljubi povlače natrag. A krivo je svemu tomu to, što se kod nas ne pazi dosta na to: da loš čovjek ne može biti dobar rodoljub. Tko nije dobar otac, ili dobar gospodar;

tko hoće da učini krivo bilo komu, tko je oholica i napržica, komu nije ni do svoga ni do tudjega poštenja i t. d. i t. d., taj ne može biti rodoljub. A ovakvim su ljudima naše stranke dosta gledale kroz prste, samo ako su dosta glasno vikali, da su „rodoljubi", i ako su uza to nješto obilnije plaćali svoj stranački prinos. — Naša će se stranka, koliko je to samo moguće, ovakvih ljudi čuvati.

Ovo su u kratko glavni znakovi stranačke pokvarenosti, koja je i našu politiku tako otrovala, da su stranačke i novinske svadje i psovke najgadniji, ali na žalost često glavni posao i naših novina i naših stranačkih odbora.

II. Organizacija. Tko je što čuo o našoj politici, taj zna, kako se svim strankama prigovara, da nemaju organizacije. No ne ćemo reći krivo, ako kažemo, da valjda nitko ne zna, čemu bi za pravo ta „organizacija" imala služiti. Toliko se zna, da ljudi većinom misle na to, kako bez organizacije nema novaca.

Mi o tom mislimo drugačije. Mi držimo, da politička stranačka organizacija ima poglavito trostruku svrhu: družtvenu ili ljudsku, stvarno-političku i treće stranačko-političku ili narodno-političku. Razložit ćemo svaku u kratko.

(1. Družtvena svrha stranačkoj organizaciji.) Čovjek sam može podivljati i pobenaviti. Od čovjeka može postati čovjek samo medju ljudima; tu se čovjeku i vidi prava vriednost. Blaženo je bilo ono doba, kad je naš narod imao svaki dan „skupštinu" — u svojoj zadruzi. Onda je bilo i pametnijega i uljudjenijega i poštenijega svieta. Danas toga nema, pa hoćemo li, da se sastanemo, da se upoznamo, pa se porazgovorimo, — treba ljude pozivati na sastanke, i to baš na prijateljske sastanke, gdje će čovjek čovjeka barem upoznati, ako ništa drugo. A to je nuždno, ako hoćemo da išto zajednički započnemo. Bez poznavanja nema pouzdanja, a bez pouzdanja nema od posla ništa.

Sastajanje ne će biti na korist samo političkomu našemu životu; ono ne će biti na korist samo gospodarstvu, jer će ljudi poznavajući se stupiti s pouzdanjem i u poslovne sveze; na sastancima ne će naš čovjek samo mnogo čuti i naučiti, — nego će poznanstva i prijateljstva, što ih naš sviet na sastancima steče, učiniti od mnogoga čovjeka posve drugačiji i pravi družtveni stvor: čovjek će se naš, koji

se mnogi boji stranomu gospodinu i u lice pogledati, otresti svoje strašljivosti i nespretnosti; u njem će se javiti sviest, da nije sam, te da se u nuždi ima na koga obratiti. A glavno: naši će ljudi sve po malo spoznati, kako ima raditi narod, koji nije i ne će da bude stado; onda će našemu narodu puknuti medju očima: zašto je toliko stotina godina bio rob i sluga; spoznat će istinitost one rieči: da je snaga, veličina i napredak samo u zajedničtvu.

(2. Stvarno-politička svrha organizaciji.) O narodnim nevoljama i potrebama govori se u nas i piše mnogo, a kada treba kazati i dokazati nevolju i potrebu, onda smo brzo gotovi, — jer tih nevolja i potreba ne poznaje nitko osim samoga naroda, koji ih pati. Isti naši zastupnici iznašaju u saboru često trice i kučine, — a da su imali zgode čuti narodnu potrebu, kako vapi, — drugačije bi govorili. Te „nevolje i potrebe", koje su u ustima naših političara i u stupcima naših novina tako mrtve i prazne, da se na njih nije vriedno ni ogledati, — to može izjadati i izkazati samo narod, i to opet na sastancima. Tu će na takvim sastancima biti škola za one, koji tih nevolja i potreba ne poznadu; tu novinari i političari treba da sabiru gradju za novine i saborske interpelacije; tu će se razpraviti potrebe i tegobe političke: obćinske i kotarske, te gospodarske i prosvjetne: kakva bi se mogla osnovati privredna zadruga, čitaonica, škola.

Razumije se, da sastanci u ovu svrhu ne će biti velike „skupštine", u kojima se samo govori, a poslie nikomu ništa: sastanak u tu svrhu imade biti pravo vieće, gdje će svatko kazati svoje mišljenje i opažanje.

(3. Stranačko-politička ili narodno-politička svrha organizaciji.) Treća je napokon svrha organizaciji to, da se u svakoj potrebi uzmogne znati, tko je s kim i kamo tko spada. Tu je naravski na prvome mjestu potreba, da čitav narod, koji pristaje uz koju stranku, izabere ljude, koji će stranku voditi. Dosadašnji naši vodje pojedinih stranaka sami su se njekako postavljali za vodje, a njekoji su iza sebe imenovali i nasljednika u vodstvu. Takvi vodje nisu bili nikomu odgovorni, jer su i na stranačke skupštine po svojoj volji pozivali „svoje ljude", koji su na sve kimali, štono je rieč. — Tako ne valja. Vodju daje stranci glavna

skupština, a pouzdanike biraju pristaše bez obzira, jesu li kojemu „prvaku" po volji.

Tu su za tim saborski izbori, koji se ne mogu voditi, kako treba, ako se ne zna, tko kamo spada. Tu su napokon važni dogadjaji, o kojima treba da narod kaže svoje mišljenje. Kad vlada kani predložiti važan kakav zakon, ili ga je sabor prihvatio; kad se dogodi promjena na kraljevskom priestolju; kada u susjedstvu bukne rat, ili se država sprema u rat, i t. d. — u svakoj takvoj zgodi treba da stranka obaviesti svoje pristaše i da čuje narodnu volju.

U ovu svrhu mogu se sazivati velike pučke skupštine.

Sve ovo, što smo u kratko razložili o organizaciji, bit će potanko odredjeno u „Redu", kojega se stranka ima držati.

III. Politička naobrazba i nauka. Našoj političkoj neslozi i našemu političkom neuspjehu mnogo je krivo i to, što ni naši vodje politički, a ni drugi ljudi ne znadu o politici ništa, ili znadu vrlo malo. Čuli smo, da ima zastupnika, koji nisu čitali ni one nagodbe, što ju je sklopila Hrvatska s Ugarskom god. 1868.; čuli smo ljude, koji govoreći o politici rekoše posve ozbiljno: da ćemo mi Hrvati Madžarima „već pokazati", jer nas ima, kaže, više nego Madžara. I tako dalje.

S ovakvim političkim znanjem ne može se voditi politika, jer gdje nema znanja, tu nema razloga, a gdje nema razloga, tu se samo lupa, tu je najbolji rodoljub najgoremu protivničkomu nitkovu samo na porugu. A znanje dajući čovjeku razlog ujedno ga i umiruje: protivnici mjesto da se grde da je strahota, — oni jedan drugomu razlažu, da je milina.

Zato će naša stranka nastojati, da pouzdanici u glavnoj skupštini stranke, a osobito odbornici glavnoga odbora i kandidati za sabor budu ljudi, koji su se sdušno opskrbili barem najpotrebnijim političkim znanjem. A što se tiče pristašâ, stranka naša ne će biti zadovoljna samo tim, što je toliko i toliko ljudi za nju glasovalo, nego će nastojati, da i pristaše glasuju s razlogom. Na to se je na žalost kod nas do sada malo pazilo, pa se je zato i dogadjalo, da su isti ljudi ljetos glasovali ovako, a za pet godina onako. Zašto? Zato, jer nisu imali uvjerenja, nisu znali, zašto su glaso-

vali. A neka nitko ne kaže, da puk ne može razumjeti politike, kako to misle mnogi naši ljudi. I mi priznajemo, da to ide polako, ali zato, kad komu sine u glavi i kad se uvjeri, taj ne će tako lako okrenuti na kojugod stranu.

Razumije se, da će se stranka briuti, da se napišu i izdadu knjige, koje su potrebne za političku naobrazbu.

IV. Političke sveze. U životu je težko bez prijatelja, u politici bez saveznika. Ni toga dosadašnja naša politika nije imala na umu, koliko treba. Mi ćemo razložiti, koje su nama političke sveze potrebne.

(1. Sveza svih Hrvata.) Nas Hrvata ima pod raznim vladama, pa imamo zastupnikâ u raznim saborima: u Zagrebu, u Pešti, u Beču, u Zadru i u Kopru (u Istri). Razumije se samo po sebi, da će naša stranka kao narodna hrvatska stranka nastojati, da političari svih naših pokrajina, a osobito zastupnici, budu u svezi, i da rade, koliko je moguće sporazumno.

(2. Sveza sa Slavenima pod Bečom i Peštom.) Slaveni su pod bečkim cesarom većina, pa da su sporazumni i složni, mogli bi mnogo više, nego što mogu. O tom ne treba mnogo govoriti. No danas je u toj stvari tako kukavno, da je prava sramota i znak podpune naše političke nesposobnosti. Naša stranka kao stranka narodno-slavenska ima i u toj stvari nastojati, da se u smislu programa i radi.

(3. Sveza s ostalim strankama u monarkiji.) Osim Slavenâ mi bismo težko našli u monarkiji kojega saveznika, no svakako treba da pokušamo svezu s Rumunima (Vlasima). No ako se i ne možemo od nijednoga drugoga naroda u monarkiji nadati pomoći, treba dobro poznavati stranke svih naroda, njihove zahtjeve i njihov rad.

(4. Prijateljstvo ostalih naroda.) U mnogoj političkoj stvari odlučuju danas u Evropi „simpatije" odličnih ljudi, a osobito povoljno pisanje u novinama. Za nas bi Hrvate bilo zato vrlo koristno, kad bismo o pravednosti naših zahtjeva uvjerili gdjekojega odličnoga učenjaka, ili državnika (političara), ili pak koje ugledne novine u Rusiji, Francezkoj — i svagdje, gdjegod uzmognemo. Ne nadamo se, da bi simpatije „ciele Evrope" bile na našoj strani, ali štogod se u tom smislu može učiniti, stranka ima o tom nastojati.

V. Novinstvo. Sve naše stranke držale su do sada za prvu svoju brigu: da stvore svoje novine, i to velike novine, koje izlaze svaki dan. Ciele bi se knjige mogle izpisati o tom: koliko su pojedini rodoljubi na takve novine trošili i potrošili, kako je to mnogoga iz stranke otjeralo, kako su se ljudi trgali za službe kod tih novina, kako su jedni drugima novine otimali i kako su novine napokon — prestale.

Mi tim putem nismo pošli: Mi smo pučka stranka, a naš puk ne može velikih novina ni plaćati, niti ih ima kada čitati. Zato mi izdajemo novine za puk, a nastojimo, da budu dobre i da ih drži po mogućnosti svaki pristaša naše stranke.

Kad se u stranku okupi toliko naroda, da će velike novine biti potrebne te da s njima ne će biti kubure, — izdavat ćemo i velike novine. No i tu ćemo nastojati, da nam novine budu i hrvatske i slavenske i evropske, a da ne budu gotovo od rieči do rieči prepisane iz židovskih njemačkih novina; osobito ćemo nastojati, da ne budemo skupo plaćali lažî o našoj braći — o Srbima, Bugarima i Rusima — već ćemo se sami postarati za istinite glase.

Uputa u uredjivanje (organizaciju) stranke.

Mnogi će, ako se ga primi, što je dovle pročitao, upitati možda, kao onaj mladić u sv. pismu: »A što mi je učiniti, gospodo moja?«

A mi mu odgovaramo: Ako te se je ovo primilo, — na posao!

»Na kakav posao? Što ja mogu?!«

Istina je: Mnogi naš čovjek, koji dobro misli i dobro hoće, ne zna, što bi i gdje bi počeo. Zašto? Zato, jer posao nije uredjen, nije organizovan, nema organizacije. Gdje nema reda, nema ni rada. Jer gdje je red? Red je ondje, gdje svatko ima svoje mjesto i svoj posao. Tudja ova (grčka) rieč »organizacija« i ne znači drugo, nego skupljati, stvarati »organe«, članove (uda, kotrige), jer »organ« — to je član, udo: ruka, oko, uho — to su »organi«, a za pravo ta rieč »organ« i znači »poslenik«. Čuli ste rieči: »organi javne sigurnosti« (stražari), ili »organi uprave« (činovnici).

Sastanci.

Organizacija političke stranke počiva na dogovoru, na sporazumu, t. j. političke organizacije nema bez dogovora, bez sporazuma, bez privole. Zašto? Zato, jer politička stranka ne može zapovjediti:

ti ćeš to, ti ćeš to, kao što to odredjuju oblasti, — nego se ljudi moraju najprije dogovoriti i svatko mora privoljeti na svoj posao. A pravoga dogovora i sporazuma nema bez sastajanja.

Treba dakle, da se sastanemo, kako se ljudi sastaju, od kad ih ima. No iz sastanaka može izaći svašta. Zato je državna vlast odredila, kako se ljudi smiju sastajati. Pazite: Nije vlast odredila, kako se imaju sastajati, nego kako se ne smiju.

Kako treba sazivati sastanke za organizaciju naše stranke?

Tko hoće da sazove sastanak za dogovor o organizaciji naše stranke, neka ne oglasuje i ne razglasuje: »Bit će sastanak, neka dodje, tko hoće!«, — već neka pozove toliko i toliko ljudi, i to takve, koje pozna sâm, ili ih pozna koji njegov prijatelj ili znanac, i to svakoga pojedince i osobno, t. j. neka sazove sastanak, ograničen na pozvane osobe.

Istina je, mogao bi sve osobe pozvati ustmeno, samo bi svaki pozvanik imao potvrditi, da je zbilja pozvan, ako bi poglavarstvo pozvalo sazivača, ili pozvanike na red. No tu bi trebalo dokazivanja, svjedočanstva i t. d. Zato je najbolje, da naši ljudi pozivaju na sastanak svoje prijatelje i znance pismenom pozivnicom. (Pozivnica se može i napisati, ali da bude manje posla, ima i tiskanih pozivnica, na koje se napiše samo ime pozvanika, mjesto i doba, kada će se držati sastanak. Komu je pri ruci tiskara, može ih dati sam napraviti. — Gledaj uputu na omotu ove knjižice.) Ako sad poglavarstvo doznade za sastanak, moći će se uvjeriti, ako uzhtije, jesu li svi nazočni zbilja pozvani, pa kad se o tom uvjeri, ne će dalje imati s tim sastankom posla, jer takvi sastanci ne spadaju pod stegu zakona o sakuljanju, kako smo razložili. Istina je, poglavarstvo može odrediti, da se sakupljeni ljudi razidju; ali to ne će odrediti po zakonu o pravu sakupljanja, nego jedino po redarstvenim (policijskim) propisima i po redarstvenoj praksi (običaju). No tako može poglavarstvo i svaka oblast uredovati svagda i svagdje, na pr. na ulici: idu dva, tri čovjeka, — oblast im može naložiti, da se razidju, ako za to ima razloga. Ako se tako što dogodi, tu nema druge, nego da se onaj, tko misli, da mu je učinjeno krivo, prituži višoj oblasti, i to odlučno i bez straha neka zahtieva pravicu, doklegod može.

Najbolje će biti, ako naši prijatelji ne budu pozivali više od 30—40 ljudi, i to u svoju ili prijateljsku kuću a ne u gostionu, ako je ikako moguće.

Sazivač neka bude svoj gospodar, samostalan i ozbiljan čovjek, koji se ne mora nikomu klanjati.

Što je svrha našim sastancima?

Prva je sada svrha našim sastancima, da narod doznade, da se stvara Hrvatska Pučka Seljačka Stranka i što hoće ta stranka. Zato će biti sazivačima prva briga, da na sastanku pročitaju ovu knjižicu.

Druga je i glavna svrha ovim prvim sastancima to, da se stranka uredi, t. j. da se ustanovi, tko u nju spada, tko ju u ime pristašâ vodi. Zato treba da se sastane prva glavna skupština svih pristaša iz svih krajeva, da odobri red i izabere stalni glavni odbor. (Današnji je odbor privremeni, pa će voditi poslove samo do glavne skupštine.) No budući da se svi pristaše ne mogu sastati u Zagrebu, imadu pristaše označiti svoje povjerenike, a povjerenici svoje pouzdanike, i to ili onako, kako to odredjuje privremeni red (koji je dalje tiskan), ili, ako na sastanku ima pristašâ iz više obćinâ, neka pristaše odmah na sastanku odrede iz svakoga mjesta po jednoga povjerenika, a za svaku obćinu po jednoga pouzdanika.

Privremeni red za organizaciju H. P. S. S.,

kako ga je odobrio glavni odbor u sjednici dne 9. siečnja 1905.

1. U hrvatsku pučku seljačku stranku može pristupiti svaki odrasao Hrvat, koji pristaje uz ono, što ta stranka hoće, t. j. uz njezin program.

2. Svatko, tko uz program pristaje, a prijavi se povjereniku hrvatske pučke seljačke stranke, ima se smatrati pristašom stranke.

3. Povjerenikom hrvatske pučke seljačke stranke ima se smatrati svatko, koga barem pristaše, koji su ujedno predplatnici ili »Hrvatske Misli«, ili »Hrvatskoga Naroda« (ili »Doma), ili »Hrvatskih Novina« (»Podravca«) označe povjerenikom, i to na ovaj način:

Prvo: Ako u kojem mjestu ima više predplatnikâ spomenutih listova, bit će dobro, da tko od njih javi kojemu članu privr. glavnoga odbora, žele li možda, da predsjednik, ili koji drugi član gl. odbora sam dodje u to mjesto, te okupi predplatnike i da izmedju sebe označe kojega povjerenikom.

Drugo: Ako tko sam hoće, da se prijavi kao povjerenik, neka nadje barem dvojicu predplatnikâ spomenutih listova, koji hoće da pristupe u stranku, te neka i ove pristaše i sebe kao povjerenika priloženom prijavnicom prijavi kojemu članu gl. odbora.

4. One pristaše, koji budu ovako označeni, ili koji se ovako prijave za povjerenike, sazvat će predsjednik privr. gl. odbora u koje mjesto njihova kraja na dogovor (zbor), gdje će povjerenici za svaku obćinu izabrati izmedju sebe jednoga za pouzdanika. Na dogovor će doći i jedan odbornik glavnoga odbora.

5. Izabrani pouzdanici podpisat će pristupnicu, predati ju nazočnomu članu odbora, a predsjednik će pouzdanike sazvati u glavnu skupštinu Hrvatske pučke seljačke stranke u Zagreb.

6. Glavna skupština pouzdanikâ odobrit će program i red (statut) za stranku i izabrati glavni odbor, koji će dalje voditi poslove po odobrenom redu.

Prvi posao povjerenikâ.

Čim koga pristaše odrede za svoga povjerenika, taj se neka odmah javi predsjedniku privremenoga glavnoga odbora, g. Stj. Radiću

u Zagrebu (Medjašna ul. br. 12), i to priloženom ovoj knjižici prijavnicom za povjerenike. Prijavnici neka dodade kratko pismo, u kojem će u kratko javiti, tko je sazvao sastanak, koliko je bilo pozvanikâ, kako su pozvanici slušali program i t. d.

Dalje će sve biti briga »privr. glavnoga odbora« i njegova predsjednika.

Isto tako neka se odmah prijave priloženom prijavnicom i pouzdanici, čim budu izabrani na sastanku.

Kakvu će dužnost imati povjerenici poslie prve glavne skupštine, to će biti potanko odredjeno u »Redu« za stranku. Taj »Red« ima odobriti prva glavna skupština.

Prva glavna skupština H. P. S. Stranke.

Glavna skupština H. P. S. Stranke bit će po tom »poslanička«, a ne »pozvanička« skupština, t. j. u nju ne će doći ni u njoj odlučivati ljudi, koje su vodje po svojoj volji pozvali, nego ljudi, koje su pristaše stranke sami poslali. Ona će tek postaviti pravilni temelj organizaciji naše stranke: ona će odobriti »Red« i postaviti **glavni odbor — vodstvo** — stranci.

(»Hrvatska Pučka Seljačka Stranka (H. P. S. S.)«. Izdao privremeni glavni odbor Hrvatske Pučke Seljačke Stranke. Zagreb 1905. Stranâ 51.)

Prva glavna skupština HPSS.

Već prva glavna skupština HPSS. bila je po tom »poslanička«, a ne »pozvanička« skupština, t. j. u nju nisu došli, ni u njoj odlučivali ljudi, koje su vodje po svojoj volji pozvali, nego su na tu skupštinu došli i na njoj odlučivali samo oni slobodni seljaci, koje su pristaše stranke sami poslali. Ta prva glavna skupština HPSS. bila je dakle prva stranačka konstituanta, koja je seljačku stranku ustanovila ili utemeljila. (Latinska rieč konstituo znači osnivam, utemeljujem). Ona je postavila stalni temelj organizaciji seljačke stranke: Ona je odobrila program i red i postavila glavni odbor — vodstvo stranci. — Obdržavala se u Zagrebu dne 15. i 16. kolovoza 1905., a bilo je na njoj 325 povjerenika i oko 100 pristaša iz 38 izbornih kotara gotovo sve samih seljaka Gospode je bilo desetak.

Dr. A. Radić.

(»Nauk i program Hrvatske Pučke Seljačke Stranke (Skraćeno HPSS)« Zagreb 1919. Str. 75—76.)

Vjera u Boga i seljačka sloga!

Prva rieč.

Budimo svoji svaki na svom,
Branimo složno hrvatski dom!

Svaki pravi čovjek gleda, da mu bude bolje, makar mu je dobro, a kamo li ne bi gledao onaj, komu je zlo.

Hrvatskomu je narodu zlo, a najgore je hrvatskomu seljaku, kojemu je već tako zlo, da mnogi ne može ni živjeti, pak zato bježi iz doma i domovine u tudji sviet, u Ameriku.

Ima ljudi, koji kažu, da je zlo i drugdje po svietu. To je istina. Ali je istina i to, da je hrvatskomu narodu, a osobito hrvatskomu seljaku, mnogo gore, nego drugim narodima. Može se na pr. sigurno reći, da barem polovica Niemaca živi onako, kako u hrvatskoj zemlji živu samo gospoda, a kod Franceza i još više kod Engleza nije ni svakomu desetomu čovjeku onako zlo, kako je kod nas Hrvata svakomu seljaku.

Kako zlo i težko živi hrvatski seljak, kakva mu je kuća, odielo i hrana, kakve ga taru brige radi duga i svake oskudice i nestašice, to je dosta poznato, pa toga ne treba ni dokazivati ni razlagati, nego je dosta spomenuti ovo: Još pred 20 ili 30 godina bili su na vojničkoj asentaciji ili viziti sposobni za vojničku službu gotovo svi pozvani momci, a danas nije sposobna u mnogim krajevima ni polovica. To se vidi u istoj Liki, gdje se je u prvašnje vrieme od tisuće mladića našlo jedva pet-šest nesposobnih.

To je očevidni dokaz, da narod hrvatski postaje sve to slabiji i kržljaviji, jer djeca počimaju umirati već u utrobi materinoj, te tako hrvatski narod baš propada.

Što je krivo ovomu zlu? — Ovakvo veliko i strašno zlo ima i mnoge i velike uzroke, koji se ne mogu lako i kratko ni pomisliti, a kamo li kazati.

Poznato je naime, da je težkomu životu krivo i to, što seljak ima malo, i to slabe zemlje, pak onda zle godine, nesreća kod blaga, slabo gospodarenje, slaba ciena blaga i priroda, a i nepotrebno trošenje, velike daće i kamate i tako dalje. Ali kad se pravedeno prosudi život cieloga hrvatskoga naroda, i to seljački i gospodski, svatko jasno vidi ovo troje:

1. Tudjinci svake ruke: Magjari, Niemci (Švabe) i Talijani (u primorju) živu u hrvatskoj zemlji ne samo dobro, nego dobrim dielom i zapoviedaju, tako, da bi se skoro moglo kazati, da je u hrvatskoj zemlji domaći čovjek zadnji čovjek, a svakako se može reći, da je većini domaćih ljudi gore, nego ikojemu tudjincu.

2. Domaća gospoda u hrvatskoj zemlji živu vrlo dobro, i to tim bolje, što više drže s tudjincima.

3. Najgore je u cieloj Hrvatskoj seljaku. Nije samo to, što hrvatski seljak vrlo slabo živi i što se previše muči, a ipak mu je većinom sve to gore, mjesto da mu je bolje, nego hrvatski seljak nema niti nikakve nade, da bi si kako mogao pomoći. Svaki hrvatski seljak dobro vidi i ćuti, da mu je zlo; on vidi i ćuti, da mora od svoje muke državi i raznoj gospodi davati i plaćati, koliko zahtjevaju, a ne pitaju, može li se to i je li to pravično; on vidi i ćuti toliko toga, što mu je od države i gospode krivo, — ali vidi i osjeća i to, da si nikako ne može pomoći.

Jednom riečju: nad hrvatskim narodom imadu u rukama državnu vlast, t. j. državnu muku (novce) i snagu, sami tudjinci i gospoda. Državna je vlast danas silna; ona može narodu mnogo pomoći, a to joj je i zadaća. A tudjinska i gospodska vlast kod nas narodu još odmaže, jer mu smeta.

Kako je došlo do toga? Kako je do toga došlo, da u Hrvatskoj zemlji zapoviedaju i vladaju tudjinci? Kako su različna gospoda, tudja i domaća, došla do toga, da zapoviedaju i vladaju, da imadu vojsku, žandare, finance i t. d., koji ih moraju slušati i narod u pokornosti i u strahu držati? Kako je seljak postao gospodi tako podložan, da im mora svoju muku davati?

Na ovo se može u kratko ovako odgovoriti:

Tudjinci i gospoda došli su do imetka, vlasti i ugleda, t. j. do gospodstva, na onaj način, na koji način svaki čovjek gleda, da mu bude bolje i ljepše, t. j. na razne načine, naime: nješto silom (bojem i ratom), nješto znanjem, nješto lukavstvom, nješto poštenjem, nješto radom, nješto slogom, nješto prijateljstvom, nješto čuvanjem i skrbnošću, nješto baštinom od starih i t. d. (kako to nauča i razlaže povjest narodâ i nauka o razvoju i napredku čovječanstva). To je sve dobro znati i na pameti držati. Ali kad je čovjeku ili narodu zlo i kad mu je sila, da se iz zla izbavi, onda malo pita, kako je u zlo dospio, nego gleda, može li se iz zla izbaviti. Tako je i u ovoj stvari.

Može li se to promieniti? — Ima seljaka, koji misle i govore ne samo to, da je seljak uviek bio gospodi kmet i rob, uviek podložan i pokoran, nego i to, da će to tako uviek biti i da se to ne može i ne smije promieniti. Nije moguće, govore takovi, da će ikada doći do toga, da bi bilo onako, kako hoćemo mi seljaci, t. j. da bi mi seljaci gospodi zapoviedali, a gospoda slušala i nama bila podložna i pokorna. To je bilo i bit će, da gospoda, kako se ono kaže, seljacima zafrkavaju.

Nije ni čudo, što mnogi seljaci ovako misle i govore. A nije to čudo najprije zato, što je hrvatski seljak skoro do jučer bio baš pod gospodskom batinom. Ima još starih ljudi, koji pamte ne samo to, da je seljak bio gospodski kmet i da je morao zabadava obradjivati (obdjelavati) zemlju grofu (vlastelinu, spahiji) i popu, nego je seljak-kmet bio tako podložan svojemu gospodinu (vlastelinu, spahiji), da se nije smio nikamo ni maknuti (odseliti) sa vlastelinske zemlje, na koju je tako bio baš privezan i prikovan, a gospodin (vlastelin) je imao pravo svoje kmetove ne samo prodati drugomu gospodaru kao niemu živinu, nego ih je mogao po volji kazniti, pače kmeta i na smrt odsuditi i dati ubiti bez ikakve odgovornosti. Ovakva gospodska vlada (tlaka, klaka, rabota) trajala je u banskoj Hrvatskoj do pred 60 godina, t. j. do god. 1848. Ova tlaka tako je seljaka upokorila i ustrašila, da zbilja nije čudo, što mnogi još ne vje-

ruje, da bi se današnja gospodska vlada mogla promieniti, osobito kad vidi, kako još danas gospoda vladaju i kako postupaju sa seljakom.

Istina je, tlaka je prestala pak bi baš po tom seljak mogao suditi, da će tako prestati i današnja krivična gospodska vlada, — kad bi samo seljak znao, kako je stara gospodska vlada prestala i kako je seljak oslobodjen barem od tlake.

Kako je prestala stara gospodska vlada? — Stara gospodska vlada i tlaka bila je sama po sebi krivična već zato, što šaka gospode čitavomu narodu, t. j. kmetu seljaku (drugoga naroda nije gotovo ni bilo) nije davala nikakve slobode, kad ga nije puštala s gospodske zemlje. No ta je vlada bila često i zla i nečovječna tako, da je proti njoj morala uzkipjeti svaka živa čovječja duša. Ta je gospodska vlada postala u Hrvatskoj napokon takova, da su po svjedočanstvu jednoga biskupa prije 335 godina (god. 1573.) gospoda u Hrvatskoj bolje postupala sa svojim blagom (marvom), nego sa kmetom seljakom. Zato nije čudo, što je sve to natjeralo seljake kmetove na to, da su se skupili, složili i odlučili, da se silom, t. j. oružjem, oslobode od vlastelinske krivice i sile. To je bilo god. 1573. (prije 335 godina). To je glasovita hrvatska seljačka buna. No seljaci su bili slabiji. Premda su se složili hrvatski i slovenski (štajerski i kranjski) seljaci, i premda ih se bilo skupilo oko dvadeset tisuća (20.000), gospodska ih je vojska što raztjerala, što poubijala, što povješala, što pohvatala, a gospoda ih onda na kotaču raztrgala, nosove im i ušesa odrezala i napokon vodju Matiju Gubca okrutno usmrtila okrunivši ga za porugu željeznom razžarenom krunom na željeznom priestolju. Takovih seljačkih buna bilo je više ne samo u Hrvatskoj (na pr. pod Kalnikom kraj Križevaca, pak oko Siska), nego i u Ugarskoj, Češkoj i u Njemačkoj.

Ove bune nisu seljaka oslobodile izpod gospodske tlake, nego su još više povećale nepovjerenje i mržnju izmedju gospode i naroda. Toga nepovjerenja, straha i mržnje ima dosta još danas, i Bog zna, kako bi to dugo trajalo i kako bi se to svršilo, da se nije dogodilo ovo:

U Francezkoj se našlo dosta školanih gradjana, koji su prije 120 godina (god. 1789.) u francezkom saboru, t. j. u

skupštini gospode (plemstva i svećenstva), gdje su gradjani u „trećem staležu" imali takodjer svoje zastupnike, ustali na obranu potlačenoga naroda francezkoga. Kraljeve i gospodske krivice i zločinstva bila su toliko i tako očita, da je uz branitelje naroda pristao ne samo sav potlačeni narod, nego i kraljevska vojska, pače su i sama njekoja gospoda plemići iz svoga gospodskoga sabora odmah prešli u novi narodni sabor, koji je sada imao načiniti u Francezkoj novi red i zakon, a već za mjesec dana odrekoše se svi plemići u tom saboru sami svih svojih plemićkih prava i povlastica. Kad je kralj (zvao se je Luj XVI.) proti cieloj ovoj „buni" ili revoluciji potajno tražio pomoć od drugih vladara, osudi sabor i samoga kralja na smrt i kralj izgubi glavu (21. siečnja god. 1793.).

Ova francezka revolucija nije samo ukinula staru gospodsku vladu u Francezkoj, nego ju je uzdrmala i po ostalom susjednom svietu gdje se je za nju čulo. A čulo se to i širilo daleko, pa se je prosvjećeniji sviet stao i drugdje micati i buniti, tako da se od ove francezke revolucije, pa sve do god. 1848. javljaju svuda po Evropi bune, sad ovdje, sad ondje. U 50 godina cieli se sviet okrenuo. Videći to vladari, počeli su redom, što od straha, što od želje za mirom i pravicom, — počeli su sami ne samo oslobadjati narod od gospodske tlake, nego i ukidati cielu staru gospodsku vladu. Tako je to došlo i k nama u bansku Hrvatsku. Hrvatski ban Jelačić ukinuo je tlaku svojim proglasom dne 25. travnja 1848. i pozvao u sabor ne samo plemiće i svećenike, nego i zastupnike gradova i obćina, t. j. zastupnike naroda.

Po svem se ovom vidi, da ničije gospodstvo i ničija vlada ne mora trajati tako dugo, dok bi htjeli oni, koji gospoduju i vladaju; to sve može prosviećen i složan narod promieniti i ukinuti. Zato nemaju pravo oni, koji kažu, da se ne može ništa promieniti i da narod ne može ništa.

Stara i nova gospodska vlada. Što je „ustav"? — Stara gospodska vlada znade samo za vladara (cara, kralja) i za „staleže", t. j. velikaše, plemiće i svećenstvo. Vladar i velikaši, pak pojedini velikaši medju sobom, malo su kada živjeli u miru, nego su se i oružjem borili stotine i stotine godina, pa tko jači, taj kvači. Ovi su se staleži sastajali, uz

kralja ili bez njega, u svoje skupštine (sabore) i viećali o kraljevim porukama, rješavali svoje parnice, spremali se na zajedničku obranu od vanjskoga neprijatelja i t. d. U gdjekojim stvarima nije kralj bez ove staležke skupštine mogao ništa, a dosta je puta došao s njom u sukob.

Po tom se vidi, da je i stara gospodska vlada imala njeko stalno uredjenje izmedju vladara i staleža. Takvo stalno uredjenje zove se „ustav" ili konstitucija.

Stara je gospodska vlada imala, kako se vidi, takodjer ustav, ali samo staležki ustav, t. j. ustav izmedju vladara i gospodskih staleža. Po tom staležkom ustavu cieli ostali narod nije imao nigdje nikakve rieči, da kaže, što mu je pravo, a što krivo. Tako je kod nas u Hrvatskoj bilo do god. 1848.

Kad su francezki gradjani razbili staležku skupštinu i ukinuvši sve staležke povlastice stvorili pravu narodnu skupštinu počeli su evropski vladari sami od sebe davati svojim narodima ustav, t. j. dali su narodu pravo, da si izabire u sabor zastupnike. Ujedno su se vladari obvezali i zakleli, da ne će više vladati sami po svojoj volji, nego zajedno sa saborom. („Prisegli su na ustav.") Razumije se, da su ujedno ukinute i sve gospodske povlastice, a mjesto njih postavljeni su zakoni, koje će dati vladar (kralj) i sabor zajedno. Tako je nastao novi ustav — i nova gospodska vlada.

Nedostatci i nepodobštine nove gospodske vlade. — Stara je gospodska vlada ukinuta u banskoj Hrvatskoj god. 1848. Prva rieč u proglasu novoga bana Jelačića jest „Revolucija", t. j. preokret. Ban izriekom kaže u tom proglasu: „Revolucija je potresla i srušila stare osnove državnih odnošaja. Valja nam izvesti veliko djelo narodnoga preporoda — kaže dalje ban — i to na naravskom zakonitom putu, t. j. na narodnom saboru, na kojem će se oglasiti i čuti volja svega naroda. Moja će glavna briga biti, da se naš narodni sabor što prije sazove i tako sastavi, da na njem budu zastupani svi staleži i da se prava narodna volja objavi."

Kako se vidi, u Hrvatskoj je stara gospodska vlada jasno, otvoreno i odlučno osudjena i ukinuta već god. 1848. Od onda se ne pita više samo za gospodsku volju, nego za volju svega naroda.

Pita se sada: Ako je stara gospodska vlada ukinuta, kao što jest, pa ako se već od g. 1848. pita za volju svega naroda, kako je to, da još dan današnji nitko ne pita za volju većine naroda, nego gospoda još uviek rade što hoće?

To je ovako:

1. Uza sve plemenite misli i liepe rieči za narod — mnoga gospoda još uviek ne samo da ne vjeruju pravo baš najvećemu dielu naroda, t. j. seljaku, nego se i boje, da bi se seljački narod mogao proti gospodi pobuniti. Zato ni nova gospoda ne pitaju za volju svega naroda, nego samo za volju školanih ljudi i imućnijih posjednika. Zato ta nova gospoda nisu kod izbora zastupnika za narodni sabor sve do sada dala glasa svemu narodu, nego samo onim, koji su izučili visoke škole i posjednicima, koji plaćaju 60 kruna poreza, tako da se kod izbora ne pita ni za volju dvojice ljudi od stotine, a kamo li bi se pitalo za volju svega naroda.

2. Gospodstvo stare gospodske vlade bilo je tako dugotrajno i tako nesnosno, da je novoj gospodi bila prva i gotovo jedina briga, da otmu staroj gospodi vlast (vladu) i da ju sami dobiju u ruke. To je posve naravski, i to tim više, što stara gospodska vlada nije u Hrvatskoj do dana današnjega posve ukinuta, jer stara gospoda (velikaši i crkveni dostojanstvenici) zajedno s bogatašima (veleporeznicima) imadu i danas posebne pravice i povlastice i u državnom saboru, i u županijskoj skupštini i u obćini. Sve je ovo krivo, da su i nova gospoda, koje i mi Hrvati imamo već davno, tamo od Jelačića bana, i koja su proti staroj gospodskoj vladi počela plemenitu i odlučnu borbu za narod, za narodno pravo, slobodu i napredak, — da su i ta gospoda počela narod sve to više zaboravljati i boriti se samo za vlast. U toj borbi za vlast tako su se i ta gospoda izkvarila, da su počela narod zavaravati, mititi, opijati, zastrašivati, pače i siliti, i to samo zato, da im onaj mali dio naroda, koji ima pravo glasa, pomogne na dan izbora do pobjede. A ako nije ni to pomoglo, nova su se gospoda znala složiti sa starom gospodom i vladom tako, da se jedni od drugih često nisu ni malo razlikovali.

To je eto današnja gospodska politika, koja doduše ne-

prestano govori o narodu i za narod, a ipak za veliku većinu naroda i ne pita.

3. Kako je spomenuto, mnogi su vladari sami ukinuli staru vladu i staležke gospodske sabore, sami su se odrekli svoje samovlade i dali vlast narodu, da izabire svoje zastupnike u sabor, koji će sa vladom davati zakone. Tako je i ban Jelačić kao pravi samostalni vladar u burno ono vrieme god. 1848. u sporazumu s njekoliko prosviećene narodne gospode ukinuo staležki gospodski sabor hrvatski i dao narodu pravo, da izabire zastupnike u narodni sabor, — premda narod toga nije tražio. I tako je hrvatski narod dobio jedno pravo, kojega ne samo da nije tražio, nego mnogi i mnogi nije ni znao, da je to pravo dobio, a gdjekoji ni danas ne zna, pa onda zato i ne mari.

A pita li tko, zašto hrvatski narod nije tražio pravo izbora u sabor, evo mu odgovora: Hrvatski je seljački narod tražio više puta pravicu i oružjem, kad nije drugačije išlo, — pa su ga vješali. Napokon se upokorio, a gospodska se vlada tako učvrstila, te je narod mislio, da će ta vlada trajati do vieka. Kako bi se takav narod usudio i pomisliti, da bi smio i mogao sjesti uz gospodu u saboru, gdje se kroje zakoni? Kako bi se usudio i pomisliti, da gospoda sama, pače da ni sam kralj ne smije bez naroda ništa? I premda je takva misao prošle već cielim svietom oko nas, — nisu se ni najplemenitiji i najbolji naši prosviećeni ljudi usudili, da ovu misao o narodnom pravu unesu ravno u većinu naroda, u seljački narod, i da ga povedu u borbu za ovo pravo. A dok ta misao o narodnom pravu ne zaokupi većinu naroda, t. j. seljački narod, dotle ne može biti ni govora o pravoj volji naroda.

Pučka politika i seljačka stranka. — Ovu misao o narodnom pravu unesla je ravno u seljački narod seljačka stranka. Ova stranka nauča:

1. Nije ni pravo, ni dobro u nijednoj zemlji, da šaka gospode vlada nad cielim narodom.

2. Nije ni pravo, ni dobro, osobito u Hrvatskoj, gdje od 100 ljudi ima do 90 seljakâ, što samo gospoda vladaju i zapoviedaju, tako da i kod izbora zastupnika za sabor ima uz gospodu glas samo mali broj imućnijih seljaka, a po pravici bi morao imati glas svaki punoljetni čovjek.

3. Nije ni pravo, ni dobro, što u državnom hrvatskom saboru sjede te daju zakone i diele narodnu muku samo odvjetnici (fiškali), svećenici, novinari i druga gospoda, a baš nijedan seljak, nego i u državnom saboru i u svakom javnom vieću (u županijskoj skupštini i u obćinskom odboru) ima biti većina seljakâ.

4. Krivo je i nepravedno, što gospoda svakoga staleža (na pr. odvjetnici, župnici, trgovci) imaju i posebne svoje pravice i zakone, a seljak nema nikakvoga posebnoga priznatoga prava, a težko i pretežko dobije i uživa i ono pravo, koje ima svaki čovjek u državi.

5. Sramota je i rugoba, što gospoda hrvatska ne samo ne poštuju i ne ciene hrvatskoga seljaka kao svakoga drugoga gospodina, nego ga drže takovim stvorom, koji se može samo „buniti", te u svom nerazumu i najbolje svoje prijatelje povješati. Ovu sramotu i rugobu najsramotnije dokazuje poznata gospodska rieč: „Muž (seljak) je lopov, dok je bor zelen."

Seljačka stranka ima ovomu učiniti kraj.

6. Sama hrvatska gospoda ne mogu nikako osloboditi hrvatskoga naroda od tudjinske vlade ni ujediniti cieloga hrvatskoga naroda u jednu državu. To može samo sav hrvatski narod, kad se prosvieti i složi; a ni svega, ni prosviećenoga, ni složnoga hrvatskoga naroda nema bez hrvatskoga seljačkoga naroda.

Zato misao o narodnom pravu treba unesti u sav narod t. j. puk, u sve staleže bez razlike, medju kojima je opet najmnogobrojniji seljački stalež. Mjesto potajne gospodske politike treba voditi javnu politiku pod imenom najnarodnijega, najbrojnijega i najvrjednijega staleža seljačkoga.

A može li se to postići? — „Bi li to zbilja moglo kada biti, da jednom prestane ova tudjinska i gospodska vlada, pa da bude onako, kako hoće većina naroda — mi seljaci?"

Tako opet mnogi pitaju, pa evo im odgovora:

Već je ban Jelačić javno narodu proglasio, da je stara gospodska vlada srušena i da od sada ima vriediti volja svega naroda. Ovo isto priznaju i sva gospoda i svi naši zakoni. Nema dakle ne samo kod nas, nego nema nigdje pod suncem oko nas nikakvoga gospodina, pa bio to sam

kralj, ban, župan, predstojnik, načelnik, a kamo li kakav pisar, žandar, financ ili pandur, koji bi imao kakvu vlast nad narodom, a proti volji svega naroda. Narod je dakle svemu gospodar a nitko nije gospodar svemu narodu.

Narod, sabor, zakon. Vlada. — „Pa tko je onda gospodar, kad nije nitko gospodar?" — I to treba znati, zato je to dobro pitanje.

Svima je gospodar zakon. Zakon je gospodar i vladaru (caru, kralju). A zakon daje sabor zajedno sa vladarom: sabor zakon stvori (naredi), vladar ga potvrdi. U saboru imaju o tom riеč zastupnici, a zastupnike izabira narod.

Kad je zakon gotov, onda vladar sa svojim pomagačima, t. j. sa svojom vladom po zakonu vlada (zapovieda). Prvi su vladarevi pomagači drugdje ministri, a kod nas ban, a onda ostali službenici. Vladu postavlja (imenuje) vladar po svojoj volji, ali se zato vlada mora držati zakona; ako se ne drži, može ju sabor obtužiti, odsuditi i skinuti.

Čemu dakle tek pitati, može li se to postići, da sve bude po volji svega naroda, kad je to već priznato i kad nitko nema prava tomu se protiviti? Čemu strah, čemu malovjernost, čemu neodlučnost?

Pa kako će se to postići? Što ćemo početi? — Istina je, to nije laka stvar. Ako hoćemo, da se čuje volja cieloga naroda, treba znati, što je volja cieloga naroda, a mnogi nas ne zna ni za volju svojega susjeda! Pa kako bi se onda mogla čuti volja svega naroda, kad za tu volju nitko ne zna? Zato treba da se ljudi sastaju i razgovaraju o tom, što hoće, i to najprije, susjedi iz sela, zatim iz obćine, iz županije, iz cieloga kraja i iz ciele domovine. Kad se ljudi ovako razgovore i upute, onda će moći pokazati svoju volju na izboru narodnih zastupnika. Onda ni seljak ne će ići sliepo na te izbore, ni dati svoga glasa komu god, koga i ne pozna, nego čovjeku, kojega je mnogo puta čuo i vidio, za kojega zna, u koje kolo (stranku) spada, pa mu zato i vjeruje.

Ovo je zakoniti put. Spomenuta je u ovom razlaganju i seljačka buna i francezka revolucija. Kako se vidi, toga nama ne treba, jer mi idemo strogo po zakonu, pa ne treba, da komu i vlas s glave skinemo. Radimo li ovako, nitko nam ne smije ništa.

A kad nas većina ovakvoga mišljenja dodje u hrvatski državni sabor, kralj će naš, koji god bio od današnje vladarske kuće, bez ikakve sumnje pristati uz volju većine naroda.

Istim ovim zakonitim putem postupat ćemo i onda, kad se bude radilo o tom, da se hrvatska država oslobodi magjarskoga gospodstva. Ban Jelačić proglasio je o toj stvari iste one g. 1848., da je revolucija srušila naš odnošaj prema staroj našoj, kaže, saveznici Ugarskoj; zato je on iste god. svaku svezu s ugarskom vladom prekinuo. Gospoda su naša gospodskom svojom politikom zajednicu s Ugarskom god. 1868. obnovila posebnom pogodbom („nagodbom"), koja stoji i danas, te budući da radi nasilnosti Magjara, koji su Ugarskom zavladali, ne dade hrvatskomu narodu ni dahnuti, — ona je uz krivice domaće gospode najveća naša nesreća.

Ovo je veliko djelo. „Valja nam izvesti veliko djelo narodnoga preporoda" — rekao je god. 1848. ban Jelačić. To djelo nije izvedeno, a i ne će biti dotle, dok se ne preporodi većina hrvatskoga naroda, a to je hrvatski seljački narod, onako, kako je to ovdje razloženo. A to hoće hrvatska pučka seljačka stranka.

Dr. Antun Radić.

Tumač k programu
ili
Što je i što hoće Hrvatska Pučka Seljačka Stranka.

1. Što nam veli već samo ime hrvatska pučka seljačka stranka?

Kad kažemo hrvatska stranka, onda time velimo, da smo po imenu i po govoru i po domovini Hrvati.

Kao Hrvati po imenu, mi samo medju se jedan drugomu velimo: Zagorac, Prigorac, Podravac, Posavac, Slavonac, Sriemac, Graničar, Primorac, Ličanin, Bosanac, Hercegovac, Dalmatinac, Istrianin, Medjimurac; čim dodjemo medju Magjare, medju Niemce ili medju Talijane, onda se svi skupa bez razlike svih onih spomenutih naziva nazivljemo Hrvatima.

A evo: što vidimo i što moramo znati kao Hrvati po govoru: Vidimo, da svaki kraj ima svoju nošnju, a više puta i svoj posebni izgovor. No ipak moramo znati, da svi skupa bez razlike nošnje i izgovora govorimo jednim jezikom, jezikom hrvatskim, i da zato svi skupa spadamo k hrvatskomu narodu.

Vidimo nadalje i to, da nas ima seljaka i radnika i gradjana i druge gospode, ali i opet moramo znati, da ni seljaci, ni radnici, ni gragjani, ni ostala gospoda nisu samo za sebe hrvatski narod, nego da istom svi ti staleži zajedno sačinjavaju narod u pravom smislu te rieči.

Tu odmah treba spomenuti i to, da je naše hrvatsko ime i naš hrvatski jezik glavno vanjsko obilježje iliti znak naše hrvatske narodnosti.

Ako koji naš čovjek ne zna ili ne mari ni za ovo, što je do sada rečeno, onda je to Hrvat samo po imenu, ali bez narodne sviesti, a to je cielomu narodu na veliku štetu. Jer kao što u vojsci vriede samo oni vojnici, koji znaju dobro baratati i puškom i sabljom i drugim oružjem, tako se i u narodu mogu pravo računati samo takvi ljudi, koji se ponose svojim narodnim imenom i svojim narodnim govorom.

Kao Hrvati po domovini vidimo i znamo, da sva ova hrvatska zemlja od Varaždina i Osieka na Dravi, od Vukovara i Zemuna na Dunavu, pa tamo do Rieke i Senja na moru ima svoj glavni grad Zagreb, a u tom svom glavnom gradu Zagrebu svoj hrvatski sabor i svoju hrvatsku vladu.

Hrvatska vlada — to znači, da mi Hrvati imamo svoju upravu, počevši od obćine, pa dalje u kotaru, u županiji, i u cieloj svojoj kraljevini, i da nad tom upravom nema nikakve vlasti nijedan peštanski ni bečki ministar.

Hrvatska vlada, to znači nadalje, da imamo u svojoj domovini u glavnom gradu Zagrebu svoje vrhovno sudište — to je kod nas stol sedmorice — i da od toga vrhovnoga suda nema priziva ni u Beč, ni u Peštu.

Hrvatska vlada, znači i to, da mi Hrvati imamo i sve svoje škole od najniže pučke škole, pa do sveučilišta u Zagrebu, i da u tim školama nema nikakve vlasti i nikakvoga posla nijedan ministar ni iz Pešte, ni iz Beča.

Podpuna i prava hrvatska vlada bila bi onda, kad u nijednoj drugoj stvari ne bi u Hrvatskoj mogli zapoviedati ni Magjari ni Niemci. Po pravu i po zakonu ne mogu to, hvala Bogu, ni danas, jer mi Hrvati imamo u svom glavnom gradu Zagrebu takav sabor, koji za Hrvatsku baš sve zakone ili kroji ili proglašuje, t. j. odobrava. Zato se taj sabor i zove hrvatski državni sabor.

Naš hrvatski državni sabor kroji samostalno, naravski sporazumno s kraljem, sve zakone za upravu, sudstvo i školstvo. A za ostale državne poslove kroje se ti zakoni doduše na peštanskom državnom saboru, ako su na njem takodjer i izaslanici hrvatskoga sabora, ali ti zakoni kod nas u Hrvatskoj ne vriede dotle, dok ih ne proglasi i naš hrvatski državni sabor.

Tu odmah treba kazati, da hrvatski narod zajedno sa svojom hrvatskom domovinom sačinjava hrvatsku državu, koja se zove kraljevina Hrvatska ili jednostavno Hrvatska.

I zato, kad kličemo „Živjela Hrvatska", onda je to isto, kao da smo kazali: Živio hrvatski narod i Živjela hrvatska domovina, t. j. mi tim poklikom želimo sreću i napredak svim stдинžima u narodu i svim krajevima u domovini. Pa zato i nema i ne može biti ljepšega i narodnijega političkoga pozdrava nego što je taj.

Kao Hrvati po narodnosti i po državljanstvu mi naravski ne samo željno čitamo i slušamo, kako su naši pradjedovi hrvatsku domovinu branili i obranili, nego nam i pamet i srce veli, da i mi moramo tu svoju domovinu braniti složno i odvažno od svakoga tudjinca.

Koji god bi Hrvat zatajio svoje hrvatsko ime, koji bi se stidio svoga hrvatskoga govora ili bi ga čak prezirao i davao prednost kojemu tudjemu jeziku, na pr. magjarskomu, njemačkomu ili talijanskomu, taj bi Hrvat bio narodni odrod, izrod ili odmetnik.

Onomu Hrvatu, koji u svakoj sgodi pokazuje, da se narodnim svojim imenom i jezikom ponosi, i da ga u potrebi brani, velimo, da je narodnjak ili rodoljub.

Kojigod bi Hrvat zatajio svoju hrvatsku domovinu, pa bilo to i s jednim jedinim povikom proti njoj, ili koji bi čak svojim glasom na izboru pomogao neprijateljima hrvatske države, taj bi bio izdajica hrvatske domovine.

Onomu Hrvatu, koji osobito revno i neumorno brani zajedničku korist ciele domovine, velimo, da je domoljub, a prema latinskom veli mu se i patriota. Kod prosviećenih naroda nema za čovjeka veće pohvale, nego kad mu se prizna, da živi i radi u domoljubnom duhu.

Sve ovo, na što potudjinčenu gospodu treba priganjati, sve je ovo živo u svakoj seljačkoj duši, jer seljak i ne može ljubiti ni drugoga naroda, ni drugoga jezika, ni drugoga doma osim svoga. Zato je seljačka stranka posve naravski i hrvatska stranka.

Kad kažemo pučka stranka, to je po prilici isto, kao da velimo narodna stranka. I naša seljačka stranka zvala bi se hrvatska narodna stranka, ali tako nije nazvana zato, jer su se Kuenovi magjaroni punih dvadeset godina zvali narodna stranka, a tim je taj naziv oskvrnut i omražen.

Rieč puk znači sav narod, osim najviših činovnika, velikaša i kapitalista. Prema tome naša stranka kao pučka, skuplja i brani sav narod osim takve gospode, kojima je njihova korist i previše zaštićena, pa baš zato i jesu gotovo uviek i naduta i silovita. Naravski je dakle, da naša stranka ima takav program, u kojem su sve potrebe i žive želje i seljačkoga i radničkoga i gradjanskoga staleža. A i za druge staleže, naročito za svećenstvo i učiteljstvo, dapače i za isto činovničtvo dobra je ovakva pučka stranka, jerbo i sva ta spomenuta gospoda spadaju medju puk i po svom porietlu, a i po svom srcu, a udaljila su se od njega velikom većinom po svom političkom mišljenju, što se s vremenom može i mora popraviti.

Kad se sjetimo, da u obću pučku školu idu djeca svih staleža; da i u pučki ustanak spadaju ustaše svih staleža i da se i vojnici i časnici jedne regimente zovu hrvatski pukovnija, t. j. pučki vojnički odjel, onda ćemo lako shvatiti, da u našu stranku kao pučku može liepo pristupiti bez razlike staleža svaki Hrvat, koji je za narodnu pravicu proti činovničkoj samovolji, za jednakost pred zakonom proti velikaškim povlasticama i za obće blagostanje proti kapitalističkoj nezasitnosti.

Nastojanje, da se održi ili čak poveća činovnička samovolja i velikaška i kapitalistička vlast, ovo nastojanje zove naša stranka „gospodskom" politikom. Gospodskom politikom može se nazvati i svako tajno pogadjanje medju političarima, i onda svaka takva politička špekulacija, kod koje se narodu svako dobro obećaje, a zlo mu se daje.

Mi Hrvati u svom jeziku nemamo posebne rieči za činovničku samovoljnu vladu. Tudjom riečju takva vlada zove se „birokracija". Nemamo rieči niti za samovoljnu vladu njekoliko velikaša, koji na pr. sada u Ugarskoj imaju svu vlast u šakama. Tudjom riečju se takva vlada zove „oligarhija". Nemamo napokon ni naziva za takovu vladu, koja pazi samo na bogataše, a sirotinju prezire i gazi. U tudjem jeziku veli se takvoj vladi „plutokracija".

Koliko god ima danas u prosviećenom svietu pravice za seljaka, radnika i gradjanina, sve se je to postiglo na temelju pučke politike poslie duge i težke borbe proti spomenutomu trojemu zlu: naime proti birokraciji, oligarhiji i plutokraciji. U povjesti svih naroda ima primjera upravo takvomu radu, kako evo sada radi i naša seljačka stranka,

pa danas više i nema naobražene gospode, koja ne bi, barem izvana, pristajala uz pučku, ili kako se učeni kaže, demokratsku politiku.

Budući da naša seljačka stranka ponajviše skuplja, nauča i brani hrvatski seljački puk, koji ne razumije ovih tudjih rieči, zato se u novinama i na sastancima seljačke stranke svako takvo djelovanje, koje je napereno proti puku, zove gradskom politikom.

U Francezkoj i u Češkoj svakoga čovjeka, koji nije tudji sluga, zovu gospodinom. Pa to i jest sasvim pravo i pametno. Ali kod nas u Hrvatskoj ne zovu gospodinom ni najboljega, ni nauglednijega gospodara-seljaka, ali zovu tako i zadnjega obćinskoga pisara, dapače i zadnjega tudjinskoga dotepenca, samo neka nosi crne hlače, osobito ako još zna malo sokter bosokter. Po tom se vidi, da kod nas u Hrvatskoj riec „gospodin" nema liepoga i pravoga svoga značenja t. j. da ne znači isto, što svoj na svom, svoj gospodar, ili u kratko čovjek, koji nije nikomu u strahu; nego naprotiv, kad se kod nas kaže „ide gospodin", onda je to isto, kao da si kazao ide netko, tko te može zatvoriti, oglobiti, ili ti u obće svakojako naškoditi, ako ne budeš pred njim pokoran i ponizan i ako mu ne daš i više, nego što te traži, da mu se tim ulaskaš, da te onda pomiluje, pa može biti i nagradi.

Naši školani ljudi ovo kao da ne uvidjaju, jerbo su se priučili na to, da riec „gospoda" znači isto, što kod Niemaca ili Talijana inteligencija, t. j. naobraženiji dio naroda. I u istinu, kad bi seljačka stranka najviše pisala za školane ljude, onda bi bilo dosta netočno pobijati jednostavno gospodsku politiku jer bi zbilja mnogi učitelj, svećenik itd. mogao misliti, da se time pobija prosvjeta u obće, a školska naobrazba napose. Ali ovako, dok riec gospodin našemu seljačkomu svietu znači isto, što služben čovjek, gotovo isto, što silnik, ili dok znači kao neko više biće, komu moraš biti pokoran i podložan, pred kojim moraš i na zimi, i na vrućini, i na sniegu i na kiši stajati ponizno odkrite glave i još liepo reći hvala, ako na jedanput čuješ: Marš van; dok je tako u Hrvatskoj, onda nije samo opravdano, nego je upravo potrebno pisati proti gospodskoj samovolji, sebičnosti i pokvarenosti, ili ti jednom riečju proti gospodskoj politici.

Ali i bez obzira na naše činovničtvo, koje je još uviek u velikoj većini nenarodno, a znade biti i protunarodno; bez obzira na silovite velikaše i sebične židovske špekulante — bez obzira na sve to bila je kod nas, a i danas je, nevaljala gospodska politika u podpunom cvatu. Da ne idemo daleko u prošlost, prosudimo samo ova tri slučaja:

Barun Pavao Rauh stupio je na bansku stolicu s programom, koji je sastavio u Pešti s najljućim neprijateljima Hrvatske, pa se zato nije ni ufao doći s tim programom pred nikoga drugoga, nego pred mali skup pokornih činovnika. Kad bi dakle barunu Rauhu i bilo pošlo za rukom stvoriti nekakvu stranku, bila bi to čisto gospodska stranka u najgorem smislu te rieči.

Drugi primjer: Početkom listopada 1905. sastalo se na Rieci tridesetak hrvatskih zastupnika, gdje su u najvećoj tajnosti razpravljali i dne 3. listopada svemu svietu proglasili, da smatraju za svoju dužnost boriti se i za magjarska prava i za magjarsku slobodu, jer da su sve magjarske težnje opravdane. To je tako zvana „riečka rezolucija", koja je nastala eto gospodskom politikom: najprije zacielo potajnim dogovaranjem s Magjarima, a onda tajnim zaključkom — sve bez ikakvoga pitanja i odobrenja naroda.

Treći primjer: Dr. Josip Frank već punih dvanaest godina neumorno govori i piše, da je jedini i pravi nasljednik pok. Antuna Starčevića. Taj A. Starčević baš pred konac svoga života, naime 1895., jasno je kazao u jednom listu ugarskomu ministru predsjedniku baronu Banfiju, da se hrvatski rodoljub ne može s magjarskim političarom ni razgovarati, dok Magjari ne odstrane strahovitih bezakonja u Hrvatskoj i dok se ne odreknu silovite svoje politike na hrvatskom tlu. A gle, dvanaest godina kasnije dr. Josip Frank ide u Peštu i tu punih pet sati razgovara kod zaključanih vrata s dušmaninom Hrvatske, s ministrom predsjednikom Vekerlom. Što su razgovarali, „to se ne smije svakomu na nos objesiti", pisale su novine J. Franka („Hrv. Pravo"). Tu vidimo ne samo tajnost, nego i političku sljepariju i još sprdnju s narodom.

Po svem se tom vidi, kako je bilo i sgodno i potrebno,

da se u samom imenu seljačke stranke kaže, da je pučka, t. j. narodna i da se u njoj ne će ništa raditi bez pitanja i bez privole naroda.

„Volja svega naroda", koju zahtjeva pučka politika, to je doduše misao, koja je došla do vriednosti istom onda, kad je srušena stara gospodska vlada (kako je to razloženo sprieda u „Prvoj rieči"). No da u Hrvatskoj i nije srušena stara gospodska vlada, kao što u istinu i nije posvema, razborita bi hrvatska politika morala stati na pučki temelj zato, što su naša domaća gospoda sasvim nemoćna u borbi za pravo domovine proti gospodi magjarskoj i njemačkoj. To mi Hrvati vidimo osobito u najnovije vrieme, gledajući, kako se naša gospoda, da pravo kažemo, već preko 50 godina samo koprcaju, jer „oni" u Beču i Pešti ne dadu pa ne dadu! Tu ne pomaže ništa ni naše staro pravo, nego se onda naša gospoda upuštaju u pogadjanje i nadmudrivanje, samo da dobiju makar što, pa bilo samo i za sebe.

Tim se napokon čisto gospodska politika često i svršava: gospoda nešto dobiju i smire se, a narodu je, kako mu je i bilo.

Posve je drugačije, kad na obranu domovine ustane cieli narod, t. j. i gospoda i puk. Ako je narod u toj borbi stalan, mora mu se ili dati, što traži, ili mora doći do rata. A kako se mi Hrvati nemamo boriti za svoje pravo proti strancima pod tudjim vladarom, nego, da tako kažemo, proti domaćemu nasilju pod jednim vladarom, a pod jednim vladarom ne može tako lako doći do rata, — nema druge, nego da se složnomu narodu dade, što traži. Zato bi hrvatska politika svih naših stranaka imala biti pučka, jer se samo tim putem možemo iz sadašnjega nesnosnoga stajanja i čekanja u narodnoj našoj borbi napried pomaknuti.

Naziv seljačka stranka glavna je oznaka naše stranke. Zato uz podpuno ime hrvatska pučka seljačka stranka govorimo i pišemo skraćeno i seljačka stranka. Rieč „seljačka" ima ovdje troje značenje: političko, gospodarsko i družtveno.

U političkom smislu znači seljačka stranka to, da seljački stalež, kao ogromna većina hrvatskoga naroda, ima dobiti svu vlast u obćinskom vieću, u županijskoj skupštini i u samom hrvatskom državnom saboru.

Bilo je u obćinskom vieću i prije seljaka, ali to su bili obično takvi ljudi, ka kojima su se službena i neslužbena gospoda rado svraćala i koje su onda za nagradu postavljala za obćinske viećnike već i zato, da bude tamo netko i od naroda, kad se već nikako ni kod nas ne može zatajiti ono političko pravilo cieloga prosviećenoga svieta: da svagdje u državnom životu ima vriediti prava volja naroda; a kod nas bez seljaka gotovo i nema naroda. Ali u svakom takvom obćinskom vieću zapoviedao je ili kotarski predstojnik, ili kakav židov, ili koji drugi siloviti gospodin, najobičnije obćinski načelnik ili bilježnik. Seljaci, koliko ih je bilo u obćinskom odboru, samo bi kimali glavom, ili bi dapače nevaljanim ili silovitim obćinskim činovnicima za njihov nerad i za njihovo nasilje uz redovitu njihovu plaću još odredjivali liepe godišnje nagrade, dakako na račun obćinara. Zato bi obćinski činovnici znali takve odbornike pogostiti, i to naravski kod židova, osobito ako je židov bio odbornik. Već sama rieč seljačka stranka jasno veli, da se kod obćinskih izbora imadu birati redovito za viećnike samo seljaci, a od gospode samo onaj, koji je svojim životom i svojim mišljenjem pokazao, da seljaka poštuje i da ne želi na njegov račun živjeti, ili mu pače gospodovati.

I u županijsku skupštinu znao se je gospodskom milošću proturati i koji seljak, dakako samo za to, da to posluži gospodi za narodni cimer, a znalo je biti i toga, da je takav seljak velikoj gospodi bio samo na sprdnju. Kad se kaže seljačka stranka, onda već to samo ime govori, da se kod izbora za županijske skupštine imadu birati sami seljaci, još i više, nego kod obćinskih izbora. Obćinskoga činovnika ne možeš naime nikomu s uspjehom tužiti, nego županijskomu upravnom odboru. Taj odbor bira županijska skupština i do sada su dakako u njem sve sami službeni ili poluslužbeni ljudi. Kad u tom svakom odboru bude seljačka većina u županijskoj skupštini, onda će istom odlanuti našemu seljačkomu narodu u obćini, koja ga danas s riedkom iznimkom najviše pritište, pa i davi.

Ali sada dolazimo do najvažnije stvari. Hrvatski seljak i danas, gdje je po pravu i zakonu svoj gospodar, svaki čas je osudjen sad na globu, sad na zatvor, i to danas po lovskom, sutra po šumskom zakonu, onda po zakonu kazne-

nom, drugi put opet po zakonu obrtnom ili po gradjevnom redu, a kad ni to nije dosta, oglobe ga i zatvore jednostavno po patentu bez razloga i obrazloženja, a kotarski predstojnik samo veli: Plati ili odsjedi, pa onda apeliraj! A ima dosta i takvih slučajeva, gdje činovnik veli seljaku: Eto ti, što si tražio, pa me tuži, hoćeš li Bogu!

Ovomu zlu često je kriva i gospodska nadutost i pokvarenost, ali su još više krivi takvi zakoni i naredbe, koje su gospoda načinila baš zato, da današnja gospodska vlada uzmogne podpuno i svaki čas držati seljaka u vlasti kao u mreži.

Zakoni za Hrvatsku stvaraju se u hrvatskom saboru, a naredbe izdaje vlada u Zagrebu, koja je odgovorna tomu saboru. Sad sama zdrava pamet veli, da će se nevaljali i za seljaka upravo ubitačni zakoni promieniti istom onda, kad u saboru bude seljačka većina i da će hrvatska vlada u Zagrebu izdavati istom onda naredbe po volji seljačkomu narodu, kad će seljačka većina moći vladu pozvati na red, ili ju staviti pod obtužbu, ako bi radila proti seljačtvu, kako radi danas.

Tako eto ovaj naziv seljačka stranka znači poglavito i to, da se kod saborskih izbora imadu birati samo takvi ljudi, koji stoje na temelju seljačke stranke, i to opet većinom seljaci.

Ponovimo u kratko: Ime seljačka stranka znači u političkom smislu to, da se u Hrvatskoj ima posvema odstraniti činovnička, vlastelinska, fiškalska i popovska vladavina, a to se može samo na taj način, da u hrvatskom državnom saboru mjesto fiškala, činovnika, velikaša i popova imadu većinu baš seljaci, razumije se, toliko prosviećeni i pravedni, da sve današnje zakone budu kadri promieniti, dotično ukinuti, na dobro i korist svega naroda i ciele domovine, a po tom naravski i na dobro seljačkoga staleža.

U gospodarskom smislu sam naziv seljačka stranka znači isto, kao da velimo poljodjelska stranka. Drugdje po svietu kaže se agrarna stranka mjesto poljodjelska (latinska rieč ager znači polje). Takvu agrarnu stranku htjeli su i kod nas u Hrvatskoj stvoriti neki velikaši, u Pruskoj postoji već mnogo godina, a u najnovije vrieme slažu se takve stranke i u drugim zemljama. I naša braća Česi zovu svoju

poljodjelsku stranku agrarnom, no Česi u Moravskoj zovu ju upravo seljačkom ili selskom. Braća Slovenci zovu jednu svoju stranku gospodarskom.

Svaki ovaj naziv: agrarna, poljodjelska, gospodarska svidja se i našoj gospodi mnogo više, nego naziv seljačka stranka, pa mnoga gospoda i ne znaju ništa drugo prigovoriti, nego to, da je naziv seljačka stranka tobože samo staležki, a da nije nimalo gospodarski.

No tu treba prije svega razložiti, što su to „gospodarske" političke stranke.

Danas i oni, koji se nimalo ne bave politikom, znadu govoriti, pače i bučiti: „Vlada (ili država) bi morala pomoći u tom i u tom, dati to i to". Vlada (država) bi morala ne samo graditi ceste, mostove i željeznice, uredjivati rieke, kopati kanale i graditi morske obale i t. d., nego bi vlada morala davati podpore tvornicama (fabrikama); morala bi zabraniti uvažanje tudjega priroda i tudje robe; morala bi se starati za bolju pasminu blaga, pače davati nagrade dobrim stočarima. No to je sve još malo! Vlada bi morala osigurati svakomu staležu ne samo obstanak, nego i napredak, radniku bi dapače morala osigurati bezbrižnu starost: morala bi mu zajamčiti penziju za stare dane.

O svem tom nije za stare gospodske vlade bilo ni spomena. To je i posve naravski. Dok je pod starom gospodskom vladom velika većina naroda morala biti vesela, što je živa, nije nikomu ni na pamet padalo, da od vlade zahtieva, neka mu pomogne. Bog, da mu ne odmogne i da ga pusti u miru! Zato pod starom gospodskom vladom ne samo da nije bilo nikakvih, pa ni gospodskih stranaka, nego nije za pravo bilo ni politike. Pod starom vladom imali su svoje stranke i pristaše pojedini ljudi (velikaši), no drugih stranaka nije bilo. Bilo je doista „vjernih" (lojalnih) i „nevjernih" stranaka, prema tomu, je li koja skupina velikaša bila vjerna kralju, ili je bila proti njemu.

Prave se stranke javljaju istom onda, kad je srušena stara gospodska vlada, pod kojom je svaki jači grabio samo sebi, i koja je bila za to tu, da joj narod služi. Kad je proglašeno novo pravilo: da država i vlada ima služiti i pomagati narodu, posve je naravski, da su sada različni dielovi naroda, koji imadu i različne potrebe, počeli zahtievati, da

im vlada pomogne, a naravski je i to, da je svaki dio morao kazati svoje potrebe, svoj gospodarski program. Tako su nastale prave stranke, i to gospodarske stranke, koje su počele medju sobom strašnu borbu za svoje interese (korist). Ta je borba strašna zato, jer je država pod novom gospodskom vladom za kratko novim uredjenjem poreza i uprave skupila u svoju blagajnu tolike novce i tolike službenike, da je postala kao veliki stroj, na kojem se jednim dodirom (jednim ministarskim podpisom) može jedan dio naroda usrećiti, drugi upropastiti. Posve je dakle naravski, da su se u jednu stranku počeli kupiti svi oni, na koje se je iz jednoga državnoga pipca mogao izlijati ili blagoslov ili prokletstvo, t. j. koji imadu iste interese i potrebe, ili kojima su interesi u svezi. Tako je i seljačka stranka po svojim zahtjevima i gospodarska stranka. A kao gospodarska stranka nosi ona ime seljačka stranka s ovih razloga:

Seljačka stranka i u gospodarskom smislu označuje i jakoga gazdu, i slabijega gospodara, i poljskoga radnika, t. j. čitavo poljodjelsko stanovničtvo, sve one naše ljude, koji zemlju ili sami svojim rukama obradjuju, ili im kod toga još tko pomaže.

Dapače, kada ovu stvar bolje promislimo, vidimo, da k seljačkoj stranci u gospodarskom smislu spadaju i svi oni staleži, koji ne mogu živjeti bez seljaka. To su ponajprije obrtnici i trgovci po selima, a većinom i po gradovima. Obrtnici pa i trgovci bave se osim toga i poljskim gospodarstvom. To isto vriedi i za seoske svećenike, za učitelje, za občinske činovnike i za sve veleposjednike, pa bili to i najveći grofovi i drugi velikaši. Očito je naime, da ti veleposjednici ne mogu svojih zemalja obradjivati samo strojevima ili mašinama, nego k tomu trebaju i dosta valjanih poljskih težaka. A valjani poljski težak nije i ne može biti takav radnik, koji nema ni svoga doma, ni svoje grude zemlje, jer poljsko gospodarstvo nije kao što je tvornica ili fabrika, gdje je radnik više rob stroju, nego li njegov gospodar. U poljskom gospodarstvu i zadnji je težak gospodar stroju, i zadnji težak mora samostalno misliti, mora mnogo toga znati i izkusiti, da od njegova rada bude prave koristi. Jednom riečju, poljski težak mora biti kakav takav svoj gospodar i onda samo znade i drugomu valjano raditi.

U gospodarskom dakle smislu spadaju k seljačkoj stranci svi staleži osim činovnika i osim takve školane gospode, koja živu samo od svoga posla u uredu ili u svojoj pisarni. No takva školana gospoda, koja imadu posla sa zemljom i s blagom, na pr. mjernici i živinari, takva bi gospoda morala biti najveći pristaše i branitelji seljačke stranke, kako i jesu na pr. u Češkoj. Dapače i sva ostala školana gospoda ne izuzimajući ni činovnika u ovakvoj zemlji, kakva je Hrvatska, gdje bez seljačtva ne bi bilo ni naroda, ni domovine, tu bi sva ta gospoda morala biti barem toliko pravedna i uvidjavna, da seljačkoj stranci ne smetaju, ako već ne će k njoj spadati radi svojega (krivoga) mišljenja o seljačtvu ili radi svoje nadutosti.

Po svem tom vidimo, da je i u gospodarskom smislu naziv seljačka stranka mnogo zgodniji, nego li agrarna iliti poljodjelska stranka, a osim toga hrvatskomu je seljaku mnogo razumljiviji i mnogo miliji.

U družtvenom smislu znači seljačka stranka to, da seljak zaslužuje isto takvo poštovanje, kao obrtnik, trgovac, činovnik i svaki drugi gospodin.

Tko je bio u tudjem svietu, na pr. u Americi, taj je tamo mogao vidjeti, kako tamo i zadnjega radnika poštuju kao i najvećega gospodina. U Francezkoj i u Češkoj svaki čovjek, bio bogataš ili siromak, živio u gradu ili na selu, svaki se zove gospodinom. Još je važnije to, što ni sam predsjednik francezke republike, a naravski nijedan ministar ni činovnik, nema nikakvoga drugoga naslova, nego svoju čast i pred njom rieč gospodin; dakle na primjer: gospodin predsjednik republike, gospodin ministar prosvjete, gospodin profesor, gospodin sudac i t. d. Kod nas u Hrvatskoj naprotiv ne znaju ni gradjani a kamo li seljaci, kakav bi naslov dali tolikim činovnicima, osobito kod naše vlade u Zagrebu. Jedan je poglaviti, drugi velemožni, jedan presvietli, drugi preuzvišeni, a ima ih dosta takvih, koji se na tebe, kad mu nedaš pravoga naslova, ljuti tako, kao da si mu otca ubio. Ali nije tako samo kod oblasti. I u običnoj gostionici ili birtiji vidimo svagdje po dvie sobe, jednu za gospodu, drugu za seljake. Da je to radi čistoće i reda, neka bi bilo. Ali gospoda, na pr. kad se vraćaju iz lova, sva zablaćena do koljena, mogu slobodno u onu čistu gospodsku

sobu, a seljak ne smije u nju ni u nedjelju, kad je sav u svečanu odielu. I to često upravo ne smije. Ima naime slučajeva, da krčmar, osobito ako je to židov, imućnoga i uglednoga seljaka jednostavno odpravi i gotovo baci iz takve sobe, jer da to nije za „muže". A seljak mu badava veli, da je mjestni sudac i obćinski viećnik i županijski skupštinar, sve to ništa ne pomaže, jer su naša gospoda kao bolestna od te lude misli, da čovjek ne zasluži poštovanja, dok se ne pogospodi, t. j. dok ne obuče crnih hlača i crnoga kaputa.

Tkogod iz dalekoga svieta k nama dolazi, osobito ako je to Rus, Poljak ili Francez, ne može se dosta načuditi ljepoti hrvatske narodne nošnje i ne samo toj nošnji, nego hodu, držanju i cielomu ponašanju hrvatskih seljaka i seljakinja. Ali to, čemu se eto bogata i prosviećena gospoda drugih naroda upravo dive, to je našoj gospodi prosto, pa i sramotno. Zato i u samom glavnom gradu Hrvatske, Zagrebu, može hrvatski seljak svaki čas doživjeti najružniju porugu od kakvoga židovčeta ili od drugoga kojega gospodskoga deriščeta. Dapače i sami gradjani, a još više gradjanke, ne govore drugčije o seljacima, nego tako, kao da je svaki seljak ne samo bedak i prostak, nego i lopov, tako da je posve obična stvar čuti, da je muž (seljak) lopov, dok je bor zelen. Sav pak gradski sviet gotovo bez izuzetka drži seljaka za nekakav niži stvor, s kojim je sramota biti na pr. u rodbinstvu. Zato Bože sačuvaj da bi se gradjanka udala za seljaka, pa bio on pametan kao Salamun i bogat kao Rotšild. Morao bi se najprije pogospoditi, i još bi do smrti morao slušati, da je „paur".

Da hrvatski seljak ima i sva politička prava i da uživa podpuno svoje seljačko pravo u gospodarskom smislu, već samo ovo nepoštovanje, ili točnije gospodski prezir prema njemu, bio bi dovoljan razlog, da se osnuje seljačka stranka. Tko išta razumije u politici i tko koliko toliko drži do sebe, taj ne može nikako podnieti, da u svojoj rodjenoj domovini bude baš zadnji čovjek, pače izpod čovjeka. Sam zdrav razum veli nam, da je seljački stalež u državi najpotrebniji, a onda je naravski, da bude i najpoštovaniji.

I gdjekoja naša gospoda uvidjaju, da nije pravedno ovako postupati s hrvatskim seljakom, kako se postupa danas; ali se i ta gospoda boje tobože velikoga zla, kad bi

seljak bio družtveno jednak svakomu drugomu staležu, a kamo li, kad bi dobio pravo i vlast!

Uz ovakvo mišljenje svih gospodskih stranaka naravska je stvar, da se po selima nisu ni držali sastanci i skupštine sve do 1903., kad je započeo skupštinski pokret ponajviše nastojanjem sadašnjega predsjednika glavnoga odbora seljačke stranke, za onda tajnika sjedinjene hrvatske opozicije, i što sve te stranke zajedno do danas nisu imale toliko seljačkih sastanaka i skupština, koliko jedna jedina seljačka stranka.

Po svem se tom vidi, kao da se naša gospoda s malom iznimkom baš boje prosviećenoga i ponosnoga seljačtva, jer vide i znadu, da se prosviećen i ponosan seljak ne će dati ni vriedjati, a kamo li pošikavati i tlačiti.

2. Temelj Hrvatske Pučke Seljačke Stranke.

Već po ovom, što je do sada rečeno, može se suditi, da je seljačka stranka na jakom i tvrdom temelju. U političkom radu i mora tako biti. I u običnom životu napreduje samo ono, što je jako i krepko, a što je slabo i kržljavo, to propada. To još više vriedi za politiku, u kojoj ima više borbe i muke, nego u ikakvom drugom poslu. Zato i jest glavna stvar, na kakvom je temelju osnovana koja stranka. Temelj, na kojem je hrvatska pučka seljačka stranka stvorena i dalje se stvara, jest vjera u Boga, zakonitost, ustavnost, hrvatsko državno pravo, slavenska bratimstvo i seljačka sloga.

Prvi temelj seljačkoj stranki jest vjera u Boga, i to s ovoga razloga:

Ljudi medju sobom ne mogu nikako ni živjeti, a kamo li napredovati bez pravednosti. Što je pravo, a što je krivo, to svaki čovjek nosi u svojoj duši a to je čovjeku od Boga. Pravedan je posve samo Bog, a pravedan može biti i čovjek, ako sluša, što mu duša govori, ako je zdušan. A čovjek bez Boga i duše ne može biti zdušan, po tom ni pravedan.

Ima ljudi, pa i političara, koji naučaju posve drugčije i kažu od prilike ovako: Čovjek živi i ravna se u životu s ljudima po svojoj naravi, onako po prilici kao i životinja.

I to je istina, pa mi doista znamo: kao što od postanka svieta vuci kolju ovce, a mačke dave miševe, sve po svojoj naravi, — da su tako i ljudi jedni druge davili i ubijali i drugačije im život otimali. I to je doista bilo po naravi, pa ipak se je duša čovječja u svako vrieme proti tomu bunila. Zato treba priznati, da čovjek sam spoznaje i vidi, da osim naravi ima u čovjeku još nješto, po čem se čovjek ravna, pače po čem se ima ravnati. To nješto — to je čovječja duša i njezin izvor — Bog. Čovjek se tim i razlikuje od životinje, što osim naravi, koja jest i koja se poreći i potlačiti ne dade, spoznaje i priznaje i ono, što doduše svagda nije, ali bi imalo biti; to je ono, za čim čovječja duša teži te nije zadovoljna, dok toga ne postigne, a to je svako dobro, a u politici je to — pravednost.

Drugi je temelj seljačke stranke zakonitost.

Bez pravednosti, kako je rečeno, ne može čovjek u družtvu obstojati, jer ga lakomiji i jači može napokon i uništiti, — kako su ljudi jedni druge u istinu i uništavali, jer su jedni drugima činili krivo. Da toga ne bude, treba krivicu spriečiti i nadoknaditi, treba krivca i kazniti. No tko će to medju ljudima upravljati, tko će o tom suditi, kani li tko i je li tko učinio krivo? — Ne idimo daleko, nego recimo, kako je bilo pod starom gospodskom vladom: kmetovima je sudio i upravljao gospodar (vlastelin), a vlasteli i plemićima je sudio i njima upravljao vladar (kralj). Jedan i drugi sudio je i upravljao samo po svojoj glavi i po svojoj volji, — a to i jest bio glavni nedostatak stare gospodske vlade: sudilo se i upravljalo samovoljno, a ima se upravljati i suditi pravo. No što je pravo? Jedan kaže, da je pravo ovo, drugi kaže, da je pravo ono. Tu očito ne može biti mira, tu ne može čovjek nikada biti siguran ni za svoj život ni za svoj imetak, dok se ne načini njekakav red. Takav red nalazimo medju ljudima već od pamtivieka, i to se zove zakon. Rad i zakon medju ljudima pravili su i postavljali su vladari, t. j. ljudi, koji su bilo kojim načinom došli do toga, da su ih drugi ljudi morali slušati, ili su se pak pametniji sami ljudi medju sobom složili i napravili red, t. j. postavili zakon. Bez ikakvoga reda i zakona nisu ljudi, što se zna, nikada nigdje živjeli i ne živu, i kakav god bio taj red i zakon, ljudi su ga se držali i pokoravali mu

se, jer su vidjeli, da je bolji makar kakav red i zakon, nego svačija samovolja, koja čovjeku ne da ni časa mirno živjeti.

Sasvim je naravski, da je uviek bilo i nepravednih zakona i to jedno zato, što su ih postavljali nepravedni ljudi, a drugo zato, što ni najpravedniji ljudi ne mogu postaviti takvoga zakona, koji bi do vieka mogao trajati i ostati pravedan. Zato su ljudi, kolikogod su željni reda i zakona, isto toliko željni i pravednoga zakona, pa od kad ima zakona, od onda se ljudi tuže na nepravedne zakone i nastoje ih promieniti. Ove dvie tako naravske želje i težnje u zajedničkom ljudskom životu — to i jesu one dvie glavne i temeljne sile, koje pokreću cielu politiku: jedna ova sila zakon drži i brani, druga ga ruši; jedna je sila vlada, druga je opozicija.

Kako se po tom vidi, nastojanje je opozicije uviek bilo i danas je upravo tako naravno, kako je naravno i nastojanje vlade, i to sve dotle, dok vlada brani zakon i dok opozicija traži drugi zakon, ali opet zakon. Biti u opoziciji proti vladi ne znači dakle ne pokoravati se zakonu, nego naprotiv: zahtievati u prvom redu, da se i vlada zakona drži, a onda zahtievati, da se nepravedni zakoni promiene ili ukinu.

No kako je bilo vladâ, koje nisu zakona branile, nego su ga naprotiv gazile i silom vladale, nije čudo, što je bilo i takvih opozicija, koje se nisu pokoravale ne samo takvoj vladi, nego ni nijednomu zakonu. U takvoj opoziciji proti pojedinim nasilnicima (tiranima, despotima) znali su biti pojedini ljudi, a i ciele stranke. Tako su nastajala politička umorstva i revolucije (prevrati, bune). Osobito u novije vrieme, od kada u politici vriedi pravilo, da valjani zakon može dati samo narod, znalo je biti, a i danas ima po svietu i buntovnih stranaka.

Seljačka stranka nije buntovna stranka, nego zakonita opozicija, i to zato, što mi danas živimo pod takvim zakonima, koji daju državljanima dosta mogućnosti, da sve po zakonu postignu, da se nepravedni zakoni promiene: tu su sastanci i skupštine, a onda glavno: izbori i sabor. No i bez obzira na to — danas i u današnjoj evropskoj kojoj državi protiviti se zakonu i oblasti — to je gotova ludost, jer uz današnje državno uredjenje, uz stražare, žandare,

sudce, vojsku i t. d. može državna vlast ne samo pojedinca, nego i čitava sela i krajeve za čas upokoriti.

Moglo bi još jedino biti govora o „revoluciji" cieloga naroda, t. j. o tom, da se cieli narod digne proti nasilnoj vladi. No i o tom je suvišno govoriti, kad se promisli, da bi za „revoluciju" morao biti spreman i složan barem veći dio naroda; a kad je tako, onda je bolje i pametnije spremati i slagati narod na zakonitu borbu kod izbora. A u tom smo tek na početku.

Ovo vriedi za sve stranke, a osobito za pučku seljačku stranku, a to zato, što znamo iz povjesti, da su se vlade i njezini ljudi znali puku, a osobito seljaku, i osvećivati kazneći krivce „ekzemplarno" (da zastraše druge), kad bi puk ili seljačtvo skrenulo sa zakonitoga puta. A najnuždnije je, da se seljačka stranka u Hrvatskoj drži strogo zakona, a to zato, što hrvatska gospoda, koja hrvatskim seljačtvom upravljaju i koja mu sude, imadu, kako je razloženo, vrlo rdjavo mišljenje o hrvatskom seljačkom narodu, pa čim bi se hrvatski seljak samo malo maknuo preko granice zakona, digla bi se na njega takova zaglušna graja i takova hajka, koja bi zaglušila svaki glas pravice i obzira i potamanila i krive i nekrive.

Zato hrvatska seljačka stranka ima stojati na temelju zakona i zakonitosti: ima se pokoravati zakonima, naredbama, propisima, odlukama, odredbama — i tako dalje. Seljački narod, koji je toliko toga prepatio, može još i to, pa bilo i težko; tim neka dokaže gospodi, da još ima i duševne i tjelesne snage za uzdržanje reda i posluha, ako je to potrebno, kao što jest, za postignuće pravice i slobode.

Zato naš program počima tim, da seljačka stranka priznaje sve državne zakone, uredbe, običaje i oblasti, koje danas doista postoje u hrvatskom narodu i nad njim, ali da će zato seljačka stranka nastojati i raditi, da se čitav hrvatski narod ujedini u jednu državu i to s takvim zakonima i uredbama, kako to želi i zahtieva čitav narod, a osobito seljački puk, i kako su to razložili najglasovitiji slavenski narodnjaci.

Po ovom se vidi, da seljačka stranka sve zakone doduše priznaje, t. j. da im se pokorava, ali da ih ne odobrava

i ne hvali, nego naprotiv da ide za tim, kako bi ih promienila i ukinula.

Treći je temelj seljačkoj stranci ustavnost. Što je to ustav i ustavnost, razloženo je u kratko na početku ove knjižice. Tu još treba dodati samo ovo troje: Prvo, da nije dosta samo reći, nego se to mora i u životu vidjeti, da je narod ne samo nad vladom, nego i nad saborom, t. j. da ni čitav sabor, kad bi kojom nesrećom većina njegova skrenula na stranputicu, ne može nanieti štete domovini. To se postizava tako, da se saboru ograniči njegova vlast tim, da naročito za takve zakone, koji narodu nameću nove terete, treba najprije čitav narod pitati, pa istom onda, ako većina svih izbornika pojedinačnim glasovanjem takav novi teret odobri, da zakon ide na potvrdu. Ovo pojedinačno glasovanje cieloga naroda zove se latinski „referendum".

Referendum je danas uveden samo u Švicarskoj i tu vrlo blagoslovno djeluje naročito zato, što vladu i sabor odvraća od prekomjernoga zaduživanja.

Da referendum bude podpun, mora ustav odrediti, da se proti svakomu zakonu može narod dići sa zahtjevom ili peticijom na sabor, pa ako je na toj peticiji mnogo izborničkih podpisa, recimo petdeset tisuća, da se onda taj zakon mora dati narodu na glasovanje i promieniti, dotično ukinuti.

To je vrlo važno zato, jer ako sam narod nema toga prava, da zatraži promjenu i ukinuće zakona, može se doditi, kako je to kod nas u Hrvatskoj, da najgori i najpogubniji zakoni narod baš upropašćuju i još ti se netko može narugati: Pa ti su svi zakoni stvoreni po narodnom zastupstvu, dakle i po narodnoj volji!

Referendum je kruna pučke ustavnosti, a u državama, gdje pravoga narodnoga ustava još nije ni bilo, kako je to kod nas u Hrvatskoj, referendum je najjači temelj i zaštita ustava. Osobito je zgodan za manje države, gdje pojedinačno glasovanje ne zadaje mnogo posla i ne traži mnogo vremena.

Za to je seljačka stranka u svoj program metnula to najveće narodno ustavno pravo. Gospodske naše stranke tomu se rugaju, a popovske novine „Hrvatstvo" odmah su brže bolje u svom neznanju i zlobi napisale, da takva stran-

ka, koja traži referendum, mora biti proti kralju. Ljudi kod tih novina čuli su nješto ili čitali, da je Švicarska, u kojoj je takav referendum, republika, pa su odmah izmislili, da i seljačka stranka hoće republiku. Dapače su uztvrdili, da se u carevini, dotično u našoj kraljevini, referendum ne može u obće provesti. A kad tamo, velika francuzka republika pretvorila se je god. 1852. pojedinačnim glasovanjem u carstvo, i to tako, da je sinovac Napoleona I., Napoleon III., kao predsjednik republike upitao francezki narod, hoće li ga za cara. I kad su Francezi ogromnom većinom odgovorili, da hoće, bila je Francezka carevina sve do 1870., kad su Niemci Napoleona III. porazili i zarobili sa sto tisuća vojske. U slučaju, kad narod ili puk pojedinačnim glasovanjem ima odlučiti, kakvu hoće vladu, ili pod koju državu hoće doći, zove se to latinski „plebiscit" ili pučka odluka. Ovakim plebiscitom odlučio je jedan kraj Italije, imenom Savoja, da hoće biti s Francezkom, a nipošto s Italijom. Ovakim plebiscitom mogla bi i Macedonija, pa Bosna i Hercegovina odlučiti, kamo hoće, kad bi narod tamo bio dosta prosviećen i složan. Do ovakvoga plebiscita doći će prije ili kasnije u Hrvatskoj, da se sav narod izjavi, hoće li i dalje kakvu zajednicu s Magjarima. Ovakvim plebiscitom odielila se je Norvežka od Švedske, te je bez jedne kaplje krvi i bez ikakvoga nemira Norvežka prekinula svaku svezu sa Švedskom.

Tko ne priznaje referenduma, dotično plebiscita, taj za pravo i ne priznaje ustava i ustavnosti od srca, nego samo za silu ili jer je takva moda.

Druga stvar, bez koje nema i ne može biti ustavnosti, jest stroga odgovornost svih činovnika takvomu sudištu, u kojem su posvema neodvisni ljudi.

Kod nas u Hrvatskoj sudi u svim upravnim stvarima na koncu konca sama vlada, koja vrlo često, naročito kod izbora i poslije izbora, radi političke osvete svakojaka nasilja i bezakonja ne samo činovnicima dopušta, nego ih od njih upravo i zahtieva. Tu sad sama zdrava pamet veli, da si čovjek, a naročito seljak ne može upravo ništa pomoći proti takvim činovnicima, dotično proti vladi, ako za sve takve stvari nema posebnoga suda, koji nije nikomu u strahu. Taj se sud zove upravno sudište, a seljačka stranka

traži u svom programu i to, da se u Hrvatskoj i takvo sudište ustroji. To upravno sudište imaju sve druge države, ima ga dapače i ista Ugarska, a sad se osniva i u Turskoj.

Ali ni referendum, ni ovo upravno sudište nije još dosta, da nastane prava ustavnost, t. j. da se u istinu vlada po narodnoj volji i potrebi. Referendum ili pojedinačno glasovanje ne može se upotriebiti za pojedine ustanove ili paragrafe zakona, nego samo za glavno pitanje u zakonu, a upravno sudište može samo odstraniti zloporabe u uredovanju, ali samo po sebi još ne stvara dobre uprave. Za sve to treba valjanih zakona, a valjanih zakona nema, ako u saboru nema rieči i ona druga sila, opozicija, koja pazi na vladu (većinu), i ako u njem ne sjede u istinu pošteni i najsposobniji ljudi iz naroda.

Ali evo velike neprilike. Danas kod izbora narodnih zastupnika odlučuje jednostavna većina, više puta par glasova, kadkada dapače i jedan jedini glas. Kad bi ta većina od jednoga glasa nastala najpoštenijim načinom, još ne bi bilo pravo, da propanu svi glasovi protivne stranke, koja je samo malo slabija od te većine.

Za jedan jedini kotar ovo je velika nepravda, a u cieloj državi ovo može postati prava strahota.

I za to su već od god. 1848. zdušni i pronicavi politički pisci predlagali, da se kod izbora zaštiti i manjina, i to tako, da se i manjini dade po koji zastupnik, ako dobije neki odredjeni broj glasova.

U kraljevini Belgiji stvoren je u tom smislu već izborni zakon, te tamo jedan izborni kotar bira po tri zastupnika, svaka stranka glasuje za tri kandidata i na koncu dva zastupnika pripanu većini, a treći onoj stranci od manjine, koja je najjača. Sam glavni grad Belgije (Bruselj) bira 18 zastupnika, i to tako, da se za svih 18 glasuje najedanput. Budući da su u glavnom gradu zastupane sve stranke, to je naravski, da sve nješto dobiju od tih 18 zastupničkih mjesta, a da nema takvoga zakona, bila bi katolička stranka, koja je tamo u velikoj većini, dobila svih tih 18 zastupnika, a ovako ih ima samo deset.

Program seljačke stranke traži samo obćenito, da se imade kod izbora zaštiti i manjina, no u novinama seljačke stranke, u „Domu", bila je napisana o tom ciela razpravica,

gdje je liepo i točno obrazloženo, kako bi se imao stvoriti takav izborni zakon, da niti jednoj stranci ne propane ni jedan jedini glas i da od svake stranke dodju u sabor upravo najvredniji i najsposobniji njezini ljudi. Ali se novine naših gospodskih stranaka nisu na taj predlog niti slovcem osvrnule, očito zato, jer su posvema zadovoljne s ovom današnjom krivicom, koja će se tek donekle popraviti, kad bude uvedeno obće izborno pravo.

Ta prosudimo samo: Po sveobćem izbornom pravu doći će na svakoga zastupnika poprečno po pet tisuća izbornika. Ako uzmemo, da će uviek glasovati barem tri petine izbornika, to bi svakoga zastupnika poslalo u sabor tri tisuće izbornika. Neka sada koja stranka, recimo naša seljačka, u deset kotara dobije većinu nad svim drugim strankama, a u drugih dvadeset kotara neka ima po par stotina, pa možda i preko tisuću glasova, u svem recimo 15 tisuća, to bi svi ti glasovi propali, a po pravici moralo bi na njih doći pet zastupnika.

Po današnjem izbornom zakonu ova je nepravica dakako još mnogo veća. Danas dolazi prosječno na jednoga zastupnika oko tri sto izbornika. Još kod svibanjskih izbora 1906. dobila je seljačka stranka po službenom izvješću do šest sto glasova, a po njezinom izvješću i preko tisuću. Pripadala bi joj dakle već onda dva ili tri zastupnika, a ipak nije imala nijednoga sve do veljačkih izbora 1908. Frankovci ili starčevićanci dobili su naprotiv u svibnju 1906. 19 zastupnika, premda je za njih glasovalo samo nješto preko tri tisuće izbornika.

Današnjim izbornim zakonom znao se je grof Khuen Hedervary tako poslužiti, da je njegova magjaronska stranka 1892. od svih 88 kotara predobila 77, te se je izvan Hrvatske mislilo, da je to upravo nepobjediva saborska većina. Da je u našem izbornom redu priznato i manjini neko pravo, ne bi se ovo nikada moglo dogoditi, te bi sabor uviek bio koliko toliko vjerna slika svega onoga, što narod hoće i što narodu treba.

Napokon treba izbornu borbu i same izbore u mnogom popraviti, jer ovo, kako je danas, osobito kod nas, — to je već rugoba. Ono oblietanje („kortešacija") po selima, ono napastovanje i natezanje, ona žurba, onaj bies, pa one dvie vojske na biralištu, koje se postave jedna proti drugoj kao proti dušmaninu, — to sve ne samo da je nedostojno i u mnogom pogledu štetno, nego to odbija od izborne borbe upravo najbolje ljude. Zato nije čudo, što u današnjem hrvatskom saboru, u kojem imadu većinu naše rodoljubne stranke, nema baš nijednoga čovjeka, kojega bi poštivao čitav narod, — nema tamo prvih, t. j. najpoštenijih, najučenijih i najzaslužnijih Hrvata, jer im se ogadila, jer ih je otjerala izborna naša „borba".

Ova će se stvar znatno popraviti već tim, kad se uvede zaštita manjina i tajno (pismeno) glasovanje. No to još ne će biti dosta. Trebat će, da sve političke stranke stvore zajedničko vieće, u kojem će se odrediti, što se u izbornoj borbi smije, a što se ne smije. Bude li dugo čekati, dok se stranke u tom slože, mogao bi se stvoriti zakon, koji će ih na to vezati.

Napokon treba da i političke stranke više paze, koga predlažu za kandidata.

Možemo dakle s podpunim uvjerenjem kazati, da istom referendum, zatim upravno sudište, napokon zaštita manjina kod izbora i u obće uredjenje samoga izbora i izborne borbe zajamčuje pravi ustav, t. j. daje narodu u istinu priliku, da može izkazati svoju volju i izabrati prave svoje zastupnike. Bez ovoga trojega može silovita vlada i sveobće izborno pravo okrenuti proti narodu.

Četvrti je temelj seljačkoj stranci hrvatsko državno pravo. Čovjek bez prava to je kao riba bez vode, ptica bez zraka i zvjerka bez šume. Pravo je u glavnom dvoje: pravo pojedinoga čovjeka, koje mu osigurava njegovu osobu i njegov imetak, i prava ciele države, dotično svega naroda u njoj, koje čuva narod od tudje vlade i gospodstva.

Da pojedini čovjek sačuva pravo na svoj dom i na svoj grunt, ne smije ga ni prodati, ni darovati, a nije ga dobro ni založiti ni drugčije obteretiti. Dakako da gospodar ne smije dozvoliti, a tko je živ, to ni ne da, da mu netko ili silom ili lukavštinom čak otme njegov dom i njegovu zemlju.

Slično tomu mora se ponašati i cieli narod. Pa zato smo mi Hrvati, kako to u povjesti piše, onoliko i vojevali i s Avarima i s Francima, i s Tatarima i s mletačkim Talijanima, i s Turcima i s Magjarima i sa Švabama, da si oču-

vamo svoju djedovinu i u toj djedovini svoju domaću vladu i upravu. To nam je u glavnom, hvala Bogu, i pošlo za rukom, te gornja Hrvatska od Varaždina do Rieke, pak od Siska i Karlovca do kranjske i štajerske medje nije nikada bila pod tudjom silovitom vladom. Zato se ovaj dio Hrvatske i zove matica svih hrvatskim zemalja.

Ta je gornja Hrvatska našoj domovini ono isto, što je čovjeku glava i trup. Dok je žive na ramenu glave, ma izgubio ruke i noge, još si čovjek, još možeš kazati hoću i ne ću, i ako ništa, možeš djeci svojoj namrieti ime svoje i s njim pravo svoje. Tako je i gornja Hrvatska učinila ne samo za se, nego i za slavonsku i dalmatinsku Hrvatsku, pak za Istru, Bosnu i Hercegovinu. I onda, kad su god. 1102. već izumrli kraljevi hrvatske krvi i onda se je Hrvatska pogodila s Magjarima samo tako, da i Hrvatskoj i Ugarskoj bude samo jedan te isti kralj, a inače da svaka država i svaki narod živi sam za se. To je bila osobna zajednica, iliti latinski „personalna unija“ izmedju kraljevine Hrvatske i kraljevine Ugarske, koja je zajednica poznavala samo zajedničku osobu kraljevu (zato se i zove „osobna“ ili „personalna“).

Kad su izumrli kraljevi magjarske krvi god. 1301., birala si je Hrvatska opet slobodno svoje kraljeve, pa je tako na samu novu godinu 1527. izabrala i pradjeda današnjega našega vladara, Ferdinanda habsburškoga, i to opet na temelju ugovora, po kojem su Hrvatskoj priznata sva njezina prava i slobode.

Medjutim su nastali sve to ljući bojevi s Turcima. Glavni grad Ugarske Budim došao je 1526. pod tursku vlast, a s njim i cieli magjarski dio Ugarske, naročito sva zemlja izmedju Tise i Dunava. Budim i ta Magjarska ostadoše pod Turčinom sve do 1683., kada su ih Poljaci, Česi i Hrvati potisnuli najprije od Beča, a kasnije pod francezkim vojvodom Eugenom Savojskim iztjerali preko Save i Dunava. Gornja Hrvatska medjutim s glavnim gradom Zagrebom ostala je svoja i samostalna, hvala najviše seljačkomu puku, koji je živio u velikim zadrugama, te je bio dosta jak, da zemlju obradjuje, utvrde gradi i stražu na granici čuva.

Zato je i naravski, da su u to doba članovi hrvatskoga

sabora — za onda sami velikaši i plemići — pisali caru i kralju Karlu, otcu Marije Terezije, da Hrvatska nikada nije bila podložna Ugarskoj, pa da i ne će biti. I s tim je hrvatski sabor 1712. Mariji Tereziji priznao pravo na hrvatsko priestolje samo uz taj uvjet, da se čuva hrvatska samostalnost, da se Hrvatska ne pomieša s Ugarskom, a kamo li, da se u nju pretopi, i da Hrvatska ostane u svezi sa susjednom Kranjskom i Štajerskom i za taj slučaj, kad bi si Ugarska izabrala drugoga kralja. Ovoga se je bilo bojati zato, jer su Magjari već onda, osobito s pomoću Turaka, uviek rovarili i proti vladarskomu domu habsburžkomu i snovali, kako bi odpali od današnje kraljevske kuće i pod svoju silovitu vladu strpali što više susjednih zemalja, a naročito Hrvatsku.

Te svoje osnove pokušali su Magjari provesti oružanom bunom god. 1848., te su 1849. na svom saboru u Debrecinu skinuli s priestolja i današnjega kralja Franje Josipa I. i cielu habsburžku vladalačku obitelj.

Hrvatska ne samo da se nije pridružila magjarskoj pobuni, nego je jedna hrvatska vojska pod Radeckim vojevala proti magjarskomu savezniku Talijanu, a s drugom vojskom prešao je ban Jelačić dne 11. rujna 1848. kod Varaždina preko Drave i pošao dalje prema Pešti, a sliedeće godine s pomoću ruske vojske bila je već magjarska revolucija sasvim ugušena.

Sad je za onda dvadesetgodišnji kralj Franjo Josip I. počeo vladati absolutno, t. j. po svojoj volji bez sabora. Ali gle: za Hrvatsku je bio u Beču posebni hrvatski ministar iliti kancelar i bez podpisa toga hrvatskoga ministra nije se za Hrvatsku ništa odredjivalo, a što je glavno, Hrvatska se je u cieloj vladi i upravi u to doba sasvim odielila od Ugarske. Spadala je onda pod hrvatsku vladu i Rieka, a i Medjimurje.

Medjutim su si Magjari našli toliko prijatelja u Englezkoj, Francezkoj, Italiji, a osobito u Prajskoj, s kojom su se tako sporazumjeli, da je ona 1866. navalila na našu carevinu i potukla njezinu vojsku, na što je sliedeće godine Ugarska proglašena Magjarskom, kako je bilo i god. 1848., a svi su narodi od Drave do Karpata podloženi Magjarima.

Ta nova Magjarska pogodila se je sada s austrijskim

Švabama, a Hrvatsku je sam kralj pozvao, da se i ona nagodi s Ugarskom, dotično sada s Magjarskom. Naši Hrvati nisu najprije ništa htjeli čuti o nagodbi, ali onda je barun Levin Rauch, otac Pavla Raucha, proveo tako silovite izbore, da su u sabor došli sve sami magjaroni, osim trinaestorice zastupnika. No gle, premda je sam kralj bio pod pritiskom prajske politike; premda je ta prajska politika Magjare tako podigla, te su mislili, da su već gospodari od Beča do Carigrada; premda u Hrvatskoj seljački sviet nije još ništa znao o novom ustavnom i političkom životu i premda su svi velikaši, a doskora i svi činovnici pristali uz Magjare, ipak je staro hrvatsko državno pravo, hvala osobito sablji bana Jelačića, bilo i Magjarima još u tako živoj uspomeni, da su ti tlačitelji svega, što nije magjarsko, u nagodbi od god. 1868. izriekom priznali, da je Hrvatska posebna kraljevina i posebna, samosvojna iliti autonomna država.

Ta nagodba počinje naime s tim, da ju sklapaju „s jedne strane kraljevina Ugarska sjedinjena s Erdeljem, s druge strane kraljevine Hrvatska i Slavonija." I prema koncu u paragrafu 59. izrično se veli, da su kraljevine Hrvatska i Slavonija politički narod s posebnim teritorijem, a to znači isto, kao da se kaže, da je Hrvatska posebna država.

Za to je posve naravski, da § 8. te nagodbe priznaje „državnu dalmatinsko-hrvatsko slavonsku nepokretnu imovinu u zemljama i šumama", da taj isti paragraf izrično odredjuje, da se bez privole hrvatskoga državnoga sabora ne može prodati nijedan dio te nepokretne imovine.

Na tom temelju hrvatskoga državnoga prava odredjuje se u paragrafu 28., da se obračun o dohodcima kraljevine Hrvatske ima priobćiti hrvatskomu saboru, a u paragrafu 29. obvezuje se peštanska vlada, da će od 1. siečnja 1869, voditi posebni izkaz o dohodcima kraljevine Hrvatske i Slavonije. Nadalje se u paragrafu 38. odredjuje, da hrvatski sabor mora viećati najmanje tri mjeseca na godinu; po paragrafu 45. obvezuje se peštanska vlada, da će u obsegu kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sporazumno postupati sa autonomnom vladom istih kraljevina, u paragrafu 46. obvezuje se ista peštanska vlada, da će u Pešti kod svakoga ministarstva, koje ima posla i za Hrvatsku, odrediti posebne hrvatske odsjeke i da će u obsegu hrvatske kraljevine sve činovnike imenovati izmedju domaćih sinova.

Osobito su važni paragrafi 56., 57., 58. i 59., koji doslovce glase:

„U svekolikom obsegu kraljevina Hrvatske i Slavonije službeni je jezik hrvatski, toli u zakonarstvu, koli u sudstvu i upravi." (§. 56.)

„Za organe zajedničke vlade ustanovljuje se takodjer hrvatski jezik službenim jezikom unutar granica kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije." (§. 57.)

„Predloge i spise u hrvatskom jeziku sastavljene, pa iz kraljevina Hrvatske i Slavonije na zajedničko ministarstvo podnešene, imade to ministarstvo primati i rješitbe svoje na istom jeziku izdavati." (§. 58.)

„Obzirom na to, da su kraljevine Hrvatska i Slavonija politički narod, imajući posebni svoj teritorij i u pogledu nutarnjih svojih poslova vlastito zakonodavstvo i autonomnu vladu, ustanovljuje se nadalje, da se zastupnici istih kraljevina tako na zajedničkom saboru, kao i u delegaciji mogu služiti i jezikom hrvatskim." (§. 59.)

Zajedničkim saborom zove se ugarski sabor u Pešti, kad su u njem i ako su u njem izaslanici hrvatskoga sabora.

Delegacija to je odbor bečkoga i peštanskoga sabora, koji vieća o skupnim poslovima ciele carevine, a naročito o troškovima za vojsku i za mornaricu. To je najviši državni sbor i eto takodjer u njem imadu Hrvati pravo govoriti hrvatskim jezikom.

Isto je tako važno, što su Magjari morali priznati, da se na hrvatskom tlu ima vijati samo hrvatska zastava (§. 61.), da se kraljeva krunitbena zavjernica (ugovor) ima i hrvatski sastaviti i u njoj posebice zajamčiti cjelokupnost i ustav kraljevine Hrvatske (§. 2.), i da svi zakoni, koji se u Pešti stvore i za Hrvatsku, moraju biti na hrvatskom jeziku i da se imaju odaslati hrvatskomu saboru.

Sve ovo vriedi mnogo zato, jer kad su siloviti i sebični Magjari toliko toga priznali Hrvatskoj u onom času, kad su dobili od Beča više, nego su i sanjali, onda je to dokaz, da hrvatsko državno pravo zbilja ima veliku vrijednost i jakost. Zato program seljačke stranke i veli, da nagodba

s Hrvatskom nije doduše i ne može biti naš temelj, ali da nam je sredstvo u političkom radu. Svaki čovjek zdrava razuma može prosuditi, da je ovo sredstvo vrlo uspješno, pa je to za Hrvatsku bila velika nesreća, što su se magjaroni bojali, i što druge stranke nisu marile, da se tim sredstvom posluže na korist domovine i naroda.

Politička borba u mnogom je slična privatnoj parnici. Ono, što ti u parnici i tvoj protivnik prizna, to ćeš sigurno dobiti. Tako i sve ono, što su i sami Magjari u nagodbi Hrvatskoj priznali, bilo bi nam već odavna stalno i sigurno, da se je našla barem jedna stranka, koja bi odmah od početka hrvatsko državno pravo bila branila i nagodbom, kako to čini eto naša seljačka stranka. Tim se naš državopravni temelj nipošto ne slabi, nego naprotiv tako jača, da nas s njega ne može potisnuti nikakva sila. Samo na taj način hrvatsko državno pravo dolazi u podpuni sklad i sa zakonitošću i sa ustavnošću, a to i jest najsigurniji i rekli bismo jedini put do takve samostalnosti hrvatske države, kakva nam je potrebna za naš prosvjetni i gospodarski napredak.

Peti je temelj seljačkoj stranci slavensko bratinstvo. — Slaveni ili točnije Sloveni to su svi oni narodi, koji imaju tako slično slovo ili ti govor, da se odmah lako sporazumiju, a ne moraju se prije učiti tomu govoru. Tri su velike skupine slavenskih naroda. Prva slavenska skupina živi na prostranoj zemlji od Trsta do Carigrada i od Subotice izpod Pešte pa do Skadra blizu Jadranskoga mora. Učenjaci zovu ove Slavene jednim imenom Jugoslaveni. Nekako u sredini ovih Jugoslavena stojimo mi Hrvati, a ima nas do četiri milijuna. Nama na iztok živu Srbi, a tih je nješto preko četiri milijuna. Na iztok Srbima živu Bugari, a tih je oko pet milijuna. Nama na zapad živu Slovenci, kojih ima podrug milijun. Oko milijun južnih Slavena zovu sami sebe Turcima, a ima ih najviše u Bosni i Macedoniji. Svih južnih Slavena ima dakle oko petnaest milijuna, zacielo više nego dva puta toliko koliko Magjara.

Druga slavenska skupina živi s jedne i druge strane velikih gora Karpata, i to s ovu stranu Slovaci, a s onu stranu Poljaci. Slovaka ima oko tri milijuna, a Poljaka šest puta više. Od Beča dalje na sjever i na iztok na prostoru, koji je dvaput tolik, kao banska Hrvatska, naime u Doljnjoj Austriji, Češkoj, Moravskoj i Slezkoj, živi oko 6 i pol milijuna Čeha. Česi i Slovaci govorom su si tako blizu, kao Hrvati i Slovenci, te su zapravo jedan narod i zovu se često jednim imenom Čehoslaveni. Svih tih Slavena ima dakle do trideset milijuna, s južnim Slavenima do 45 milijuna, t. j. skoro šest puta više nego Magjara.

Treća slavenska skupina to su Rusi. Izuzevši tri milijuna Rusa u Galiciji, pol milijuna u Ugarskoj izpod Karpata, a nješto manje u Bukovini, svi Rusi žive u golemoj ruskoj carevini, koja je petstoputa veća od banske Hrvatske, a oko četrdesetputa od ciele naše carevine. U toj golemoj državi ima samih Rusa preko sto milijuna. I tako svih nas Slavena ima sto petdeset milijuna, t. j. dvadeset puta više nego Magjara, petputa više nego Talijana, a dva i pol puta više od Niemaca. A još nismo računali Slavene u Americi, kojih takodjer ima preko pet milijuna.

Za nas je Hrvate najvažnije to, što smo mi Slaveni u većini u cieloj našoj carevini. Nas ima naime do dvadesetčetiri milijuna, Niemaca preko jedanaest milijuna, Magjara sa židovima i s ciganima preko osam milijuna, Rumuna preko tri milijuna, a Talijana nješto preko pol milijuna. Budući da su Rumuni još više potlačeni, nego nekoji Slaveni u carevini, možemo ih računati k sebi, i tako je nas, koji se borimo za jednakost i pravicu svih naroda, blizu dvie trećine.

Usprkos tomu, što ta slavenska većina u carevini može nama Hrvatima biti najjači oslon u našoj obrani proti magjarskoj sili i bezakonju, nije do danas bilo u Hrvatskoj ni jedne političke stranke, koja bi slavensko bratimstvo imala u svom programu. Istina je, da su najglasovitiji hrvatski pjesnici i književnici oduševljeno i prekrasno pjevali o Slavenstvu. Tako je još prije tri sto godina glasoviti dubrovački knez Gundulić slavio kraljevinu Poljsku kao zajedničko sunce svih Slavena. Malo kasnije slavili su drugi Dubrovčani isto tako Rusiju, a umni i neumrli fratar Andrija Kačić-Miošić dao je svojim liepim pjesmama naslov: Razgovor ugodni naroda slovinskoga, t. j. slavenskoga. I još nedavno, tamo prije četrdeset godina, slavni naš pjesnik general Petar Preradović uzvisio je cielo Slavenstvo kao

Bogom odabrano pleme, koje će se jednom po cielom svietu udomaćiti ljubav i pravicu.

Ali hrvatski su se političari obično Slavenstva bojali, mjesto da su se u nje najviše pouzdavali. Jedan jedini hrvatski političar, kanonik i misionar, Juraj Križanić, rodom izpod Ozlja nedaleko Karlovca, cieli je svoj život posvetio samo slavenskomu bratimstvu i na političkom polju. Ali to je bilo prije dvie sto godina, k tomu je Križanić živio i djelovao u Rusiji (gdje se u svim školama i danas uči njegov životopis i spominju velike njegove zasluge), pa u Hrvatskoj ni školani ljudi ne znadu često ni za Križanićevo ime.

I tako je istom naša seljačka stranka na taj slavenski temelj postavila svu našu narodnu politiku, te u svoj program metnula šest političkih istina, koje svaki Hrvat mora dobro znati i razumjeti.

Prva je istina: Hrvati su od starine imali, te i danas imadu posebnu svoju državu. Proti ovoj očitoj istini baš ona naša gospoda, koja se iztiču za najveće Hrvate, govore i pišu, da smo mi Hrvati podložni Magjarima i da Magjari smiju po Hrvatskoj raditi, što hoće. Taj je krivi nauk prešao i medju seljake.

Druga je istina: Hrvati i Srbi jedan su narod, pa se već zato moraju sporazumjeti i u političkom radu, naročito ondje, gdje živu zajedno.

Tu se misli na sve Hrvate i na sve Srbe, a ne samo na Hrvate i na pravoslavne u banskoj Hrvatskoj. Svi pravoslavni u banskoj Hrvatskoj nisu naime porietlom Srbi, Srbi su samo Sriemci. Ostali pravoslavni nazivlju se Srbi radi svoje vjere, koja se po jednoj Khuenovoj naredbi službeno zove srbsko-pravoslavnom , pa radi toga naziva već i pravoslavni seljaci u gornjoj Hrvatskoj vele, da su Srbi, te su po naputku svoje gospode počeli već zahtievati i srbsku zastavu i u obće neka posebna srbska prava, ili jednom riečju voditi srbsku politiku u Hrvatskoj.

Te srbske politike na hrvatskom tlu seljačka stranka ne priznaje. Ali ona želi i nastoji, da pravoslavnu seljačku braću što bolje uputi u hrvatsko državno pravo i u seljački program. — Drugo su Srbi u Srbiji. Oni imadu od starine takodjer svoju državu, kao i Hrvati svoju, i mi im

želimo kao braći istoga jezika i plemena i običaja sve dobro kao braći.

U našem seljačkom narodu do nedavna je u Hrvatskoj ovakovo iskreno bratimstvo gotovo posvuda vladalo bez razlike vjere, te je naš sviet i ondje, gdje su katolici pomiešani s pravoslavnima, u slozi živio. Ali sebična i pokvarena gospoda, ponajviše nekoji svećenici s jedne i s druge strane, pa onda židovi, zavadiše narod upravo na nož. I tu će sad biti još mnogo posla, da se uzdrži mir, a kamo li da dodje do stare sloge. Naša seljačka stranka može svagdje postići barem to, da pravoslavno seljačtvo ne ide za svojom gospodom medju magjarone, kako je išlo pod Khuenom sve u ludoj i opakoj misli, da je i Magjar Srbinu bolji, nego li Hrvat.

Treću istinu, narodno bratimstvo Hrvata sa Slovencima (t. j. Štajercima i Kranjcima), naša gospoda priznavaju i većinom se po njoj ravnaju. Ali naš seljački sviet, sudeći više po odielu, gleda na Kranjce i Štajerce kao na Švabe te dapače Hrvate iz gorskoga kotara nazivlje Kranjcima i Švabama, jerbo nose uzke crne hlače. Ovo nije samo sramota, nego je za nas i velika šteta, jer su Slovenci uz Čehe najprosvjećeniji i najnapredniji slavenski narod, te naše iskreno bratimstvo s njima može vrlo mnogo koristiti osobito našemu seljačkomu gospodarstvu.

I četvrtu istinu, da smo svi južni Slaveni, naime Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari, zapravo jedan narod, i tu istinu mnoga hrvatska gospoda priznaju i po njoj se ravnaju. Ali zato je zlo kod srbske gospode, koja govore i pišu, da su od Trsta do Carigrada sve sami Srbi, osim šake Bugara. Bugarska, a još više slovenska gospoda u tom su mnogo bolja. Ali seljački nam je narod u tom tako zaostao, osobito u Bosni i Srbiji, da i seljaka, koji dodje s ove strane Save i Dunava, zovu tamo Švabom. I zato nam do sada malo koristi, što nas južnih Slavena ima 15 milijuna, t. j. dvaputa više od Magjara, jer eto nemamo još ni medju gospodom, a kamo li medju seljačkim narodom te spoznaje ili te sviesti, da smo si po jeziku i po krvi svi narodna braća. Ali baš zato je potrebno, da ovakva stranka, kakva je naša seljačka, širi taj nauk, u kojem je jamstvo za veliku našu snagu, a po tom i za bolju budućnost.

Peta i šesta politička istina i našoj je gospodi sasvim nepoznata. Peta istina naime glasi: Mi Hrvati ne možemo ni u prosvjeti pravo napredovati, niti se u gospodarstvu podići i osloboditi se tudjina, dok Česi i Poljaci ne dobiju svoje političke slobode.

Kako smo vidjeli iz razlaganja o hrvatskom državnom pravu, Hrvatska je i po nagodbi još i danas samosvojna država. Češka to nije, a nije ni Poljska. Sve tri češke zemlje, naime Češka, Moravska i Slezka, imaju sve svoju vladu u Beču, a poljska je razdieljena medju tri države: medju Rusiju, gdje ima oko 12 milijuna Poljaka, medju Austriju, gdje ih ima preko 4 milijuna, i medju Prusiju, gdje ih je oko tri milijuna.

Ovako razdieljeni i Česi i Poljaci najveći dio svoje snage troše na obranu svoga jezika, a Poljaci se u Pruskoj pod berlinskom njemačkom vladom moraju dapače svom silom boriti za to, da im na silu ne odkupe i njihove zemlje. Čim bi Česi u našoj carevini, a Poljaci barem u Rusiji postigli toliko prava za svoj jezik u upravi, školstvu i sudstvu, kako to već imamo mi Hrvati u banskoj Hrvatskoj, mogli bi veliku svoju naobrazbu, a i prilično svoje bogatstvo upotrebiti i na korist drugih Slavena, a i nas Hrvata. Poljaci naime, a još više Česi imadu na hiljade i hiljade takove visoko školovane gospode, koja nisu u nikakvoj državnoj službi, nego su to ravnatelji tvornica, trgovci, gospodari, graditelji, inžiniri, liečnici i drugi samostalni ljudi. Uz to je u Poljskoj, a još više u Češkoj taj dobar običaj, da imućniji ljudi i bolje plaćeni radnici redovito štede, te se u samoj Češkoj svake godine na štedovne knjižice uplati oko dvie sto milijuna Kruna. Slobodni taj češki novac počima već i sada dolaziti i u bansku i u dalmatinsku Hrvatsku, no sasvim bi drugčije bilo, kad bi Češka imala svoju samosvojnost i kad bi velikim svojim bogatstvom i silnim dohodcima slobodno razpolagao češki sabor u Zlatnom Pragu. Dok ovoga ne bude, dolazit će k nama u Hrvatsku njemački i magjarski, ponajviše židovski novčari i špekulanti, da i dalje pletu svoju mrežu, koja je i onako već dosta gusta i jaka.

Tu još treba znati, da nas Hrvata s Česima i s Poljacima u carevini (bez ostalih Slavena) ima oko 14 milijuna, a

budući da se naši interesi nigdje ni malo ne križaju, a svi smo zajedno u carevini najbrojniji, najugledniji, pa i najjači, to bi ovaj naš trojni savez i u političkom radu doskora uzdrmao, a s vremenom i do temelja oborio i magjarsku i njemačku prevlast.

Šesta je istina ovo: Slavenstvo vriedi u svietu najviše s Rusijom i radi Rusije.

I ovo je lako dokazati. Tko je bio samo malo izvan Hrvatske, tomu se je za stalno dogodilo, osobito gdjegod u Americi, da nisu pravo znali, gdje je Hrvatska i što su Hrvati. To se može dogoditi i Čehu, a Poljaku, ako se to i ne dogodi, ipak malo pomaže, što cieli sviet zna, da je Poljska, koja je još pred sto godina bila velika i jaka država, sada na troje razkomadana. Ali se zato po cielom svietu dobro zna za Rusiju i o Rusiji svatko govori ili s poštovanjem ili sa strahom.

Dok je svaki narod i svaki kraj živio za se; dok je dapače bilo dosta naših ljudi, koji iz sela nisu išli nikamo, nego u šumu; dotle nije trebalo Hrvatu pitati ni za bližu braću, a kamo li za daleke Ruse. Ali danas je cieli sviet i trgovinom i politikom i prosvjetom tako povezan, da onaj, koji u tom svietu nikoga nema, mora najprije zaostati, a onda možda i propasti. I eto zato je naša seljačka stranka otvoreno metnula u svoj program i ovu šestu istinu, neka se vidi i zna, da u velikoj svjetskoj politici mi Hrvati želimo stajati uviek uz Rusiju. Prilika za to bila je za nedavnoga rusko-japanskoga rata, kad smo i mi Hrvati bili na strani Rusije, pa ako joj time i niesmo pomogli, to smo ipak mnoge Ruse tako dirnuli, da s uvjerenjem priznaju, kako Rusija ima najstalnije i najiskrenije prijatelje medju slavenskom braćom.

Ali ovo slavensko bratimstvo osim svih ovih gospodarskih i političkih razloga ima neizmjernu kulturnu ili prosvjetnu vriednost. Da to ocienimo, sjetimo se samo, kako su nam tužna i jadna tolika naša gospoda samo zato, jer ništa ne čitaju i ne znaju, nego što su naučili iz švabskih i talijanskih knjiga i novina. A kako je odmah drugi čovjek svaki onaj naš gospodin, koji znade i druge slavenske jezike! Takva su gospoda preporodila našu domovinu malo

prije god. 1848., te su i danas naša najveća dika pred cielim svietom.

Zato je seljačka stranka u svoj program metnula i to, da se u sve gimnazije, realke, učiteljske i trgovačke škole ima uvesti češki i ruski jezik, a osim toga da se imade djacima posebice tumačiti slavenska književnost i slavenska povjest. U tom istom duhu veli naš program odmah na početku, da se novi zakoni imadu stvoriti prema tomu, kako su to predložili i predlažu oni slavenski mislioci, koji s narodom skladno misle i osjećaju i koji narodne potrebe i narodni život dobro poznaju. Takvih mislilaca imadu mnogo osobito Rusi, gdje se sva književnost i bavi gotovo samo tim, kako bi gospoda najbolje izvršila svoju dužnost prema seljačkom narodu, čega do danas ne vidimo kod nijednoga drugoga naroda. Zato naš program zahtieva posebno ministarstvo kod hrvatske vlade, kojemu bi bila briga, da medju Hrvatima čuva i širi slavensku prosvjetu i bratinstvo.

Napokon se na koncu programa još naročito veli u točki 10., da su oni Slaveni, koji živu u istom državnom sglobu s nama Hrvatima, naši naravni saveznici, i da seljačka stranka ima nastojati, da bude s njima u svezi. Malo dalje u točki 13. osobito se ističe, da seljačka stranka zato nastoji provesti svoj program mirnim i zakonitim načinom, jerbo sav svoj rad udešava prema životu i prema uvjerenju slavenskih naroda, koji su tako miroljubivi, da za volju miru često i stradaju.

Eto, tako je seljačka stranka cieli svoj program kao protkala slavenskom mišlju i slavenskim bratimstvom, koje je stotine godina nama malenima čuvalo misao o zajedničkoj jakosti, koje nas je god. 1835. preporodilo, a god. 1848. pod banom Jelačićem spasilo od magjarske sile, pa ćemo se tim bratimstvom i u buduće za stalno dizati, preporadjati i obraniti od svakoga tudjina.

Šesti je temelj našoj stranci seljačka sloga.

Politika je zajednički posao za dobro cieloga naroda i domovine, a u nijednom zajedničkom poslu nema ništa bez sloge. Tako ni u ovom velikom djelu, koje je na se uzela seljačka stranka, ne će biti ništa bez sloge, i to bez seljačke sloge. No prije nego što se o seljačkoj slogi kaže,

što treba, potrebno je u kratko razložiti, što je to sloga u obće.

U našem narodu, i medju gospodom, a još više medju seljačkim narodom, mnogo se govori o slogi. Često čujemo, da je naša nesloga kriva, što nikada ne možemo dalje, što ništa nismo postigli. „Hrvati nisu nikada složni" — to je već obična rieč, a cieli sviet govori i za sve Slavene, da su uviek nesložni.

Nije ovdje mjesto, da se o tom razpravlja. Uz put samo može se reći, da nesloge ima i u drugih naroda te da su se na pr. Niemci stotine godina medju sobom klali, i to radi vjere, a hiljadu su godina razciepani živjeli pod mnogobrojnim vladarima. Ovu tobožnju hrvatsku i slavensku neslogu trebalo je spomenuti zato, što je ta tobožnja i vječna nesloga samo izgovor svim sebičnjacima i lienčinama. Ima naime ljudî, kojima se ne će ništa učiniti za dobro naroda i domovine, pa kažu: „Iz toga i onako ne će biti ništa. Mi Hrvati nismo nikada složni", — i onda se takvim izgovorom od svakoga narodnoga posla izmaknu.

Hrvatska nesloga — to je samo prazna rieč. Hrvati mogu biti i složni i nesložni — kao i svaki drugi narod.

Druga je prazna rieč o slogi ono, što se takodjer kod nas često čuje: „Složite se! Svi se moramo složiti! Složite se, onda ću i ja pristupiti. Ako se ne složite, — ja ne ću na nijednu stranu". — Kako se vidi, i ovo je na koncu konca opet samo izgovor, da čovjek, koji tako govori, ne mora ništa učiniti.

Po ovom se vidi, da kod nas ovako o slogi i neslogi govore oni, koji nemaju volje, da što učine za dobru stvar, jer im se ne će, jer gledaju samo na sebe. No mnogi, koji bi i htio što učiniti, nema volje zato, što pravo ne razumije i ne shvaća, što bi imao učiniti i bi li od toga bilo kakve koristi. Prije svega je dakle za slogu nuždno znati cilj ili svrhu, za koju treba sloge, a drugo: treba pravoga poštenja, po kojem se pravi čovjek pozna istom onda, kada treba što učiniti za drugoga ili za zajedničko dobro. Pa ako kod nas Hrvata u političkoj našoj borbi nije bilo sloge, ili je nije bilo dosta, — krivo je tomu ili to, što politički ciljevi naših stranaka nisu bili jasni ni dosta poznati narodu, ili pak nije kod nas bilo dosta — poštenja, koje je malo prije spomenuto, ili nije bilo

ni jednoga ni drugoga. Hoćemo li dakle narodnu slogu, treba jasno kazati cilj, za koji se treba složiti, t. j. treba jasno kazati, i to cielomu narodu, program, a onda treba naći — poštene ljude.

Program je seljačke stranke razumljiv, razumljivo protumačen, a po načinu seljačke stranke bez prestanka se ustmeno širi i tumači, tako da već jest, a bit će od dana na dan sve to više poznat narodu. Pita se još, ima li u narodu toliko poštenja, koliko ga treba za narodnu slogu. O tom, t. j. o poštenju zavisi dakle na koncu konca sav uspjeh seljačke stranke.

Promislimo li dalje, da u programu seljačke stranke ima mnogo i mnogo stvari, koje može razumjeti samo prosviećen čovjek, očito je, da sloge za njezin program ne može biti bez prosvjete i bez poštenja. To su ona dva dublja temelja, na kojima se ima graditi sloga, a na slogi uspjeh svake stranke. Ovih temelja, prosvjete i poštenja, ne može u cielom narodu stvoriti nijedna politička stranka. Prosvjeta i poštenje nastaje i stvara se u narodu stotine i hiljade godina, i to jedno i drugo mora biti gotovo, kad koja politička stranka počima svoj rad. Političkoj je stranci dakle zadaća i posao, da na gotovom temelju narodne prosvjete i poštenja (ili morala) organizuje ili stvori narodnu slogu za svoj politički program.

Ovakav gotov temelj prosvjete i poštenja vidi seljačka stranka samo u hrvatskom seljačkom narodu, pa zato i osniva sav svoj rad na seljačkoj slozi.

Seljačka stranka ne radi dakle na temelju gospodske sloge; ona od gospodske sloge ništa ne očekuje, i to s ovih razloga:

Svatko, tko se je ikoliko bavio politikom, taj zna, da se gospoda hrvatska ne mogu nikako pravo složiti — osim za svoju korist: za svoje plaće, za svoje staležke interese, a onda i za svoje misli, koje su naučili od tudjinaca, a za koje narod i ne zna, a gospoda te misli („nazore“!) meću i u zakone, koje nameću cielomu narodu ne pitajući, što će narod na to.

Ova gospodska nesloga u radu za dobro naroda i domovine, a sloga u radu za sebe, za posebne gospodske interese i misli, tako je očita, da je uzaludna sva vika i hajka

na seljačku stranku, koja na sve to prstom pokazuje i nauča, da se hrvatski narod ima okupiti i složiti na temelju seljačke prosvjete i seljačkoga poštenja, a to zato, jer je očito, da su se gospoda hrvatska i u svojoj prosvjeti i u poštenju (moralu) daleko odielila od seljačkoga naroda. Gospoda se hrvatska drugačije odievaju, drugačije živu i posve druge potrebe imadu nego seljački narod. I što dalje, od godine do godine, pače od dana na dan, gospode je sve to više i od naroda se sve to više udaljuju. Za te svoje potrebe i za svoj život zahtievaju gospoda od naroda sve to više (svaki čas na pr. povišenje plaće i nove uredbe za plaćena mjesta), a cieli javni život, t. j. politiku i prosvjetu, navraćaju na svoje mišljenje.

Sve je ovo dobro poznato i nitko toga ne poriče i ne može poreći. Govori se dapače i piše, da je sve to dobro, da se po tom vidi, kako se hrvatski narod razvija, kako napreduje, kako se civilizira i stupa u kolo civilizovanih naroda i t. d. i t. d. U tom smislu pišu sve naše novine, u tom se duhu nauča u školama i razpravlja u saboru, tim je duhom nadahnuto cielo gospodsko „javno mnienje“. Zato je posve naravski, da se za sve ovo, za sve ove potrebe gospodskoga života, izdaju silne svote iz domaćega državnoga proračuna, a da nitko tomu ne prigovara, jer sve to mora biti, da naš narod tobože ne zaostane za drugim kulturnim narodima.

I tako ciela domovina, sva narodna sredstva (porez, daće), sve državne uredbe, sve ima — po gospodskom mišljenju — služiti na koncu konca gospodi. Za gospodu, za njihovo dostojno uzdržavanje i život i za sve njihove mnogobrojne u novije vrieme stvorene uredbe — za to mora biti sredstava (novaca), a za potrebe cieloga ostaloga naroda pita se malo ili nimalo. I jao si ga onomu, tko bi se tomu usudio prigovoriti. Taj je proti napredku, proti civilizaciji, proti „modernomu“ uredjenju države, taj ne poštuje duševnoga rada, taj ne cieni umjetnosti, taj hoće da se vratimo u surovost (barbarstvo)! To je ili ludjak, ili lopov, koji zaludjuje neuki sviet obećavajući mu gospodski život i vladu nad gospodom.

No — polako. Koliko bi ovaj prigovor mogao dohvatiti i pogoditi i seljačku stranku, o tom će još biti govora

malo dalje. Ovdje treba razložiti temeljnu razliku izmedju seljačke stranke i izmedju svih ostalih stranaka, koje mi zovemo „gospodskima". Onda će se tek razumjeti pravi smisao „seljačke sloge".

Kako smo malo prije razložiti, čitavo naše tako zvano gospodsko „javno mnienje" pristaje uz misao, da država ima narod njekamo voditi ili bolje tjerati za drugim narodima, da ne zaostane. U tu svrhu ima država stvarati takve i takve zakone i uredbe, — i to sve ima biti ili sasvim po kalupu onih tudjih naroda ili njekako na novo smišljeno. Novaca zato mora biti, inače ćemo zaostati. Prema tomu i sve gospodske stranke idu za tim, da dobiju u ruke vladu i provedu svoj program i to u prvom redu svoj kulturni i gospodarski program.

To je gospodska sloga, u tom su sva gospoda složna.

Očito je, da uz ovakovu slogu cieli narod ne može pristati.

Što se tiče poštenja, to se može otvoreno reći, da je u gospodskom javnom mnienju i u gospodskom družtvu u toj stvari sve tako nestalno i nejasno, da se u to ne može nitko pouzdati, a kamo li bi takvomu poštenju mogao povjeriti brigu za dobro ciele domovine i naroda. To je došlo tako daleko i palo tako duboko, da se je već javno dokazivalo i u hrvatskim novinama, da u politici — ne treba poštenja.

Mi znamo, što pišemo. No zato i ne idemo dalje, nego kažemo s punim uvjerenjem: Nas je strah poštenja gospodskih političara.

Temeljna je dakle razlika izmedju seljačke stranke i gospodskih stranaka ovo:

Gospodske stranke, osobito u novije vrieme, idu za tim, da cieli narod promieni cielo svoje dosadašnje mišljenje o cielom svietu te prihvati drugo novo, ono gospodsko mišljenje, koje je malo prije razloženo; drugim riečima, kako to gospoda kažu: narodu se ima dati drugi, novi nazor o svietu. Na osnovu toga novoga nazora ili mišljenja o svietu ima se urediti i nova država i vlada, kojoj će naravski biti prva i glavna briga, da u smislu ovoga novoga nazora o svietu čuva, utvrdjuje, širi i dogradjuje velebnu zgradu „moderne (novovjeke) države" i njezine stečevine.

Seljačka stranka, po duhu i mislu svojega programa, nauča drugačije, i to ovako:

Politička stranka, kako je već rečeno, ne može u cielom narodu stvoriti ni prosvjete ni poštenja, pa to joj nije ni zadaća. To dapače nije zadaća ni državi. Politička stranka nema dakle zadaće, da promieni mišljenje čitavoga naroda, nego joj je zadaća, da gotovu duhovnu i materijalnu (gospodarsku) snagu naroda organizuje za svoj politički program. Razumije se, da ta u hrvatskom narodu gotova duhovna i gospodarska snaga — nije ono, o čem neprestano govore naša gospoda, t. j. onaj napredak, civilizacija, kultura itd., koju naša gospoda već imaju, a narod bi ju imao istom steći. Drugim riečima: seljačka stranka hoće da organizuje hrvatski narod onakav, kakav jest, a ne ide za tim, da ga najprije, da tako kažemo, prestvori.

Po tom je posve naravski, da seljačka stranka sve gradi na seljačkoj slozi, jer je seljački narod većina hrvatskoga naroda. Seljačka stranka ne tare sebi glavu radi toga, što je hrvatski seljak tobože neuk, tup, glup, neotesan, lien, lukav, prefrigan, nevjeran, raztrošan, neuredan, nečist i t. d., kako to često slušamo od onih, koji kažu, da je naš narod zaostao. Kakav jest, da jest, — takav si neka uredi svoju domovinu i državu: svoju i za sebe. Tko god se tomu protivi te tvrdi, da hrvatski narod nije sposoban sebi urediti državu, nego da mu to imadu urediti gospoda, — taj možda i vrlo dobro misli, ali taj nije za pučku (demokratsku), nego za gospodsku politiku. „Seljačka sloga" po tom ne znači drugo, nego sloga za pučku politiku na temelju gotove narodne i kršćanske prosvjete i staroga hrvatskoga poštenja.

U političkom radu (u praksi) ima se seljačka sloga dokazati ovako: Svaki seljak ima biti stalan i nepopustljiv, kad mu gospodski političari stanu govoriti: „A pa što bi seljaci! Što oni znadu i mogu? Bez gospode ništa!" — i t. d. Tko ovakvomu snubljenju popusti s kojega bilo razloga, — taj je izdajica seljačke sloge.

3. Glavni zahtjevi seljačke stranke.

Glavna mana mnogih političkih stranaka, osobito opozicije, jest to, što pokazuju samo nezadovoljstvo, što samo

prigovaraju i buče, a nikada točno ne kažu, što hoće, ne kažu svojih zahtjeva. Tako ni hrvatske političke stranke nisu imale, a nekoje ni sada nemaju točnih zahtjeva, pa je i to jedan veliki razlog tolikomu neuspjehu hrvatske politike. Naši su nam se dušmani naime u velikoj našoj nevolji znali još i narugati, a osobito se je tomu punih dvadeset godina usred hrvatskoga sabora rugao ban Khuen, govoreći, da ne znamo, što hoćemo. Program seljačke stranke na sve to točno odgovara, t. j. za sve to ima promišljene i obrazložene zahtjeve.

Hrvatska vlada po programu seljačke stranke mora biti tako podpuna, da u Pešti ne bude za Hrvatsku nikakvoga ministra i nikakvoga ureda. Zato program seljačke stranke zahtieva najprije to, da hrvatskoga bana ne predlaže, kako je to po nagodbi, ugarski, t. j. magjarski ministar-predsjednik, nego da bana imenuje sam kralj, i to izmedju takvih Hrvata, koji su u volji saboru (parlamentu) i narodu. Hoćemo dakle samostalnu i parlamentarnu vladu.

Uz bana prema programu seljačke stranke mora biti podpuna vlada s ovih osam ministara: za poljodjelstvo, za upravu, za sudstvo, za školske i crkvene poslove, za trgovinu i promet, za financije, za domobranstvo i za prosvjetnu svezu s Hrvatima izvan Hrvatske i s ostalim Slavenima.

U kratko: Hrvatska ima biti posve svoja i slobodna. Posebice se po cielom smislu programa seljačke stranke ne može nikako priznati, da Magjari u ime „krune sv. Stjepana", koju oni zovu „magjarskom" krunom, imadu pravo gospodovati Hrvatskoj.

U hrvatskom saboru po programu seljačke stranke prvo: ne smije biti virilista, t. j. takvih članova sabora, kojih nitko nije izabrao(to su danas grofi i baruni, veliki župani i biskupi), a drugo: mora se taj sabor izabrati na temelju sveobćega izbornoga prava po takovom izbornom zakonu, koji će i manjini, ako bude dosta velika, omogućiti kojega zastupnika.

Politička uprava ima biti narodna i gospodarska, i to tako: 1) Kotarski predstojnik ima biti odgovoran seljačtvu, koje će iz svake obćine birati po dva kotarska viećnika, da im predstojnik, recimo svaki mjesec, polaže račun o svom vanjskom uredovanju. Slično tomu imaju župani biti odgovorni i županijskoj skupštini, a ne samo banu i vladi, kako su danas. — 2) Obćinski činovnici imadu biti gospodarski izučeni ljudi, da se obćina bude mogla brinuti ponajviše za gospodarske potrebe. — 3) Napokon obćinski namet morat će svi obćinari, dakle i veleposjednici, plaćati prema svomu izravnomu državnomu porezu, a ne kako je danas, gdje na veleposjednika ne smije doći više nameta, nego što ga plaća najimućniji obćinar seljak.

Za sve činovnike ima se ustrojiti upravno sudište, kako je to već razloženo.

Sudstvo mora biti slobodno i narodno, a sudovanje brzo i jeftino, i to tako: 1) slobodno, da sudcu ne zapovieda nikakva oblast, pa ni vlada, t. j. da sudci budu nezavisni od svake politike; 2) narodno tako, da za prestupke i za zločine sude porotnici ili prisežnici, a prekršaje da kotarski sudac na odredjene dane sudi po obćinama, da seljački narod toliko ne pati i ne dangubi; 3) jeftino i brzo tako, da se svaka parnica razpravlja javno, ustmeno i neposredno, t. j. sa samim strankama, i da bude gotova za tri mjeseca, a kad je zamršena, najdulje za pol godine.

Seljačka stranka traži i to, da se ukine smrtna kazna, jer samo je Bog gospodar ljudskomu životu.

Škole moraju biti narodne i praktične, ili strogo znanstvene. Narodna ili praktična mora biti osobito pučka škola, te se iz nje ima odstraniti sve, što je tudjinsko i nepotrebno, a za odraslu mladež treba po posebnom zakonu u svakoj obćini urediti praktičnu pouku u seljačkom gospodarstvu. Gimnazije i druge više škole ne smiju biti, kako su danas, samo kao kakve fabrike za nevaljane činovnike, nego se mladež u njima ima učiti prije svega to, da zna, kako narod živi i što narodu treba, a mjesto mrtvih i tudjih jezika latinskoga i grčkoga ima se tu učiti češki i ruski, pa francezki i englezki. Visoka škola ili sveučilište ima se tako preurediti, da iz nje budu zbilja izlazili učenjaci. Mjesto današnjega sveučilišta, na kojem mladež velikom većinom samo dangubi i upropašćuje najprije svoje roditelje, a kasnije cieli narod, mjesto toga imadu se urediti posebne strukovne škole za poljodjelstvo, za obrt, za trgovinu i promet, za financije, za upravu, za sudstvo, za školstvo i za vojničtvo, da svi državni službenici budu u svojoj struci va-

ljano izučeni i da danas sutra zbilja budu narodu na korist, a ne samo na teret pa i napast.

Osim izbornoga prava svaki državljanin mora biti nepovrediv u svojoj osobi i u svojem domu, a slobodan u govoru i u životu. To znači, da te nitko ne smije pod nikakvom izlikom zatvoriti bez sudbenoga naloga, a nalog taj mora biti naravski zakonito obrazložen. To znači, da ti pod nijednom izlikom bez isto takvoga naloga ne smije nitko od oblasti doći u tvoje dvorište ili u kuću. To znači napokon, da smiješ sve reći i ako znaš napisati, da se smiješ slobodno sastajati, s kim hoćeš i stvarati družtva kakva hoćeš, a da ti ni oblast ništa ne smije, dok ne počiniš baš takvoga djela, za koje kazneni zakon odredjuje iztragu, dotično kaznu.

Ovakve podpune slobode ne traži za sav narod nijedna naša stranka.

Za seljački stalež treba stvoriti posebno seljačko pravo, jerbo je gradjanski zakon često nezgodan, pa i nepravedan za seljake poljodjelce. Vidi se to naročito po tom, što gradjanski zakon postupa sa zemljištem kao s pokretnom imovinom, pa daje sestrama isti dio kao i braći. Gradjanski zakon ne gleda na to, što se u narodu djevojke tako rano udaju, da svojim roditeljima vrlo malo privrede, i što sestre, ako ništa u zemljištu od braće ne dobiju, nadju u kući, kamo se udaju, sve, što im treba. U roditeljskoj kući opet braća od svojih žena ništa u zemljištu ne traže, te bi se ovako u seljačkom gospodarstvu sve liepo izravnalo, da gradjanski zakon nije svega toga pomeo i radi tobožnje pravednosti zapleo seljački narod u bezkonačne parnice.

I kad se poslie ostavinske razprave odmjeruje pristojba ili procenti, ni tu se ne pazi, da zemljištni posjed nije isto, što i gotov novac i druga nepokretna imovina, koja se svaki čas lako unovči. Ne pazi se ni na to, da jedan te isti posjed može u kratko vrieme promieniti više puta vlastnika i da se od njega same pristojbe plati toliko, koliko možda ni ne vriedi. Radi svega toga je potrebno, da se za prenos seljačkoga zemljištnoga posjeda s roditelja na djecu, a ni za prenos manjih komada medju seljacima u obće ne plaća nikakva pristojba.

Ovo su samo dva primjera, kako je gradjanski zakon za seljačtvo nesgodan i nepravedan.

Seljačtvu treba dati prilike, da dodje do zemlje i do šume. Svi drugi staleži iz svih sila nastoje, da im se osigura što udobniji život. Zato naročito činovnici neprestano traže povišenje plaće i premda to ide na tudji račun, nitko tomu ne prigovara, nego se naše gospodske stranke upravo natječu, koja će činovnicima više obećati. A i u saboru su sve gospodske stranke složne u tom, da činovnicima treba povisiti plaću, jer da nekoji od njih već ne mogu živjeti. Za veliki dio seljačkoga naroda na prvi se pogled vidi, da zbilja ne može živjeti, jer nema ni pravoga stana, ni kruha, ni ogrjeva. To je osobito ondje, gdje su velika vlastelinstva i gdje su sela stisnuta uz državnu šumu.

Za to seljačka stranka zahtieva, da se na zahtjev jedne ili više obćina s privolom sabora mogu zemljišta velikih vlastelinstva iznad pet sto rali, recimo, po procjeni odkupiti i medju narod na mnogogodišnju izplatu podieliti. Sada zemlju parceliraju banke, koje špekuliraju i s tim, što vlasteli treba novaca, a težaci su skupi, i s tim, što seljak u oskudici zemlje plaća za nju i više, nego što može. Ovoj špekulaciji može se i mora stati na put samo državnom parcelacijom na temelju posebnoga zakona.

Slično tomu traži seljačka stranka, da se takvi dielovi državnih šuma, koje su na smetnju pojedinim naseljenim mjestima, imadu na zahtjev obćina prodati narodu i da se u nijednom slučaju ne smiju šume haračiti, t. j. lakoumno prodavati trgovcima i kojekakvim strancima, a narod ostaje bez gradje i bez ogrjeva.

Seljačtvo se ima osigurati proti požaru, tuči i pošasti kod blaga. Od svih neprilika najteže je za seljaka to, kad mu bez ikakve njegove krivnje propane krvava njegova muka. Proti takvoj nesreći pomaže si sada narod milodarima, a kadkada i vladinom milostinjom. Ali ovo nije nimalo dosta, a nije ni pravo, ni seljačkoga naroda dostojno. Kad se od poreznoga novca, u kojem je najviše seljačkih žuljeva, mogu svim činovnicima osigurati mirovine, onda je pravo, da se na isto takav način, t. j. od istoga toga poreznoga novca stvori državna glavnica, kojom će se i seljačko gospodarstvo osigurati proti požaru, tuči i pošasti kod blaga. Takvo je osiguranje već uvedeno u Doljnjoj Austriji i u Moravskoj, a sad se sprema i u nekim drugim zemljama naše

carevine. Dok nema takvoga osiguranja, dotle će porez biti našemu narodu i nadalje težak kao pravi turski harač, jer će naš sviet misliti, a u mnogo slučaju i s punim pravom, da je porez samo na gospodsku korist.

Seljačkomu gospodarstvu ima se pomagati iz državnoga proračuna razmjerno prema njegovoj vriednosti za državu. I našoj su gospodi često puna usta toga, kako je plug i brana svim ljudima hrana. Ali kod razprave državnoga proračuna u saboru na to naša gospoda ne misle. Tu se hiljade, pa i milijuni troše za sve drugo, samo za seljačko gospodarstvo nema nikada novaca. Ovomu mora biti kraj.

Iz našega državnoga proračuna mora se za seljačko gospodarstvo odrediti svota primjerena onomu teretu, što ga nosi seljački stalež i onoj vriednosti, koju ima seljačko gospodarstvo za cielu državu. Naročito se mora svake godine iz našega državnoga proračuna davati oveća svota za seljačke gospodarske zajmove, i to tako, da se osnuje hrvatska državna seljačka banka i da ta seljačka banka daje jeftine zajmove seljačkim gospodarima za njihovu gospodarsku privredu. Takvu banku ima već Rusija, ima ju dapače i Bugarska, koja je još pred 30 godina stenjala pod Turčinom. Ruska seljačka banka daje i u najvećoj skupoći novca seljacima zajam uz tri i pol po sto te država i nadoplaćuje na banku, jer ni sama ne dobiva zajma tako jeftino. Dok ne bude seljačke državne banke, lihvarit će i nadalje i pojedini špekulanti, a i štedionice.

Ovo su glavni zahtjevi seljačke stranke, te se već po njima može prosuditi, da uz ovakov program mora pristati svaki prosviećeni seljak i srcem i umom svojim.

4. Kako će seljačka stranka raditi za svoje zahtjeve.

Mnogi će, kada pročita sve ovo dovle, sam u sebi reći: Sve to bi bilo vrlo liepo i dobro, samo se pita: Kako će se do toga doći, kako će se to postići? Pa premda bi svatko, tko je ovo do sada pažljivo pročitao i promislio, mogao i sam doći na to, kojim se putem mora ići i mora doći do toga, što seljačka stranka zahtieva, ipak je dobro, da se i to kaže barem u kratko.

Prije svega nuždno je ponoviti, što je već sprieda rečeno:

Ustavna sviest. — Nema kod nas ni oko nas u Evropi čovjeka, koji bi sam po sebi imao pravo vladati i gospodariti nad narodom. Nitko, tko ima kakovu vlast nad narodom, nema te vlasti od sebe i po sebi, nego od naroda i po zakonu. I sama vlada, t. j. kod nas ban i njegovi pomoćnici, dobiva doduše vlast od vladara (od kralja), ali mora vladati po zakonu, a zakona nema bez sabora, koji ima na vladu paziti, sabora pak nema bez naroda. Narod dakle može — putem sabora — ne samo vladu skinuti, nego i zakon promieniti i ukinuti. No sve to može narod samo po zakonu, po redu, i to sâm narod na izboru, a narodni zastupnici u saboru, t. j. ustavnim putem.

Prije svega je dakle nuždno, da cieli narod dodje do ustavne sviesti, t. j. do uvjerenja da narod zbilja ima pravo odlučivati o svem onom, o čem su do sada odlučivala samo gospoda. Bez ove ustavne sviesti ne može pučka politika ni korak napried, t. j. ne može sâm narod za svoje dobro baš ništa. Stara gospodska politika nije za kakvu ustavnu sviest ni znala, nova gospodska politika nije za nju mnogo marila, a pučkoj je politici ustavnost, kako smo razložili, upravo temelj. Stara gospodska politika ravnala se je po želji pojedinih ljudi (vladara i velikaša), nova gospodska politika po volji pojedinih staleža (popova, advokata, fabrikanata), a znala je dosta namigivati i sa starom gospodom i vladom ne pitajući za narod nikada osim na dan izbora, da narod zasliepi. Zato je ustavna sviest hrvatskoga naroda dosta slaba, pa je to velika zapreka političkomu napredku. Dobar dio hrvatskoga naroda nema vjere u sebe, nego se dapače još uviek boji, misleći, da je sadašnja gospodska vlada svemoguća i da će do vieka trajati. Ovo krivo mišljenje mora se razložno pobijati i razpršivati, a širiti i utvrdjivati misao, da je cieli narod nad svim (da je „suveren").

Zato program seljačke stranke kaže (u III. dielu), da se njezina politika ne će ravnati po volji kojega pojedinca, ili kojega staleža, ili koje skupine ljudi, koji sami medju sobom, u sobi, u „kabinetu", tajno (medju četiri zida) kroje udes cielomu narodu. Seljačka stranka ide ravno pred na-

rod i tu javno kaže, što hoće. Razumije se po tom, da seljačka stranka ne samo zove na politički posao svakoga, nego drži, da je svakomu državljaninu upravo dužnost, da kod toga posla sudjeluje i kaže svoju rieč.

Politički život u novije vrieme pokazuje mnogo grieha proti ustavnosti i ustavnoj sviesti naroda. Glavna su sredstva tim griesima sila i laž u najrazličnijim oblicima, a glavni slučajevi jesu ovi:

Sredstvom sile grieši se proti ustavnosti:

1. kada oblast ne dozvoljava narodu, da se po zakonu slobodno sastaje i dogovara u političkom poslu, ili kad ne postupa po zakonu, kada tko politički sastanak ili skupštinu smeta ;

2. kada bilo tko svoje političke protivnike napastuje, grdi, grozi im se, ili im čak čini štetu, a protivničke političke sastanke i skupštine smeta ili čak raztjeruje;

3. kada oblast izkrivljuje izborničke listine, ili kada oblastni službenici (obćinski i drugi činovnici) izbornike nagovaraju i mame za koju stranku, a uz to se ne samo vladaju kao oblastni službenici, koji mogu čovjeku pomoći i škoditi, nego još obećavaju, groze se, pače ne puštaju na izbor ili zatvaraju izbornike; jednako grieši svatko, tko ima kakvu vlast ili službu nad narodom (na pr. župnik), pa izbornicima štogod obećaje ili im se ne samo grozi, nego grožnju i izvrši te čovjeku škodi.

Sredstvom laži grieši se proti ustavnosti i ustavnoj sviesti:

1. kada tko narod ili samo izbornike miti jelom, pićem, novcem ili kakvom drugom korišću pod uvjetom, da pristane (glasuje) za koju stranku; tu grieše obojica, i podmititelj i podmićenik, a grieh stoji u tom, što takav čin pokriva laž, naime: da izbornik glasuje za kakav program, a on glasuje za svoju korist;

2. kada tko hotimice laže, da njegova stranka hoće to i to, ili da može to i to, a ne će i ne može;

3. kada tko hotimice laže, da protivna stranka hoće to i to, ili da nije domoljubna (da je na pr. magjaronska) i t. d.;

4. kada zastupnik narod prevari na ovaj način: prije izbora iskreno obeća, da će to i to učiniti, pak ne učini, ili

učini protivno, a narodu ne kaže, zašto nije učinio, i ne pita, je li narod s tim zadovoljan;

5. kad zastupnik zlorabi narodno povjerenje te misli, da može u ime naroda učiniti ne samo ono, o čem narodu nije ništa kazao, nego i ono za što zna, da toga narod ne odobrava, — ali da radi slabe ustavne sviesti ne će prigovoriti i pozvati zastupnika na odgovornost.

Jednako grieše proti ustavnoj sviesti oni, koji ne će sudjelovati u političkom životu bilo s kojega razloga (na pr. iz straha ili obzira, lienosti ili nemarnosti), a i oni, koji sudjeluju, ali ne paze na nikakve stranke, programe i osobe, nego idu za onim, tko više dade.

To su glavni griesi proti ustavnosti i ustavnoj sviesti, pa je seljačkoj stranci prva zadaća, da se proti ovomu zlu bori, da ove griehe izkorjenjuje, a da učvršćuje i širi u narodu ustavnu sviest. Zato program seljačke stranke kaže, da će seljačka stranka vazda narodu (izbornicima) jasno i istinito kazati, što hoće, a da ne će u političku borbu miešati ništa, što bi moglo narod uzbuniti i zavarati (na pr. domaće osobne svadje, vjerske stvari i t. d.).

To je, što se tiče istine. A što se tiče sile, glavna je misao, koja vodi seljačku stranku, baš to, da ima raditi redom, u redu i u miru, tako da nikomu, tako rekući, ni vlasa s glave ne skine, a kamo li drugu kakvu silu učini.

Politička prosvjeta i organizacija. —

Ustavna sviest — to je glavni temelj, bez kojega nijedna pučka stranka ne može ništa, a rečeno je, da je te sviesti u našem narodu malo, ili da je je nema nimalo. Što sada?

Ustavnu sviest treba u narodu probuditi. Svaki živi stvor osjeća, da si je sam gospodar, pa to osjeća i hrvatski narod, — samo se je na čas prignuo i pokorio, jer je dugotrajnom gospodskom vladom oslabljen i ustrašen.

Time za svaku pučku stranku nastaje nova zadaća, koja gospodskim strankama nije bila gotovo ni poznata: ta je zadaća, da narod najprije ustavno osviesti, za tim politički prosvieti, a onda organizuje. Politička je prosvjeta samo posljedica obće prosvjete, koja je u hrvatskom narodu dugotrajnim ljudskim životom nastala, a kršćanskim je naukom popunjena, usavršena i učvršćena. U ovoj narod-

noj i kršćanskoj prosvjeti treba naći glavne misli i pravila za državni ljudski život hrvatskoga naroda i na tom temelju cieli narod okupiti na posao za dobro domovine i naroda.

Razumije se, da je to velika stvar, veliki posao: cieli narod ujediniti u jednoj misli. Lako je bilo gospodi voditi svoju politiku: malo ih je, stanuju na okupu u gradovima, a imadu i vremena i sredstava, da se sastanu. Drugačije je s pučkom politikom. Puka ima samo u banskoj Hrvatskoj preko dva i pol milijuna, pa gdje će se i kako skupiti sav taj puk, da čuje jednu rieč i da prihvati jednu misao? A seljački narod živi razsijan po selima i seocima, do kojih gdjegdje nema ni puta ni staze!

No uza sve to pučke su stranke našle način i put, da narod politički prosviete i organizuju, i to živom i tiskanom riečju, t. j. govorom i pismom: skupštinama i novinama.

Skupštine i sastanci — to je novi, upravo apoštolski put i način, kojim se služe pučke stranke i stvaraju novu, do sada nevidjenu političku snagu, novi politički faktor: narodnu volju.

Ovim je putem udarila i hrvatska pučka seljačka stranka. Stare hrvatske stranke nisu gotovo ni znale za prave skupštine i sastanke, premda je dapače i hrvatski sabor (po tudjem primjeru) stvorio i zakon, koji uredjuje pravo sastajanja, no naši mnogi političari nisu za taj zakon ni znali, a nitko za nj nije mario niti naroda na sastanke pozivao. Onda nije čudo, da su gospoda radila, što su htjela, a narod mislio, da se i ne smije sastajati i barem o svom zlu zajedno jadikovati. Kad je seljačka stranka počela sazivati narod na sastanke, znalo se dogoditi, da su seljaci s tolikim strahom na sastanke dolazili, kao da će biti strieljani!

Ustavne sviesti, političke prosvjete i sloge ne može biti bez sastajanja, bez dogovora. To je uz novine glavno sredstvo one organizacije, koja imade svoj uspjeh pokazati na izboru narodnih zastupnika.

Što se prigovara seljačkoj stranci.

Dosta je pročitati samo jednu stranicu ove knjižice, pa će odmah svatko vidjeti, da bi po ovom nauku mnogi morali pustiti ono, što sada drže. A nitko rado ne pušta, što već drži, nego se brani i svašta prigovara onomu, tko traži svoje. Zato je posve naravski, da se prigovara i seljačkoj stranci. Na te prigovore treba odgovoriti.

»**Čemu nova stranka?** Stranaka ima previše, tako da je došlo već do toga, da dva Hrvata imadu tri stranke! Svatko hoće biti vodja tako i Radić. Zašto ne bi bilo sloge! Mi smo Hrvati mali, pa još nesložni! Ne treba se pravdati, nego složiti. Kad svatko na svoju stranu vuče, ne ćemo ništa postići«. I tako dalje. Ovako prigovaraju obično oni, koji se malo bave politikom, kojima se ne će misliti, koji žele mira, pa da bude sve liepo složno, i to onako, kako bi njima bilo pravo. —

Krivo je mišljenje, da kod nas Hrvata ima mnogo stranaka. Drugdje ih ima mnogo više. Tko želi sloge, neka se složi sa — seljačkom strankom! Ali ne će, nego zove u svoju stranku dokazujuć, da je bolja, i eto gotove pravde. Vidi se dakle, da to nije samo tako složiti se. Pita se: na kojem temelju, u koju svrhu? A to smo razložili.

»**To nije moguće,** što hoće seljačka stranka. Nije moguće, da bi narod došao do toga prava i vlasti, osobito da bi seljak došao do svega toga.« —

Tako su i drugdje govorili, pa ipak je već došlo do toga, da već u mnogim državama ima glas svaki čovjek (pače njegdje i žene!), te da su »prosti« ljudi, radnici i posjednici, medju njima i seljaci, došli u saboru na mjesta grofova, barona, fiškala i t. d. Eno vam toga već u bečkom saboru! A koliko su postigli na pr. gradski fabrični i obrtnički radnici! Tko bi bio njegda rekao, da će oni komandirati, koliko će sati na dan raditi i koliku plaću dobivati! A danas oni to komandiraju i rade samo osam sati na dan, a da vam je njihova plaća! To je veća promjena, nego ono, kad je francezki kralj Luj XVI. izgubio glavu! A da je pred 60 i koju godinu naš seljak rekao grofu, da će grofi i spahije izgubiti svoje »pravo«, a seljak da ne će biti kmet i da ne će dobivati batina, bio bi ga grof dao objesiti na prvu vrbu! A danas nema tlake ni batina, a mnogi su grofovski gradovi — hrpa kamenja! — Stidite se, neuki i malovjerni!

»**Pogibeljno bi i zlo bilo dati vlast množtvu, osobito seljaku.** Sad se već ne može obstati pred seljacima, kako su prema gospodi baš bezobrazni, a kamo li da dobiju ne samo tobožnje svoje pravo, nego i slobodu! A dati im još vlast, kako to hoće seljačka stranka, to je gotova ludost! Bog se smiluj gospodi, a još više seljacima! Poznata je ona: Dopalo ciganina carstvo, pa prvoga objesio svoga ćaću! Veli se, da gospoda prodaju sebe i narod za debele novce, no seljak će, ako dobije tu vlast, prodati i sebe i narod za litru vina i paklić duhana! Pamet u glavu, ljudi! Neka visokorodna i učena gospoda i

dalje vladaju i ravnaju, samo neka budu pravedna i milostivna, a drugi k svomu poslu, seljak k plugu i motiki! Nije za guske sieno!« —

Ovo je stara »nota«, na koju nitko više igrati (plesati) ne zna i — ne će. Tko ju svira, svira ju samo sebi. Badava! »Množtvo« bez razlike staleža, t. j. narod, ima već i pravo i vlast i drugdje, a zapravo i kod nas, i to toliko pravo i vlast, o kakvoj se njegda nije moglo ni sanjati. Pa ne samo, da sviet nije radi toga propao, nego se nikomu nije ništa dogodilo. Narod se je njegda više bunio i silu činio, dok je bio potlačen. A kako su tek države napredovale, od kada »množtvo« t. j. narod ima slobodu, pravo i vlast. Vladari (cari i kralji) i gospoda bili su prije uviek u neprilici za novce, a danas su vladari bogataši, a gospoda živu kraljevski! Danas jedna veća občina ima veći proračun i više novaca, nego njegda ciela država. Da vam je znati za napredak u Francezkoj poslie revolucije, pa u Americi!

A što se većina naše gospode u sramotnom starom gospodskom strahu pred »seljačkom« bunom još uviek tako boji hrvatskoga seljaka te mu uskraćuje ono, što većim dielom imade svaki, a za što se bore svi prosviećeni narodi, to je samo dokaz, kako je nuždna bila seljačka stranka. Sramotna sebičnost, podpuno nepoznavanje svieta i nerumievanje napredka i smiešno protuslovlje dokazuju ona naša gospoda, koja govore o svjetskom napredku, a krate narodu slobodu, bez koje napredka nema. Ona bajka o ciganinu, kojom gospoda nišane na slobodnoga hrvatskoga seljaka, nije samo krvava uvreda hrvatskoga seljačtva, nego pravo zrcalo političke gluposti svih onih, koji taj prigovor iznose. Ta dati i seljaku slobodu, pravo i vlast — to ne znači dati mu slobodu, pravo i vlast za vješanje. No gospodi, koja nemaju pojma o ustavnosti i uredjenoj vlasti cieloga naroda, nego uviek sanjaju o nasilju pojedinaca, — uzalud je to razlagati. Jednako je to uzaludno razlagati onim bezdušnim gulijašima, koji su guleći neuku i zastrašenu seljačku sirotinju uhvatili mastan komad, pa sad strepe i na svaki šušanj, da bi tomu mogao biti kraj.

Gospoda su se u ostalom već gadno osramotila ovim svojim prigovorom. Zlobno su proricala, da će biti Sjeničaka*, kad se razmaše seljačka stranka, pače da će seljaci prve objesiti svoje vodje. Prošle su četiri godine, a od seljačke stranke nije nikomu pao vlas s glave, dok su se u isto vrieme pristaše gospodskih stranaka medju sobom više puta potukli do krvavih glava.

»**Seljak nije za politiku.** Što će seljak u saboru! Gdje su mu škole? Za to se hoće druga glava!« —

Današnji glavni vodja spregnutih hrvatskih stranaka (koalicije), Supilo, nema visokih škola, nego je izučio samo njeku pučku ratarsku školu, pa je politički vodja! Istina, nisu svi seljaci Supilo, ali zato ne će svi ni u sabor. Sve se može naučiti, pa i ono, što treba za politiku. To može naučiti i seljak (duge su zimske noći!). Dakako, ne može svaki, no zar od gospode znade sve to svaki? A da dodje u sabor baš i koji od zadnjih seljaka, ne bi bio lošiji od mnogih, koji su godine i godine sjedjeli u hrvatskom saboru, driemali, zievali i kimali — na svako zlo narodu. I zadnji seljak razumio bi, barem što se tiče seljačkoga života (a Hrvatska je seljačka zemlja), više nego pol današnjega gospodskoga sabora. U ostalom, ako seljak nije za politiku i ako ne razumije ništa o tom, zašto ga zovete na izbore i kortešujete za njegov glas, — vi licemjerni mudraci? Ta i tu treba znati prosuditi, što hoće koja vaša dična stranka, a to je valjda sto puta teže, nego u saboru kazati, što narodu treba i što mu je krivo!

* U Sjeničaku su seljaci (pravoslavni) ubili g. 1897 tri činovnika, jer su mislili, da su donesli magjarske zastave.

»**Seljačka je stranka proti gospodi.** Ona nauča bedasti i pogibeljni nauk, da je seljak prvi čovjek, a gospoda ništa, gospode skoro da i ne treba, nego toliko, koliko dopusti seljačka milost. Seljačka je stranka po tom i proti prosvjeti i napredku, ona ne poštuje umnoga duševnoga rada, njoj tobože vriedi samo prosti opanak, pak rad plugom i motikom, a sve je ostalo gospodska danguba. Tako seljačka stranka sije mržnju medju gospodom i seljačtvom, što dokazuje i njezino geslo »seljačka sloga«, a to je sloga proti gospodi. Tako ona razdvaja narod na gospodu i seljake, mjesto da sve slaže u geslo »svih Hrvata sloga«. Najgore je u svem tom to, što su i sami vodje seljačke stranke gospoda (kaputaši), koji takodjer ne kopaju i ne oru, nego živu od narodne muke. Zato oni to iskreno i ne govore, nego samo seljačtvo bune i zavadjaju. Oni su bezdušni demagozi (zavoditelji puka)«. —

Gospoda i »narod«, t. j. seljačtvo, razdvojeni su odavna. Mržnja, nepovjerenje, preziranje medju gospodom i seljačtvom vlada već stotine godina, kako je to razloženo u ovoj knjižici. Seljačka je stranka upravo zato i osnovana, da ukine uzrok mržnji, nepovjerenju i preziranju, a po tom i razdvojenju, t. j. da ukine samovolju i promieni krivo starinsko gospodsko mišljenje o seljačtvu. Dok ovi uzroci obstoje, badava prodika o slozi među gospodom i seljačtvom.

Što su »gospoda«, »gospodska politika«, pak »seljačka sloga«, to je dosta razloženo u ovoj knjižici. Ovdje treba dodati troje.

Prvo je ovo: Seljačka stranka ne nauča, da ne treba gospode. To je izmišljotina. No istina je, da seljačka stranka nauča na svojim skupštinama i sastancima ovo: Mi smo Hrvati siromašni seljački narod. Mi moramo, kao i svaki razboriti siromak, živjeti onako, kako možemo. Zato mi ne možemo plaćati i uzdržavati onoliko i onako razne gospode, kako mogu na pr. bogati Englezi, Niemci i t. d., osobito pak ne možemo plaćati one dosta brojne a gotovo bezposlene visoke gospode s velikim plaćama. To nam nalaže razbor i pravica, ako ne ćemo da domovinu sve to više upropašćujemo. Zato će, istina je, seljačka stranka, dodje li do vlasti, ove stvari urediti bez obzira na »druge kulturne narode«, za kojima mi ne možemo koracati baš zato, što nismo kao oni. Mi se ne bojimo za naš ugled pred svietom, jer držimo, da će nas ostali razboriti sviet više poštivati, ako te stvari uredimo i skromnije i pravednije prema našoj mogućnosti.

A ako naša inteligencija ne priznaje, da joj je dužnost svojoj državi služiti za skromniju plaću, onda nema prava govoriti o patriotizmu, pa neka slobodno traži kruha drugdje. No ima opravdane nade,

da će se s vremenom naći i takve inteligencije, koja će ovu dužnost osjećati.

Drugo: Nezgrapna je upravo tvrdnja, da je seljačka stranka proti prosvjeti i napredku. O tom bi se u korist seljačke stranke moglo iznieti mnogo dokaza, ali je dosta i ovo: Nitko ne može poreći to, da seljačka stranka zahtieva za čitav narod slobodu i rieč u javnim poslovima, a tko je za slobodu, ne može biti proti prosvjeti i napredku, jer je prosvjeta i napredak potreba čovječjega duha i naravi, t. j. potreba cieloga čovjeka, pa tko daje čovjeku slobodu, ne može zaustavljati ili spriečavati ni prosvjete i napredka.

Seljačka je stranka i radom dokazala, da je za prosvjetu. Neka koja stranka pokaže onakav list za seljački narod, kakav je bio stari »Dom« (od god. 1900. do 1904.) Neka pokaže ovako protumačen program i ovakav nauk i razlaganje, kakav je evo u ovoj knjižici i kako je bilo već u prvom izdanju. A nije li seljačka stranka stotine svojih seljačkih pristaša prigodom svojih glavnih skupština vodila, da se poklone sjenama hrvatskih preporoditelja, pak sjeni Augusta Šenoe? Nije li ona time prva, odkada obstoji hrvatski narod, barem pokušala stvoriti svezu izmedju prosvjetnoga nastojanja prvih naših umnika i najširih slojeva naroda? Zar i ovi javni čini dokazuju njezinu protivnost prosvjeti i inteligenciji?

Doista samo podpuna gospodska pokvarenost, kojoj je još jedini spas u bezočnoj laži, može uza sve to lagati, da su vodje seljačke stranke demagozi, t. j. bunitelji i zavoditelji seljačtva. Tko narod zavadja i buni, taj mora lagati, mora narodu nemoguće stvari obećavati i na silu poticati. Seljačka je stranka do sada izdala glavnih svojih knjižica ravno 60.000 komada (program s tumačem u 40.000 i knjižica »Hrvati i Magjari« u 20.000) i držala preko hiljadu sastanaka, a protivničke stranke nisu na to ni pisnule, a kamo li da su dokazale, da u tim knjižicama ima laži i pustih obećanja, kojima se narod zavadja, ili da su pristaše seljačke počinili kakovo nasilje. Nisu dokazale, jer ne mogu, jer je tu svaka stvar razložena baš od temelja i po istini, a na sastancima vlada duh mira, reda i zakona. Ili zar bunitelji i zavoditelji pišu s onakvom upravo znanstvenom temeljitošću o seljačkom pitanju, ili o položaju seljačtva u državi, kako su to oboje razložili i razpravili u koledaru »Božićnici« za god. 1908. članovi gl. odbora A. Radić i Franjo Koren? Neka naši protivnici priobće ono razlaganje i neka ga prevedu na druge jezike, pa onda neka kažu, da ovako agitiraju demagozi! Ovo obara u prah sve te prigovore i izmišljotine.

»Nigdje na svietu nisu seljaci vodje gospodi, nigdje oni nisu prvi, kako to hoće seljačka stranka. Ludo je zato pomisliti, da će seljaci u Hrvatskoj voditi gospodu«. —

Seljačka stranka ne nauča, da seljaci imadu voditi gospodu. No istina je, da i seljaci imadu doći medju one, koji vode.

Da je seljak prvi, to ne znači ni to, da on ima voditi, ni to, da je on zato prvi, što je neuk i neprosviećen, a ni to, da je seljak sve, a sve drugo ništa, — nego to znači, da je seljački stalež u obće najvažniji, a u Hrvatskoj uza to najbrojniji i najnarodniji, tako te je upravo temelj hrvatskoj državi i narodu, a zato su seljačke potrebe prve u državi, kako je to već dovoljno razloženo.

A što se drugdje po svietu ne ističu baš seljačke potrebe, razlog je tomu prvo to, što drugdje i nema toliko seljaka (u Englezkoj 3, u Francezkoj oko 35, u Njemačkoj oko 40 od stotine duša), a drugo to, što su drugdje i gospoda narodna, a nisu potudjinčena i ne drže sve tudje za bolje i ljepše, kao naša gospoda.

»Seljačka je stranka proti vjeri«. Tako prigovaraju (pače s propovjedaonice!) katolički svećenici i njihovi poglavari, tako pišu katoličke novine. Za dokaz im služi, što je taj i taj Radić to i to rekao i napisao, — pa i to je sve izmišljotina. Kud ćete više, kad je zagrebački nadbiskupski duhovni stol s podpisom biskupa Krapca pod službenim brojem 4047. god. 1908. napisao izmišljotinu: da je dr. Antun Radić odvraćajući narod od sv. pričesti porugljivo govorio o »krušnom bogu«, a Stj. Radić tobože uztvrdio, da hrvatski narod ne će biti sretan, dokle ga rimski Papa ne prokune! Antun Radić i Stjepan Radić izjavili su u »Domu« (br. 35. god. 1908.), da je ovo jedno i drugo gadna i bezbožna izmišljotina, a ni duhovni stol ni biskup Krapac, ni katoličke novine nisu na to ni pisnule, mjesto da duh. stol ili biskup Krapac tuže radi ove tvrdnje, da službeno šire izmišljotine, kojima se bližnjemu otima dobar glas i poštenje. Naravski, kada duhovna oblast širi ovakove izmišljotine, da župnici i kapelani od straha i pokornosti sve to ponavljaju — bez ikakvoga dokaza, a ništa im ne smeta, što je osnivač stranke prava, pok. Ante Starčević napisao, da su katolički popovi poživinčili hrvatski narod i da hrvatski narod ima svoju nesreću najviše popovima pripisati.

U ostalom seljačka stranka — to nije jedan čovjek ili dva, pa se pita: Što je stranka proti vjeri učinila i može li što ozbiljno učiniti, dok u njoj odlučuju seljaci, kršćani, gotovo sami katolici — onakvi, kako ih je katoličko svećenstvo odgojilo?

»Seljačka je stranka za Srbe. Ona hoće, da Srbi budu u Hrvatskoj gospodari, da se ova hrvatska djedovina bude zvala Srbija, pače da Hrvatska dodje pod Srbiju i pod srbijanskoga kralja«. I tako dalje. —

Sve su ovo izmišljotine. A što mi mislimo o Srbima i o Srbiji, to smo razložili.

Ostale stranke u Hrvatskoj.

Koliko ih ima? — Osim seljačke stranke ima u Hrvatskoj još jedno osam ili devet, recimo, stranaka. Od tih devet četiri imadu isti program i dakako isto ime »stranka prava« sa kojim dodatkom. Onda su još naprednjaci (hrvatska pučka napredna stranka), dvie srbske stranke (radikali i samostalci) i socijalisti. Odračunamo li socijaliste i srbske stranke, koji se ne broje medju Hrvate, imamo za pravo samo tri hrvatske stranke: 1) starčevićansku, 2) naprednjačku i 3) seljačku.

Što hoće koja stranka? — O tom je težko kazati, a da ne bude komu žao. No stvar je zbilja čudna, kad četiri starčevićanske stranke imadu jedan isti program, jedan program — a četiri stranke, koje su u svadji medju sobom, a u sporazumu s protivnim strankama. Tu je očito da starčevićanski program (to je tako zvani program od god. 1894.) ne znači ništa. Stranka može priznavati »program od 1894.« i raditi, što hoće: biti javno i tajno uz magjarsku vladu, pače primiti vladu u ruke od Magjarâ.

Jednako se samo po programu ne može suditi, što hoće druge stranke, jer ako rade proti programu, kažu da je to »taktika«, a za taktiku znadu samo vodje. Tu je dakle sve nejasno i nestalno.

Starčevićanci. — Dok je bio živ vodja ciele stranke prava, Ante Starčević, bila je stvar jasna: onda je »stranka prava« (starčevićanci) bila za hrvatsko državno pravo, t. j. za sjedinjenje hrvatskih zemalja (Dalmacije, Bosne, Hercegovine, Medjumurja i Istre) s banskom Hrvatskom u jednu samostalnu državu. Stranka prava nije prosto priznavala nagodbe s Ugarskom (s Magjarima) od god. 1868. i nije se u ništa pačala, u nikakve pregovore ili dogovore s domaćom ili s ugarskom vladom, da se što učini, popravi ili promieni, nego je sve to za nju bilo petljanija. Starčević je htio imati posla samo s kraljem, koji bi imao provesti program stranke prava. Protivnike svoje, koji su se bavili ovakvim »petljanijama«, nazivao je Starčević i ciela njegova stranka »slavoserbi«, očito zato, što su to bili pristaše naših preporoditelja, koji su bili za slavensko bratimstvo. Naprotiv nije Starčević grdio magjaronâ, koji su bili na vladi, a to zato, što su i oni mrzili »slavoserbe« i Austriju kao i Starčević.

Ovo je bila nepopustljiva (radikalna) politika, koja je narodu ugadjala, jer je Starčević grdeći »slavoserbe« grdio zapravo hrvatsku gospodu (osobito pope, proti kojima je napisao strašnih stvari): tà sva su hrvatska gospoda bili »slavoserbi«! A to su »prodane mešine« i t. d. Tim je Starčević i u narodu došao tako na glas, da se ni danas nitko osim seljačke stranke ne usudjuje pred narod osim s imenom Starčevićevim. No Starčeviću više ni traga. Njegovo je ime samo kabanica, u koju se oblače, kad treba izaći pred narod. Zato i ima toliko starčevićanskih stranaka, a svaka nosi nješto drugo pod kabanicom, ali za seljaka nijedna ništa. Za to smo proti svima.

Napredna stranka ima program od 1906. god. Najprije je imala u programu, da će se boriti za samostalnost zajednice hrvatsko-ugarske, pa je odmah pristala uz vladu i uz Magjare, za kojima je bila malo ne poludjela. Kad su Magjari za godinu dana uzeli vladu strankama, s kojima su naprednjaci bili u spregi, promienili su naprednjaci odmah i program: mjesto za »zajednicu hrvatsko-ugarsku« borit će se za »savez ravnopravnih kraljevina Hrvatske i Ugarske.« Jednako nestalni su i u druge dvie temeljne političke misli: u slavenskoj i u pučkoj politici, t. j. ni ovamo ni onamo, premda se zovu »pučka napredna stranka«. U narodu, na skupštinama i sastancima ne rade ništa, osim u vrieme izbora. Programa za puk nisu izdali. Najviše

mrze seljačku stranku, a najviše navaljuju na popove. Silno su željni uspjeha, a da do uspjeha dodju, kadri su sve učiniti, a osobito im istina nije ništa. Zato smo im protivni.

Uspjesi seljačke stranke.

Priprave za seljačku stranku. Za svako veliko djelo treba se dugo i temeljito pripravljati. Tako je bilo i sa seljačkom strankom. God. 1902. napisao je današnji predsjednik glavnoga odbora seljačke stranke knjižicu pod naslovom: »Najjača stranka u Hrvatskoj« i tu je temeljito razložio, da je ta seljačka stranka u seljačkom staležu, samo ako se seljačtvo politički prosvieti i složi. Tada je Stjepan Radić bio tajnik ujedinjene hrvatske opozicije, t. j. svih onih naših stranaka i političara, koji su se borili proti ondašnjoj magjaronskoj Khuenovoj vladi. U toj knjižici i na sjednicama glavnoga odbora ujedinjene opozicije predlagao je Stjepan Radić, da se sve hrvatske stranke slože u jedno pod imenom hrvatska seljačka stranka. U istom duhu pisao je punih pet godina (od 1900. do 1904.) i dr. Ante Radić u svojem listu »Domu«. U proljeću 1904. počeo je Stjepan Radić sazivati prve sastanke, na kojima se već viećalo o tom, da se osnuje nova seljačka stranka, kad stare stranke nisu htjele ni čuti za to, da se slože na hrvatskom i na seljačkom temelju. Iz tih sastanaka nastala je i prva osnova programa seljačke stranke, pa je i tiskana u 10. br god. 1904. mjesečnoga lista, što ga je pod naslovom »Hrvatska Misao« izdavao Stjepan Radić.

Pravi je početak seljačkoj stranci učinjen dne 5. prosinca 1904., kad se je složio prvi stalni odbor »Hrvatske Pučke Seljačke Stranke« od šest ljudi, a pod predsjedničtvom Stjepana Radića. Dne 22. prosinca iste godine 1904. bila su već u tom odboru dva seljaka, Tomo Jalžabetić iz Gjurgjevca i Ilija Martinović od Broda, i 19 školane gospode, medju njima i četiri svećenika, a već početkom 1905. bilo je u tom odboru 36 članova, i to većinom seljaka, jer su već dva svećenika odstupila, a i druga neka gospoda počela su se po strani držati. Može se slobodno reći, da je tim časom, kad je u glavnom odboru seljačke stranke bila seljačka većina, seljačka stranka dobila tako široki temelj, te se istom sada počela pravo organizirati iliti skupljati.

Prvi sastanci za organizaciju. U veljači 1905. počeli su sastanci za organizaciju iliti slaganje seljačke stranke, a bio je u to doba tiskan već i program zajedno s obširnim tumačem i s uputom u sastanke. Ovi sastanci otvaraju novo doba u političkoj povjesti hrvatskoga naroda. Od kada naime obstoji Hrvatska i hrvatski narod, ovo je prvi put, da se politički sastanci sazivlju u seljačkim kućama i da se sastaju sami seljaci. Hiljadu je i više godina prošlo, a nikad se ni tri seljaka nisu sastala, da se posavjetuju o dobru naroda i domovine. Sad se sastaju stotine seljaka, koji se nikad do sada nisu i nikad se

zacielo ne bi svi sastali pod jednim krovom, — da nije seljačke stranke. To je to novo doba.

Sastanke sazivaše izprvice gotovo bez iznimke Stjepan Radić ili drugi koji školovani član glavnoga odbora, no već dne 25. ožujka 1905. sazvao je sastanak u Roždaniku kraj Novske seljak Mato Kušmišević, a dne 26. ožujka u Bebrini kraj Broda seljak Joso Grgić, a i govornici su bili seljaci i to Gombović i Franjković. Na sastancima je bilo obično po stotinu ljudi, često i više, a do konca travnja 1905. bila su već 34 sastanka sa 3.600 pozvanika. Na sastancima su se počeli javljati već i povjerenici, t. j. takvi pristaše, koji su se javno pred narodom zavjerili, da će svuda širiti i braniti program i nauk seljačke stranke.

Premda su svi ti sastanci prošli u najuzornijem miru i redu, to su ipak glavne zagrebačke novine počele na seljačku stranku navaljivati kao na buntovničku, a osobito su se u tom izticale popovske novine »Hrvatstvo«, gdje je dapače izopačeno tiskano koješta iz programa seljačke stranke. Budući da bi po tiskovnom zakonu »Hrvatstvo« moralo bilo izpraviti, što je izopačilo, izhodio je, kako se je kasnije čulo, nadbiskup Posilović od tadašnjega bana Pejačevića, te je ban svojom rukom 38 točaka u programu seljačke stranke označio, da su proti zakonu, a medju tima su bile i one točke, koje je »Hrvatstvo« izopačilo. I sad »Hrvatstvo« nije trebalo ništa izpraviti, jer je medjutim državno odvjetničtvo knjižicu s programom seljačke stranke zaplienilo.

Obrana programa seljačke stranke pred sudom. Sve knjižice o programu seljačke stranke bile su odnesene k sudbenomu stolu u Zagrebu i tu bi ih radi onih 38 točaka bili uništili, da nije predsjednik glavnoga odbora zaplјeni prigovorio, te je onda o toj stvari bila pred sudom razprava, kao u kakvoj velikoj kaznenoj parnici. Program seljačke stranke bio je obtuženik, državni odvjetnik tužitelj, predsjednik seljačke stranke branitelj. Blizu dva dana trajala je razprava i obrana seljačkoga programa bila je tako temeljita, da je uspjela u svih 38 zaplienjenih točaka. Da nije uspjela samo u jednoj točki, bile bi knjižice svejedno uništene, a budući da je tih knjižica bilo preko sedam tisuća, bio bi to za seljačku stranku u njezinom početku težak udarac. Ali odlukom kr. sudbenoga stola u Zagrebu zapljena je ukinuta i sve knjižice povraćene.

Sad se je istom seljačka stranka još ljepše sabirala, te je do jeseni 1905. bilo 127 sastanaka, na kojima je bilo oko dvadeset tisuća (20.000) slušatelja i prijavilo se preko tri stotine povjerenika. Sad je već seljačka stranka mogla učiniti ono, čega još do sada nije bilo u Hrvatskoj: sazvati u glavni grad Zagreb prvi seljački »sabor«.

Prva glavna skupština seljačke stranke. Dne 16. i 17. rujna obdržavala se je u Zagrebu takva skupština, kakve do tada još nije bilo u Hrvatskoj. Sakupilo se tu 325 pristaša seljačke stranke, od toga preko 200 povjerenika. Izuzevši desetak školovane gospode bijahu to sve sami seljaci iz 32 izborna kotara i iz svih krajeva banske Hrvatske izuzevši Liku i Primorje. Gotovo puna dva dana viećali su

ti seljaci o programu i o daljnjem radu seljačke stranke. Sam program čitao se je od rieči do rieči i poslie svake izreke razpravljalo se, je li tako dobro i zašto je to dobro. Program, kako ga je glavni odbor sastavio i prihvatio još dne 22. prosinca 1904., prihvaćen je u cielosti uz dva dodatka. Ova je prava narodna seljačka politička skupština bila još znamenitiji dogadjaj u hrvatskoj političkoj povjesti, nego prvi politički sastanci seljaka po selima. To su priznale i protivničke velike novine (na pr. »Obzor«), koje još nisu bile svezane riečkom rezolucijom. Razbor, mir i upravo dostojanstvo ove skupštine, a uza sve to njezina odlučnost — zadivila je protivnike. U hrvatskoj politici javio se doista novi faktor, nova snaga, nastalo je doista novo doba.

Poslije skupštine išli su se skupštinari pokloniti na zagrebačko groblje Mirogoj onim bezsmrtnim rodoljubima, koji su malo prije god. 1848. ustali i proti magjarskoj sili i proti domaćoj gospodskoj krivici. Na povratku s groblja poklonila se je ta prva glavna skupština na Markovom trgu i uspomeni najvećega seljačkog mučenika Matije Gubca.

Znamenito je još i to, da je ova skupština poslala pred bana Pejačevića 12 seljaka, da se prituže, što su oblasti proti pravu i proti zakonu zabranjivale seljačkoj stranci javne skupštine, dapače raztjeravale i male pouzdane sastanke, a sazivače i govornike (dra. Antuna Radića i Stjepana Radića) oružničkom silom sa sastanaka vukle, dok su i gdje su htjele. Grof Pejačević im je poručio, da ga nema kod kuće, premda im je već dao kazati (dok nije znao, po što su došli), neka samo malo počekaju.

Druga i treća glavna skupština. Uzprkos gospodskoj hajki, lažima i oblastnoj sili seljačka je stranka od jeseni 1905. do jeseni 1906. održala 57 velikih sastanaka i 12 velikih javnih skupština, a od jeseni 1906. pa do jeseni 1907. 66 velikih sastanaka i 30 javnih skupština. Ne računajući stotina malih sastanaka, što su ih držali pojedini povjerenici, bilo je samo na ovim spomenutim sastancima i skupštinama do sto tisuća (100.000) ljudi i prijavilo se do tisuću povjerenika. Zato je naravski, što je na drugu glavnu skupštinu u Zagrebu dne 16. rujna 1906. došlo do 1500 pristaša, a od toga jedna trećina povjerenika, a na treću dne 25. kolovoza 1907. preko 2000 pristaša i oko 600 povjerenika.

Tečajem 1906. i 1907. počeli su živo raditi i nekoji seljaci, a cijele tri godine, od 1904. pa do 1907., govorilo je u svem na skupštinama 155 seljaka, a još više ih je bilo, koji su skupštine sazivali ili dali svoju kuću za sastanak. U gostionici su se držali sastanci samo onda, kad od straha pred oblastima, pred drugom gospodom i pred nasiljem pristaša drugih stranaka (kojima to neka bude na vječnu sramotu), nije ni jedan seljak dao svoje kuće.

»Dom«. — Seljačka tiskara. — Osobito se je počela seljačka stranka širiti i još više utvrdjivati od prosinca 1906., kad je izašao prvi broj glavnih novina seljačke stranke pod naslovom »Dom«. Polovicom 1907. počeo se je »Dom« tiskati u hrvatskoj pučkoj seljačkoj

tiskari, koja je osnovana na dionice ili dielove po dvadeset Kruna. Dioničari su gotovo sve sami seljaci, te je ovo prvi primjer ne samo kod nas u Hrvatskoj, nego u obće, da si je seljački stalež sâm stvorio ovakovo jako oružje za svoju političku i gospodarsku naobrazbu i slogu, a po tom za obranu i dobro domovine.

Sve ovo, što je spomenuto, već je dokaz, da je seljačka stranka mnogo uradila i da je dosta toga postigla za ovo kratko vrieme. Ali osim toga ima seljačka stranka, hvala Bogu, i takvih uspjeha, kojima se nije nitko nadao, barem za ovo prvo vrieme.

Narod više nije u strahu. To se može reći za one krajeve u Hrvatskoj, gdje se je seljačka stranka ukorenila. Seljačkom našemu svietu bio je strah već tako u krvi, te su i dobri gospodari i otvoreniji ljudi dolazili pred gospodu kao krivci i onda, kad im je bila učinjena najveća sila ili krivica, t. j. kad bi imali biti tužitelji. Dok je tako seljak na svom domu i u svojoj domovini drhturio, jer ga je svatko pošikavao, dotle su se tudjinci, a osobito židovi, tako naduto i bahato ponašali, kao da su jedini gospodari u Hrvatskoj. Sad je tomu kraj, gdjegod su u većini pristaše seljačke stranke, a to će biti doskora, ako Bog da, po svoj domovini.

I službena i neslužbena gospoda popuštaju. Videći gospoda, da im seljak više nije u strahu, a što je još važnije, da i seljak zna promišljeno i odlučno braniti i domovinsko i seljačko svoje pravo, počela su popuštati. Službena gospoda ne viču više marš van pristašama seljačke stranke. A da koji to i učini, ne bi mu to više tako jeftino prošlo. Neslužbena segospoda umiljavaju seljaku, spominju sad najedanput, da je i njih seljačka majka rodila, biraju u svojim skupštinama za predsjednike seljake i svaki od njih kaže za svoju stranku, da je to prava seljačka stranka. Seljačko je ime dakle dobilo vriednost, poštuje se makar i neiskreno, a još do nedavna nije na seljaka nitko ni gledao. Dapače i kod naše vlade u Zagrebu počevši od Pejačevića pa dalje pod Rakocajem, a sada pod Rauhom proučava se seljačko pravo i pripravljaju se takvi zakoni, koji bi seljake koliko toliko zadovoljili. Tako je polovicom 1908. poslala vlada na gospodarsko putovanje radi nabave stoke tamo u Tirol i u Švajcarsku i više seljačkih gospodara, na koje se do sada nije ni mislilo, nit se je za nje pitalo.

Ima službene i neslužbene gospode, koja ozbiljno znadu kazati, da će vlada, dotično druge političke stranke, provesti glavne zahtjeve seljačke stranke. Pa hvala Bogu, narod će prije doći do svoga, a seljačka će stranka, kad dodje u saboru u većinu, a po tom i na vladu, onda lakše i brže provesti one zahtjeve u svom programu, koji se gospodskim našim političarima baš nikako ne svidjaju.

Uspjesi kod saborskih izbora. Mnogo se je seljačkoj stranci prigovaralo, što nema nijednoga zastupnika, premda je kratko vrieme obstojala. Osobito su se ti prigovori pojačali poslie izbora god. 1906., kad seljačka stranka nije dobila nijednoga zastupnika. Nije ni čudo: Radila je te podpunu godinu dana, a proti njoj sve: vlada, popovi, gospoda, židovi. No uzprkos svemu tomu dobila je seljačka stranka već kod drugih izbora za godinu dana tri kotara (Ludbreg, Čazmu i Novigrad), pače je u sabor dovela prvoga zastupnika-seljaka: Vinka Lovrekovića, a predsjednik gl. odbora Stj. Radić izabran je u dva kotara.

Dva najveća uspjeha seljačke stranke. No ipak je najveći uspjeh seljačke stranke, što je ovo kratko vrieme uzprkos tomu, što je sve bilo proti njoj, stvorila jednu novu političku silu iliti novi politički faktor time, što je za obranu domovine i svih njezinih prava prikupila i izvježbala tako mnogobrojnu, i odvažnu, a sviešću i znanjem dobro naoružanu seljačku vojsku, da je naša narodna snaga već danas deset puta jača, nego što je bila prije četiri godine.

Drugo je ovo: Gdjegod je seljačka stranka kandidirala, nijedan njezin kandidat nije radio ni novcem, ni vinom, ni kojim drugim nepoštenim načinom, nego su izbornici seljačke stranke glasovali obično tako triezni, kao da idu u crkvu, a na nijednom sastanku izbornom ili neizbornom, koji je seljačka stranka sazvala, nije došlo ni do nereda, a kamo li do tučnjave. Ovo poštenje, ova politička triez-nost i zrelost, to i jest ona velika moć, s kojom će hrvatska pučka seljačka stranka pobiediti sve neprijatelje hrvatske domovine i sve protivnike pučke politike i seljačkoga prava. Čim Magjari uvide, da ne mogu ništa novcem, ni silom, morat će se okaniti Hrvatske. A kad naše gospodske stranke spoznaju, da medju seljačtvom ne mogu ništa postići ni lažju ni mitom, nestat će gospodskih stranaka kao trnja i grmlja, kad poraste mladi gaj. Ovo seljačko poštenje i boritost pribavit će hrvatskomu narodu kod slavenske braće, a i drugdje u svietu onaj ugled i ono prijateljstvo, bez kojega je težko narodu kao i pojedinomu čovjeku. Već danas ima i u Českoj i u Poljskoj i u Rusiji i u Francezkoj vrlo uglednih i uplivnih ljudi, koji se upravo dive programu, organizaciji i radu naše seljačke stranke.

U jednu rieč: U malo vremena učinila je seljačka stranka mnogo za onu misao, koja sve nas Hrvate poziva:

Budimo svoji svaki na svom
Branimo složno hrvatski dom!

(»Što je i što hoće Hrvatska Pučka Seljačka Stranka. Napisali dr. Ante i Stjepan Radić. Zagreb 1908. Stranâ 148.)

Nauk.

Hvala Bogu, što je tomu strašnomu ratu kraj! Hvala Bogu, jer je naše uvjerenje, da to samo Njemu imamo da zahvalimo! Ljudi, i to sav sviet, bili su pamet izgubili, tako da još mjesec — dva prije svršetka rata nitko nije znao, ni tko je ratu kriv, ni zašto se krvare i ubijaju, a najmanje je tko znao, kako će se to svršiti! I najedanput se dogodilo, što se nitko nije nikada usudio ni pomisliti.

A dogodile su se velike stvari.

Dogodile su se takve stvari i promienilo toliko toga, što se inače dogadja jedva u tisuću godina.

Tri su carstva propala.

Još rat nije bio gotov, nestalo je carske vlasti u Ruskoj, a za kratko su još prije svršetka rata ruskoga cara i ubili.

Malo prije svršetka rata počeli su narodi u Austriji i Ugarskoj ostavljati carstvo austrijsko i kraljevstvo ugarsko (zapravo: madžarsko), vojska je počela bacati s kapa carske i kraljevske znakove i kititi se trobojnicama, dok se napokon nisu posvuda počela sastavljati mjesto cara i kralja „narodna vieća", kojima se je narod pokoravao, kao prije caru i kralju. Napokon se carska i kraljevska kuća razbježala, a sam se car i kralj odrekao svakoga diela i svake rieči u vladanju, a danas već za njega nitko i ne pita, te je sretan, što mu je živa na ramenu glava. — Njegovi Niemci u Austriji i po alpinskim planinama, kubure sada do zla boga, gladuju i zebu, pa slažu republiku. Madžari pak, najbjesniji vikači za rat, najmoćniji narod u carevoj vladi, kleti naši zatornici osobito posljednjih godina, — oni odbaciše svoju „svetu" krunu Stjepanovu i proglasiše republiku, ulaguju se i mole na sve strane, — zašto, čut ćemo već.

Ali sve to nije ništa prema onomu, što se dogodilo dajč-kajzeru (njemačkomu caru), Wilhelmu ili Vilimu Drugomu. On je rat htio, on se je za rat spremio, on je četiri godine rata sve nadvladavao: on je svladao i pogazio bogatu, marljivu i prosviećenu Belgiju, pa Srbiju i Rumuniju, poharao i opustošio velik dio Francezke, potukao carsku rusku vojsku i pod svoju komandu spravio većinu ruskih revolucionaraca; on je Austro-Ugarsku vodio i gonio u rat i u ratu, — on je mislio, da će vladati čitavim svietom! On je to mislio, a čitav je sviet počeo to vjerovati! A za koji mjesec bježi mu vojska iz Belgije i Francezke, u njegovoj se državi dižu bune, sam bježi u neutralnu Holandiju, odriče se prestolja i živi u tudjini kao prognanik, koji se ne smije vratiti u svoju domovinu, jer njegovi neprijatelji traže — njegovu glavu!

Stare tri carske vlasti u Evropi — srušene su: Evropa je sasvim druga!

Ako hoćemo, da koliko toliko razumijemo, što se je ovo dogodilo, treba da barem kratko kažemo ovo:

Carizam.

Svi su vladari, od najstarijega vremena pa do danas postali silom.

U najstarije vrieme svladao bi koji obični silnik sa svojom družinom i rodbinom jednu familiju, za njom lakše drugu, onda drugoga silnika, — i eto ti „vladara". — Rimske je careve postavljalo dobro plaćena, mićena i zemljištem nagradjivana vojska. Nijednoga nije postavio Bog. Po rimskim vladarima, od kojih se jedan zvao Caesar (to jest cesar ili kajsar), zovu se kasnije svi carevi, pa još „imperatori", a vladaju, kažu, „po milosti božjoj".

Za one propale tri carske vlasti treba znati, da su bile u glavnom složne, — za ugnjetavanje, proti slobodi. Nikad ne smijemo zaboraviti, da su samo ove tri carske vlasti — ruska, habzburška (austrijska, bečka) i pruska (od godine 1871. njemačka) — da su ove tri carske vlasti stvorile i branile najveću krivicu u Evropi, to jest: robstvo svih Slavena. Ove su tri carske vlasti podielile medju se i u rob-

stvu držale poljski narod, one su gotovo uništile bile i držale u robstvu i narod češki.

Imperijalizam.

Svakomu je caru glavno, da mu carstvo (imperij, za pravo: vlast), — da mu carstvo bude veliko i slavno, a dakako i on s njim. A bit će mu carstvo to veće, a sam car to slavniji, što više podjarmi naroda, t. j. što više bude ratova vodio i što više potuče neprijatelja. Ovakovi su imperijalisti bili i Habzburgi i pruski Hohencolerni. Habsburgi su toliko ratovali, dok su dobili Hrvate, Madžare, Čehe i dobar dio Talijana (u Lombardiji), a Hohencolerni su svojim imperijalizmom (i proti Habzburgu prije 150 godina!) od knezova male pokrajine, koja je bila pod Poljskom, postali carevi silnoga njemačkoga carstva (od g. 1871.).

Uz neprestane gotovo ratove (što stoji navaca, a i glava!), sasvim je naravno u svakom carstvu prvo to, da se stvara ovo dvoje: militarizam, aristokracija.

Gdje se osvaja i ratuje, tu treba vojnika (militera), tu mora napokon doći do toga da je svatko u državi, tko samo može, vojnik; troškovi za vojsku su prvi i najveći, vojničke osobe su prve u časti, vojnički „duh" — sliepe pokornosti je prvi i to je militarizam.

Kako je car jedini gospodar u državi, koji sve može, čija jedino vriedi, on jedini daje vriednost i čast i drugim ljudima u državi, tako da samo oni, koji su u njegovoj milosti, uživaju časti, samo oni se zapravo broje medju ljude, svi ostali nisu ništa: učenjaci, umjetnici, trgovci, obrtnici, a pogotovo seljaci, — svi ovi imaju časti toliko, koliko dopušta carska milost i milost njegove gospode, aristokracije, t. j. onih „gornjih deset tisuća", koji se griju na suncu carske milosti.

Nacionalizam.

Proti carskoj vlasti narod se dizao od onda, od kad te vlasti imade na svietu.

„Kako? Narod se je dizao proti carskoj vlasti? Kakav narod? Koji narod? Tko se je usudio dići glavu proti caru,

svemogućemu, u kojega je sve gledalo napokon kao u kakvoga boga? — pitat će tko.

To je bilo i moglo biti ovako: Kad je kakav silnik, ili pače razbojnik (što mi danas kažemo velikaš, baron,) snovao, da podjarmi i pod svoju vlast spravi sve oko sebe, nisu se drugi dali baš tako lako, nego su se borili. Kad napokon nije nijedna strana mogla nadvladati, došlo je do nagodbe i pogodbe: Jači je silnik priznao slabijemu, ili slabijima: Hajde, pustit ću vam vašu zemlju, možete i dalje pobirati od naroda, recimo, desetinu, narod ima i dalje raditi vama itd., ali priznajte, da sam ja vaš gospodar, i obvežite se, da ćete mi davati toliko momaka za moju službu (vojsku), da ćete mi od onoga, što uzimate od stranaca za uvezenu robu, davati toliko i toliko, itd. Na to je silnik, novi (vladar) obično prisegao i tako bio priznat ili izabran za vladara (cara ili kralja), a ona prisega — to je bila takozvana izborna kapitulacija (predaja).

Ovakovu prisegu polažu vladari i danas, pa se to kod nas zvalo: krunitbena zavjernica (t. j. prisega kod krunitbe).

Ova vladarska prisega, koju je silnik polagao velikašima, kojih nije mogao sasvim svladati, — to je korien svoj kasnijoj borbi za narodna prava. Silnik je naime prisegao svim velikašima, koji su se proti njemu borili, — a ti velikaši to je bio narod, ti vodje i prvaci, kojih je s vremenom bilo sve to više.

Ovi velikaši ili prvaci narodni vodili su gotovo do jučer ljutu, krvavu borbu s carevima i kraljevima, i to s takvom sigurnošću i odlučnošću, kako to mogu ljudi, koji imadu pravo, kojima se je njetko obvezao i prisegao. — Ako je vladar bio tudjinac, koji je sa svojom vojskom znao podjarmljenu zemlju poharati i podjarmljeni narod ubijati i mučiti tako, da je domaći narod zamrzio i tudjinca vladara i njegov narod, — onda je čitav narod znao pristati uz velikaše. To je prvi početak narodne misli ili nacionalizma: čitav se narod diže za jednu misao.

Ova narodna misao i danas je najjača politička moć u Evropi: ona trese priestoljima i državama već preko sto godina. A znači ta misao ovo:

Svaki narod, koji drži, da do plemenu, po jeziku, po

životu spada zajedno, — hoće da bude slobodan i da ima svoju državu i u njoj svoju vladu.

Ova je misao iztjerala iz Njemačke francezkoga cara Napoleona Prvoga (Bonaparta) kad su se (god. 1812.—1814) svi Niemci digli proti njemu. Ova je misao oslobodila (god. 1830) Grke (Helene, Jeline) izpod gospodstva turskoga cara. Ova je misao vodila naše djedove, kad su god. 1848. slali Jelačića preko Drave.

Ova je misao vodila Talijane (1849., 1859.), kad su se oslobadjali od gospodstva cara Habzburga i ujedinili se. Ova je misao napokon ujedinila sve Niemce u jedan rajh (državu, 1871.). Iz ove misli napokon rodila su se napokon dva politička poklika, dvoje političko nastojanje: panslavizam i pangermanizam koji su do jučer uznemirivali i uzrujavali evropsku politiku.

Panslavizam.

Kad je poslije godine 1871. Prus potukao Franceza, i oteo Francezkoj dvie pokrajine (Elzas i Lotaringiju) i ujedinio njemačke države i državice, bili su Niemci, a na čelu im Prusi, prvi u srednjoj Evropi i tako su se ojačali i osilili, da je napokon bio u srednjoj Evropi gospodar dajč-kajzer Wilhelm. On je od sada komandirao ne samo u Njemačkoj (Dajčlandu), nego i u Beču i u Pešti i u Rumunjskoj, a i u Talijanskoj. Ali kad je (1886.-1891.) Francezka stupila u savez s Rusijom, raskrstio se kajzer Wilhelm od ruskoga cara i Niemci se počeli Rusije bojati i mrziti ju, osobito kad su opazili, da njeki potlačeni Slaveni vide jedino spasenje u Rusiji. — „Aha, vi hoćete ruskoga cara!" — digli bi hajku na svakoga, tko bi se samo malo maknuo, da strese tudjinski jaram, ili tko bi samo malo što prigovorio. — Vi ste „panslavi," „panslavisti." (Sveslaveni).

Ta je hajka ne sve nas Slavene bila tolika, da Poljaci nisu htjeli kazati, da su Slaveni, i nikako se nisu usudili pristati u politici uz Čehe i Hrvate, — samo da im se ne kaže, da su i oni „panslavisti," koji hoće, da se svi Slaveni slože i ujedine pod ruskim carem, kojega su Poljaci tako mrzili. „Sveslavenstvo" („panslavizam") — to je dakako izmišljotina, jer Slaveni su išli za osvieštenjem, išli su za tim, da budu svoji, a ne da budu sužnji ruskoga cara; ali kako su Niemci bili u strahu pred osvieštenjem slavenskih naroda, izmislili su strašilo „panslavizam", t. j.: ruski će car ujediniti sve Slavene i Slaveni će poplaviti, „pokozačiti" i u divljačtvo baciti cielu Evropu!

Ova je buka proti „panslavizmu" tresla Evropom najmanje 50 godina: da razjare sviet i svoj i susjedni (Madžare, Talijane, Rumune) proti Rusiji i da ju omraze, bacili su Niemci u sviet tu klevetu o panslavizmu. A to im je bilo tim lakše, jedno zato, što jadni slavenski narod kao na primjer Slovaci, nisu zbilja od nikuda vidjeli spasa, pa su iskreno obraćali oči k Rusima, a drugo zato, što je bilo ljudi, koji su Niemce, u jadu dražili, pa se je i u hrvatskom saboru čula rieč (pok. Barčića), da Hrvatska ne će biti slobodna, dok o bečki pločnik ne udari „kozačko kopito".

A u tu je klevetu i strašilo neuki i neupućeni sviet mogao i vjerovati — dok je tu bio ruski car. Ali sada vidimo, da su se i oni Slaveni, koji su već bili pod ruskim carem, riešili toga cara (na pr. Ukrajinci), pa sad već nitko u to strašilo ne vjeruje, jer zna, da ruskoga cara nema, a sviet zna i to, da samo carevi i kraljevi idu za tim, da stvore velika carstva i kraljevstva („imperije"), u kojima kao „moćni, silni i slavni vladaju nad što više naroda".

Tim, što je skršen ruski carizam, t. j. ruska carska samovlada, a s njom i istinski i tobožnji i podmetnuti panslavizam, dolazimo mi Slaveni u sasvim drugi položaj i jedni prema drugima i prema susjednim narodima, osobito prema Niemcima. Poljaci od sada ne će imati ni razloga ni izgovora, da se tudje i odaljuju od ostalih Slavena — radi ruskoga carizma i panslavizma. Na Slavene se više ne će moći dizati paklenska upravo hajka — samo iz straha pred silnim ruskim carstvom i panslavizmom: narodi će se sporazumievati, a ne će ih carevi goniti na klaonicu.

Ali kako se na Slavene vikalo radi panslavizma, tako je Niemcima škodio

Pangermanizam

t. j. nastojanje, da se što više naroda poniemči i dodje pod njemačku vlast i komandu. (Englezi zovu Niemca „German" pa se po tom to nastojanje zove „pangermanizam",

svenjemstvo.) Pangermanizam se je očitovao osobito posljednje vrieme u tom, što su Niemci mislili i tako se vladali, kao da su oni zbilja prvi na svietu i da su stvoreni za to, da vladaju nad drugim narodima. To su oni pokazivali i svojim vladanjem, svojim pisanjem i svojim djelima posebice prema Poljacima u Pruskoj (u Poznanju, koji je kod diobe Poljske dopao Prusku), prema Česima i prema Slovencima.

Njemačka se bahatost osobito pokazala u Češkoj, gdje su Niemci, koji su se onamo od prije 300 god. naseljivali, zahtievali, da njemački jezik ostane i dalje državni jezik, t. j. da svi činovnici u Češkoj moraju znati i uredovati njemački.

Budući da je, osobito u posljednje doba, njemački rajh (kajzer Wilhelm) vodio i odredjivao politiku u Austro-Ugarskoj, budući da je u svoj vojsci njemački jezik vladao, to su svi častnici, svi viši činovnici, mnogi trgovci, osobito židovi, mnogo držali do Niemaca i do njemačkog jezika tako, da gospoda u slavenskim zemljama nisu skoro ništa držala i još danas ne drže do čovjeka koji nije govorio njemački. Tu je pangermanizam, rekao bi, postigao svoje, ali je ujedno strašno omrazio Švabu (tako obično naš narod zlovoljno zove Niemca).

Prodrimo na iztok (Drang nach Osten).

Od svih nastojanja, koja smo do sada spominjali: i od imperijalizma i od panslavizma, i od pangermanizma — najvažnije je bilo u evropskoj, a i u svjetskoj politici nastojanje Niemaca, da prodru na iztok.

Niemcima je na iztok Rusija. Ali kad se govori o njemačkom prodiranju na iztok, ne misli se na Rusiju, nego prodiranje ovamo k nama, na jug, preko Hrvatske i Srbije, Macedonije i Bugarske, pa preko mora u Malu Aziju do Perzijskoga zaliva. Niemci, t. j. kajzer Vilhelm, doista je za tim išao. Zato se je sprijateljio s turskim carem, zato su njegovi častnici vježbali tursku (osmanlijsku) vojsku; zato je Njemačka postavila u Rumunjskoj, Bugarskoj i Grčkoj Niemce za vladare; zato je Vilim putovao u svetu zemlju; zato je Njemačka gradila u Maloj Aziji željeznicu — već do

Bagdada grada; zato je napokon već pred 40 godina Njemačka zahtievala poslie rusko-turskoga rata da se Austro-Ugarskoj dade Bosna i Hercegovina.

Već je ovo mnogo, što su Niemci bili gospodari skoro na čitavom Balkanu, ali njegov je cilj bio mnogo dalje: za Balkan sam nisu oni baš mnogo marili, pa je mudri njihov Bismark i rekao, da on za sam Balkan ne da kostiju nijednoga svoga soldata. Niemcima je Balkan imao biti samo put u Aziju, — da dodju iza ledja Englezima i da dobiju luku na moru tamo u Aziji, pa da tako navale na Englezku u Indiji, i da se u obće s njom ogledaju na moru (jer sada Njemačka nema otvorenoga mora).

To je bila velika osnova. Radi te osnove je i najviše nastao svjetski ovaj rat.

Svjetovlada.

Niemci su svojim prodiranjem na iztok pokušali, da vladaju i po čitavom svietu, a ne samo u Evropi, t. j. da imadu posjeda i vlasti ne samo u Evropi, nego i u drugim dielovima svieta: u Aziji, Africi i t. d. Takova se naime država, koja ima posjeda u više dielova svieta, zove „svjetska vlast, svjetska država".

U staro vrieme, tamo pred dvie tisuće godina, bila je već jedna svjetska vlast, i to je bilo rimsko carstvo (imperium romanum): to se je carstvo prostiralo od Britanije (današnje Englezke) do Mezopotamije u Aziji i od Dunava do primorskih zemalja u sjevernoj Africi. To se je rimsko carstvo 400. god. po Isusu razteplo. Iza toga se gotovo tisuću godina sviet u tom rastepenom carstvu komešao, namještao i uredjivao nove države (kao što i danas, kad su se rastepla tri carstva): onda su osnovali svoje države gotovo svi današnji narodi (pa i Hrvati). — God. 1400 po Is. po prilici počeli su Turci Osmanlije, koji su došli iz Azije, jačati, te su jedno vrieme bili oni svjetska vlast jer su vladali u Evropi sve do Njemačke, u velikom dielu Azije i u sjevernoj Africi. Iza Turaka kušali su doći do svjetske vlasti, pošto su odkrili 1492. Ameriku Španjolci, ali su oni svoj posjed u južnoj Americi brzo izgubili. — Svjetska je vlast bila i Rusija od onda, od kada je osvojila Sibir (ili Sibiriju), veliki prostor u

Aziji (odmah uz Rusiju), koja je sama veća od čitave Evrope. (Čitava Evropa ima blizu deset milijuna četvornih kilometara, a sam Sibir 12 i po milijuna).

Danas je svjetska vlast Englezka (ili Velika Britanija) i to strahovita, ili ako hoćete veličajna. Ona ima u Evropi dva otoka, koji su površinom zajedno veći po prilici za trećinu od naših jugoslavenskih zemalja (imaju oko 340.000 četv. kilom). Ali glavni je njezin posjed: u Aziji glasovita Indija (preko pet milij. četv. kilm.) i u Americi (blizu 9 milijuna četv. km.) dakle je samo taj posjed veći od čitave Evrope. A gdje je još posjed u Africi (preko 4½ mil.) i ciela Australija (preko 8 mil.) Svega vanjskoga posjeda (kolonija) ima Englezka 88 puta više nego domaćega. Uz Englezku je i Francezka danas takodjer svjetska vlast, jerbo ima u Africi posjeda, kolika je Evropa, a u Aziji više, nego je Francezka, u svem sa 100 milijuna duša.

Kako je nastao rat?

Kako smo vidjeli, sve je ovo, o čem smo do sada govorili, sve je ovo spremalo rat: i carizam i imperijalizam, i nacionalizam i panslavizam i pangermanizam i „Drang nach Osten" i britska svjetovlada udružena s Francezkom.

Nacionalizam ide za tim, da svaki narod dobije pravo i mogućnost, da se oslobodi izpod vlasti vladara tudjina i da stvori svoju državu. Zato su se 1912. god. složili Srbi, Bugari i Grci proti turskom caru, potukli mu vojsku i oslobodili svoju braću izpod tursko-osmanlijskoga jarma. Habsburgu i Hohencolernu bilo je to krivo: Hohencolern je vidio, da je tim zakrčeno „prodiranje na iztok" a Habzburg je dobro znao, da Srbi imadu svoga plemena i pod njegovom vlašću, pa će doći i oni na red, da se oslobode. Ova su dva cara bila dakle nabrušena već onda, kad se je svršio balkanski rat (1912), pa se već onda čulo od njihovih ljudi, da će „sada tek biti pravi rat!". A kad je za koje dvie godine (28. lipnja 1914) u Sarajevu umoren austro-ugarski nasljednik prestolja Franz Ferdinand, a ubili su ga srbski mladići, naviesti Austrija Srbiji rat. Austrija se nadala i hvastala, da će Srbiju smrviti, satrti, i to za tri mjeseca. (Ta nada bila je

varava, jer je, dok nije došla Njemačka, morala iz Srbije bježati). Ali tu se makne carska Rusija.

Carska Rusija nije nikad ratovala s Austrijom, a s Pruskom je 150 godina živjela u najboljem susjedstvu i prijateljstvu. Sad najednom naviesti Rusija toj Austriji rat. Zašto? Cieli je sviet mislio, da je o tom na čistu: ta zašto drugo nego zato, da zakrči Švabi put na Iztok? Zašto nego zato, da provede „panslavizam"? A u istinu nitko pravo ne zna, zašto se je napokon Rusija digla proti starim prijateljima, proti austrijskomu i pruskomu „Švabi". Narodu su dakako govorili, da se mora boriti za „pravoslavnu braću" (jer Rusi su pravoslavni kao i većina Srba, a Rusi do toga mnogo, vrlo mnogo drže).

Kad je Rusija naviestila rat Austriji, naviesti Njemačka rat Rusiji, onda dakako Englezka i Francezka rat Njemačkoj i Austriji — I Evropa je u plamenu! Savezne Države sjevero američke pristupile su kasnije.

Što je krivo ratu?

(Tajna diplomacija.)

Ne pitamo: Tko je kriv ratu, nego: što je krivo ratu zato, jer se ne zna , tko je kriv. A ne zna se zato, jer je diplomacija (t. j. vodjenje medjunarodnih poslova) — jer je to tajna, t. j. štogod koji vladar ili vlada ugovara s drugim vladarom ili vladom, — to je državna tajna. Kadikad se pročuje i dozna koji put štogod o tim stvarima (izbrblja koja visoka gospodja ili sama carica, a i koji diplomat, koji pri tom posla ima), — ali to mogu biti samo pojedine stvari, a cieloga plana, koji jedna država proti drugoj snuje, — toga ne zna nitko osim onih, koji to snuju.

To je zato veliko zlo, što većina svieta, kad se rat proglasi, ne zna, zašto je rat i tko ga hoće: sviet misli, da je rat „Bog dao", da je rat odnekuda s neba pao; misli, da to tako mora biti, da je rat kao vihor, potres, ili kakva druga naravna nesreća, — pa ide u rat kao sliep: nikomu se ne će, a ipak svi idu.

Tisućgodišnja carska sila „po božjoj milosti“.

Prije tisuću i pet stotina godina rimski carevi nisu bili još tako moćni kao kasniji: careve rimske postavljali su i držali soldati, dobro plaćeni, mićeni i zemljom nagradjivani; ako car nije davao soldatima dosta, ubili bi ga i postavili drugoga. Tako je car bio doduše strah i trepet ostalomu narodu, — ali gospodar mu je bila vojska.

Kad je rimsko carstvo propalo (376 po Is.), novi silnici, koji su se prozvali takodjer „rimski carevi“, (a bili su Franci ili Niemci), dali su si postavljati krunu od pape u Rimu, zvali su se carevi „po milosti božjoj“: kako i ne bi, kad ih je sam papa, sveti otac papa krunio!

Tako je došlo do toga, da se je pobožni kršćanski narod bojao ne samo carske sile, nego i Boga, po čijoj milosti car tobože vlada. Prigovarati caru, ili čak buniti se proti caru, — to bi značilo prigovarati Bogu i buniti se proti Bogu. A medjutim svaki razuman čovjek zna, da je njetko car po milosti božjoj tako, kako je njetko po milosti božjoj trgovac, njetko seljak, a njetko i tat, jer sve je na svietu po milosti božjoj. Ali zato se ipak može, smije i mora prigovoriti i protiviti svemu, što čini trgovac, seljak, ili tat, — ako ne čini dobro. Ali tisuću i više godina narod je slušao, što car zapovieda, kao da to Bog zapovieda: nije mu bilo prigovora ni protivnosti, jer bi to bio i grieh: ne poslušati cara, osobito, kad to i gospoda traže.

Premoć stare i školane gospode.

U svakom narodu, a osobito kod nas Slavena, pa kod Germana (Niemaca) opažaju se i dan danas dva različna i jedan drugomu dosta protivna diela ili razreda, i to gospoda svake vrsti, i ostali, „prosti“ narod. To je nastalo ovako:

Kad su Germani i Slaveni došli u zemlje njegdašnjega rimskoga carstva, bili su još u pismenosti gotovo sasvim neuki i bez škola, a našli su ovdje još dosta učene rimske gospode. Ova su gospoda (većinom rimski svećenici) bila novim narodima (osim u boju) vodje i učitelji, a učili su ih sve na latinskom jeziku i iz latinskih knjiga. Neuk, a osobito nepismen čovjek drži uobće do pismena izškolana čovjeka mnogo, jer su za nepismena čovjeka i sama slova — tajna sa sedam pečata, a za neuka učena rieč — sveto pismo. A pomislite sad: tudjinca, pa njegovo vladanje i držanje, njegov ponosni govor, njegovo učeno razlaganje iz starih i mudrih knjiga rimskih, osobito, ako trebate, on vam napiše kakav ugovor itd., pa onda, ako je ovakav školani tudjinac sudac, neuki će ga narod gledati i sa strahom i sa poštovanjem. A ovakova su i naša školana gospoda i danas. Do jučer su se naime učila sve na latinskom jeziku, a glavne njihove učene rieči i danas su latinske, tako da ih neškolani naš čovjek ne razumije, jer najviše, što je koji naučio, jest samo hrvatsko čitanje, tako da se naša gospoda mogu razgovarati pred našim neukim čovjekom, — a on kao da je gluh.

Ovako to traje tisuću i više godina — do danas. Zato se neuki čovjek boji školane gospode, osobito ako imadu vlast. A ako mu i ne mogu zapoviedati, neuki ljudi slušaju školanu gospodu, jer u svojoj neukosti misle: Bog zna, što školana gospoda sve znadu i što mogu!

Prevelika neukost većine naroda.

Najmanje polovica, a u gdjekojim krajevima i tri četvrtine našega naroda — ne zna ni čitati; a koji i znadu čitati ili ne čitaju, ili vrlo malo čitaju, a riedko koji čita, da se što nauči.

Istina je, čovjek se ne uči samo iz knjige, nego još i više iz života, pa iz razgovora. Zato i ima u našem narodu mnogo pametnih ljudi, — koji su ipak neuki. Ima naime stvari, koje se mogu doznati samo iz knjige.

Takve su stvari na pr.: povjest ili pripoviest o prošlosti, zemljopis ili kolika je i kakova je Zemlja, koliko ima ljudi na svietu, kakvih ima zviezda i t. d.

Dakle naš je narod većinom nepismen, te se čitanjem ne može naučiti. A gdje naš neuki čovjek ima prilike, da čuje u razgovoru, iz čega bi se što ovakva naučio! Seljak je većinom u svom poslu, radnik na radu; a ako se u nedjelju ili u večer sastane njih njekoliko, većinoma je jedan neuk kao drugi. Jedina je jošte crkva, u kojoj bi mogao čuti barem nješto o čovječjem životu, što mu malo duh probudi i što mu djeluje na misao. Malo gdje se kod nas, osim u Za-

grebu, drže tako zvana „predavanja“, t. j. da pametniji i školaniji čovjek razlaže, drugi slušaju.

Zato je i po drugom svietu neškolani sviet neuk, ali najgore je kod nas Slavena. A neuk je čovjek dvostruko nesretan, jer prvo: neuk čovjek ne zna prosuditi ništa, što čuje o zemljama i državama, kad i ne zna, gdje i kakva je i kolika je koja država i kako se u njoj živi, što može i što ne može itd.; a drugo je još važnije: neuk čovjek, ako je inače i pametan, boji se pred svietom progovoriti i prigovoriti, a osobito pred gospodom: jedno, što nije naučan govoriti pred nepoznatim ljudima, a drugo — boji se, da se ne osramoti, osobito pred školanom gospodom, koja bi mu se smijala.

I tako neuk čovjek — šuti i trpi; zato je i šuteći i trpeći išao u rat.

Svemogućnost države.

Što je „država“? — „Država to sam ja“ rekao je jednom francezki kralj Luj XIV. (četrnaesti), za onda prvi vladar u Evropi (umro je 1715. god.). Mislio je, da može tako reći, jer je on bio jedini gospodar u Francezkoj. Poslije, kad carevi i kraljevi nisu tobože vladali sami, nego su imali sabore, mnogobrojne generale i častnike i još mnogobrojnije činovnike, — onda se je počelo doduše govoriti, da je narod država, — ali to je bila i ostala samo rieč, sve do danas.

Prosudite samo, što se je dogadjalo za ovoga rata: za rata moglo se svakomu uzeti (rekvirirati) sve, što ima: konje, volove itd., žito, svaki živež itd., a što je najviše, morao si pod pušku i pred pušku, — morao si dati i život. Komu? — Državi. — Zašto? — Za korist i spas države. — Pa tko je to: država? Zar nije narod država? Pa zar je to svima nama, kojima se uzima i koji moramo dati život, zar je to nama na korist i na spas? Ta to će nas osiromašiti, to će nas uništiti, — pa komu će onda to koristiti, komu će to biti na spas? — To će biti za spas države! — A tko je i što je država? — pitate opet, — ali zaludu: vi čujete neprestano samo: država i država, koja smije sve, može sve, nad kojom nema zakona, ili kako se još kaže: spas države prvi je zakon (to gospoda dakako latinski kažu: „salus reipublice suprema

leks“). Zato država može, ako hoće, isti zakon o vlastničtvu (koji razlikuje „moje“ i „tvoje“), na kojem počiva velik dio našega rada i cieloga života, u istinu ukinuti i uzeti svakomu, što hoće, kako je to bilo u ovom ratu. Kad još spomenemo, da država ima vojsku, mnogobrojne plaćene častnike i činovnike, pa da su joj u ruci porezni novci, željeznice, pošte i brzojavi, mnoge odredbe o trgovini itd., itd., gdje svuda može pomoći i odmoći, onda nije čudo, da joj se sve bez prigovora pokorava. Pravoznanci na pr., učeni, pametni i ugledni ljudi, mrmljali su doduše, dapače snebivali se i uzdisali videći, kako država sama ruši najsvetije zakone, — ali su šutjeli i sami se pokoravali. Pa da se čudimo onima, koji su išli u rat!?

Što je pomoglo, da se je rat svršio?

Ovaj se rat nije svršio onako, kako su se drugi ratovi svršavali, jer ovdje nije jedna strana drugu sasvim svladala, nego je rat prestao, rekao bi čovjek, sam od sebe. Istina, Niemci su dugo, gotovo do svršetka rata, bili jači; čitali smo skoro čudesa o njihovu ratovanju, o njihovim podmornicama i t. d., ali i o englezkim automobilima, o američkim aeroplanima i t. d., — ali prave, konačne t. zv. „pobjede“ nije bilo, tako da je kajzer Vilim htio dalje ratovati još i onda, kad je Austrija i Madžarska zamolila sama za mir. — Ovaj rat je prestajao i prestao napokon sam od sebe najviše radi nestašice živeža i municije u Austriji i Njemačkoj, a pomoglo je tomu i ovo:

Omraženost carizma, imperijalizma i cieloga staroga vladanja.

Carizam (carsko vladanje) bio je najomraženiji u Ruskoj. Proti njemu je radila gotovo sto godina ciela „podzemna“ (potajna) Rusija, proti carizmu i svim njegovim zločinima pisali su, govorili, propoviedali, naučali toliki umni, prosviećeni i za dobro i pravicu na svietu zagrijani sinovi ruskoga naroda, od kojih su mnogi pročamili radi toga u Sibiru, u prognanstvu. Njihov nauk, njihov žarki osjećaj pravice i samilosti za mnogobrojni duševno i tjelesno potla-

čeni narod ruski, osobito za ruskoga seljaka, — sve je to našlo odziva u mnogobrojnim dobrim i pravednim dušama po cieloj golemoj Rusiji. Zato, čim je buknuo rat i golemo carstvo došlo u ratne neprilike radi živeža, radi poreza i t. d., — carstvo se je razpalo, car je uhvaćen i ubit. A kad je skinut i ubit najsilniji, najbogatiji, najstrašniji — i kako još hoćete — car ruski, možete si misliti prvo i prvo, da je cielomu svietu puklo pred očima, da su i ti carevi ljudi, a da mogu biti i najnesrećniji ljudi, a da nisu kao njekakvi „bogovi" na zemlji, drugo i drugo, da su se i ostali cari i kralji počeli bojati i popuštati, — samo da se i njima ne dogodi, što i caru ruskomu. Zato, kad se počelo sve više opažati, da vojnici ostavljaju frontu, premda se proglašivao „preki sud", — nije nitko ustrieljen; pa kad su vojnici počeli sasvim otvoreno govoriti, da ne idu na frontu, pa s fronte otvoreno polaziti; kad su se pojedini narodi pred carem Habsburgom počeli dogovarati, da će cara ostaviti, kad su ga napokon i ostavili, — nije car nikada upotriebio kakove veće sile, nego je popuštao, izdavao kojekakve carske proglase, u kojima „daje" i obećaje to i to, dok napokon nije dopustio vojnicima i častnicima (4. stud. 1918.), da mogu ići u narodnu vojsku, — ali već ga onda nitko ne bi bio ni pitao. — A dajč-kajzer je odmah pobjegao, čim je čuo za prvu pobunu mornara, a nije ni kušao, da načini kakav red, ili da prisili buntovnike na poslušnost.

Socijalizam.

Socijalizam je nauka, po kojoj bi ljudi imali nastojati, da imetak bude zajednički svim drugovima (latinski socii), a pojedinac da nema nikakvoga imetka. Rodila se pak ova misao o zajedničkom imetku radi strašne biede i siromaštva radničtva u velikim gradovima, gdje su velike fabrike i radionice (industrija), gdje tisuće i tisuće radnika, koji nemaju ništa drugo nego svoje ruke (proletarijat, proletarci), rade, a gradjanin (buržoa, francezki bourgeois), bogataš (kapitalist) bere dobitak.

Tako ne smije biti, naučaju socijalisti, nego tvornice neka pripanu radnicima, oni neka diele dobitak. — Razumije se, da su ljudi, koji ovako misle (socijalisti), i proti cezarizmu, i proti militarizmu, ali najviše su proti kapitalizmu, proti svoj toj lienoj buržoaziji (gradjanstvu). — Kako bi to bilo, kad bi imetak pripadao drugovima (družtvu), to se ne zna, jer toga još nigdje nema. Ali je zanimljivo upozoriti na ono, kako je bilo za ovoga rata, kad je država svakomu mogla sve uzeti, pa je i uzimala, a onda pojedincima na cedulje dielila; kad je odredjivala cienu živežu (ali ne kapitalističkoj robi!). Kad bi još i polja i livade itd. bile zajedničke, kad bismo ih svi zajedno obradjivali, itd., a onda na cedulje dobivali od priroda za svoju potrebu, — onda bi to od prilike bilo — sasvim po nauci socijalizma.

Ali socijalisti i ne idu samo za tim, da imetak bude zajednički, oni su pametniji, oni vide, da to još ne ide, pa zato nastoje socijal-demokratske stranke, da radnici dobiju što veću plaću i što manje radnih sati na dan, pa bolje stanove, liečnika u bolesti itd. I u tom su već mnogo postigli (8 sati rada na dan, osiguranje, itd., što je i sasvim pravo.) Glavno je njihovo sredstvo u borbi: štrajk, t. j. obustavljanje posla: Kad im se ne dade, što traže, prestanu raditi. A to je, osobito za gradove, velika stvar. Neka prestanu raditi željezničari, ne voze željeznice, natovarena se roba kvari; neka obustave posao radnici u plinari (gdje se pravi plin za svjetlo,) — cieli je grad u tmini, itd., itd. Već je ovo dosta, da razumijete, zašto buržoazija strepi pred štrajkom i zašto se na pr. kod nas više pazi na kojih 10.000 radnika socijalista, nego na milijune seljaka. (Uz put da kažemo: socijalisti drže i seljaka-posjednika — kapitalistom.) Radi toga je sve, što je nezadovoljno, a želi brzu i posvemašnju (radikalnu) promjenu, grnulo u socijaliste, pa i dosta inteligencije.

Za ovoga velikoga rata socijalisti su se mnogo spominjali. Oni doduše nisu nacionalisti, bože sačuvaj, njima je svejedno, kojega je tko naroda, samo da je socijalist: oni su u tom internacionalci (kao što im je svejedno, koje je tko vjere); oni su ljuti protivnici militarizmu, — ali su ipak njemački socijalisti glasovali za ratne troškove. Ipak se njihova stara protivnost cezarizmu i militarizmu pokazala prema koncu rata, kad se opažalo, da se sve ruši: oni su onda počeli sastavljati nove vlade. A kako im je buržoazija bila u strahu, preoteli su na više mjesta brzo mah i vodili

glavnu rieč. A i ruski „boljševici", koji imadu vladu u Rusiji, — i oni su njeke ruke socijalisti.

Samoodredjenje naroda.

Već prije 50 i više godina (1859.), kad je francezki car Napoleon III. vodio rat proti Austriji, da oslobodi Talijane u Lombardiji i Veneciji od habsburškoga gospodstva, priznata je narodna misao (nacionalni princip), t. j. da svaki narod ima pravo, da ima svoju zemlju, svoju državu i svoju vladu. No premda je to priznato, ipak su i poslije mnogi narodi, osobito u Austriji i Ugarskoj, bili pod tudjim vladama i vladarima i uzalud su nastojali, da se oslobode. Narodna misao priznata je onda samo za volju Napoleonu (koji je onda zapoviedao u Evropi kao jučer kajzer Wilhelm), a Evropa i njezine vlade i dalje su odbijali narodnu misao.

Kad je u ovaj svjetski rat pristupila i Amerika, pa kad se je radi nestašice živeža i nezadovoljstva naroda Austrija počela kolebati i tresti te morala zamoliti mir, a zamolila je mir predsjednika Ujedinjenih Država Amerike, Wilsona, odgovorio je Wilson medju ostalim i to, da Habsburg, ako hoće, da dodje do mira, ima svojim narodima dati samoupravu, (autonomiju) t. j. da se austrijski narodi (Česi, Hrvati i t. d.) mogu sami upravljati. Na to je Habsburg posebnim manifestom (proglasom) dopustio, da se njegovi narodi u Austriji ujedine u svoje države, koje će biti sve u savezu. Ali u tom manifestu kazano je bilo i to, da to ipak ne vrijedi i za narode u Ugarskoj (za Hrvate, Srbe, Slovake, Rumune, Ruse), nego da se u Ugarsku ne smije dirati, već da ima ostati ciela (integra, da se ne dira u integritet Ugarske), t. j. da Hrvati imadu ostati pod ugarskom krunom. — Sada zamoli Habsburg po drugi puta za mir. Ali Wilson odgovori u glavnom ovo:

Kasno je, jer je vlada Sjedinjenih Država Amerike Čehoslovake priznala već za posebnu državu, a Jugoslavenima priznaje, da je njihova borba za državnu samostalnost opravdana, pa ako austro-ugarska vlada želi mir, neka se obrati na ove narode, što ima učiniti.

Ovaj je Wilsonov govor djelovao kao grom: tisuće i stotine tisuća ljudi ne će nikada zaboraviti časa, kad su

pročitali ove rieči, rieči oslobodjenja i spasenja. Wilson ne će ni da govori s Austro-Ugarskom, jer nje više i nema, kad su Čehoslovaci svoja država, a Jugoslaveni (Srbi — Hrvati — Slovenci) svoja država: ostaju još Madžari i Niemci, koji imadu Čehoslovake i Jugoslavene pitati za uvjete mira. Sad se je počela Habsburška država naglo da ruši, jednu je polovicu porušio sam car, kad je morao dopustiti, da narodi u Austriji stvore svoje narodne države, a druga polovica, Ugarska, počela se ciepati sama: Slovaci idu sa Česima, a Jugoslaveni k svojima: nema više „integriteta" Ugarske! Tu počinje jauk Madžara za tisućljetnom svetom krunom Stjepanovom, — koju su za malo vremena i sami odbacili.

To je učinio Wilson.

Demokratizam.

Kad je Wilson proglasio samoodredjenje naroda, to jest, da svaki narod ima pravo sam odrediti, u koju će državu, on je dobro znao, kako je u Evropi i on je znao, da tu dolazi sve odozgora i od cara (kralja), njegovih ministara, bezbrojnih činovnika sve do pisara i podvornika; on je znao, da to sve jedno pred drugim drhće; on je znao, da pravo dati svoj glas nemaju svi, nego samo oni, koji obnašaju kakovu službu, ili koji plaćaju toliko i toliko poreza (izborni cenzus); on je znao, da ni pravo samoodredjenja naroda ne će pomoći ništa, ako narod i dalje ostane većinom bez prava, da sam sebi postavlja vladu i oblasti, pače da i sam vlada, a da ne strepi pred carskim i kraljevskim oblastima i onda, kad nije kriv, kad se na primjer lažnoj prijavi zaprisegnutoga, kao psa pokornoga lugara, vjeruje samo zato, jer je službena osoba.

Zato je Wilson kazao i to, da s Austrijom i Njemačkom ne može biti mira, dok se u tim državama ne priznade demokracija, to jest da narod imade vlast.

I doista, kad se je vidjelo, da Sjedinjene Države u Americi na usta svojega predsjednika Wilsona zahtievaju tu demokraciju, bivši car Karlo opet izda jedan manifest ili svečani proglas, u kojem kaže, da novo vrieme zahtieva i novi duh, pa da od sada i u njegovom carstvu ima biti drugačije i to demokratski. A i kajzer (car) Wilhelm proglasi u

svojem rajhu, da će od sada prvi ministar (kancelar) biti odgovoran rajhstagu (drž. saboru), što do onda nije bilo.

Istina, većina gospode i naroda u njekadanjem carstvu Habsburga ne zna pravo, što je to demokracija; ima dosta gospode, koja misle, da biti demokrat znači biti zamazan i prost; a malo ih znade, da demokracija znači najprije to: da nitko nema i ne može imati kakvoga prava ili kakve časti ni po rodu ni po milosti kakvoga cara ili višega gospodina; nema dakle grofova, barona, vitezova; nema glupana, kojega bi narod morao častiti, bojati ga se i još ga plaćati samo zato, jer je imenovan, jer ga njetko imenovao i postavio poglavarom kakvim, — već svatko ima toliko prava i časti, koliko zaslužuje i koliko si svojim sposobnostima steče pred ljudima, jednog riečju: gdje je demokracija, tu nema gospode, ili bolje: tu su svi gospoda, tu su svi jednaki. Ali naša gospoda ne mogu to ni pomisliti, pa zato znadu reći na primjer: „Toga ne će nikada biti, da bi svi bili jednaki!" To je istina: svi ne će biti nikada jednako jaki; svi ne će biti nikada jednako pametni; svi ne će biti nikada jednako pošteni; svi ne će biti jednako bogati i t. d. i t. d., ali toga nitko i ne traži, za tim nitko i ne ide, nego za tim, da nitko nema ni vlasti, ni poštovanja, ni ugleda, ni časti od kakvoga cara (kralja), od kakve milosti ili imenovanja, nego od ljudi, s kojima živi.

Premda, kako rekosmo, svega ni naša gospoda ni naš narod pravo ne razumije,, jer su gospoda naučna na to, da su ona nešto više, a „prosti" narod, osobito seljak, nešto niže, ipak je onaj proglas cara Karla potresao carstvom, jer su svi osjetili, a mnogi su znali dobro, da je car opet morao popustiti. Zato su i gospoda, koja su živjela i disala od carske milosti, počela kolebati, a narod se počeo slobodnije držati i za cara, za državu, za rat — manje pitati i carstvo već onda nije stajalo na nogama.

I to je načinio Wilson.

Poslie rata.

Revanša (revanche) uspjela.

„Revanša" — osveta ili odmazda, to je bila posljednjih 50 godina politika Francezke: Francezi nisu htjeli, nisu mogli zaboraviti, što su im Niemci god. 1871. oteli dvie pokrajine, Alzaciju i Lorenu, i što je Franceska morala Njemačkoj platiti pet milijarda (5.000,000.000: pet tisuća milijuna) u zlatu. Niemci su dobro znali, da će to Francezi težko zaboraviti, zato su se strahovito spremali, — i to je bio jedan od glavnih uzroka rata. — Sad je revanša postignuta, Francezka je dobila svoje otete pokrajine — i time je jedan veliki razlog daljemu ratovanju uklonjen, te bi sviet mogao mirnije gledati u budućnost.

Irredenta — uspjela.

Uz revanšu mnogo je nemira stvarala i irredenta, t. j. želja i nastojanje Talijana, da dobiju one krajeve u Austriji, koji još „nisu spašeni" (irredenti; spašeni = redenti, nespašeni = irredenti), t. j. južni Tirol, Trient, Trst i Istru, ili kako Talijani kažu i zaključuju mnogobrojne iredentističke svoje govore već takodjer i preko 50 godina: oni hoće Triente—Istria—Trieste — „o morte" (ili smrt). Tirol su i Trient dobili, a sada rade da dobiju Trst, Istru, pače i Dalmaciju. No to im uspjeti ne će.

Iztočno pitanje.

Revanša i iredenta — to su bila pitanja i brige zapadne Evrope, a pitanje o tom, što će biti s Turskom i njezinim zemljama u Evropi i Aziji — to je bilo iztočno (ili orientalno) pitanje: što će biti s Bosnom i Hercegovinom, s Macedonijom, Bugarskom i s Carigradom? Kako smo mi Hrvati na medji Iztoka i Zapada, izmedju Turske i Njemačke, tiče se nas i iztočno pitanje i iredenta.

Iztočno pitanje riešili su, ali samo na pol, balkanski narodi: Rumunji, Srbi, Bugari i Grci — bez zapadne Evrope (Englezke, Francezke i Njemačke), pače i bez Rusije. To je i bio, kako je već rečeno, jedan od glavnih uzroka ovomu strašnomu ratu, jer se Njemačka počela bojati, da će balkanski narodi s Rusijom osvojiti Carigrad i zakrčiti njemačko prodiranje na iztok. Ali time, što se je Rusija raztepla, time, što je Njemačka i Austrija i njihova saveznica Turska slomljena, došao je Balkan i mala Azija u ruke za-

padnim vlastima: Englezkoj, Francezkoj i Americi, to jest prosviećenim demokratskim državama tako, da bi i cieli ovaj kraj svieta mogao gledati mirno u budućnost: ne će biti klanja, ubijanja i batinjanja.

Dodamo li još, da se caristička Rusija raztepla, pa da nitko ne će uznemirivati i strašiti evropskih naroda time, da će ih Rusi „pokozačiti" i da će doći pod ruski „knut", korbač, pod „samodržca"-cara i pod „sveto pravoslavlje" (čime su osobito strašili Poljake); dodademo li, da su i dva njemačka carstva, Austrija i Njemačka, slomljena, pa da ne mogu ni misliti na prodiranje na iztok; držimo li na umu, da je stara ona nakaza, tursko carstvo, takodjer slomljeno, — vidimo, da je Evropa, pače cieli sviet, poslie ovoga rata mnogo drugačiji, te da će se i sva politika voditi posve drugačije.

Narodna demokratska politika poslie rata.

„Narodna" politika znači dvoje: prvo znači politiku, koju vodi narod, puk, to jest sav narod, posebice sirotinja, narod bez prava — proti militarizmu, aristokraciji, to jest proti velikoj gospodi, a za svoje dobro i korist; drugo: narodna politika znači politiku, koju vodi cieli jedan narod proti drugomu narodu, ili proti drugim narodima, na primjer Niemci proti Slavenima ili proti Englezima, Talijani proti Niemcima i Slavenima, Madžari proti Hrvatima itd. Ono je prvo domaća narodna politika, a ono drugo vanjska narodna politika.

Do ovoga rata bila je gotovo sva vanjska politika imperijalistička, to jest vladari su išli za tim, da prošire svoje gospodstvo, da osvoje što više zemlje, da podjarme što više naroda, da budu što silniji, što moćniji, što slavniji. No kako se prestolja ruše, kako krune padaju, imperijalističke politike više valjda tako skoro ne će biti, nego će se narodi boriti za bolji život ili čak za obstanak.

Tako na pr. već njemačko „prodiranje na iztok" nije nipošto bio čisti imperijalizam: to jest kajzer Wilhelm nije samo mjesec dana, a za 11 mjeseci mora kupovati (dovažati na iztok sve u Aziju, — nego ga je na to tjerala nužda, da njemački narod dodje do — kruha. Ove stvari treba ozbiljno prosudjivati. Promislite ozbiljno samo ovo dvoje:

Englezka se može svojim prirodom u Evropi hraniti samo mjesec dana, a za 11 mjeseci mora kupovati (dovažati iz Amerike, Indije — iz cieloga svieta). — Čim kupovati? Novcima. — Odkuda novci? — Od prodane robe (željezne, suknene, vunene). — A što, ako se roba ne može prodati? Poginuti se mora od glada! Razumije se dakle, da će Englezka uviek nastojati, da bude imala robe i da ju bude mogla prodati: ona mora biti industrijalna (fabrička) i pomorska zemlja.

A tako će i ostali narodi svaki na svoj način ići za svojom korišću, — ali se ne će boriti za ničiju „slavu", nego za svoju korist, koju razumije svaki čovjek. Ne će dakle biti tajne, kabinetske politike, po kojoj će milijuni morati na klaonicu — u rat — a nitko ne zna, zašto.

Razumije se, da će i ovo biti moguće samo onda, ako zavlada demokracija.

Ali bez prosviećenja — nema demokracije.

Koliko li se ne govori o demokraciji! Sam bivši cesar i kralj Karlo izdao je proglas (manifest) za demokraciju! Gospoda nisu više „preuzvišena", „presvietla", „velemožna" itd., vele dapače, da su i oni demokrati, — ali sve je ostalo, kako je i bilo: smiju se i gnjave i dalje i rade, što ih volja, da bi čovjek pukao od jada, — nad tim ustrašenim i neukim množtvom. Toliki sviet, nezadovoljan, ojadjen, sve kipi od jada, psuje, kune, mrmlja, — a ne može si pomoći. A zašto za Boga? Zato, jer je neuk, jer je neprosviećen. Neprosviećen čovjek ne zna ni reći, što mu je krivo. Neprosviećen čovjek nema kuraže prigovoriti pred ljudima, nema kuraže prigovoriti nikakvomu grajzleru, što prodaje sapun, a pisar je za njega već učenjak! Neprosviećen je čovjek sirota, svoja i narodna tuga i nesreća! I dok bude većina naroda neprosviećena, — ni deset svjetskih ratova ne će donieti narodu ni slobode, ni sreće. — Za to je u programu seljačke stranke najviše govora o pravom narodnom školstvu.

Savez (liga) naroda.

Ovaj je rat bio tako strašan, da su mnogi ljudi mislili: No, sviet će to dobro zapamtiti! Ne će tako skoro doći

komu na pamet, da opet vodi rat. — Ali to je bilo kratko vrieme! Sve se na svietu zaboravlja, pa se već sada pomalo zaboravlja i rat i ratne strahote. A koliko ima kojekakvih špekulanata (ratnih dobavljača i t. d.), koji su željeli, da bi rat trajao još i deset godina! A takvih će biti uviek! A koliko puta i čovjek pravednik u jadu nad tolikom opačinom, poželi, da dodje ovaki rat, da se izkorjeni sva opakost ljudska, koje je još pun sviet i koja ne da nikako istini i pravici napried!

Ali rat je zlo. Čovječanstvo ipak valjda nije prokleto, da bi do vieka moralo biti pod vladom najkrivodušnijih, najopakijih i najglupljih ljudi, pa će valjda naći načina, da rata više ne će biti.

I doista, i za to su se pobrinule vlasti, koje sada gospodare svietom: Amerika, Englezka, Francezka, to jest vlasti, koje su sklopile sporazum ili ententu (po tom se kratko zovu antanta, jer se tako izgovara francezka rieč ententa).

Vodja je i u tom umni i pravedni predsjednik sjeveroameričkih Sjedinjenih Država Wilson. A ima se to urediti ovako:

Poslie rata imadu svi narodi sklopiti savez, svezu, pogodbu, i to ovakovu: Nijedan narod, koji pristupi u taj savez i pristane na taj dogovor, ne će s drugim narodom ratovati; a ako mu je što od kojega naroda krivo, ima to javiti „Savezu Naroda", pa kako taj medjunarodni sud dosudi, tako će biti. Razumije se, „Savez naroda" imat će i svoju vojsku (zapravo žandarmeriju), koja će moći nepokorni narod prisiliti, da se pokori, — a to ne će biti težko, jer nijedan narod, koji pristupi u Savez Naroda, ne će smjeti držati vojske.

Kako je ovo naravska stvar! Kako je ovo pametna, kako je ovo dobra, kako je ovo božja stvar, — tako, da je, čovjek bi rekao, pravo čudo, što se je ljudstvo tisuće godina klalo, — a bez potrebe!

Hrvati i Hrvatska poslie rata.

Od kad su poruke predsjednika Wilsona počele tresti Habsburge i njihovo vladanje, sve je više prevladavalo medju Hrvatima uzbudjene, velike neke nade, veliko veselje. Nije šala: bez Madžarâ, bez Švaba! Svaki dan je skoro donio kakovu veselu novost. Ljudi, koji su u prvi mah, kad se je stara sila počela rušiti, primili uzde u ruke, odredjivali su skoro svaki dan sad ovo, sad ono, — a narod je sve to oduševljeno pozdravljao i odobravao, veseleći se novoj, davno, dugo i težko izčekivanoj slobodi.

Dogodjaji su tako brzo jedan za drugim dolazili, da nitko gotovo nije već za koji dan znao, što je jučer bilo, i čemu je odobravao i čemu se veselio. Da vidimo u kratko, što se sve dogodilo i kamo smo u tri mjeseca došli.

Jugoslavenska deklaracija.

Kad se već bilo ozbiljno bojati, da Habsburgi ne će moći održati svojih država, nego da će morati barem popustiti antanti (t. j. sporazumnim medju sobom državama: Englezkoj, Francezkoj i Americi) došao je onaj čas, što ga je njetko u hrvatskom saboru prije 25 godina po prilici prorekao veleći: „Doći će čas, kad će Austrija sama htjeti, da provede program stranke prava (t. j. da se ujedini hrvatski narod u svoju državu), — ali Hrvati ne će htjeti!" U Beču su bili spremni, da udovolje Hrvatima i da sjedine Dalmaciju s banskom Hrvatskom, da pripoje Bosnu i Hercegovinu, a možda i još što. (Medjumurje, Rieku, Istru.) Ali je bilo prekasno. Hrvati nisu više htjeli „okvira", t. j. nisu više htjeli svoje države u „okviru" monarkije austro ugarske. Jedina stranka, koja je još htjela blaženi taj okvir, to je bilo desno krilo njegdašnje stranke prava („frankovci"), koji su radi toga proglašeni izdajicama i protunarodnom strankom.

I tako je tobožnja „Velika Hrvatska" (s Bosnom i Dalmacijom) u „okviru" — pokopana. A pomogli su tomu i Slovenci i to ovako:

Poznato je, da su Slovenci svih stranaka već kojih 25 godina prisizali na „hrvatsko državno pravo" i zaklinjali se u svečanim zgodama, da će biti uz Hrvate. Kad se Austrija počela drmati i kad je napokon imala pristati, da se Hrvati ujedine, nije htjela pustiti Slovence k Hrvatima, (a Slovenci se nisu baš ni gurali k Hrvatima), i Slovence je spopao smrtni strah: što će biti od njih, ako ostanu sami u susjedstvu tisućljetnih ugnjetača Niemaca, pa još i Talijana?!

U tom strahu, a videći, da ih Austrija ne pušta iz svoga zagrljaja, odlučiše kako bilo postići, da ne budu otrgnuti od Hrvata, a dakako i od Srba, koji živu zajedno s Hrvatima. Tu misao izreče njihov vodja Korošec u bečkom saboru, i predobije za nju i Čehe i to je glasovita „jugoslavenska deklaracija" od 30. V. 1917., koja u kratko kaže, da se hrvatsko i slovensko i srbsko pitanje u monarkiji imade riešiti zajedno, t. j. da Hrvati ne smiju na pr. bez Slovenaca primiti ponude nikoje vlade da se ujedine.

Starčevićeva stranka prava „priznala" Srbe u Hrvatskoj.

Vodja Slovenaca doktor Korošec došao je i u Zagreb i počeo tražiti Hrvate, koji bi pristali na njegovu deklaraciju. Madžaronska srbsko-hrvatska koalicija nije se naravski ufala pristati uz to, već je na to pristala Starčevićeva stranka prava (predsjednik doktor Ante Pavelić), u kojoj se je, rekao bih, preko noći dogodila velika promjena: Starčevićeva stranka prava proglasi, da priznaje Srbe.

Kakvigod bili ljudi u Starčevićevoj stranci prava, ovaj je dogadjaj tako važan, da je sasvim preokrenuo hrvatsku politiku: radi te promjene u Starčevićevoj stranci prava dogadjalo se od onda do danas sve onako, kako se je dogodilo. Ta preko 50 godina bio je hrvatski narod razdieljen na dva tabora, koji su se bili spremni svaki čas poklati, a sve radi Srba, kojima „stekliši", pravaši nisu ni imena priznavali, — a sad su eto kapitulirali.

Kako da se ovo protumači? — Ovako: U nauku pok. Ante Starčevića bile su od početka dvie stvari, koje ne idu zajedno. Starčević je naime mrzio i Austriju i Srbe. To ne ide. Tko je proti Srbima, taj radi za Austriju, a tko je za Srbe, radi proti Austriji. Zato se je stranka prava morala napokon razciepati: jedan dio za Austriju (frankovci), drugi za Srbe. Tko je proti Austriji, ne može biti i proti Srbima, — kad su Srbi najljući protivnici i neprijatelji Austrije. To je spoznavalo i priznavalo više umnih ljudi te stranke (i isti David Starčević), a zašto nije stranka to već davno priznala i prištedila toliko suvišne, kako sama sada priznaje, borbe, svadje, sramote, — to je drugo pitanje.

No nije sigurno, da je Starčevićeva stranka prava s

ovih razloga priznala Srbe. Ima naime mnogo znakova, po kojima se može suditi, da starčevićanci i sada misle o Srbima većinom onako, kako su mislili i prije, ako baš i ne govore, da su Srbi „vlaški nakot zrio za sikiru". To je i naravski, jer čovjek se ne mienja u ovakim stvarima — preko noći. U tom je po svoj prilici odlučilo ovo:

Starčevićanci i frankovci stračno mrze jedni druge. Frankovci su bili, kako je spomenuto, za tobože „Veliku Hrvatsku u okviru" i bez Slovenaca. Da je do toga došlo, bili bi frankovci dobili i vladu u Hrvatskoj. „To ne smije biti ni za boga!" Tako su mislili starčevićanci i zato su prihvatili bečku jugoslavensku deklaraciju (izjavu), a u njoj i Srbe.

Starčevićanci nisu sigurno ni mislili, a kamo li željeli, da će njihovo priznanje Srba imati takove posljedice. Od jugoslavenske deklaracije naime sve se manje piše za Hrvatsku i za Hrvate, već sve samo: Srbi, Hrvati, Slovenci (ili jednostavno SHS), dok i sami starčevićanci ne izbrisaše „Hrvatsku Državu" s naslova svojih novina: hrvatske države više nema . . . I to se širi dalje kao kakovo zlo: svima već smeta i hrvatsko ime, pa sve, što je bilo hrvatsko (novine, knjižare i druge trgovine) preko noći postaje „narodno" ili „jugoslavensko".

Narodno Vieće SHS.

Vodja Slovenaca, dr. Korošec, kako rekosmo, dodje u Zagreb i tu sastavi sa starčevićancima „Narodno Vieće SHS", t. j. jedno udruženje političarâ raznih stranaka (jer su u tom vieću osim Starčevićanaca bili još odbjeglice iz hrv.-srb. koalicije i predsjednik hrvatske pučke seljačke stranke). Treba držati na umu, da su u N. V. bili protuvladini političari, da su se sami po volji prikupljali (zastupnici i nezastupnici). Glavna je zadaća bila tomu „Narodnomu Vieću SHS" to, da se protuvladine stranke slože prema vani, prema neprijatelju, proti Beču i Pešti. Zato je sasvim naravski, da tu nije bilo madžaronske srb.-hrv. koalicije, jer ona je još uvijek čekala i svaki čas mogla stupiti u dogovore s Peštom. Frankovci su pak valjda dobro znali, da je N. V. SHS. napereno proti njima i proti tobožnjoj „Veli-

koj Hrvatskoj u okviru", t. j. pod Habzburgom. Ali kako su se stvari brzo razvijale, pristane za malo u „Narodno Vieće SHS" i koalicija — i od njega, od toga „Nar. Vieća SHS" stvori se za njekoliko dana nješto drugo: njekakva vlada, nadvlada, što li, za sve zemlje SHS. Carstvo se i kraljevstvo medjutim naglo rušilo i vojska ostavlja talijansku frontu... Vide sad i frankovci, da je tobože „Velika Hrvatska u okviru" i bez Slovenaca — propala, pa htjedoše i oni, da stupe u „Nar. Vieće SHS" — ali ih nisu primili.

Historijski dan — 29. listopada 1918.: Razriešena veza s Ugarskom i Austrijom; ukinuće nagodbe.

„Narodno Vieće SHS" počeli su političari i novinari, pa ostali gradski sviet, koji čita novine, držati, da je to njeki novi sabor, koji se je doduše sam izabrao i koji vieća tajno, (jer N. V. nije držalo javnih sjednica), ali radi samo ono, što narod želi. Na malenkosti se nije pazilo. „Svejedno je, tko je tamo i kako je tamo došao, — samo da se riešimo jedanput ovoga vraga!" Tako se to dogadja u vrieme, kad se carstva ruše, kad malo tko pazi na svoga jučerašnjega gospodara, kad već ni vojska ne sluša. Tko se prvi spretniji nadje, uzme uzde, — pa neka goni; kad se to malo smiri, doći ćemo i mi do rieči — misle ljudi. To je revolucija i puna ih je, tih revolucija, Evropa, pače i Azija.

Načini se dakle i u Zagrebu „revolucija", doduše bez kapi krvi, ali ipak „historijska", t. j. takova, da će ju zabilježiti historija (poviest), a dogodilo se to ovako:

Na 29. listopada 1918. sazvan bi sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, a došao je u sabor i ban. Zastupnici iz Dalmacije nisu došli, premda im nitko nije branio. Novine su svoje učinile, t. j. dobro razglasile, da se spremaju velike stvari, pa se zbilja na trgu sv. Marka pred saborom sakupilo, kažu, 50.000 ljudi. Sabor zaključi jednoglasno:

1. Razrešuje se svaka veza izmedju Hrvatske, Slavonije, Dalmacije s jedne i Ugarske, pa i Austrije s druge strane, naročito se ukida hrv.-ug. nagodba od god. 1868.;

2. Hrvatska, Slavonija, Dalmacija posebna je sasvim svoja (suverena) država, koja će na temelju narodnoga jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca stupiti u zajedničku državu SHS;

Sabor na to predaje vrhovnu t. j. najvišu vlast u ruke „Narodnomu Vieću SHS", sjednica se zaključuje, a buduća će se sazvati, kad bude potreba.

Ovi su zaključki svečano proglašeni i sa balkona silnomu onomu narodu — i veselju, klicanju, gruvanju topova, — ni kraja ni konca. A šta mislite — nagodba ukinuta, pogažena, poderana! Riešili smo se Madžarâ!

Država SHS.

Od 29. listopada 1918., kada je tisuću godina stari hrvatski državni sabor predao državnu vlast, kao negda pred 400 godina (1527.), Habsburgu, onomu „Narodnomu Vieću Srba, Hrvata i Slovenaca" (N. V. SHS), pošlo je sve drugačije. N. V. počne vladati kao kralj i postavi bana i desetak „povjerenika" (t. j. najviših državnih činovnika, ministara). Ali tu se najedanput pokazalo, da je hrvatske državne misli nestalo. Hrvati su za Dalmacijom hlepili — ne radi kakve koristi, nego radi bratske ljubavi i starinske uspomene: ta u Dalmaciji je „kolievka" hrvatske države! — Kroz stotinu godina dalmatinski je sabor više puta zaključio sjedinjenje s banskom Hrvatskom, — ali nisu dali ni Niemci, ni Madžari. Sad smo slobodni, sad se možemo sjediniti. Ali na to nitko i ne misli! Dalmacija dobiva svoju vladu, a čuje se, da hoće, da se pripoji Srbiji. O Bosni i Hercegovini dakako ni govora, ni glasa hrvatskoga iz nje. Sve to slabo svjedoči, — ali sviet se još veseli — riešili smo se Madžarâ!...

N. V. SHS medjutim radi... Ne zna se doduše, čije je to N. V. Zove se, da je Narodno Vieće Srba, Hrvata i Slovenaca, ali Dalmacija ga ne sluša, Bosna ga ne sluša, a i Slovenci čuvaju i svoj „Narodni Svjet" (savjet), svoju vladu. Ali N. V. SHS radi i spremilo se već prije, nego što je od hrvatskoga sabora primilo najvišu vlast, — spremilo se lake ruke na sudbonosni korak: tridesetak ljudi iz N. V. krene u Beograd i predade onu vrhovnu (najvišu) vlast, koju je dobilo od hrvatskoga sabora, predade tu vlast Petru I. Karadjordjeviću, kralju Srbije, a u ruke njegovu sinu Aleksan-

dru, koji je mjesto stara i bolestna oca upravitelj kraljevstva (regent). Naročito treba kazati, da je predsjednik Narodnoga Vieća SHS. i vodja njegova poslanstva u Beograd (g. dr. Ante Pavelić) rekao Regentu: Mi nismo došli da stvorimo Veliku Hrvatsku, ni Veliku Srbiju, nego zajedničku Državu Srba, Hrvata i Slovenaca.

Dakle: Nema više Hrvatske (velike ni male), nema Srbije velike ni male...

„Ali mi smo Hrvati ipak došli pod Srbiju! ...

Stanimo! — Ova riеč, ne, ni ova misao ne smije doći ni na pamet nijednom Hrvatu, jer Hrvati nisu bili, Hrvati nisu, Hrvati ne će biti pod nikim, pa ni pod Srbijom, — jer toga nisu htjeli, jer toga sada ne će i jer toga nikada ne će htjeti. A dok toga Hrvati sami ne će, toga nikako ne će i ne može ni biti.

„To su prazne rieči, koje ne mogu da ukinu batine, što su ih naši ljudi dobili od srbskoga gedže... Mani me se — s tim Srbima!

Jest, istina je: nikakve liepe rieči ne mogu da skinu primljene batine. Batine za batine! Ali boja je bilo — dosta, cieli se sviet sprema na — mir, pa nastavimo i mi mirno dalje.

Londonski ugovor.

Danas gospoda iz negdašnjega N. V. SHS straše narod, da će nam Talijani oteti Primorje, Dalmaciju itd., pa dolaze sa srbijanskim oficirima pitati Turopoljce, jesu li oni protiv Talijana. Ovo je jedna stvar, kojoj je težko reći ime. Pa gdje je taj Hrvat, kojega treba to pitati? Možda bi dobro bilo upitati koga u Šumadiji, ili Macedoniji, — ali tamo ne idu ta gospoda... A došlo je do toga, što Talijani osvajaju Primorje, ovako:

Italija je u misli na svoju iredentu sklopila za vrieme rata s Englezkom ugovor, da će od austrijskih zemalja dobiti toliko i toliko (što je potanko u ugovoru nabrojeno), — ako to oružjem osvoji. No rat se je tako brzo svršio, da Italija nije dospjela ništa osvojiti, nego, kad je bivša austrij-

ska vojska sama otišla, počeli su Talijani šetati se po Dalmaciji i Primorju, dolaziti u pohode i kao prijatelji, tako da su ih naši ljudi s paradom dočekivali, — a onda su počeli gospodariti i zapoviedati. Pa to i jest bio glavni razlog, da dodjemo na vrat na nos pod vladu kralja Petra I., jer će nas Srbija obraniti od Talijana, — što je sve dakako bila grdna varka: Stvar je s Talijanima jasna. Talijani ne mogu ostati u našoj zemlji proti volji antante; a ako antanta privoli na to — ne pomože nam nitko.

Država SHS. nije priznata.

Nijedna država na svietu ne smatra se da obstoji, dok to ne priznadu i drugi, osobito jake države. Tako ne obstoji ni ona država SHS, kojoj je hrvatski sabor 29. listopada 1918. obećao državu Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, a ne obstoji zato, što nije priznata, a nije priznata zato, što to ne će Italija. A Italija to ne će zato, što ona po londonskom ugovoru može osvajati samo austrijsku zemlju, a kad bi priznala, da Dalmacija i Primorje i t. d., nije više austrijska, nego da spada Državi SHS, morala bi ostaviti te zemlje.

Nikola Pašić.

Pašić je stari srbski političar, prije rata i za rata prvi ministar Srbije. On nije bio za Državu SHS i zato je odstupio (sad je prvi ministar Stojan Protić isto od njegove stranke). Pašić je bio za (veliku) Srbiju. On je valjda dobro znao za londonski ugovor, pa je mislio ovako: Kad se Austrija razpane, dobit će Italija od Hrvatske Primorje sve do Karlovca, Dalmaciju do Neretve, a sve ostalo s Bosnom i Hercegovinom, dakako — bit će Srbiji. Ostatak Hrvatske neka si podiele Madžari i Niemci.

Zato je Pašić bio protivnik onim Hrvatima, koji su za vrieme rata u inozemstvu radili za jugoslavensku državu, osobito proti Dalm. Hrvatu Trumbiću. Ova su dvojica za pravo vodila srbsku i jugoslavensku politiku, a Starčevićanci su u Zagrebu samo slušali njihove upute.

„Jugoslavija".

Dok su Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari još nedavna (do 1875) bili pod Turskom i Austrijom, njihovi su umnici i prvaci snivali i snovali, kako bi se ujedinili, pak složno stresli tudjinski jaram. Vodje su u tom bili Hrvati. Već skoro pred sto godina (oko 1830.), kad su se Hrvati oko Zagreba počeli micati i buditi te pisati narodnim jezikom (mjesto latinskoga i njemačkoga), u čem je bio vodja spomenuti već Ljudevit Gaj, — bilo se stvorilo liepo kolo ljudi, koji su postavili temelj svemu, što Hrvati imadu u prosvjeti. To su bili glasoviti Ilirci. Zašto su se zvali Ilirci? Zato, jer se svi nisu htjeli zvati ni Hrvati, ni Dalmatinci, ni Bošnjaci, ni Štajerci itd., pa da bude svima pravo, prozvali su se Ilirci, a to zato, jer su u ovoj našoj zemlji živjeli njekada (prije 2000 i više god.) Iliri, pa su učeni ljudi i kasnije, gotovo do jučer, zvali i Srbe, Hrvate i Slovence — Ilirci (latinski se to piše Ilyrici, a čita se Ilirici).

Od ovih „iliraca" vuče se misao o jedinstvu slavenskih plemena na jugu (na sjeveru su Česi, na iztoku Poljaci i dalje Rusi), pa se sve više počelo i govoriti i pisati o jugoslavenskim narodima (to su Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari). Najviše je učinio za jugoslavensku misao glasoviti biskup bosansko-sriemski u Djakovu Štrosmajer (piše se: Strossmayer). On je osnovao u Zagrebu učeno druživo za sve južne Slavene: jugoslavensku Akademiju, a htio je i to, da se sveučilište u Zagrebu ne nazove hrvatskim, nego jugoslavenskim.

Ali ova nijedna misao nije nalazila nikakova odziva medju Srbima — ni ilirska, ni jugoslavenska: a i medju Hrvatima našla je ljutih i ogorčenih protivnika. Istina, mnogi školani Hrvati, pa i Slovenci, bili su oduševljeni pristaše jugoslavenske misli, ali ljudi običnoga mišljenja bili su i proti njegdašnjemu ilirstvu i proti novijemu jugoslavenstvu. Posebice su Starčevićanci (pravaši, stekliši) bili proti jugoslavenstvu. Oni su se u svom hrvatstvu tako jaki osjećali, da su se jugoslavenstvu mogli i rugati kad je tko na primjer bio osobito glup, znali su reći i napisati, da bi mogao biti član jugoslavenskoga učenoga družtva (akademije).

Kad su se (1865.) konačno Srbi (Srbijanci) oslobodili od Turske, a godine 1878. i Bugari, sve manje se spominju

Jugoslaveni, a kad se i spominju, misli se samo na južne Slavene u carevini austrijskoj, t. j. na Slovence, Hrvate i Srbe, pa su tako Bugari kao izključeni od Jugoslavena.

Jesu li Jugoslaveni jedan narod?

O tom je bilo mnogo prepirke, osobito u posljednje vrieme, kad su frankovci hoteći se riešiti Slovenaca, da mogu doći do tobožnje „Velike Hrvatske" u okviru, pisali, da Slovenci i Hrvati nisu jedan narod, a kamo li Hrvati i Srbi. Doista im je moralo biti grdna sila, kad su u ovako očitoj stvari tako zabrazdili.

Očito je istina, da često nije moguće reći na primjer, jesu li ti i ti ljudi Hrvati ili Slovenci. U bansku Hrvatsku dolaze na primjer kao trgovčići gorski Hrvati od bliže mora, ali ih prigorci oko Zagreba i posavci zovu — „Kranjcima". Tako nema prave granice ni izmedju Čeha i Poljaka, izmedju Rusa (Ukrajinaca) i Poljaka i t. d., a sve to zato, što su svi Slaveni zapravo jedan narod, barem po poriekłu (plemenu), po govoru i po ćudi, — pa kako ne bi bili jedan narod južni Slaveni! Razumije se, južni su Slaveni dakle etnografski ili po plemenu jedan narod. Ali je drugo pitanje, jesu li južni Slaveni jedan narod po svojem mišljenju u politici, t. j. žele li, da budu u jednoj državi, pod jednom vladom, da im bude vlada, recimo u Zagrebu i t. d., ili drugim riečima, kako se ono kaže: imadu li jedne narodne ideale?

Obće izjednačivanje, ili ti „niveliranje" Jugoslavenâ.

Oni, koji bi sve Jugoslavene htjeli da natjeraju ne samo u jednu, nego i u jedinstvenu „Državu SHS", kažu: da će se sve te razlike s vremenom „izgladiti", da će se sve to, po čem se danas Slovenci. Hrvati i Srbi razlikuju, „nivelirati", izjednačiti. Bože moj! Kako to oni sebi pomišljaju! Oni misle, da je naš narod kao radnički narod američki, ili francezki, koji jednako govori, — kako se u školi naučio, jednako se odieva, — kakvo je već odielo dobio, a naš sviet — svaki kraj svoj govor, svoja nošnja, svoja pjesma, svoje uspomene, svoje šale i t. d. Zar ćete to sve gladiti, „peglati", da svi budemo kao jedan, kao radnici u plavoj zamazanoj

ili čistoj bluzi? Samo nabijte još tako izgladjenom Jugoslavenu kakvu kapu s „lumerom" (s brojem), pa eto ga zrela za jedinstvenu državu SHS. Ali mi još nismo zaboravili, da su ovako Švabe i Madžari gladili zatvorom, globom, batinama. Da niste i vi počeli ono u Rači?...

Kakova je to jedinstvena i centralistička država?

Negdašnja Ugarska s Hrvatskom zajedno bila je državna zajednica, ali nije bila jedinstvena država, i to zato, jer je Hrvatska imala autonomiju, t. j. svoj posebni sabor, svoga bana (svoju vladu) i svoju samostalnu domaću upravu (što se englezki kaže: home rule (hom' rul'). Onakova država, u kojoj nijedan kraj nema autonomije, gdje se zapovieda s jednoga mjesta, s jednoga središta (središte se latinski zove centrum, centar) zove se i centralistička, a takav način vladanja zove se centralizam.

Kakova je to „federalistička" država?

Dvie samostalne države mogu se sporazumjeti i sklopiti savez (latinski fedus) dviju sasvim slobodnih i nezavisnih država. To su onda federativne države ili federacija. Federacija može biti kratkovremena, a može biti i trajna, kako su Sjedinjene Države Amerike trajna federacija.

Selfgovernement.

Ovom riečju označuju Englezi svaku samoupravu, — i to je u novije vrieme ideal (ideal je ono, što je najbolje i najljepše) svake uprave, jer bez samouprave, bez selfgovernementa, ne znači samoodredjenje naroda — ništa; dok nema selfgovernementa, ostaje narod roblje kojekakvih nasilnika. Selfgovernement, podpuna samouprava, ima se dati ne samo narodima, nego krajevima, županijama, a osobito občinama. Dok seljački narod ne bude imao občine sasvim u svojim rukama, ne će pravo osjetiti ni slobode, ni pravice. —

ZAVRŠETAK.

Ovdje je u kratko razloženo, kako je nastao strašni ovaj rat, što se je za rata dogadjalo i čemu se odprilike možemo nadati poslie rata! Ima dosta toga, o čem bi možda bilo dobro kazati koju rieč, ali možda je bolje to za sada ostaviti. To su, znate već, vruća pitanja: o kraljevstvu, o republici, o centralizaciji i federalizmu itd. Ali ostavimo to, neka o tom pišu naše novine „Dom" i da se o tom govori na našim sastancima. Čekajmo veliku narodnu skupštinu, koja će sve s temelja urediti: čekajmo konstituantu i radimo živo, da ta konstituanta bude takova, kakovu hoće i kakovu treba seljačka većina našega naroda. Narodno Vieće SHS takodjer je obećalo, da će konstituanta učiniti to i to, ali sada radi sasvim drugo bez obzira na to obećanje. No mi se uzdamo barem nešto više u zaključak hrvatskoga sabora od 29. listopada 1918., a što je glavno, mi s podpunim pouzdanjem polažemo svoj udes u ruke velikih prosviećenih demokracija: Englezke, Francezke i Amerike. Njima imademo da zahvalimo i svoje oslobodjenje te i to, da u obće o svem ovom možemo pisati i javno govoriti. Prvu rieč medju ovim velikim demokracijama imade danas predsjednik Sjedinjenih Država Amerike Wilson, čovjek, kakav do sada nije sjedio kod nijednoga sklapanja mira i koji je do danas toliko za sviet učinio, da se možemo podpuno u njega pouzdati, kao Hrvati, kao Slaveni, kao seljaci, kao kršćani i kao ljudi. — Zato ćemo i cieli ovaj svoj nauk završiti iskrenim i zahvalnim uzdahom:

ŽIVIO WILSON!

Dr. Ante Radić.

(»Nauk i program Hrvatske Pučke Seljačke Stranke (Skraćeno HPSS). Pretiskano iz 5. do 14. broja Doma 1919. Treće nepromienjeno izdanje programa. Zagreb 1919. Stranâ 3.—65.)

Hrvati i Magjari

ili

„Riečka rezolucija" od 3. X. 1905.

s gledišta evropske, pučke i realne politike.

Čitaocu.

Tko su i što su Magjari, to znade već svako hrvatsko diete.

A da je hrvatski narod tako upoznao Magjare i dobio o njima takovo mišljenje, to je zasluga i ciele hrvatske opozicije, svih naših političara, koji se već trideset godina bore za narod, jer svatko znade, što su naši političari-domorodci ili rodoljubi mislili, govorili i pisali o Magjarima. Ta to je bila gotovo sva politika naše opozicije, da je narodu hrvatskomu pokazivala preko Drave na Magjare. Malo je to; malo se je naš narod naučio politike od naših političara — ali se to mora priznati, da je u jednoj političkoj misli bio složan cieli narod, a to je jedno i složno mišljenje o tom, što su i kakvi su Magjari.

Tako je bilo do jučer, ili ako hoćemo baš pravo, tako je bilo do 3. listopada god. 1905. A taj dan dogodilo se nješto, čega nije nitko u Hrvatskoj očekivao, t. j. ovo: U primorskoj Rieci sastali se hrvatski narodni zastupnici, i to ne samo iz banske Hrvatske, nego i iz Dalmacije; dva su se dana dogovarali i viećali dok nisu dokončali i odlučili, da je njihova dužnost pristati uz Magjare i pomoći im. Tu svoju odluku ili resoluciju ovi su ljudi i napisali i dali u novine, tako da o tom nema nikakove sumnje, da se je to doista dogodilo.

I tako se eto dogodilo nješto, čega nije nitko ni u snu očekivao: nenadano se rodilo ne samo prijateljstvo i bratinstvo izmedju Hrvatâ i Magjarâ, što bi već samo po sebi — poslie svega, što smo mi Hrvati doživjeli od Magjarâ — bilo bi pravo čudo, nego su oni hrvatski zastupnici pristali posve uz magjarsku politiku.

Da podpuno shvatimo, što se je to dogodilo na riečkom sastanku, treba promisliti ovo:

Mi Hrvati kao i svaki drugi narod možemo biti drugomu, osobito susjednomu narodu prijatelji, pače kao pobratimi, možemo mu željeti svako dobro i napredak, i to bez ikakve svoje štete. No to može biti samo onda, ako taj narod ne će i ne želi nješto takovo, što je naše, ili što je proti nama.

A prosudimo sada, što su učinili hrvatski zastupnici na riečkom sastanku:

Prve rieči i glavna misao njihove odluke kaže, da su težnje magjarskoga naroda opravdane ili pravedne.

Prosudimo sada ovo:

Svaki narod ima svoje »težnje«, t. j. svaki narod hoće da dobije

i postigne nješto, čega još nema. Što hoće Magjari, to je poznato cielomu svietu. Mi ne ćemo da govorimo o tom, što Magjari hoće da stvore veliko svoje carstvo ili »imperijum«, koje bi se carstvo prostiralo ne samo od karpatskih gora u Ugarskoj, pa preko naše domovine do našega mora i od Austrije do naše Save, nego i preko po cieloj Bosni i Hercegovini, pa i dalje. U tom bi carstvu naravski Magjari imali glavnu rieč. O tom ne ćemo da govorimo, nego je dosta kazati ono, što su Magjari već postigli, naime: oni su jedini gospodari u Ugarskoj, gdje imade više drugih naroda (Slovenaca, Hrvata, Srba, Slovaka, Rušnjaka, Rumuna i njemačkih Sasa). Koliku slobodu i koliko pravo imadu Magjari u Ugarskoj, to se vidi najbolje po tom, što tamo nitko ne može dobiti nikakve državne službe, ako ne zna magjarski. — Što se pak tiče Hrvatske, dosta je spomenuti ovo: Kad su Magjari g. 1848. počeli živo raditi za svoje »težnje«, ili kako kažu hrvatski zastupnici u riečkoj odluci, kad su Magjari počeli u novije vrieme živo raditi za svoju podpunu državnu samostalnost, — rekao je njihov vodja Lajoš Košut: da ne može na zemljovidu naći Hrvatske, a to znači, da Hrvatske nije priznavao. Kako su se prema Hrvatskoj i Hrvatima držali Magjari poslie, pa sve do danas, to se najbolje vidi po tom, što u banskoj Hrvatskoj ima dosta magjarskih napisa i magjarskih škola i magjarskih činovnika; a kako su radili s našim novcima, i to već znade svaki pametniji naš čovjek.

Nema dakle nikakve sumnje o tom, kakve su težnje magjarskoga naroda i za čim oni idu.

Ali i hrvatski narod ima svoje želje i svoje težnje, a to je želja i težnja: da se čitav hrvatski narod ujedini u svoju hrvatsku državu, u kojoj će biti gospodari Hrvati. No dok Magjari idu za jedinstvenom magjarskom državom, kojoj oni priklapaju i Hrvatsku, očito je, da se težnje magjarskoga naroda ne slažu s težnjama hrvatskoga naroda. I baš radi toga, što se težnje ovih dvaju naroda ne slažu, baš radi toga se diele hrvatski političari već odavna na dvoje, naime na one, koji su za težnje hrvatskoga naroda, i na one, koji su za političke težnje magjarskoga naroda, pa je svakomu djetetu poznato, kako kod nas zovu one političare, koji, premda su i sami Hrvati, pristaju uz političke težnje magjarskoga naroda: to su magjaroni.

Prvu rieč proti magjarskoj i magjaronskoj politici, a za težnje hrvatskoga naroda — vodila je do sada hrvatska opozicija, i to poglavito dvie stranke, obzoraši i pravaši, koji su se pred tri godine sjedinili u »hrvatsku stranku prava«. Sad je i ova stranka pristala uz magjarsku politiku, jer je i ona priznala, da su težnje magjarskoga naroda opravdane.

Tim se je hrvatska politika posve preokrenula: na što se je jučer vikalo, proti čemu je sve bilo ogorčeno, to se danas hvali, od toga se očekuje spasenje: Hrvati se nadaju svojemu spasenju od Magjarâ.

Proti toj novoj politici ustala je Hrvatska Pučka Seljačka

Stranka. Zašto je ustala i morala ustati, to je razloženo u ovoj knjižici. Ali već ovdje na početku treba da kažemo, da je H. P. S. S. morala ustati proti ovoj politici zato, što riečka rezolucija najočitije dokazuje, kamo napokon vodi gospodska politika. Očito je naime, da su zastupnici na riečkom sastanku pristali uz Magjare zato, što vide, da su sami nemoćni i da sami ne mogu ništa. Pa što su učinili videći, da su se preko 30 godina borili uzalud i da ne mogu ništa?

Učinili su ovo: Mjesto da su se obratili k narodu i njemu rekli i priznali: Narode, mi vidimo, da bez tebe ne možemo ništa, pomozi nam, pomozi si!« — oni su se obratili Magjarima i priznali: »Mi bez Magjarâ ne možemo ništa!«

Do ovakvoga sramotnoga priznanja mora doći svatko, tko je proti pučkoj politici. Tako je bilo, tako će i biti: Kad gospoda ne dadu svomu narodu prava, moraju prije ili kasnije u tudjina tražiti milost.

Ova knjižica nije napisana samo poradi spomenute riečke rezolucije, nego i zato, da se narod pouči barem u glavnim političkim stvarima, o kojima se danas toliko govori i radi kojih se toliki ljudi prepiru i svadjaju, a pravo ili nikako ne znaju, zašto se prepiru. A potrebno je, da se narod pouči osobito zato, što naše novine velikom većinom samo biesne i grde svoje protivnike, a malo ili ništa ne razlažu. Naše su novine danas velikim dielom naša sramota i naša nesreća. Potrebno je zato i upravo nuždno, da se narodu dade o tim stvarima knjiga, u kojoj ima nauka i razloga. To će bez sumnje biti na korist našemu političkomu radu.

I. „Beč" („Austrija").

Beč, centralizam, Austrija, kamarila, Švabe, Niemci — to su rieči, koje se toliko čuju kad se razpravlja o riečkoj rezoluciji*, jer se kaže, da su prijatelji rezolucije »za Peštu«, a protivnici rezolucije da su »za Beč«. Treba dakle prije svega kazati, što je to »Beč«.

Što je »Beč«? — Kad se kaže »Beč«, onda se misli na one, koji iz Beča vladaju nad »Austrijom«, t. j. na cesarski dvor i dvorske ljude. Mjesto »Beč« kaže se često i »kamarila«, a to znači za pravo komorica, a misli se na one ljude, koji imadu prvu rieč na cesarskom dvoru u Beču.

»Austrija« — to je obično ime za sve kraljevine i zemlje pod bečkom vladom**.

---

* Čitava riečka »rezolucija« tiskana je od rieči do rieči na kraju u »Dodatku«.

** Sve kraljevine i zemlje pod bečkom vladom zovu se po zakonu ovako: »Kraljevine i zemlje zastupane u carevinskom vieću«, a često i ovako: »ostale zemlje Nj. Velič.«. A kraljevine i zemlje pod bečkom vladom jesu ove: 1. Kraljevina Češka, 2. kraljevina Galicija, 3. kraljevina Dalmacija, nadvojvodine: 4. Gor. Austrija, 5. Dolnja Austrija, vojvodine: 6. Bukovina, 7. Koruška, 8. Kranjska, 9. Stajerska, 10. Šlezka, 11. Salzburg, markgrofija 12. Moravska i 13. Istra, poknežene grofije: 14. Gorica i Gradiška, 15. Tirol, 16. »zemlja« Voralberg i 17. grad Trst. (Istra, Gorica, Gradiška i Trst zovu se zajedno »austrijsko Primorje«.)

Njekoji ljudi, osobito tudjinci, zovu i danas cielu državu pod vladom bečkoga cesara (dakle sve spomenute zemlje s Ugarskom i Hrvatskom zajedno) prosto »Austrija«.

Nekadašnja »rimska« Austrija. — Velika je razlika izmedju njekadašnje i današnje Austrije. Još pred sto godina nosio je bečki cesar naslov »rimski imperator« t. j. nosio je naslov njekadašnjih rimskih imperatora (cesarâ), pa je doista i vladao nad velikim dielom rimske imperije (carstva). Njemački narod bio je stotine godina razdieljen na mnogo država i državica, ali je ipak nad svim tim državama i njihovim vladarima imao njekakvo pravo »rimsko-njemački cesar (Kaiser), koji je stolovao u Beču.

Ta rimsko-njemačka Austrija imala je biti nasljednica njekadanje stare rimske imperije (carstva), što se najbolje vidi po starom cesarskom naslovu i grbu, u kojem se nalaze grbovi ne samo današnjih kraljevina i zemalja, ne samo talijanska Lombardija, Venecija, Sicilija i Kalabrija, ne samo Ilirija, Bosna, Bulgarija, Srbija i Rascija, nego i Jeruzalem, pak španjolske zemlje zajedno s prekomorskom Indijom, dakle gotovo pol svieta. — Kako je Austrija došla do tih zemalja, ili samo do njihovih naslova, to spada u povjest.

Isto tako spada u povjest i to, kako je ove stare Austrije nestalo. Ipak treba i ovdje kazati o tom ovo:

Staru »rimsko-njemačku« Austriju, koja je htjela vladati cielim svietom, — tu je Austriju razbila Francezka. Treba naime znati, da su pred sto godina bile u Evropi samo dvie velike države, Francezka i ta stara Austrija, i da su se otimale za prvenstvo na svietu i vodile radi toga strašne i duge ratove. No Francezka nije imala u tom uspjeha, dok se nije pred sto godina naglo osilio francezki vojvoda Napoleon, koji je osvojio gotovu svu staru Evropu i proglasio se cesarom: On je staroj Austriji zadao smrtni udarac time, što ju je iztjerao iz Italije i iz njemačkih zemalja i time porušio i onako neuredjeno »rimsko-njemačko carstvo«. Od tada (od god. 1806.) nema rimskoga cesara u Evropi, nego se bečki cesar već god. 1804. nazvao »cesar od Austrije«.

No time, što je bečki cesar primio naslov »cesar od Austrije«, nije proglašena, a kamo li stvorena kakva država »Austrija«, nego je to samo ime i naslov »Naše uzvišene kuće« — kako kaže cesar Franc II. u svojem proglasu od 1. kolovoza 1804., a sve kraljevine i zemlje zadržale su i dalje svoje nazive i ostale su u svem, kako su i bile.

Njemačko-absolutistička Austrija. — Staru »rimsku« Austriju razbio je Napoleon, a Napoleon se rodio iz revolucije, koja je probudila sve narode u Evropi. Proti revoluciji složili su se svi vladari u Evropi i počeli vladati opet po svom starom načinu: strogo bez slobode. To je bila tako zvana »reakcija« ili natražnjačtvo: sve se je imalo potisnuti na stari put poniznosti, pokornosti i poslušnosti. To je po prilici trajalo 50 godina. »Austrija« je u tom poslu bila prva, a imala je i najviše posla, jer je imala u sebi najrazličnijih naroda, koji su svi bili željni slobode i uzdisali za pravicom. Na čelu je bečkoj

vladi u to vrieme bio glasoviti ministar Metternich. Pod njegovom se je vladom »Austrija« prilično oporavila od strašnih gubitaka, što ih je pretrpjela od Napoleona, pače se je silno povećala, dobivši natrag mnoge zemlje, osobito talijanske, i prvu rieč u Njemačkoj. Sad se je tek počelo pravo raditi o tom, da se od Austrije stvori jedno carstvo, u kojem bi imala pravo samo gospoda, a svu vlast cesar i njemačka vlada u Beču.Ali to nije išlo, jer su se proti tomu počeli dizati razni narodi pod bečkom vladom, koji su se za vrieme dugih Napoleonovih ratova počeli buditi od stoljetnoga robstva: probudili se (1835.) i Hrvati, a Magjari se pače podigoše oružjem u ruci (1848.), pače i u samom Beču plane prava buna (revolucija g. 1848.). Magjari su, istina je, pomoću ruskoga cara potučeni i savladani, pa je sad proglašena absolutna vlada (absolutizam), t. j. vlada bez ikakvoga sabora, a s njemačkim jezikom. To je najstrašnija i najomraženija vlada, na koju se svagda misli, kad je govor o Austriji i absolutizmu: vlada poslie god. 1848. No ta godina 1848. oslobodila je seljački narod od robstva, t. j. od tlake ili rabote, a i sam taj absolutizam trajao je jedva deset godina, jer se god. 1859. podigoše Talijani. Austrija bude potučena (kod Magente i Solferina) i izgubi Lombardiju. Tu je i opet bila proti Austriji Francezka (Napoleon III.), koja je pomagala Piemontezima.

Sad se je očito vidjelo, da se ovako — bez sabora — ne može dalje vladati, zato cesar proglasi ustav, t. j. izdade 30. listopada 1860. proglas, u kojem kaže, da od sada ne će vladati sam, nego s ministarstvom, koje će biti odgovorno saboru. (To je t. zv. listopadska diploma.) No budući da se je išlo za tim, da se stvori jedan sabor za sve kraljevine i zemlje pod bečkim cesarom, a u takav sabor nisu htjeli ni Hrvati ni Magjari, vukla se ta stvar do god. 1865. Uz to su u Beču nastojali, da Austrija i dalje zadrži prvu rieč medju njemačkim državama, tako da bi vazda imala pod svojom komandom više Niemaca, nego Slavena. No dok je za Napoleona i kasnije tukla Austriju Francezka, podigla se medjutim nova njemačka država, koja je htjela imati prvu rieč medju Niemcima: To je bila Pruska. Pruska se god. 1866. zarati s Austrijom i potuče ju (kod Kraljičina Gradca ili Kenigreca). Time je Austrija poslie revolucije bila po treći put potučena i time je bio kraj njemačko-absolutističkoj Austriji; Austrija nije više bila ni njemačka, ni absolutistička.

Nova ili današnja Austrija. — Od kad je nestalo stare »rimske« i njemačko-absolutističke Austrije, od onda i nema više države, koja bi se zvala »Austrija«, nego se samo iz običaja zove »Austrijom« sve, što je pod vladom bečkoga cesara. Mjesto stare »Austrije« stvorena je »Austro-Ugarska« ili »austro-ugarska monarkija (jednovlada), i to time, što je Ugarska zajedno s Hrvatskom dobila posebnu vladu (ministarstvo) i posebni sabor, a ostale zemlje cesarove posebnu vladu i posebni sabor. Tako je stvoren tako zvani »dualizam« (dvojstvo) mjesto jedinstvene njemačko-absolutističke države. Te »ostale zemlje Njegova Veličanstva« imadu svoj sabor u Beču, a zove se taj sabor njemački »rajhsrat« (Reichsrat) ili hrvatski »carevinsko vieće«, pa se i one »ostale« zemlje zovu službeno: »Kraljevine i zemlje zastupane

u carevinskom vieću«, — i to je prava nova Austrija, one »ostale« zemlje cesarove bez Ugarske i Hrvatske.

Ova nova ili današnja »Austrija« nješto je posve drugo, nego što je bila starinska i predjašnja njemačko-absolutistička Austrija. Austrijski cesar nije više cesar rimski, niti njemački, niti ima kakvu vlast nad ostalim Niemcima, kako je to sad više, sad manje imao do god. 1866. Austrijski cesar nije danas absolutni vladar, t. j. ne izdaje zakonâ sâm, nego sa saborom, i ne vlada sâm, nego s ministarstvom, koje je odgovorno saboru. A u tom saboru (»rajhsratu« ili »carevinskom vieću«) ima već danas toliko zastupnika slavenskoga naroda (oko 180 zastupnika), da Niemci protiv njih ne mogu ništa, i ako Niemci imadu u saboru većinu (oko 240 zastupnikâ), jer je takav krivični izborni red. Po pravici bi Slaveni morali imati toliko zastupnika, koliko ih sada imadu Niemci. Treba naime znati, da u današnjoj Austriji ima samo do 8 i pol (8½) milijuna Niemaca, a Slavena malone još jedanput više, i to: blizu 6 milij. Čeha, blizu 4 miljuna Poljaka, preko 3 milijuna Rušnjaka ili Rusa, oko 1 i ¼ milijuna Slovenaca i blizu ¾ milijuna Hrvata u Istri i Dalmaciji.

Što hoće Beč? — O njekadašnjoj rimsko-njemačkoj »Austriji« ne može biti više govora. »Rimski cesar«, koji je njegda stolovao u Beču, bio je ujedno i »njemački kralj«, ili »njemački kajzer«, pa je imao i prvu rieč medju Niemcima. No danas imadu Niemci svoga kajzera, a to je pruski kralj. Nema o tom govora, da bi bečka politika išla za tim, da bečki cesar bude opet njemački kajzer, jer je o tom odlučio rat već g. 1866., kad je Austrija iz Njemačke iztjerana. — A o rimskom carstvu nije vriedno ni govoriti, jer je tu već preko 80 godina talijanski kralj, koji stoluje u Rimu.

Nema dakle govora o tom, da bi bečka politika išla za svjetskim gospodstvom, ili za tim, da »Austrija«, postane veliko njemačko carstvo. Niemci imadu danas svoju državu i svoj »rajh« (carstvo) izvan Austrije, a vodi ih Pruska (Prajska) i ona je u toj stvari nasliedila staru Austriju.

Jednako ne može biti o tom govora, da bi od današnje »Austrije« mogla postati njemačko-absolutistička država, u kojoj bi vladao i zakone davao samo cesar, a pravo bi imali samo gospoda i Niemci. Danas dobiva narod sve to više rieč u politici svuda po svietu, pače i u istoj Rusiji. A u današnjoj »Austriji« ima, kako znamo, većina slavenskih naroda, koji će prije ili kašnje doći do podpunoga prava.

No zato bečka politika hoće ovo troje:

I. Nova Austrija ili Austro-Ugarska ima nastojati, da ostane velika vlast (velevlast ili velika država) po broju naroda i po vojnoj snazi. Zato Beč pobija svaku politiku, koja ide za tim, da se izpod cesarove vlade odciepi koji komad, ili da se oslabi vojska. Zato se Beč protivi Magjarima, koji hoće da u vojsku uvedu magjarsku komandu.

II. U domaćoj politici nastoji Beč, da Niemci i dalje zadrže barem onoliku prevlast nad drugim domaćim narodima, koliku imadu sada. Tomu se protive svi Slaveni, osobito Česi.

III. Beč nastoji, da Austro-Ugarska bude imala prvu rieč na evropskom iztoku, t. j. od Hrvatske sve dalje do Carigrada, pače da pojedine zemlje (n. pr. Albaniju ili Arbansku) dobije u svoju vlast, kako je već dobila Bosnu i Hercegovinu. Time bi Beč imao nadoknaditi ono, što je izgubio u Njemačkoj i Italiji, a to je i želja pruske politike: da Beč Niemcima »krči put na iztok«, ili kako se u politici obično kaže njemački: »Drang nach Osten«.

II. Pešta ⟨Magjari⟩.

Magjari i Ugarska. — Kadgod je govor o Magjarima i o Ugarskoj, uviek treba držati na pameti, da su drugo Ugri, a drugo Magjari, jer su Magjari samo jedan narod u Ugarskoj, a Ugri se mogu zvati po svojoj domovini Ugarskoj svi narodi u Ugarskoj, t. j. Slovaci, Hrvati, Srbi i Slovenci, pa ugarski Rumuni i Sasi (Niemci). Istina je, Magjari zovu Ugarsku »Magyarorszag«, a sve, što je ugarsko, zovu magjarskim: magjarski kralj, magj. vlada, magj. pošta, magj. željeznice i t. d., a u tom se za njima povadjaju i mnogi naši ljudi, pa kažu na pr.: bio sam u Magjarskoj. Ali to je krivo. Ima magjarski narod, ali posebne magjarske države nema, nego ima država Ugarska, u kojoj živu različni narodi.

Magjari doduše nastoje, da Ugarska postane magjarska, t. j. da stvore takvu državu, u kojoj bi bili Magjari sami, ili u velikoj većini. To i jest glavna misao magjarske politike: stvoriti jedinstvenu magjarsku narodnu državu. A do toga ne može doći drugačije, nego tako, da svi ostali ugarski narodi sve malo po malo postanu Magjari, da se pomagjare. A sve to ide Magjarima za rukom, jer Magjari jedini imadu vladu u cieloj Ugarskoj: oni su jedini gospodari u peštanskom saboru, pa oni jedini stvaraju zakone; ministri su samo Magjari, a službe ne može dobiti nitko, tko ne zna magjarski. Sve su škole magjarske. Pače i imena mjesta velikim su dielom na zapovied pomagjarena.

Kako su Magjari došli do vlasti u Ugarskoj? — Prije sto godina bilo je u Ugarskoj samo 3¾ milijuna Magjara. Danas, kad su uz Magjare pristali toliki Židovi i pomagjareni Niemci, Srbi, Slovaci i t. d., ima Magjarâ po službenom računu 8½ milijuna, a ostalih naroda ima 8 milijuna, i to: preko tri milijuna Rumunâ, do dva milijuna Sasâ (Niemaca) i do tri milijuna Slavena, (i to dva milijuna Slovaka i blizu milijun Slovenaca, Hrvata i Srba; Slovenaca i Hrvata četvrt milijuna, a Srba preko pol milijuna). Poznato je, da je ovaj službeni račun za Slavene vrlo nepovoljno sastavljen.

Kako su dakle mogli Magjari doći do vlasti nad većinom drugih ugarskih naroda i nad Hrvatskom? Evo kako:

Magjari su se nekada dosta brzo Turcima predali, te je u Budimu veliki vezir turski stolovao i zapoviedao preko stopetdeset godina. Magjari su dapače s Turcima-Osmanlijama prijateljevali, pa su se njihovi velikaši liepo znali u Tursku skloniti, dok su naši velikaši

izdisali na turskom kolcu, ili pogibali pod njemačkim krvničkim mačem. Hrvatsko i slovačko plemstvo većinom je izginulo u turskim ratovima, a njemački i srbski doseljenici nisu ni imali velikaša, baš kao ni ugarski Rumuni i Rušnjaci.

Magjari su dakle jedini imali, a imaju i danas bogato plemstvo, pak je to prvi i glavni uzrok, što su došli na vladu, jer do g. 1848. samo su plemići imali politička prava, dok drugi staleži nisu više puta imali prava ni na svoj život, ni na svoj imetak.

Drugi je veliki uzrok magjarskom gospodstvu u Ugarskoj to, što su se Magjari prvi oslobodili izpod absolutističke Austrije. Od gospodstva bečke vlade htjeli su se osloboditi svi narodi, osobito Česi i Hrvati, ali je to pošlo za rukom samo Magjarima. Zašto? Zato, što su magjarski političari god. 1866., kad je bio rat medju Austrijom i Prusijom, otvoreno pristali na prusku stranu, pak su im zato pruski Niemci, a osobito njihov najveći političar Bismarck, pomogli toliko, da su im austrijski Niemci predali cielu Ugarsku i veći dio Hrvatske, naime bansku Hrvatsku.

Treći je uzrok magjarskomu gospodstvu u Ugarskoj to, što Magjari jedini imadu dosta školane gospode. Kad su Magjari dobili vlast, mogli su započeti pomagjarivanje (magjarizaciju), te su naročito iz svih srednjih i visokih škola učinili pravo sjemenište za magjarsku gospodu. Time su postigli to, da danas ima preko pol milijuna dobro školovanih Magjara, dok primjerice Hrvati u Ugarskoj nemaju baš ni malo svoje školovane gospode, a i isti Slovaci, kojih ima preko 2 milijuna, imaju samo toliko svoje školane gospode, koliko se izškola u susjednoj Moravskoj i Češkoj i kolik se u magjarskim školama ne pomagjari.

Tu odmah treba spomenuti, da su se to magjarska gospoda izškolala i novcem drugih ugarskih zavoda, jer kad se plaća porez, onda su dakako i Slovaci jednaki Magjarima.

Četvrto, što je Magjarima pomoglo, jest to, što su se uviek pokazivali kao veliki neprijatelji Rusije i kao osobiti prijatelji Židova. Time su za sebe dobili velike svjetske novine, i to ne samo u Njemačkoj i Talijanskoj, nego i u Francezkoj, dok se nije sprijateljila s Rusijom, dapače su uz Magjare pristali i Englezi i Amerikanci, jer su ih po pisanju spomenutih novina, držali za branitelje i širitelje svake slobode, a nisu ih poznavali iz svoga izkustva.

Napokon su Magjarima uviek dosta pomogli Srbi zbog svoje sliepe mržnje na Austriju, i Poljaci zbog neprijateljstva proti ruskoj vladi.

Iz toga svega vidimo, da su Magjari došli do svoje velike vlasti više tudjom pomoću, ili zbog naše političke neuputnosti, nego svojom snagom i pameću.

Što hoće Magjari? — Spomenuli smo, da magjarska politika ide za tim, da Ugarsku pretvori u »Magjarsku«, t. j. da od Ugarske stvori takvu državu, u kojoj bi bili sami Magjari.

No to nije sve, nego magjarska politika hoće još više.

Poznato je, da su Hrvati pred 800 godina, kad je umro posljed-

nji narodni i posebni hrvatski kralj Zvonimir, izabrali (godine 1.102.) za svoga kralja ugarskoga kralja Kalmana ili Kolomana. Naši pradjedovi su doduše dobro znali i na pameti držali, da se Hrvati time nisu podložili ugarskomu kraljevstvu, nego samo ugarskomu kralju, pa su to još 600 godina poslie (god. 1.712.) spomenuli bečkomu cesaru Karlu II., ocu Marije Terezije. Ali magjarska politika svejedno kaže za Hrvatsku, da spada pod »krunu sv. Stjepana« ili »kruni ugarskoj«. Što to znači, da Hrvatska spada »kruni ugarskoj«, to je jasno, naime: Hrvatska i Ugarska imadu jednu »krunu«, t. j. jednoga kralja. Ali magjarska politika hoće i više: ona hoće, da ugarska država ima njeko pravo nad Hrvatskom.

No ni to nije sve, nego magjarska politika snuje i radi još i o tom, da »ugarska kruna« (Magjari naravski uviek govore i pišu: »magjarska kruna«) — da ugarska kruna zavlada opet nad svim zemljama, nad kojima je njegda vladala. Treba naime znati, da su ugarski kraljevi, osobito s pomoću Hrvatâ, bili njegda zavladali i nad Bosnom, Srbijom i Vlaškom (Rumunjskom) pače i na zapad nad Austrijom. Premda tih zemalja nisu osvojili sami Magjari i premda ni svi ugarski kraljevi nisu bili Magjari, nego n. pr. najslavniji ugarski kralj Matijaš (prije 500 godina) ne samo da nije bio Magjar, nego nije ostavio nijednoga slova magjarskoga (a hrvatskih je pisama podpisao dosta), — ipak današnji Magjari kažu, da je sve to njihova slava, jer su oni pomagjarili u svojim školama i knjigama i ugarsku prošlost: Prošlost i slava ugarska — to je i prošlost magjarska, pa magjarska politika hoće, da to bude i opet, da Magjari stvore veliko svoje carstvo ili imperiju na iztoku. To je t. zv. »magjarski imperijalizam«.

III. Razlika medju Bečom i Peštom.

Austrija je više slavenska, nego Ugarska. U Austriji ima dvie trećine Slavena, a trećina Niemaca, a u Ugarskoj polovica Magjarâ, trećina Rumunjâ i Niemaca, a tek petina Slavena. Zato se u Austriji ne može razborito ni misliti na ponjemčivanje, dok je pomagjarivanje u Ugarskoj gotova stvar.

Politička sloboda. — Druga je velika razlika medju Austrijom i Ugarskom to, što u Austriji svi narodi imadu političku slobodu, ako i nemaju narodne pravice. U Austriji na ime svaki narod slobodno osniva stranke, kakve hoće, slobodno si stvara politička družtva, slobodno sazivlje političke sastanke i skupštine, jednom riečju slobodno o politici govori i piše. To vriedi i za činovnike, te u Austriji baš pučki učitelji vode prvu rieč u politici bez ikakve bojazni pred vladom.

Zato sto petdeset tisuća istarskih Hrvata ima devet zastupnika na istarskom saboru, a jednoga u Beču, dok blizu dvie stotine tisuća ugarskih Hrvata nema nijednoga svoga zastupnika u Pešti. Zato pol milijuna dalmatinskih Hrvata ima veliku većinu na dalmatinskom saboru i osam zastupnika u Beču, dok isto toliko bačkih i banatskih

Srba ne samo nemaju nikakvoga posebnoga sabora (premda su negda imali tamo svoju Vojvodinu), nego ni u Pešti nemaju nego samo jednoga jedinoga zastupnika. Zato Slovenci u Austriji imadu 15 zastupnika u Beču, veliku većinu zastupnika na saboru kranjskom, polovicu zastupnika u saboru goričkom i tršćanskom, dok Slovaci, kojih ima još jedanput više od Slovenaca, imadu u Pešti jednoga jedinoga zastupnika, a o svom posebnom slovačkom saboru ne smiju ni sanjati. Zato Slaveni u Austriji uz najkrivičniji izborni zakon imadu na carevinskom vieću u Beču 180 zastupnika od 425, dakle ipak gotovo polovicu, dok Slaveni u Ugarskoj na saboru u Pešti imadu izmedju 413 zastupnika samo dvojicu (a morali bi imati oko 80 zastupnika). Zato napokon u Austriji nijedna vlada ne smije u carevinskom vieću kazati, da će svu Austriju poniemčiti, premda si bečka vlada to do danas želi. A u peštanskom saboru sve se vlade i sve stranke upravo natječu, koja će izmisliti i predložiti takav zakon, po kojem bi se drugi narodi najlakše i najbrže pomagjarivali.

Pučka i gospodarska politika. — U Pešti se baš ništa ne drži do pučke prosvjete i do seljačkoga gospodarstva, te magjarski ministri i političari za školu mare samo toliko, koliko pomagjaruje, a za seljaka pitaju samo onda, kad je platiti porez i glasovati kod izbora. U Beču i u cieloj Austriji naprotiv pučka je politika tako jaka, da i sama vlada neprestance smišlja zakone i sredstva, kako bi se podigla narodna prosvjeta i privreda, da lakše može živjeti i seljak i radnik i mali obrtnik i mali trgovac, t. j. i sav puk, a ne samo velika gospoda. A koliko se vlada za puk već ne stara i koliko svuda daje prednost Niemcima, ipak ne smeta slavenskoj gospodarskoj organizaciji. Zato je i u istoj zapuštenoj Galiciji već preko tisuću seljačkih gospodarskih zadruga, a sva je Češka puna ne samo ovakvih seljačkih zadruga, nego i takvih tvornica, koje podigoše udruženi češki gospodari. U Ugarskoj naprotiv ne mogu Slovaci osnivati nikakvih tvornica, jer svuda imadu prednost Židovi, budući da se pokazuju kao najvatreniji Magjari. No što je najgore, magjarski političari drže svu Ugarsku, a na štetu i sramotu našu s njom i Hrvatsku — za takvo tielo, kojemu je Pešta i glava i srce i želudac, te su ciene za robu na željeznici tako odredjene, da je našemu Primorcu jeftinije hrvatsko brašno, kad ga naruči iz Pešte, nego da ga kupi ravno iz Siska! Zbog ove trgovinske politike Hrvatska je silno osiromašila, te je već na rubu gospodarske propasti. Nego tu odmah treba naglasiti, da i Beč baš prema dalmatinskoj Hrvatskoj postupa kao i Pešta prema banskoj Hrvatskoj, te su dalmatinske luke upravo tako neuredjene i prazne, kao i luke u hrvatskom Primorju.

U ostalom dosta je poznato, da u Ugarskoj ne vlada samo gospodska, nego baš velikaška (magnatska) politika, pa grofovi i baroni imadu tamo prvu rieč: oni su većinom ministri, veliki župani itd. Ima toga i u Austriji, ali ni iz daleka toliko.

Napokon treba spomenuti, da je u Austriji djelomice uvedeno obće izborno i tajno pravo glasa, pa je samo tako moguće, da Slaveni imadu toliko zastupnika.

Škole. — Bečka vlada doduše voli u svem Niemcima te njemačka manjina ima pet sveučilišta, a slavenska većina samo tri. Ali u Ugarskoj ni Rumuni, ni Slovaci ne smiju ni sanjati o svom sveučilištu, dok Slovenci i Rušnjaci u Austriji odlučno traže svoje sveučilište u Ljubljani i u Lavovu. Zato i naši Hrvati u Istri imadu već, hvala Bogu, gimnaziju u Pazinu, a sad se stvara i škola za učitelje u Kopru, dok u Medjumurju i u obće u Ugarskoj nema ni jedne jedine pučke škole, u kojoj bi se učilo hrvatskim književnim govorom, a i medjumursko narječje upotrebljava se samo u prvom i drugom razredu, dok djeca koliko toliko nauče magjarski. U Dalmaciji imadu Hrvati četiri hrvatske gimnazije (u Zadru, Spljetu, Dubrovniku i Kotoru) i drugih škola, a pučke su škole sve hrvatske. A ugarski Hrvati (Bunjevci) i Srbi nemaju ni pučkih škola u svojem jeziku, pače ni veliki grad Subotica (ima 70.000 žitelja), u kojem je velika većina našega naroda, nema ni pučke škole hrvatske! Isto je na Rieci, koja je samo pod upravom ugarske vlade: 25.000 Hrvata ne može dobiti ni pučke hrvatske škole!

Narodno pravo. — Istina je, i to treba osobito naglasiti, da Beč nikako ne dade, da se Slaveni sbliže jedni s drugima; istina je, da Beč u tom ide tako daleko, te nije potvrdjen ni onaj zaključak kranjskoga sabora, po kojem se u kranjskim srednjim školama imao učiti hrvatski jezik. Ali bečka vlada kod obćega popisa svaki slavenski narod zove njegovim pravim imenom, dok peštanska vlada Hrvate na Rieci nazivlje Ilirima, riečke i ugarske Slovence Vendima, a veliki dio ugarskih Hrvata i Srba popisuje kao Bunjevce i Šokce.

IV. Velika politika prema Beču i Pešti.

Tko odlučuje u velikoj politici? — Do sada smo razlagali, što je bila Austrija, što su bili Magjari, i što jedan i drugi hoće. No to nije svagda dosta, što hoće ova ili ona država, ovaj ili onaj narod, nego tu treba jako paziti i na to, što hoće druge države i drugi narodi. To je već velika politika.

Za veliku politiku misle mnogi, da je vrlo težka i da se u nju slabo tko razumije. To je istina, jer za to treba mnogo znanja. No ima jedna stvar, na koju treba da pazi svaki veliki političar, a koja se ipak ne mora učiti iz knjiga, nego iz života, a ipak mnogo odlučuje u velikoj politici. A to je narodno mišljenje. Svaki je naime narod kroz stotine i stotine godina sve malo po malo upoznao svoje prijatelje i neprijatelje, pa kad dodje do odlučnoga časa, svagda odluči — prije, ili kasnije — ovo narodno mišljenje. A jao si ga narodu, koji iz svoje prošlosti nije baš ništa naučio!

Hoćemo li da znamo, tko osim Beča i Pešte odlučuje o njihovim stvarima, treba prije svega promotriti, kako se drže Niemci i Magjari jedni prema drugima, zatim, koliko tu odlučuje dinastija (vladarska kuća ili familija, dvor), onda Slaveni, napokon velike vlasti.

Niemci i Magjari. — Niemci u obće ne trpe Magjarâ, kao što ne trpe nikoga. Austrijski Niemci samo su u nuždi postali magjarski saveznici protiv Slavena. To se je savezničtvo učvrstilo, kad su Magjari, dobivši jednom (1867.) veliku rieč u politici, stajali odlučno na strani njemačkoj protiv Čehâ i zapriečili tako, da Česi izvojuju ono isto, što su izvojevali Magjari. Ali danas su se već i austrijski Niemci opametili barem toliko, da otvoreno govore i pišu: Dosta smo pomagali Magjarima u ludoj nadi, da ćemo s njima zajedno skršiti Slavene. No gle, Slaveni se ne dadu savladati, a Magjari su postali tako obiestni, da ne bi marili raztepsti cielu carevinu, čim vide, da im više ne će ciela carevina pomagati u njihovoj magjarizaciji. Austrijski su Niemci dakle danas Magjarima neprijatelji, no još veći su neprijatelji Slavenima, jer se njih više boje, budući da je Slavena mnogo. Zato će Niemci i Magjari biti uviek složni proti Slavenima, a ne treba zaboraviti, da ih u Austro-Ugarskoj ima zajedno malone toliko, koliko i Slavena.

Dinastija. — Kad se govori o borbi izmedju Beča i Pešte, često se spominje kralj, dvor, kamarila, dinastija. Više puta se o tom tako piše, kao da cieli taj »Beč« nije drugo nego kraljev dvor, kralj i kraljevska kuća (dinastija). To ide tako daleko, da se na pr. kaže: da Ugarska i Magjari nisu krivi onomu, što se radi u Hrvatskoj, nego da je tome kriv Beč. A zna se, da Beč, t. j. bečka vlada nema po zakonu nikakve rieči ni vlasti ni u Ugarskoj ni u Hrvatskoj. Tko tu dakle govori o Beču, taj očito ne misli na bečku vladu, nego na »krunu« ili kralja, jer Ugarska i Magjari budno i dobro paze na to, da se u njihove stvari ne mieša nijedan »neustavni faktor«, t. j. nitko, tko po ustavu (po zakonu) nema na to prava. A u Beču nema toga prava nitko osim kralja — »apostolskoga kralja Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«. O njekakvom »Beču« dakle nema tu ni govora.

Tako stoji ta stvar po ugarskom i hrvatskom državnom pravu ili ustavu, t. j. tako: Ugarska je s Hrvatskom podpuno samostalna državna zajednica, te nitko nad njom nema vlasti, jer je njezin kralj posve samostalan vladar, koji sa saborom vlada posve nezavisno i slobodno.

Što dakle znači, kad se njekoji ugarski i hrvatski političari tuže na »Beč«? — To znači, da ugarski i hrvatski kralj nije samo ugarski i hrvatski kralj, nego je ujedno ne samo »cesar od Austrije«, nego i potomak njekadašnjih rimskih imperatora (careva) i njemačkih kraljeva.

Pa kad današnja ugarska politika, kako ju vode Magjari, ide za podpunom samostalnošću ugarske države, kako kaže nedavna riečka rezolucija, — onda podpuna ugarska samostalnost, kakvu danas hoće Magjari, može značiti samo dvoje, i to: Ili bi ugarski kralj imao privoljeti na sve, što hoće ugarski sabor (Magjari), ili bi pače cesar od Austrije, pa bio to, tko mu drago, imao voditi magjarsku politiku. A iz prošlosti se znade, da su bečki i »rimski« imperatori i cesari od Austrije imali svoju politiku. Kakva je ta politika, to se može ponješto prosuditi po onom, što smo kazali govoreći o staroj rimsko-

njemačkoj i njemačko-absolutističkoj Austriji. Istina je, ta se je politika u nuždi mienjala, ali je u jednom ostala ista, i to u ovom: Kraljevine i zemlje, nad kojima vlada habsburška kuća (dinastija), ne smiju se ciepati, nego imadu ostati velika evropska vlast (velevlast). Razumije se po tom samo po sebi, da će ta politika biti protivna svemu, što bi tu veliku vlast moglo oslabiti ili razklimati; zato će biti i proti tomu, da se odciepi Ugarska i da se vojska razdieli na dvoje.

Slaveni. — Slaveni nisu prijatelji ni Niemcima ni Magjarima od starine, no u obće više drže neprijateljima Niemce, tako da je slavenska književnost puna pjesama i razprava o tim tisućljetnim slavenskim dušmanima. Nesmisao je dakle i pomisliti, da bi medju Slavenima i na čas mogla prevladati takva politika, koja bi bila za Niemce; to bi se moglo dogoditi samo onda, kad bi Slaveni zaboravili svu svoju prošlost i sve, što su naučili od prvih svojih pjesnika i učenjaka. A za razlog tomu tisućljetnomu neprijateljstvu dosta je spomenuti, da su Niemci uništili čitave slavenske narode (na sjeveru uz baltijsko more); da su bili gotovo uništili Češku i razdielili Poljsku, a da i danas pritištu, koliko samo mogu, Čehe, Slovence i Hrvate pod Bečom, a upravo nesmiljeno dave Poljake pod Pruskom (u Poznanju).

Magjari se nisu ni iz daleka toliko omrazili Slavenima, i to već zato, što Magjarâ ima malo i što su u Evropu došli gotovo goli, gladni i na pol divlji, pa su baš medju Slavenima našli sve, što im je trebalo: tu su se oni počeli učiti ljudskomu životu. No ima jedna stvar, koja je Magjare i bez njihove krivnje omrazila prosviećenim Slavenima, a to je ovo: Magjari su se utisnuli medju Slavene tako, da su ih razdielili: razdielili su Čehe i Poljake od Slovenaca, Hrvata i Srba na južnoj, a od Bugara i Rusa na južno-iztočnoj strani. I tako su Magjari ostali kao klin u slavenskom tielu. No Magjari i sami vide, da su time i sami došli u strašan škripac, jer su sa svih strana okruženi slavenskim svietom: Slovacima, Slovencima, Hrvatima i Rusima, pa se boje, da im je propasti. Videći to složili su se s Niemcima i Židovima, da prevladaju druge narode u Ugarskoj, a osobito Slavene, koji imadu roda na daleko i široko i izvan Ugarske. Magjari vide pred sobom ovakvu budućnost: Ili ćemo mi uništiti ostale narode u Ugarskoj, ili će oni uništiti nas. Zato su u pomagjarivanju tako bezobzirni, ali zato se i varaju oni, koji kažu i pišu, da će Magjari morati početi drugačije s ugarskim narodima, jer bez njih ne mogu ništa proti Beču.

U novije vrieme zamjerili su se Magjari osobito ugarskim Srbima (god. 1848., kad su ih toliko povješali) i Hrvatima od god. 1848., pa od 1868. do danas. No o tom će biti još govora.

Prijatelji su Magjarima bili Poljaci god. 1848., pa ponješto Česi i Srbi u novije vrieme. Poljaci su se sprijateljili i gotovo pobratili s Magjarima radi toga, što su se Magjari god. 1848. borili za slobodu proti Austriji, kojoj je pomogla Rusija, a Poljaci su se i sami borili i ginuli u boju proti Rusiji. Danas je to prijateljstvo i bratimstvo gotovo sasvim prestalo, jer su i Poljaci upoznali Magjare. — Gdjekoji Česi znadu u novinama i drugačije priteći u pomoć Magjarima onda, kad Magjari jurišaju na Beč, i to s toga, što Česi toliko trpe od Beča.

No češki, a osobito slovački narod nema ljubavi za Magjare. — A i Magjari su proti Česima, jer Česi tako napreduju, te nije daleko, kad će se sva politika u Beču ravnati i po slavenskim željama i potrebama, i kad će Česi imati u Zlatnom Pragu od prilike onakvu vladu i onakav sabor, kako danas imadu Magjari u Pešti. No Češka graniči preko Moravske sa Slovačkom, te bi duh češke slobode mogao probuditi na novi život i Slovačku, a onda nema govora o današnjoj Magjarskoj. Zato se Magjari i žele odieliti od Beča, jer se boje slavenske politike. — Srbi napokon pristaju takodjer uz Magjare, kad su proti Austriji, i to ponajviše radi toga, što misle, da Austrija hoće da se proširi i na one zemlje, koje Srbi drže za srbske, poimence Bosnu i Hercegovinu, pa staru Srbiju i Macedoniju u današnjoj Turskoj.

Velike vlasti ili Evropa prema Beču i Pešti. Kad se danas u političkom razgovoru kaže »Evropa«, onda se tim razumieva samo ovih šest velikih vlasti: Rusija, Njemačka pod vodstvom Pruske, Francuzka, Habsburška monarkija, (Vel. Britanija) Englezka i Talijanska.

Rusija je i poslie nesretnoga rata s Japanom prva vojnička država na svietu. Najvažnije je dakle znati, kako se drži Rusija prema Beču i prema Pešti. Još će se mnogi naši ljudi sjećati, da je god. 1896., kad su Magjari velikom izložbom u Pešti slavili tisućgodišnjicu svoje države, mladi ruski car Nikola II. poslao peštanskoj vladi sablju erdeljskoga vojvoda Franje Rakoczy-a, koji je postao glasovit sbog svojih ratova na Austriju i sbog svoga prijateljstva s Turskom. Tada se mislilo, da će se Magjari prikloniti Rusiji, a Rusija da će se u svojoj politici na Dunavu najviše na njih oslanjati. Ali u to je car Nikola II. došao u Beč, a malo zatim (1897.) posjetio je cesar Franjo Josip I. njega u Petrogradu. Kasnije se opet i to nedavno (1903)., ruski car i naš cesar sastadoše se u Mürzustegu u Štajerskoj. O tim sastancima znade se za stalno toliko, da su se car i cesar podpuno sporazumjeli, kako će se držati prema Turskoj, a vrlo je vjerojatno, da su se dogovorili i za takav slučaj, kad bi se Magjari opet pokušali pobuniti kao g. 1848.

Za njemačkoga kajzera Vilima II. do nedavna se činilo, da će u svem pomagati magjarsku košutovsku politiku, jer su se baš košutovci najviše izticali svojim velikim prijateljstvom za prusku Njemačku. Vilim II. došao je 1896. godine glavom u Peštu, dao je dapače sinove svoje učiti magjarski, te mu drugi sin Atila ili Ajtel dobro znade magjarski. No austrijski je cesar god. 1896. došao u Berlin, gdje mu je Vilim II. nazdravio kao najstarijemu i najmudrijemu vladaru u Evropi. Još poslije toga bio je njemački kajzer u Beču, a nedavno se sastao s ruskim carem na jednom morskom brodu, pa su tu, kaže se, ova dva najmoćnija vladara uglavila, da ne će ni sami dirati, ni drugomu dopustiti da dira u habsburžku carevinu.

Vilim II. i sva Njemačka rado bi doduše dobiti Beč, a još radje Trst, ali u Beč se ide preko Češke i preko češkoga Zlatnoga Praga, a u Trst preko Slovenije i preko slovenske Ljubljane. No Čeha i Slovenaca samih ima blizu osam milijuna, a s tolikim slavenskim naro-

dom imali bi Prusi previše posla, jer u Pruskoj ima već danas preko tri milijuna Poljaka, s kojima Prusi imadu posla. Napokon valja znati i to, da je kajzer Vilim pretestant ili lutoran, a Česi i Slovenci gotovo su sami katolici, pa bi s njima u Njemačkoj katolici imali gotovo većinu. Radi svega toga uvidjeli su u Berlinu, da bi im slabo hasnila košutovska politika, koja bi rado uz austrijske Niemce poklonila Pragu austrijske Slavene, samo da Magjari ostanu sami i slobodni i jedini gospodari na Dunavu. Zato sada nisu više ni u Berlinu oduševljeni za Veliku Magjarsku.

Francezka i Englezka danas su tako odlučno proti Magjarima, kako su god. 1848. bili za njih. U Parizu i u Londonu upravo vanredno poštuju našega cesara i kralja. Nedavno (ovoga ljeta) sastao se englezki kralj Eduard VII. s našim vladarom u Češkoj, pa su se i tu uglavile važne stvari za sigurnost monarkije.

Uz to imamo tu u Englezkoj, a još više u Francezkoj jakih i iskrenih prijatelja i mi Slaveni, naročito Česi, kojima je već dolazio u pohode sam pariški načelnik, a i načelnik Zlatnoga Praga bio je u Parizu sjajno dočekan.

I tako su danas za Magjare i za njihovu košutovsku politiku jedino neki talijanski političari. Ali i oni rade vrlo oprezno, jer je talijanska vlada službeno u savezu i prijateljstvu s Bečom i s Berlinom, a sad bi rado došla u prijateljstvo i s Francuzkom, Englezkom i Rusijom, t. j. baš s onim velikim državama, koje nipošto ne daju ni slabiti, a kamo li ciepati habsburžku carevinu. Zato se Magjari varaju, kad se nadaju, da će i pruski Niemci i Talijani magjarizaciji pomagati, samo ako im Magjari pomognu najprije razciepati, a onda i podieliti zapadni dio habsburžke carevine, to jest današnju Austriju.

V. Hrvati prema Beču i Pešti.

Zašto nas pitaju, kamo ćemo? — Danas se toliko učeni, a još više neuki ljudi prepiru, pače i svadjaju i grde radi toga, što jedni tobože hoće k Beču, drugi k Pešti, — a ponajviše ti ljudi ne znadu ni toga, da li nas Hrvate tko i pita, kamo hoćemo, a kamo li da bi znao razložiti, hoćemo li mi zbilja i doći tamo, kako bismo htjeli. Ti ljudi ni malo ne misle na ono, što naš narod vrlo dobro znade, a to je: da nas i ne pitaju.

I to je zbilja istina. Nije to prvi put, što nas tobože pitaju: pitali su nas i pred 40 godina (god. 1861. do 1865.) i upravo nas na krži razapinjali, neka za Boga kažemo, kamo hoćemo, i naši su se zastupnici u saboru držali onda zbilja kao ljudi i rodoljubi, — pa što je bilo napokon? — Pitali su sabor i mučili ga, a napokon su sabor razpustili i napravili novi sabor po svojoj volji i bacili nas, kamo su htjeli, a nas nisu pravo ni pitali.

Zašto nas dakle pitaju? — Na to može svatko lako sam odgovoriti, samo ako promisli, zašto naše novine kao veliku pobjedu razglašuju, kad na pr. djaci u Beču, ili u Gradcu zaključe, da odobravaju

riečku rezoluciju. Ili misli li tko, da će oni zastupnici, koji su stvorili riečku rezoluciju, kad se budu pogadjali s košutovcima, pitati djake, što im je činiti? Nipošto! Kad se oni zastupnici budu pogadjali, ne će im biti ni na kraj pameti, da upitaju za savjet te svoje sadašnje saveznike na školskim klupama. — Pa zašto se toliko do toga drži, zašto se to u novinama razglasuje kao bogzna što, kad djaci zaključe da su oni za riečku rezoluciju? — To se čini zato, da se pokaže, kakvo je »javno mnienje«, t. j. što se o toj stvari misli. A to »javno mnienje« — to je političaru potrebno, jer se može lakše braniti veleći: »Vidiš, i ovi su za nas, i oni su za nas«.

Isto tako treba takvo »javno mnienje« za sebe i Pešta u svojoj politici. Kad budu Magjari mogli kazati u Beču: Vidite, i Hrvati su za nas; kad budu mogli to isto javiti u sve novine po svietu, — to se razumije, da će im biti lakši posao.

Eto, zato nas tobože pitaju: zato, da mi pravimo, štono rieč, reklamu za njihovu politiku.

A da je to u istinu tako, to će svatko još bolje razumjeti, kad promisli, da na pr. baš u ovoj stvari o riečkoj rezoluciji glavnu rieč vodi — što mislite tko? — Jedan novinar, urednik riečkoga »Novoga Lista«. Zašto novinar? Zato, da on razloži i razglasi u svojim novinama, da su za Magjare svi Hrvati, a proti njima su samo oni, koji su od Beča plaćeni. Istina je, mnoga će se novinska laž prije ili kašnje odkriti, no do toga su oni, koji su ju izmislili i širili, već postigli, što su htjeli. A u mnogu će laž vjerovati do vieka.

Da nas tobože pitaju samo radi reklame i radi toga, da se stvori »javno mnienje«, vidi se i po tom, što su Magjari ovaj put pitali one, koji u toj stvari ne mogu ništa odlučiti, t. j. pitali su manjinu hrvatskoga sabora, pitali su opoziciju. Istina je, što se kaže, da je prava volja naroda ono, što hoće opozicija. No zar se ne zna, što hoće hrvatski narod? Znadu to dobro i Magjari, pa su baš zato pitali opoziciju, da bude reklama veća: »Vidite, za nas je hrvatska opozicija, a za nju je cieli narod!« Jest, reklama će biti tim veća, ali uspjeha ne će za Hrvate biti nikakvoga, jer opozicija ne može doći ni u priliku, da ugovara s ugarskim saborom, koji jedino može o tim stvarima odlučiti.

Osim ovoga glavnoga razloga zatražili su Magjari od hrvatske opozicije njezino mnienje i radi toga, da im bude lakše pogadjanje. Nije li istina, da će onaj lakše prodati svoju stvar, koji za nju ima dva kupca, ili pače više njih? To je nesumnjivo. Zato ima na sajmu tako zvanih »mešetara«, — zato ih ima u politici. Tako sad i Magjari imadu dva kupca: stare i nove magjarone, pa sad mogu birati one, koji im popuste više. O tom nema nikakve sumnje. Zato su se Magjari postarali za drugoga kupca i vrlo su dobro učinili, naravski za — sebe. Nisu oni loši politički trgovci.

Mi smo ovo ovako na šire razpreli za to, da našemu narodu dademo priliku, da tu stvar prosudi onako naravski, kako se ljudske stvari moraju prosudjivati. A treba to, jer mnogi naši ljudi, kako

je posve naravski, nemaju o pravoj vriednosti hrvatskoga naroda i njegove domovine ni pojma, već jedni misle, da smo ništa i da bez Magjarâ ne možemo ništa, a ima ih, koji u isti čas tvrde i jedno i drugo. Zato treba i tom, pa bilo i u kratko kazati barem glavno, na ime:

U čem je prava vriednost hrvatskoga naroda i domovine u politici izmedju Beča i Pešte? — Kad je tko pročitao, što smo gore napisali: da nas Hrvate pitaju samo radi svoje reklame i da naprave »javno mnienje« u monarkiji i Evropi, — imao je pravo upitati: »Pa bilo i to, ali ipak mi Hrvati nješto vriedimo, kad im je stalo do toga, da se pred svietom pohvale, da smo mi uz njih! Valjda onda i naš glas nješto vriedi!«

To je istina. Svaki glas, koji govori u ime Hrvatske i hrvatskoga naroda, — taj vriedi, — i više, nego što misle oni, koji danas u ime Hrvatske govore: to naši neprijatelji i protivnici znadu mnogo bolje od mnogih naših ljudi.

Po čem Hrvati i Hrvatska vriede?

Hrvati prije svega mnogo vriede po svojem plemenu. Sviet to već dobro znade, a znadu to osobito naši neprijatelji: da cielo hrvatsko pleme nije u banskoj Hrvatskoj, pače ni u »trojednoj kraljevini«: Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji. Oni dobro znadu, da naše pleme živi još u Istri, po Bosni i Hercegovini, po Medjumurju, po Bačkoj i Banatu; oni znadu, da su Slovenci po Primorju, Kranjskoj i Štajerskoj — isto pleme, kao što su i Hrvati, oni pače znadu, da je naše pleme stvorilo u našem susjedstvu dvie samostalne državice: Srbiju i Crnu Goru.

»Pa što onda?« — pitate.

Evo, što: Evropa se posljednjih sto godina vrlo promienila. Čuli smo, kako je nestalo »rimsko-njemačkoga carstva« a nastale dvie nove države: Njemačka i Talijanska. Već je to mnogo. A gledajmo dalje: Kao preko noći nastale su druge dvie države, niknule iz robstva pod carstvom turskim: Rumunjska i Grčka.

Tko je to stvorio? — To su stvorili narodi, koji su se rodili svaki iz svoga plemena: Došlo do sviesti njemačko pleme, ujedinilo se u njemački narod i stvorilo veliko i danas silno njemačko carstvo. Talijansko pleme, stotinu godina raztepeno i ugnjeteno pod vladom Niemaca, Franceza i Španjolaca — ujedinilo se i stvorilo novu Italiju. Za rumunjsku kakvu državu ne zna povjest, kao ni za rumunjski narod, — ali je tu bilo pleme rumunjsko, koje se osviestilo u narod i stvorilo državu.

To znade i vidi danas svatko, — to vidi svjetska politika, to vide osobiti Magjari. Vide, da države stvaraju narodi. To se zatajiti i poreći ne dade, a očito je već, da se to ne dade zapriečiti. Magjari vide, da u Ugarskoj ima osim magjarona još drugih plemena, za koja vriedi valjda isti zakon. I oni se uplašili i počeli raditi, da sve to u Ugarskoj postane jedan narod: počeli na sve načine pomagjarivati. Ali to slabo ide.

No ne samo, da to ide slabo, nego oni na svoje oči vide, da Hr-

vati imadu ono gotovo, za što se Magjari toliko muče: imadu mnogobrojno svoje pleme, koje će se prije ili kašnje — o tom ne može biti sumnje — složiti u narod te postići ono, što su postigli već drugi pa i manje vriedni narodi u Evropi.

Mi Hrvati nismo samo veliko pleme, t. j. nema samo mnogo našega plemena po govoru, običaju i po cielom življenju, nego smo mi dobrim dielom već jedan narod u novom smislu, t. j. mi već dobrim dielom znademo, da jedni k drugima spadamo: imamo jednu narodnu misao. A to je jedno zato, što smo mi prosviećen narod od starine. Već od tisuću godina — može se reći od sv. Ćirila i Metodija — pa do danas imali smo mi svagda ljudi, koji su bili jednako učeni i prosviećeni kao i najučeniji i najprosvjećeniji ljudi u drugih naroda, pa ipak se ti naši ljudi nisu potudjinčili, nisu zatajili svoga plemena, nego su imali, branili i širili posebnu narodnu misao i politiku. Naši učeni i prosviećeni ljudi naučavali su od starine, da smo mi Hrvati s ostalim Slavenima jedno pleme, da ne spadamo ni k Niemcima, ni k Talijanima a kamo li k Magjarima — nego da spadamo k Slavenima. Posebice pak spoznali su naši učenjaci i vodje već dosta davno, a osobito u posljednjih 70—80 godina, da narod, što živi oko nas u raznim pokrajinama austrijskoga i turskoga carstva, da je sve to jedan narod. Tako naši prosviećeni ljudi naučavaju već blizu sto godina, pa sve više i više gledaju zabrinutim i bratskim okom na zaboravljenu raju u Bosni i Hercegovini. A što se u naše dane stvorilo za naše narodno jedinstvo u Istri, to je svakomu poznato. — I tako je došlo sve malo po malo do toga, da je danas hrvatska knjiga poznata i raširena ne samo po cieloj banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji, nego i po Istri, Bosni i Hercegovini, pače prilično i po Kranjskoj i Štajerskoj. A sve je to velika stvar — i što bi dali Magjari, da oni imadu oko sebe toliko svojih suplemenika!

Drugi je dokaz, da su Hrvati već dobrim dielom jedan i gotov narod, to, što je Hrvatska posebna država već od tisuću godina bez prestanka pa do danas. Hrvatima ne treba revolucije i bune; njima ne treba moljakati po Evropi, da im se prizna to i to, — oni imadu po zakonu, koji i danas vriedi, svoju posebnu državu: oni imadu svoje hrvatsko državno pravo. A to je mnogo. Slovak ni Slovenac ne smije ni pisnuti o slovačkoj ili slovenskoj državi, jer mogu radi toga imati posla s državnim odvjetnikom.

A osobito je vriedno spomenuti to, da po hrvatskom državnom pravu sačinjava hrvatsku državu ne samo banska Hrvatska (Hrvatska i Slavonija) i Dalmacija, nego i oni dielovi, koji su bili pod Turskom. To je priznao kralj u svojoj zakletvi god. 1868.

U jednu rieč: Hrvati su i po brojnosti svoga plemena, i po svojoj narodnoj sviesti ili misli, i po prosvjeti, i po svojem državnom pravu — oni su jezgra i kvasac za cielu jednu posebnu državu, — i zato se pazi, što njihovi vodje kažu i kamo hoće. Banska Hrvatska nije ni s Dalmacijom ciela Hrvatska, — i to je ono, čega radi na nas paze i gledaju, što ćemo i kamo ćemo.

Izmedju Beča i Pešte. — Kad se je razpala stara Austrija, nastale su od nje dvie države: »Zemlje krune sv. Stjepana« i »ostale zemlje Nj. Veličanstva« ili »Austrija«. Kad se je to stvaralo (1861.—1867.), bio je i Beč i Pešta proti tomu, da Hrvati postanu svoji, pa su i jedni i drugi htjeli, da Hrvatsku priklope bilo na jednu, bilo na drugu stranu. Hrvati su se u većini držali junački i nisu se dali. No bilo je i takvih, koji su htjeli ravno i bezuvjetno k Pešti: to su bili magjaroni (»unioniste« ili jedinstvenjaci), koji svoju lozu vuku od starine, naime iz onoga vremena, kad su se Hrvati i Magjari zajedno borili proti Beču za vrieme Josipa II., a osobito od god. 1848., kad je bilo i Hrvatâ, koji su bili na magjarskoj strani. Drugi su bili za savez s Ugarskom, ali su najprije zahtievali, da Ugarska prizna Hrvatskoj podpunu slobodu i samostalnost. To je bila t. zv. »narodna ili liberalna stranka«. Treći napokon nisu bili ni za Ugarsku, ni za Beč, nego su htjeli da budu samostalni, pa su ih zvali »samostalcima«.

Ovo dakle razapinjanje Hrvatske i Hrvatâ izmedju Beča i Pešte počelo se već davno, već onda, kad su Hrvati izabrali sebi za vladara austrijskoga nadvojvodu **(kuću habsburžku)**, a naročito se u današnjem obliku već god. 1861.: od onda imamo političke smjerove, kakvi su u glavnom i danas.

No politički je položaj danas posve drugačiji, nego što je bio god. 1861.—1867., i to zato, što je banska Hrvatska god. 1849. posve odkinuta od Ugarske: odkinuo ju je bečki cesar, a odlučilo je o tom oružje, rat. Zato su Hrvati god. 1861. do 1865. mogli o tom viećati, hoće li k Beču, ili k Pešti, jer u istinu (faktično) nije Hrvatska bila ničim i nikako svezana s Ugarskom, samo su Magjari prigovarali, da je to proti pravu, a Beč je dakako priznavao, da Hrvatska ni po pravu nema ništa s Ugarskom.

Danas pak banska Hrvatska faktično spada k Ugarskoj, a Dalmacija faktično k »Austriji«, dok po nagodbi od god. 1868. ciela Hrvatska-Slavonija-Dalmacija spada ugarskoj »kruni«.

Tu je sad prije svega na mjestu pitanje:

Može li Hrvatska, kamo hoće? — Na to pitanje treba prije svega odgovoriti, jer što hasni razpravljati i svadjati se o tom: Hoćemo li k Beču, ili k Pešti? — a ne znamo, možemo li? — Faktično, t. j. u istinu je danas banska Hrvatska svezana s Peštom (s Ugarskom), a Dalmacija je prosto pod Bečom. Može li se to promieniti? Nije li možda ludo o tom i govoriti?

Tko hoće da na to ozbiljno i savjestno odgovori, i to osobito za pouku narodu, koji ne može sam suditi o tako velikim stvarima, taj treba da na to odgovori ovako:

Promieniti se može sve na svietu, kao što se i mienja, — samo se pita: Kada se mienja i tko mienja? — To vrijedi i za ovu stvar. A kako danas stvari stoje, — ne može se na to ozbiljno ni misliti, da bi ciela HrvatskaSlavonija-Dalmacija tako skoro došla bilo k Beču, bilo k Pešti. Jednako je naime težko misliti na to, da će Ugarska pustiti bansku Hrvatsku k Beču, kako je težko misliti, da će austrijski cesar pustiti Ugarskoj Dalmaciju, koju je dobio od Evrope, te ju trajno drži već blizu 100 godina. Istina je, Dalmacija spada po na-

godbi »kruni Ugarskoj« i k zemljištu (teritoriju) Hrvatske-Slav.-Dalmacije ali je to pravo »krune ugarske« već blizu 40 godina — »na papiru«. Istina je i to, da Magjari nisu baš željeli, da to pravo postane istina, pa nisu tražili (kako se u nagodbi obvezuju Hrvatima), da se Dalmacija sjedini s banskom Hrvatskom, pače su se tomu protivili; no još je kud i kamo više istina, da Beč ne bi Dalmacije dao, kad bi ju Ugarska i tražila.

A što se o tom poslie riečke rezolucije toliko piše, kao da tu treba samo puhnuti, pa je gotovo, — to svo već rekli, što je to: pravi se reklama, pravi se javno mnienje, — samo da protivnici jedni drugima zadadu više neprilikâ. Nije na pr. šala za Beč — imati posla s dalmatinskim saborom, koji hoće da ode k Pešti! Ciela je ova stvar za sada samo jedna velika varka, kakvima se gospodski političari služe, samo da im javno mnienje i tako zvana masa pomogne i uz nju pristane u drugim njihovim poslovima, o kojima to javno mnienje ne zna ništa.

No baš zato rade zlo oni, koji ovakvu varku brane, i ako su možda i sami prevareni. Cielom ovom današnjom akcijom: za sjedinjenje Dalmacije itd. itd. imao bi hrvatski narod časovito poslužiti magjarskoj opoziciji, da se ona ojača u borbi proti Beču, — a za čas ne će se za Hrvate ni pitati.

»Dakle po tom u obće nema smisla pitati: Hoćemo li s Bečom ili s Peštom? — kad je sve to i onako komedija?« — Nipošto! Treba to pitati već zato, što i ovakva tudjinska komedija može biti na štetu narodnoj časti i razvoju ozbiljnoga političkoga života. A onda treba to pitati prvo za onaj slučaj, kad bi Magjari ozbiljno pokušali, da se zbilja posve odciepe od Austrije, ili, kako kaže riečka rezolucija: da dodju do podpune državne samostalnosti; — drugo treba to pitati pogledom na našu budućnost.

Za onaj slučaj, kad bi došlo zbilja do toga, da se Ugarska posve odciepi od Austrije, — onda se naravski ne mienjaju i temelji hrvatskoga državnoga prava, pa bi se onda ozbiljno moglo govoriti o tom, kamo ćemo.

Hoćemo li k Beču? — Tu treba najprije znati, što to znači »hoćemo li k Beču«, pa ćemo ići redom.

1. Hoćemo li, da banska Hrvatska dodje pod Bečku vladu? — O tom sada nema govora, kako smo to razložili, jer se o tom ne radi. To nije samo tako kao premetnuti torbu s jednoga ramena na drugo. — No dodje li do toga, da bi se Ugarska imala posve odciepiti od Austrije, o čem smo malo prije govorili, — onda bi za nas bilo bolje, da budemo ondje, gdje ima više Slavena, t. j. da budemo sa istarskim i dalmatinskim Hrvatima, sa Slovencima, Česima, Poljacima i Rušnjacima. Za nas takva »Austrija« nije strašilo, jer je to slavenska Austrija. No mi razumijemo Magjare i Talijane, kojima se ne će u takvu Austriju: to je naravski, jer oni se boje stare Austrije kao i mi, a nova slavenska Austrija njima je tudja. Što su austrijski Slaveni Magjarima i Talijanima? Tudjinci, koje oni mrze! No mi u tom nemamo razloga ići za magjaronskom i talijanskom politikom.

2. Hoćemo li da pomognemo dualizmu, t. j. da ostane, kako jest, naime: da Niemci i dalje ostanu gospodari u Austriji, a Magjari u Ugarskoj i Hrvatskoj? — Dualizmu pomažu oni, koji pomažu Magjarima, jer su Magjari najjači stup dualizma: njima današnje stanje najviše hasni, pa hoće da se to još više utvrdi, t. j. da oni budu jedini gospodari u drugoj polovici države. Do sad nisu gospodari u vojsci, a sad hoće da budu i to. — Zato je prosta varka, ili podpuna glupost, kada tko kaže, da onaj podupire dualizam, tko je proti Magjarima. — U ostalom nije glavno, je li tko proti dualizmu, jer ima za Hrvate i gorih stvari od dualizma.

3. Hoćemo li centralizam? Hoćemo li, da se u Beču stvori jedna vlada za sve kraljevine i zemlje pod bečkim cesarom? — O tom nije vriedno ni govoriti, jer toga ne će nitko, pa ni isti Niemci, osim možda njekoliko umirovljenih častnika, koji se bave politikom.

No time nije kazana posljednja rieč o centralizmu, pa tko ne će, da narod slobodom samo vara, treba da mu iskreno kaže, što je to centralizam i kako je narodu pod centralističkom vladom. Evo i o tom našega mišljenja:

Centralizam hoće jednoga gospodara, jednu vlast nad više naroda i zemalja, t. j. nad domaćim oblastima. Kad bi bilo stalno, da su domaće vlasti svagda i svagdje najbolje, onda bi svatko morao biti proti svakomu centralizmu. No kad se zna, što su radili i što još rade oni, koji imadu svu vlast nad svojim narodom, onda je centralizam mnogomu narodu spasenje od domaćega nasilja. Treba samo pitati razlog tomu, što naš narod i dan danas ide — »do cara«. A što je tek bilo u prošlosti, dok su domaća gospoda vladala po volji! — A u današnje vrieme, gdje se političke stranke kolju, gdje bi politički protivnici jedni druge vješali, da imadu vlast, — što bi bilo od mnoge zemlje i naroda, da domaća vlada nema nad sobom gospodara! Imamo za to primjer u susjedstvu, gdje su vlade svoje političke protivnike u tamnicama davile, kako se davi!

Mi se ne bojimo prigovora osobito od onih, koji su ovih dana zatražili pomoć od Magjarâ, — da sruše domaću vladu. Mi otvoreno kažemo: Ako nam je birati izmedju podpuno samostalne i slobodne Magjarske, — mi volimo nad sobom najcentralističniju evropsku vladu, i to zato, jer poznamo magjarsku slobodu, a poznamo i Evropu.

No, kako rekosmo, za to se sada ne pita. A kad bi se pitalo, t. j. kad bi došlo do toga, da budemo otrgnuti od Evrope i strpani jedino pod vlast magjarsku, — mi ćemo gledati, da utečemo kamo-god, samo da budemo u Evropi, a magjarsku ćemo slobodu rado pokloniti onima, koji su za nju.

4. Hoćemo li njemačku prevlast u monarkiji? — To nije razborito pitanje. Niemci gube sve više svoju prevlast i u samoj Austriji, a kamo li bi ju opet mogli steći i nad Ugarskom i Hrvatskom.

5. A ostalo njemstvo? A pangermanizam? — To je pogibelj, o tom nema sumnje. Niemci se strašno i bezobzirno šire. No velika je varka, da su Magjari obrana proti svenjemstvu (pangermanizmu). Što

mogu Magjari proti njemstvu, kad su oni sve postigli po Niemcima? Što mogu oni proti njemstvu, koji su i sami puni njemačkoga življa? Što mogu oni proti njemstvu, koji su i sami puni njemačkoga židovstva, koje je magjarsko samo radi koristi? Što mogu proti njemstvu oni, koji se sami utapaju u njemstvu, slavenstvu i rumunjstvu? Oni ne mogu ništa. Protiv njemstva mogu nješto samo Slaveni, kojih jedinih ima po svietu, pa i u samoj Ugarskoj kao mravlja. A pomagati Magjarima tobože proti njemstvu, a zapravo proti slavenstvu — to znači hraniti bolestnika, koji će i onako umrijeti, a dati da od gladi pogine dvoje troje zdrave čeljadi.

6. A njemačka komanda? — Mi nismo za nju. A zašto ne pomažemo Magjarima u borbi proti njemačkoj komandi, kazat ćemo odmah.

7. Hoćemo li s cesarom protiv Magjarâ, koji se bore za slobodu? — O cesaru nema tu govora, to smo razložili. Magjarsku komandu krati Magjarima — ugarski (Magjari kažu »magjarski«) — magjarski kralj. Magjarski kralj ne dade Magjarima magjarske komande. — Tko o tom drugačije govori, ne govori otvoreno.

U ostalom o tom će biti govora još malo dalje.

VI. Hoćemo li s Peštom (s Magjarima)?

Što to danas znači: Hoćemo li s Magjarima? — To danas ne znači ništa drugo, nego to: Hoćemo li pomoći Magjarima, da postanu podpuni gospodari u Ugarskoj i da njihova vlast i korist bude prva u cieloj austro-ugarskoj monarkiji? — Mi im u tom pomoći ne ćemo.

Jesmo li za magjarsku komandu? — Jesmo, ako magjarska komanda ima biti za Magjare; nismo, ako ima biti i za ostale narode u Ugarskoj, a kamo li za Hrvate. Nismo pače za magjarsku komandu ni onda, ako Magjari Hrvatima dadu hrvatsku komandu. Zašto? Zato, što Hrvati imadu tražiti hrvatsku komandu od kralja, a ne od Magjarâ. Ako ju Magjari dadu, mogu ju i uzeti. A oni se već sada hvale, da će s nama dieliti, što zajedno izvojujemo, i zato nas zovu sa sobom u boj; onda će oni nas darivati, — tko im vjeruje; onda će tražiti, da budemo posve njihovi.

Jesmo li za carinsku razstavu, t. j. jesmo li za to, da se izmedju Austrije (Štajerske, Kranjske, i t. d.) načini medja medju Ugarskom i Hrvatskom, tako da bi se za robu, koja dolazi iz Austrije, morala plaćati carina? — Nismo za to, jer bi to bilo nama na štetu. Toga ne ćemo razlagati. To su dokazale naše trgovačke komore i naša gospodarska društva.

Jesmo li u obće zato, da pomognemo Magjarima? — Nismo podnipošto. Pomoći Magjarima znači pomoći im do još veće vlasti. A poznato je ne samo to, da se Magjar znade i hoće služiti svojom vlašću, nego smo baš mi Hrvati iskusili ovo: Što su Magjari bili jači, to je Hrvatima bilo gore.

Da će se Magjari popraviti, to se može govoriti djeci, i to samo onoj djeci, koja nisu ni čula za Magjare. U ostalom bi Magjari bili

ludi, kad bi oni popustili drugim narodima u Ugarskoj i Hrvatima onda, kad postignu sve, što hoće. To bi jedva učinio i koji drugi narod, a kamo li Magjari.

Jesmo li za Magjare u njihovoj ustavnoj borbi s krunom (s kraljem)? — Ustavna borba s krunom, t. j. borba za prava sabora (naroda) prema kruni (kralju) — to nije nikakav izum Magjarâ, niti je to što nova u Evropi. Toga je puna evropska povjest, osobito englezka. No Magjari su tu zadnji u Evropi. Ili zar se može reći, da se Magjari bore za ustavna prava naroda prema kruni, kad polovica naroda nema nijednoga zastupnika u saboru? Jest, mi smo za ustavnu borbu za pravo naroda, ali nismo za borbu velikašâ i gospode, koji idu samo za tim, da kralj pristane na samovladu magjarskih velikaša i gospode nad svim narodima u Ugarskoj. Kad u Ugarskoj bude obće izborno pravo, ili samo kad svi narodi budu u saboru zastupani, pa ako taj sabor bude što tražio od kralja, — mi bismo, kolikogod bismo samo mogli, pomogli tomu saboru.

A oni, koji drže sve za sveto, što današnji ugarski sabor traži od kralja, neka pročitaju u »Hrvatskoj povjesti« od Tadije Smičiklasa u II. dielu, na str. 452. ovo:

»Magjari . . . iskahu od kralja, neka budu pozdravi i odzdravi kralja samo na magjarskom jeziku, neka kraljeva kancelarija i namjestničtvo samo magjarski pišu, neka kod svih ugarskih, a razumije se i hrvatskih regimenta bude komanda magjarska, svi zakoni da budu samo magjarski, u školah i u istih crkvenih i župnih knjigah da bude sve magjarski . . . Hrvati opet zaiskaše i nadjoše svoj spas kod kralja, koji glede Hrvatske odpisom 5. maja god. 1840. nije primio zaključaka (ugarskoga) sabora, već je iskao, da se zakoni o magjarskom jeziku na Hrvatsku ne protegnu. Doljnja (zastupnička) kuća dakako nije ni čuti htjela o kakvoj iznimki za Hrvatsku, a u gornjoj (velikaškoj kući) . . . iskali su od Hrvata, da barem više stolica na svojih školah za magjarski jezik osnuju . . . i postavili rok za deset godina, da do toga vremena bude u Hrvatskoj sve magjarski. Kralj nije primio magjarskih zahtjeva.«

Ovo je bilo prije god. 1848., kad se Hrvatima nije moglo reći, da su služili Beču proti Magjarima, pa da su zaslužili od Magjara, što su dobili. No time dolazimo do najsramotnije stvari u cieloj našoj današnjoj politici, naime do onoga, što kažu branitelji riečke rezolucije, da — —

»Hrvati služe Beču proti magjarskoj slobodi!« — Mi u obće ne vjerujemo, da noviji magjarski političari i znadu, što je sloboda. Ne, mi ne vjerujemo, da znadu, što je sloboda, oni ljudi, koji slovačku i drugu djecu trgaju s materinjega krila i šalju ju u magjarske školice, da djeca zaborave sladki djedovski i materinji govor te da postanu Magjari. Mi ne vjerujemo, da znadu, što je sloboda, ljudi, koji slavenskomu narodu zapoviedaju, da rodni svoj dom, gdje su mu kosti djedova i pradjedova, gdje mu je sve milo i drago — da sve to naziva tudjim magjarskim imenom, a da iz pameti izbriše draga starinska imena, koja sama čovjeku govore. — I radi takvih ljudi, koji ne

poznaju i ne priznaju ni najmanje slobode nikomu, proglasiše novi naši političari robom i tudjim slugom, čitavi hrvatski narod, — samo zato, što ne će da pomogne Košutovcima u njihovom nasilju nad drugim narodima! Doista — to jesu robovi, kad su se tako dali ustrašiti od košutovskih vikača, da su svoj narod proglasili robljem zato, što ne će da robuje košutovskomu nasilju! Robovima »Beča« nazivaju one Hrvate, koji ne pristaju u magjarsku komandu, — a ne misle na to, da bi se danas već čula po Hrvatskoj magjarska komanda, samo da je »Beč« na to pristao. Eno im godine 1840!

No sve to nije dosta varke s tom magjarskom slobodom, nego novi naši obožavatelji Magjarâ kažu sada: da nama nisu ništa učinili Magjari, nego da nas je tlačio »Beč«. Ovo ne ćemo da nazovemo pravim imenom, već kažemo samo ovo: Mi znamo, što je bio »Beč«, pa smo to i ocrtali. No govoriti, da je za Khuenove vlade »Beč« tlačio Hrvate, gdje je poznata stvar svakomu, tko se ikoliko bavi politikom, da bečka vlada od god. 1868. nije imala, nije smjela, nije mogla, i nije zapoviedala nijednomu panduru, — to je sredstvo političke očajnosti.

Koliko će ovo klevetanje vlastitoga naroda biti Hrvatima i u obće južnim Slavenima na štetu, to se vidi već danas. Ova je kleveta opravdala Magjare pred svietom: oni nisu nikoga tlačili, — sve je to činio »Beč«. Evropska politika, osobito Englezi, bili su već spremni — bojeći se Niemaca — da pomognu Slavenima na Balkanu. Bili su se odlučili na to videći, da im je birati izmedju Niemaca, Magjarâ i Slavena. No Niemaca se boje, da se previše ne osile; s Magjarima se ne može ništa, jer su omraženi: mrze ih svi susjedni Slaveni, pa ih nikad ne će dobre volje pustiti, da zavladaju na Jadranskome moru (a to je Englezima glavno). No najedanput eto Hrvatâ, gdje kažu, da su Magjari za slobodu, da oni ne tlače nikoga, nego to sve čini Beč, — i sami zovu Magjare na Jadransko more. Ta spljetski načelnik Milić piše Magjaru Havassu: »Nadam se, da ću dočekati dan, kad ću Dalmaciju zastupati u Budimpešti ... Za samostalnost Ugarske je potrebno proširenje prema Jadranskom moru, a u tomu nastojanju moraju Magjari i Hrvati biti sporazumni«. — I tako je zasluga riečke odluke, da u ovaj čas, kad smo već imali i u tudjem svietu prijateljâ, ti naši prijatelji počinju misliti, govoriti i pisati, da smo mi Hrvati sve do riečke odluke bili poslušne austrijske sluge, pa da smo podpuno zaslužili one udarce, koje smo možda od Magjarâ dobili.

Za magjarsku viku nije nitko u svietu mario,dok joj se evo na čudo svietu nisu pridružili Hrvati. (O cieloj toj stvari pisao je tako ovih dana Francez R. Chélard)

Dakle nismo ni za kakav sporazum s Magjarima? Jesmo. »Kad nam ne podje za rukom sporazum s paklom, sporazumjet ćemo se i s Magjarima«. — Rieči su pok. slavnoga biskupa Strosmajera; ljudi oko njega često su ih čuli. No i onda imamo tri uvjeta prije, nego što i pridahnemo k pogadjanju, i to:

1. **Dok ima i koliko traga magjarskoj prevlasti u Hrvatskoj:** protuzakonitih napisa, službenika, oblasti, uredovanja, naslova ili bilo kakvih znakova, — **od nas ne će Magjari čuti ni prve rieči.** — Mi imamo za to razloga. Dok je neprijatelj u domovini, s njim se ne pogadja. To su rekli već stari Rimljani albanskomu kralju Pyrhu, kad se je bio s vojskom kod njih, a htio se pogadjati. »Nosi se od nas, — onda ćemo se razgovarati«.

2. **Našim novcem ćemo gospodariti mi: ni filir ne će u Peštu bez našega računa.** — Mi smo oguljeni, mi drugačije ne možemo, ako hoćemo da ostanemo živi.

3. **Magjari imadu priznati slobodu ugarskim narodima.** — Ne tražimo to samo iz ljubavi za potlačenu braću našu, premda nam srce krvavi gledajući njihovo sužanjstvo; ne tražimo to zato, što mislimo, da možemo komu biti branitelji i zaštitnici, jer smo mi slabi i za svoju obranu. Mi to tražimo, da sebe osiguramo, jer znamo: Dok Magjari budu jedini gospodari u Ugarskoj, — samo se luda može nadati, da se ne će svojim gospodstvom služiti onako, kako to Magjari znadu. — A nemaju nam Magjari razloga prigovarati, što se time miešamo u domaće njihove stvari, — jer su oni to isto tražili od Beča, kad su se s njim pogadjali (1867.): Oni su tražili neka Beč dade slobodu t. j. ustav, — onda ćemo se razgovarati. — To i mi kažemo njima.

Ako na ovo troje Magjari pristanu, onda ćemo početi pogadjanje i mi. No Magjaru stupiti u službu i uzeti na sebe »dužnost« boriti se uz njih — ne samo bez dobre kapare, nego i bez pogodbe — toga ne ćemo.

Zaključak.

Tko je i čime je hrvatske zastupnike tako preokrenuo, da danas od onuda očekuju spasenje, od kuda su se jučer bojali pogibelji, — mi ne znamo, a i ne ćemo da iztražujemo. No dvoje se očito vidi kod ovih ljudi, ili bolje: dvoje se ne vidi, i to: 1. Ne vidi se, da su ovi ljudi Slaveni, jer na Austriju gledaju i danas onako, kako su na nju gledali i danas gledaju Magjari i Talijani, koji u Austriji ne vide Slavena, jer su im tudji. Ovi ljudi ne poznaju austrijskoga Slavenstva. — 2. Kod ovih ljudi ne vidi se ni traga pučkoj politici, koje nema bez naroda, već oni misle, da su za politiku dosta gospodski dogovori i novinska hajka: Tim se dade sve. Ovo se drugo najbolje vidi po tom, što njihove novine u sav mah pišu, da hoće da sruše s vlade dosadašnje magjarone, pa da, naravski, dodju sami na vladu — pomoću Magjarâ. To je najveći njihov grieh, — ne, što hoće da sruše magjarone, nego to, što hoće vladu nad Hrvatskom iz magjarskih ruku. A po našem sudu, po načelima pučke politike — vladu daje samo narod. Oni nisu u borbi protiv magjarona pozvali naroda, nego Magjare. Sutra mogu drugi pozvati Magjare u borbu protiv ovih novih magjarona, — i tako će uviek narodu davati vladu Magjari.

Za nas govore i pišu, da branimo magjarone, ili da im pomažemo. Mi doduše danas već pravo ne znamo, zašto riečki rezolucionaši zovu Tomašića, Gjurgjevića, Gavranića itd. magjaronima, kad ti sami riečki rezolucionaši kažu, da su Tomašić i drugovi bečke sluge, pače da su to i prije bili, dapače da je i Khuen bio bečki sluga. Magjaron i bečki sluga ne može čovjek biti u isto vrieme. Ili možda može, mi napokon ne znamo. No znamo to, da je »magjaron« Tomašić pisao u bečkim novinama (u »Nov. slob. Presi«), da se veseli riečkoj rezoluciji, jer se po njoj vidi, da je u hrvatskoj opoziciji prevladala politika njegove »narodne stranke«, t. j. magjaronska politika. A onda znamo i to, pa to rado i priznajemo, da novi magjaroni ne mogu biti prijatelji onih starih magjarona, koji imadu vladu u rukama: to je naravski, kad novi magjaroni hoće sami vladu.

A pomaže li H. P. S. S. magjaronskoj politici, — o tom neka sude čitaoci sami. Mi se toga suda ne bojimo, jer držimo, da toliko razbora ima naš narod, da će to moći prosuditi i po ovoj knjižici.

Poslie riečke rezolucije promienila se je, kako rekosmo na početku, hrvatska stranačka politika posve. Vidimo eto, da se za riečku rezoluciju bori »Hrvatska Stranka Prava« zajedno s naprednjacima (»Pokret« i »Novi List«) i s njekim divljacima (Potočnjak), koji su prije upravo ruglu izvrgavali cielu tu stranku, njezin program i njezine ljude (Harambašića i dr.). Pridružio se borbi za rezoluciju i »Obzor« s kojim su se naprednjaci i divljaci bili takodjer razkrstili. Što je ove ljude sklonulo ili prinuždilo, da se zbliže i da baš sporazumno zajedno rade, mi ni toga ne znamo i ne ćemo da iztražujemo. Očito je samo, da je »Hrvatske Stranke Prava« konačno nestalo iz našega političkoga života, jer je sva prešla u nove magjarone — branitelje riečke rezolucije.

S druge opet strane našla se proti riečkoj rezoluciji sve bez dogovora i sporazuma: H. P. S.S. složna sa starčevićancima (»Starčevićevom Strankom Prava« (»frankovcima«) i s popovima oko »Hrvatstva« (»s furtimašima«), s kojima je — osobito s prvima — inače u najžešćoj opreci, tako da je baš starčevićance bila izključila od svakoga dogovora i sporazuma.

Razumije se, da ljudi od pravaško naprednjačke koalicije (sprega) uz pripomoć »Obzora« iztiču ovu slogu naše stranke s »frankovcima« i »furtimašima«. No nas to ne smeta, pače mi sa zadovoljstvom gledamo, što su ove dvie skupine posve u skladu sa svojim ustale proti riečkoj rezoluciji i tako se s nama složile barem u jednoj, i to važnoj stvari. Inače su — na žalost — i starčevićanci i popovi oko »Hrvatstva« upravo tako daleko od naše stranke, kako su bili i prije: oni nisu za pučku politiku, koja nas jedino može u budućnosti sačuvati od ovake sramote, kukavštine i štete, kakva je riečka rezolucija. I naše je duboko uvjerenje, da je upravo sreća, što se je stvorila Hrvatska Pučka Seljačka Stranka, koja je prva — čast i hvala onima, koji su joj u tom utrli pute! — koja je prva počela zbilja buditi i na narodni rad pozivati jedinu našu snagu, jedinu našu nadu, jedinu obranu domovine, — a to je hrvatsko seljačtvo. Ne va-

rajmo se i ne vjerujmo: Nikakve tajno skovane rezolucije njekolicine gospode ne će izreći posljednje rieči o Hrvatima i Magjarima. O tom će se odlučiti, kad bude mogao progovoriti hrvatski narod i jezgra i korien njegov: hrvatski seljak.

Mi s podpunim pouzdanjem u našu pobjedu čekamo taj čas, koji se, hvala Bogu, približava.

Dodatak.

(I. Riečka rezolucija).

»Povodom političkoga stanja, u koje je dospjela monarkija uslied krize u Ugarskoj, hrvatski zastupnici sastadoše se u svrhu; da zauzmu stanovište prama tome stanju i da označe pravac političkome radu hrvatskoga naroda u pitanjima, koja su neprieporna i svima zajednička, a neprejudicirajući načelnom stanovištu, na kojem vojuju u parlamentarnom životu, bilo kao pripadnici klubova, bilo kao pojedinci.

Hrvatski zastupnici drže, da su današnje javne prilike u Ugarskoj nastale uslied borbe, koja ide za time, da kraljevina Ugarska dodje postepeno do podpune državne samostalnosti.

Hrvatski zastupnici smatraju tu težnjom opravdanom već s toga, što svaki narod ima pravo da slobodno i neodvisno odlučuje o svome biću i o svojoj sudbini.

Hrvatski zastupnici uvjereni su, da su oba naroda, hrvatski i ugarski, ne samo s obzira na svoje historijske odnošaje, već još više sa obzira na činjenicu neposrednoga susjedstva i na realne potrebe svoga života i medjusobne samoobrane upućeni jedan na drugoga, te da se stoga ima izbjegavati svaki povod medjusobnom trvenju.

Polazeći s tih predpostavaka, hrvatski zastupnici smatraju, da je njihova dužnost boriti se usporedo sa ugarskim narodom za izpunjenje svih državnih prava i sloboština, u uvjerenju, da će rečena prava i sloboštine biti od koristi hrvatskomu i ugarskomu narodu; a time će se udariti temelji trajnomu sporazumljenju obaju naroda.

Postignuće te svrhe, namienjene obostranoj koristi uvjetovano je najprije reinkorporacijom Dalmacije kraljevinama Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, kojima već virtualno i pravno pripada.

Da se uzmogne pristupiti k ostvarenju reinkorporacije Dalmacije, treba najprije, da se odstrane današnji nesnosni parlamentarni i upravno politički odnošaji u Hrvatskoj i Slavoniji i da se uvedu takovi odnošaji, koji će odgovarati potrebama kulturne zemlje i zahtjevima ustava i slobode, zajamčenih slobodoumnim ustavnim uredbama, kao što su poglavito: 1. Izborni red, koji će omogućiti i obezbiediti biranje takvoga narodnoga zastupstva, koje će biti vjeran izražaj nespriečene i slobodne narodne volje; 2. Podpuna sloboda štampe, ukinućem objektivnog postupka i uvedenjem porote za štamparske i političke delikte; 3. Sloboda sasta-

janja, udruživanja i izražavanja misli; 4. Ostvarenje sudačke neodvisnosti zajamčene svakomu sudcu nepomičnošću i neodgovornošću za svoja sudačka djela; 5 Ustrojenje vanrednih instancija upravnodržavnoga suda za zaštitu interesa i političkih prava gradjana proti upravnoj samovolji; 6. Ustrojenje posebnoga suda za karnostnu odgovornost svih javnih činovnika radi kršenja zakona.

Hrvatski zastupnici uvjereni su, da se trajni sporazumak naroda hrvatskoga i ugarskoga može postići najprije strogim i točnim vršenjem prava hrvatskoga naroda, sadržanih u postojećoj hrvatsko-ugarskoj nagodbi, te promjenom odnošaja, što sada spadaju u područje posala, koji su danas Hrvatskoj zajednički sa Ugarskom, kao i sa zapadnom polom monarkije na način, da hrvatskom narodu bude obezbiedjen samostalni politički, kulturni, financijski i obće gospodarstveni obstanak i napredak.

Naravnim tečajem dogodjaja odrazi će se povoljno svaki napredak naroda u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji takodjer i na odnošaje našega pučanstva, koje živi i u drugim zemljama, posebice u najizloženijem kraju, biva u posestrimi Istri.

Da se uzmognu provadjati i do ostvarenja dovesti ovdje iztaknuta načela, težnje i zahtjevi, izabire se odbor od 5 zastupnika, koji će imati još i daljnji zadatak, da prouči i za riešenje pripravlja ina pitanja, koja su našim zemljama zajednička, ili su od koristi obćoj narodnoj dobrobiti.

Iz sastanka hrvatskih narodnih zastupnika.

Rieka, 3. listopada 1905.«

II. Odgovor.

Predsjednika H. P. S. S. Stjepana Radića pred riečkim odborom*) petorice dne 5. listopada 1905.

»Riečka rezolucija od 3. X. o. g. već nesretno počinje, jer hrvatskim zastupnicima povodom za sastanak nema biti »stanje, u koje je dospjela monarkija uslied krize u Ugarskoj«, nego bi takvim povodom imalo biti strašno i žalostno izkustvo, da se svaki sukob medju Bečom i Peštom napokon ipak izgladi na račun nas Slavena, a naročito na račun Hrvatske i nas Hrvata, koji smo dualizmom upravo razčetvoreni. U daljnjem svom toku rezolucija je u opreci sa svim faktima one realne politike, u ime koje je sastavljena:

I. Današnje javne prilike u Ugarskoj nisu »nastale uslied borbe, koja ide za time, da kraljevina Ugarska dodje postepeno do potpune državne samostalnosti«; nego su nastale zato, što magjarske vlade od g. 1867. a i sve magjarske opozicionalne stranke drže i

*)U tom su odboru iz Dalmacije zastupnici P. Čingrija, A. Trumbić i V. Milić, a iz banske Hrv.: A. Harambašić i S. Zagorac.

školu i državnu upravu nedostatnom za magjarizaciju većine nemagjarskoga pučanstva Ugarske, pa sada svi magjarski politički faktori jedni više, drugi manje traže, da se za magjarizaciju upotrebi i ona zajednička vojska monarkije, koja ima medjunarodnu važnost samo dotle, dok ne postane orudjem sustavnih nasilja, ili čak i pravih gradjanskih ratova.

II. Prema tomu se ova težnja Ugarske, ili točnije, ova težnja današnjih predstavnika magjarskoga naroda ne može nazvati »pravom, što ga svaki narod ima, da slobodno i neodvisno odlučuje o svome biću i o svojoj sudbini«, nego je to tako bezobzirno nasilje, kojemu nema primjera u savremenoj Evropi izim donekle u pruskoj politici protiv Poljakâ.

III. Hrvatski zastupnici ne mogu biti uvjereni, da postoji »ugarski narod«, baš kao što nisu uvjereni, da postoji narod austrijski; pod imenom ugarskim mogu dakle priznati samo jedinstveni magjarski narod u Ugarskoj, no tim se odriču svih ideja i stečevina slavenskoga narodnoga preporoda u obće, a hrvatskoga napose, te umjesto toga započinju kobnu politiku sbog činjenice »neposrednoga susjedstva«, koje je po svoj Evropi i od malih i od velikih država, dapače i od najsrodnijih naroda stvorilo otvorene protivnike, kao primjerice izmedju Norvežke i Švedske, jer su »one realne potrebe života«, na koje se i rezolucija pozivlje, jače od svih »historičkih odnošaja« i od takve »medjusobne obrane«, u kojoj samo jedna stranka »ima izbjegavati svaki povod i uzrok medjusobnom trvenju«. Zaista je težko naći razlog, koji je ponukao one iste hrvatske zastupnike, koji su 1903. muževno ustali protiv magjarskoga nasilja, da sada u ime Hrvatske osudjuju svaki povod i uzrok trvenju s Magjarima.

IV. Nije moguće, da hrvatski zastupnici »smatraju, da je njihova dužnost, boriti se usporedo s ugarskim narodom za izpunjenje svih državnih prava i slobodština«, ako se ne priznaju ugarskim ili točnije magjarskim rodoljubima, t. j. ako se ne postave na dvadesetgodišnje političko stanovište grofa Khuena, koji je istom takvom tvrdnjom vazda branio svoj postupak na banskoj stolici.

V. Nije moguće, da su hrvatski zastupnici »uvjereni, da će rečena prava i sloboštine biti od koristi hrvatskomu i ugarskomu narodu«, jer ih njihovo političko izkustvo uči, da je Hrvatskoj i Hrvatima, pak Slavenima u monarkiji u obće nestajalo i slobodnoga daha baš u godinama devetdesetima prošloga vieka, osobito 1895.—1900., kad je magjarska prevlast bila najjača.

VI. Nepojmljiva je i kobna pogreška, da se jamstvo za slobodoumne ustavne uredbe prema rezoluciji traži i očekuje od Ugarske, t. j. od onih istih magjarskih političara, koji su po svojim pouzdanicima na hrvatskoj banskoj stolici, počevši od baruna Raucha, pa sve do grofa Pejačevića uzdržali u krieposti sve Bachove patente i bez razlike stranaka izticali, da je bivši austrijski absolutizam još previše blaga vladavina za buntovnu Hrvatsku.

VII. Isto je tako nevjerojatno, da su hrvatski zastupnici »uvjereni, da se trajni sporazumak izmedju naroda hrvatskoga i ugar-

skoga može postići najprije točnim i strogim vršenjem prava hrvatskoga naroda, sadržanih u postojećoj hrvatsko-ugarskoj nagodbi«, jer su baš ti zastupnici sve do 3. listopada ove godine ili današnju nagodbu izticali kao glavni razlog nezadovoljstva u Hrvatskoj, ili su priznavali barem to, da su sva prava Hrvatske u njoj iluzorna, dok imenovanje bana ovisi o Pešti.

VII. Nije moguće, da su se hrvatski zastupnici već kao Hrvati bez obzira na stale Slavene, mogli onako nejasno u predzadnjoj točki rezolucije izjaviti o hrvatskom narodnom jedinstvu, za koje nemaju nikakvoga zahtjeva, dapače niti nikakve druge nade osim onoga »povoljnoga odraza svakoga napredka«, koji se opaža i medju dalekim zemljama i medju različnim narodima. I za to u toj točki spominjati »posestrimu Istru u najizloženijem kraju«, krvava je to ironija, koja tjera krv u obraze.

Ciela je dakle rezolucija očito plod preživjele kabinetske politike i djelo one magjarsko-talijanske diplomacije, kojoj se najlakše podaju naši politički divljaci, koji su bez oslona u narodu, dakle bez političke odgovornosti, ovu stvar započeli i ovako štetno dovršili«.

(»Hrvati i Magjari ili »Riečka rezolucija« od 3. X. 1905. s gledišta evropske, pučke i realne politike. Izdao glavni odbor Hrvatske Pučke Seljačke Stranke 1905. Strană 62.).

SADRŽAJ:

Strana

TISAK »TIPOGRAFIJA« D. D., ZAGREB

SABRANA DJELA DRA ANTUNA RADIĆA.

Knjiga I. *Narod i narodoznanstvo* (str. VIII+324).
,, II. ***Dom 1900.*** (str. VIII+384).
,, III. ***Dom 1901.*** (str. VIII+384).
,, IV. ***Dom 1902.*** (str. VIII+384).
,, V. ***Dom 1903.*** (str. VIII+384).
,, VI. ***Dom 1904.*** (str. VIII+384).
,, VII. ***Seljački nauk*** (str. 208).

Svih 20 knjiga Din 500.-- (za inozemstvo Din 600·--)